

Proces huishoudboekje Gemeente Dordrecht

Kadernota

(juni/juli)

Vooruitkijken naar het komende jaar

- Keuzes maken: Wat zijn onze hoofddoelstellingen en ambities voor het komende jaar? Met welke ontwikkelingen houden we rekening en welke financiële kaders spreken we af voor de begroting van het komende jaar?
- Wie: gemeentebestuur (gemeenteraad en college van B&W)

Begroting

(november)

Vooruitkijken naar het komende jaar

- Plannen bevestigen: Uitwerking van de financiële kaders die we bij de kadernota hebben neergezet. Onze hoofddoelen en ambities krijgen een definitieve financiële vertaling voor het komende jaar.
- Wie: gemeentebestuur (gemeenteraad en college van B&W)

Jaarrekening

(mei/juni)

Terugkijken: hoe ging het werkelijk het vorige jaar

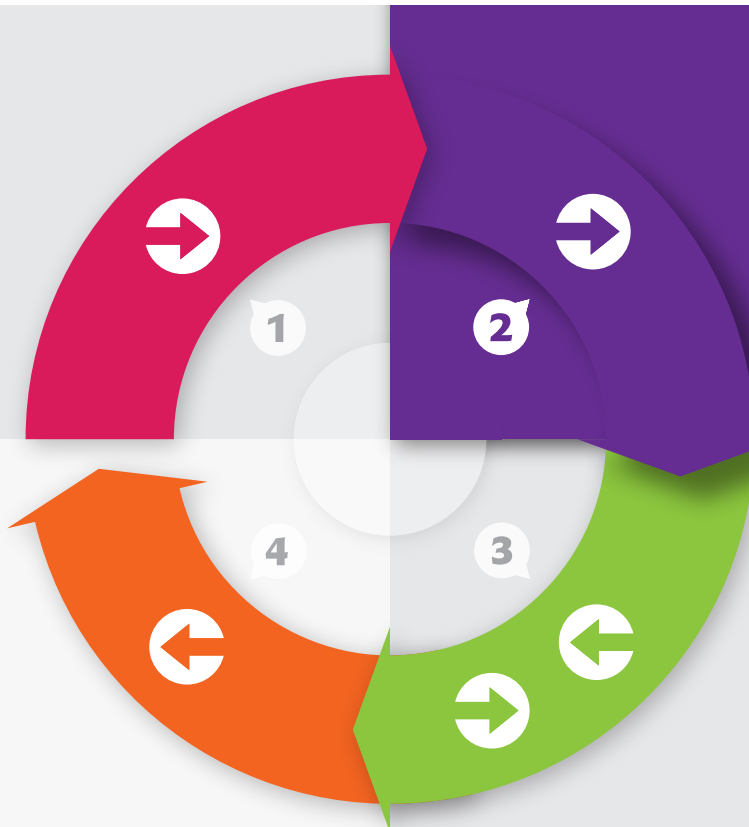
- Verantwoording: Hoe is het geld uit de begroting van het vorige jaar besteed? Hebben we onze hoofddoelen en ambities bereikt en zijn we binnen budget gebleven?
- Wie: gemeentebestuur (gemeenteraad en college van B&W)

Bestuursrapportage

(september/oktober)

Terugkijken en vooruit kijken op het huidige jaar: thermometer-moment

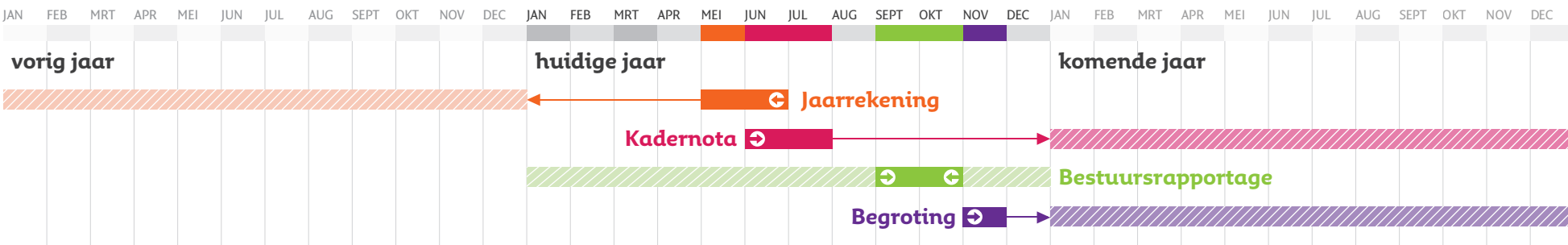
- Verantwoorden en zo nodig bijsturen. Loopt ons huidige jaar zoals gepland of moeten we financieel of op onze hoofddoelstellingen en ambities bijsturen?
- Wie: gemeentebestuur (gemeenteraad en college van B&W)

Jaarplanning

LEGENDA

- ➡ Vooruit kijken
- ⬅ Terug kijken
- ▨ Periode

1.	Inleiding	5
1.1	Stad in beweging	5
1.2	Financiële hoofdlijnen 2017 en verder	7
1.3	Financiële positie	9
1.4	Samenstelling van college en raad	11
1.5	Kerngegevens van de stad	12
2.	Begrotingsprogramma's	13
2.1	Veiligheid	15
2.2	Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	20
2.3	Jeugd en Onderwijs	24
2.4	Werk en Inkomen	28
2.5	Economie, Sport en Cultuur	31
2.6	Milieu en Duurzaamheid	39
2.7	Zorg en Ondersteuning	45
2.8	Verkeer en Vervoer	49
2.9	Ruimtelijke Ordening en Wonen	53
2.10	Dienstverlening	58
2.11	Bestuur en Samenwerking	62
2.12	Algemene Dekkingsmiddelen	67
2.13	Overhead	70
3.	Paragrafen	72
3.1	Lokale heffingen	73
3.2	Weerstandvermogen en risicobeheersing	80
3.3	Onderhoud kapitaalgoederen	85
3.4	Financiering	92
3.5	Organisatieontwikkeling en bedrijfsvoering	99
3.6	Verbonden partijen	105
3.7	Grondbeleid	113
4.	Financiële begroting	118
4.1	Van Kaderbrief naar Begroting	118
4.2	Toelichting financiële Begroting	120
4.3	Projecten	136
5.	Bijlagen	139
1.	Beleidsindicatoren	139
2.	Overzicht taakvelden	143
3.	Grote Projectbladen	149
4.	Autorisatieoverzicht programmabegroting en meerjarenbegroting	213
5.	Autorisatieoverzicht routine investeringen	216
6.	Formats Verbonden Partijen	219
7.	Veranderingen als gevolg BBV	244
8.	Afkortingenlijst	250

1. Inleiding

1.1 Stad in beweging

We hebben reden om optimistisch te zijn. De financiën zijn op orde en in evenwicht en we komen goed uit de recessie. De afgelopen jaren is veel bezuinigd, ook om te kunnen blijven investeren in onze stad.

We zien steeds meer mensen tevreden door de stad lopen. De stad is dan ook steeds aantrekkelijker om te wonen en te bezoeken. Dit gevoel wordt onderschreven door de score in de Atlas Nederlandse Gemeenten, waarin Dordrecht de grootste stijger is. Met nieuwe musea en bioscopen is het culturele aanbod enorm gegroeid en met dank aan aansprekende evenementen stijgt het toeristisch bezoek aan Dordrecht. Er zijn veel bijzondere bed and breakfasts en restaurants bij gekomen. De stad is over het algemeen schoon, heel en veilig. Er is een groot aanbod aan zorg, zowel professioneel als informeel. Dordrecht heeft op het gebied van waterveiligheid een toonaangevende positie. Dit college heeft ruimte gemaakt voor grote projecten zoals het wegenonderhoud en De Stadswerven. Kortom: Dordtenaren worden terecht steeds trotser op hun stad.

Anderzijds zijn we bezorgd en realiseren ons dat sommige inspanningen zich pas op termijn uitbetalen. De werkloosheid in de stad en de regio is hoog. De Drechtsteden profiteren nog te weinig van de landelijke economische opleving. De detailhandel heeft het moeilijk, de kantorenmarkt is zwak. De positie van Dordrecht op het gebied van regionale voorzieningen als rechtbank en intercitystation vraagt veel aandacht. In sommige wijken staat de leefbaarheid onder druk en georganiseerde criminaliteit steekt in sommige buurten de kop op.

Investeren

We hebben ruimte gecreëerd om te blijven investeren in de stad. Dat wil zeggen: We gaan door met de speerpunten die al zichtbaar resultaat hebben opgeleverd: leefbaarheid, veiligheid en levendige binnenstad. We zetten extra middelen in om ondermijnende criminaliteit terug te dringen en de weerbaarheid van de stad te versterken. Onder de noemer 'sociale ontwikkelagenda' vergroten we samen met partners in de stad de kansen van kwetsbare inwoners.

We investeren in de bereikbaarheid en de entree van de stad. We werken aan een betere verbinding tussen de wijken aan weerszijden van het spoor, de renovatie van het Weizigtpark en de leegstand in de kantoren aan de Spuiboulevard.

Kansen

We doen er een schep bovenop bij de speerpunten waar we meer beweging willen zien: arbeidsmarktbeleid en duurzaamheid. We maken geld vrij voor een Innovatiefonds zodat we koplopers aan ons verbinden die onze stad op de kaart zetten als innovatieve broedplaats en zorgen voor nieuwe bedrijvigheid en banen. We vergroten de kansen op werk voor jongeren door voortijdige schooluitval te voorkomen en meer aandacht te geven aan het begeleiden van jongeren naar werk.

We winnen meer waardevolle grondstoffen door minimaal 60% van het huishoudelijk afval te scheiden. Bij de vernieuwing van de veerboot Kop van het Land kiezen we voor duurzaamheid.

We houden vast aan onze ambities. De gevolgen van de klimaatverandering stellen ons de komende decennia voor grote opgaven. Dordrecht wil uiterlijk in 2050 een energieneutrale stad zijn. Dit zijn we verplicht aan de volgende generaties. Dat lukt alleen als inwoners, ondernemers, lokale, regionale en nationale partners en overheden er de schouders onder zetten.

Met de stad

We vertrouwen op de zelfredzaamheid van bewoners. Met het overgrote deel Dordtenaren gaat het goed. Er zit veel kracht in de wijken. Dat wil niet zeggen dat er geen problemen zijn. De meesten gaan daar zelfstandig mee om. Wij geven inwoners ruimte en kansen. Dat maakt ze sterker. Daar waar nodig bieden we een helpende hand.

Ook sport draagt bij aan de samenleving. Sport is van de Dordtenaren zelf. Dat betekent niet dat de gemeente niets doet. De rol van de gemeente is er een van faciliteren, verbinden, kennis toevoegen en inspireren. We verbeteren de sportinfrastructuur, stimuleren sportdeelname en vergroten de (maatschappelijke) functie van sport.

We bouwen aan een sterke basis in de wijk voor jongeren. Zij hebben recht op een goede start en kunnen het verschil maken voor hun eigen en onze toekomst, initiatieven ontplooiën maar ook indien nodig (professionele) ondersteuning krijgen. Bewoners en zeker jongeren maken de wijk door mee te doen.

Financiële positie

Wij staan voor lage woonlasten, houden de uitgaven en inkomsten duurzaam in evenwicht en hebben voldoende reserves om onverwachte uitgaven op te vangen. Tegelijkertijd constateren we dat de mogelijkheden om financiële tegenvallers in de begroting zelf op te vangen afnemen. De structurele ruimte in de exploitatie is beperkt en het realiseren van de veranderopgaven met de bijbehorende financiële opbrengst

vergt nog veel inspanning. We blijven dus ook de komende jaren een verstandig maar scherp financieel beleid voeren.

In de Kadernota 2017 hebben wij samen met de gemeenteraad afspraken gemaakt voor extra incidentele investeringen. We presenteren in lijn met de kadernota een meerjarig sluitende begroting, waarin in 2020 sprake is van een positief saldo van € 2,0 miljoen.

Werken aan de toekomst

Zowel het voortbouwen op de successen als het aanpakken van die terreinen waar beweging nodig is, is niet alleen een zaak van de gemeente. Onder de noemer 'Nieuw Dordts Peil' zoeken we de stad op en werken we aan de toekomst van de stad.

We zijn realistisch en weten dat de gemeente op veel gebieden weinig directe invloed heeft. Maar door samenwerking met inwoners, ondernemers, organisaties en politiek kunnen we veel bereiken. We roepen hen op met gedurfde ideeën te komen.

Krachtige, prachtige stad

In deze begroting is veel aandacht voor de mensen in de wijken en de manier waarop we samen verder vorm geven aan Dordrecht als zorgzame stad. We willen de stad verder ontwikkelen en nog aantrekkelijker maken. Het college kijkt daarbij samen met u verder dan het hier en nu. Deze begroting biedt plannen die ook na de verkiezingen over 1,5 jaar voortgezet kunnen worden. Omdat we hier in geloven. En omdat we geloven in de inwoners van onze prachtige stad: een stad in beweging.

1.2 Financiële hoofdlijn 2017 en verder

Begroting staand beleid

De Kadernota 2017 vormde de start van de bestuurlijke planning en controlcyclus 2017. Bij de Kadernota zijn autonome ontwikkelingen verwerkt, budgetten geïndexeerd, onontkoombare knelpunten verwerkt en beleidswensen gehonoreerd. De Kadernota mondt uit in een eindsaldo. Het eindsaldo is het vertrekpunt voor het opstellen van de Begroting 2017 en de meerjarenraming 2018-2020.

Technische ontwikkelingen na Kadernota 2017

De programmakaarten en tabellen in dit boekwerk bevatten de beleidsinformatie en financiële informatie over het reeds vastgestelde beleid. Dit betekent dat de besluiten uit de Kadernota 2017 en college- en raadsbesluiten voor de jaren 2017 en verder, die zijn genomen in de eerste helft van 2016 hierin ook zijn verwerkt. Daarnaast is een aantal wijzigingen doorgevoerd als gevolg van technische ramingsbijstellingen.

Dit betekent dat wél zijn verwerkt:

- de besluiten uit de Kadernota 2017.
- college- en raadsbesluiten voor de jaren 2017 en verder, die zijn genomen in de eerste helft van 2016.
- technische ramingsbijstellingen na vaststelling Kadernota 2017.

Dit leidt tot het volgende perspectief na technische wijzigingen:

	2017	2018	2019	2020
Saldo Kadernota 2017	100	91	292	2.099
Technische ramingsbijstelling	537	531	446	420
Eindsaldo Begroting 2017-2020	637	622	738	2.519

De tabellen in het verdere vervolg van de Begroting 2017 sluiten aan op dit perspectief.

Begrotingsaanpassingen als gevolg van de wijziging BBV

De wijziging van het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) heeft een grote impact op de (financiële) opbouw van de begroting. Onder bijlage 7 is terug te lezen op welke onderdelen er wijzigingen zijn doorgevoerd en wat de achtergrond is van de betreffende wijzigingen. Op welke manier de wijzigingen vorm hebben gekregen in de Begroting 2017 en tenslotte welke stappen er nog nodig zijn om de wijziging af te kunnen ronden.

Bij de uitwerking van alle wijzigingen is als algemeen uitgangspunt gehanteerd dat de structuur van de begrotingsprogramma's zoals vastgelegd in Kiezen, Sturen en Verantwoorden zo veel als mogelijk dient te worden gehandhaafd. Daarnaast hebben we de financiële impact van de BBV-wijzigingen zover als mogelijk teruggebracht. In de Kadernota 2017 hebben we reeds geanticipeerd op tegenvallers in verband met wijzigingen omtrent de omgang met grondexploitaties en rentetoerekening. In de verdere uitwerking zijn er geen aanvullende financiële consequenties opgetreden met een effect op het perspectief.

Wel is een aantal complexe begrotingswijzigingen doorgevoerd (zonder saldo) vanwege de introductie van het begrip overhead, de introductie van taakvelden, het activeren van investeringen met maatschappelijk nut en alle gewijzigde regels omtrent grondexploitaties.

De wijzigingen verband houdend met het activeren van investeringen met maatschappelijk nut konden saldo neutraal worden doorgevoerd met behulp van reserves. Hierdoor ontstaan er geen financiële resultaten per jaarschijf. Dit vindt onder meer plaats door de budgetten die gemoed zijn met investeringen in wegen op begrotingsbasis toe te voegen aan de reserve Wegen. Op het moment dat projecten daadwerkelijk zijn afgerond onttrekken we middelen aan deze reserve. Tegelijkertijd voegen we deze middelen weer toe aan de reserve Afschrijving. Uit deze reserve dekken we vervolgens de bijbehorende kapitaallasten.

Boekwerk staand beleid en raadsvoorstel

De onderstaande ontwikkelingen zijn nog niet in het boekwerk van de begroting verwerkt:

- ontwikkelingen van het gemeentefonds.
- structurele effecten uit de Bestuursrapportage 2016.
- onontkoombare knelpunten.
- aanvullende beleidswensen.
- sluiten van de jaarschijf 2017.

De financiële consequenties van deze ontwikkelingen zijn in het raadsvoorstel nader toegelicht en worden aan u ter besluitvorming voorgelegd in de 1^e bestuurlijke wijziging. Zowel in het boekwerk als na 1^e bestuurlijke wijziging is er sprake van een materieel sluitende meerjarenbegroting.

Voor een verdere toelichting op de financiële begroting verwijzen wij u naar het raadsvoorstel behorend bij de begrotingsstukken, de programmakaarten (hoofdstuk 2) en de financiële begroting (hoofdstuk 4).

Foto: Judith Kreuger

1.3 Financiële positie

De financiële huishouding van een gemeente is in de basis zoals iedere andere financiële huishouding. Naast de jaarlijkse inkomsten en uitgaven die in de exploitatie staan, kan er voor aanvullende uitgaven geld worden geleend en/of uit reserves worden gehaald. Deze leningen en reserves zien we terug op de balans. In de balans komt de verhouding van de bezittingen (activa) en de daarvoor beschikbare eigen middelen (reserves) en financieringsmiddelen van derden (schulden) in beeld. Ook voor het bepalen van het eigen vermogen kijken we naar de balans. Waarbij het eigen vermogen de uitkomst is van de waarde van alle bezittingen (activa) minus de waarde van alle schulden (vreemd vermogen).

Voor de beoordeling van de financiële positie is het daarom belangrijk dat zowel naar de balans als naar de exploitatie wordt gekeken. Vanuit het college is hier de afgelopen jaren nadrukkelijk invulling aan gegeven door meer beeld te geven op de investeringskredieten, reserveposities, de leningenportefeuille en lopende borgstellingen. Deze beweging is met de komst van het gewijzigde BBV niet langer vrijblijvend. In het BBV wordt het belang van een goede analyse van de balans onderkent en is deze daarom voorzien van voorschriften.

In de beschouwing van de financiële positie gaan we in op de volgende onderwerpen:

- 1.3.1 Structurele begrotingsruimte
- 1.3.2 Weerstandsratio en weerstandsvermogen
- 1.3.3 Ontwikkeling eigen vermogen en de schuldpositie

Hierbij maken we onder meer gebruik van de financiële kengetallen zoals in het BBV zijn voorgeschreven:

Dordrecht	Rekening 2015	Begroting 2016	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
Netto schuldquote	60%	72%	82%	81%	77%	69%
Netto schuldquote gecorrigeerd voor verstrekte leningen	51%	63%	74%	74%	70%	63%
Solvabiliteitsratio	49%	45%	48%	49%	50%	53%
Grondexploitatie	15%	14%	10%	9%	6%	5%
Structurele exploitatieruimte	0,9%	0,2%	0,9%	-0,1%	0,1%	-0,1%
Belastingcapaciteit	90%	90%	89%	n.b	n.b	n.b

De financiële kengetallen lichten wij inhoudelijk nader toe in de begrotingsonderdelen: 3.1 Lokale heffingen, 3.7 Grondbeleid en 4.2 Toelichting Financiële begroting.

1.3.1 Structurele begrotingsruimte

De Dordtse meerjarenbegroting is, met inachtneming van de voorgelegde besluiten, duurzaam in evenwicht. De begroting 2020 toont een overschot van € 2,0 mln. In de jaren 2017 tot en met 2019 is er nagenoeg geen overschot. Eventuele tegenvallers kunnen in deze jaren niet worden opgevangen zonder ombuigingen, dan wel bezuinigingen.

De begroting staat vanuit verschillende perspectieven onder druk. Er zijn de afgelopen periode bezuinigingen doorgevoerd en in gang gezet. Hierdoor is lucht uit de begroting verdwenen. De economische crisis lijkt over haar dieptepunt heen, maar dit vertaalt zich niet direct in betere financiële omstandigheden voor de gemeente. Dit komt stapsgewijs op gang. De besluitvorming omtrent precario is nog ongewis, maar zal uiteindelijk zijn weerslag hebben. Tegenvallers worden dan ook sneller dan voorheen zichtbaar. De structurele (negatieve) effecten uit de Bestuursrapportage 2016 en de onontkoombare knelpunten geven hier blijk van.

Dat er beperkte ruimte financiële ruimte aanwezig is wordt bevestigd door het kengetal structurele exploitatieruimte. Dit kengetal geeft aan hoe groot de structurele exploitatieruimte is. Hierbij wordt allereerst gekeken naar de structurele baten en structurele lasten. Deze worden vergeleken met de totale baten. Een positief percentage betekent dat de structurele baten (waaronder gemeentefonds en OZB) toereikend zijn om de structurele lasten (waaronder de rente en aflossing van de leningenportefeuille) te dekken. Het percentage schommelt rond de 0%. Dat wil zeggen dat er in de begroting nagenoeg geen ruimte is om (nieuwe) toekomstige lasten op te vangen.

Het kengetal belastingcapaciteit laat zien welke belastingverhogingen nog mogelijk zijn, zonder boven het landelijke gemiddelde uit te komen. Deze onbenutte belastingcapaciteit bedraagt ongeveer € 4,0 mln. Dit kan worden ingezet om de exploitatie te verbeteren. Deze oplossing past echter niet bij ons terughoudende tarievenbeleid ten aanzien van lokale lasten.

De afgelopen jaren is gebleken dat grondexploitaties een forse impact kunnen hebben op de financiële positie van een gemeente. Het kengetal grondexploitatie geeft aan hoe groot de grondpositie is ten opzichte van de totale geraamde baten. Het kengetal vertoont een dalend verloop wat wil zeggen dat de grondpositie in de loop van de tijd een kleiner percentage van de totale baten gaat beslaan.

1.3.2 Weerstandsratio/weerstandsvermogen

De gemeente beschikt over een compleet en gekwantificeerd risicoprofiel, zowel voor de Stad als het Grondbedrijf. Het "afdekken" van deze risico's doen wij conservatief met een beperkt aantal weerstandscomponenten (algemene reserve inclusief reserve GBD), post onvoorzien, rentereserve en de erfpachtinkomsten van het Grondbedrijf). Het risicoprofiel na simulatie in Naris kent een hoogte van circa € 19,8 miljoen. Daartegenover staat een weerstandsvermogen ter hoogte van bijna € 37,5 miljoen. Dit resulteert in een weerstandsratio van 1,9. Deze ratio ligt hiermee boven de norm van 1,0.

De ruimte boven de 1,0 is bij de Kadernota 2017 ingezet voor beleidswensen in de jaren 2017 t/m 2019 (€ 9,0 miljoen) en voor het sluitend krijgen van de Begroting 2017 en 2018 (€ 4,0 miljoen).

Met een weerstandsratio van 1,0 zijn we in staat om de gekwantificeerde risico's op te vangen op het moment dat duidelijk wordt dat beheersmaatregelen niet het gewenste effect hebben en het risico daadwerkelijk optreedt.

1.3.3 Ontwikkeling eigen vermogen en de schuldpositie

Het eigen vermogen is opgebouwd uit de algemene reserves en de bestemmingsreserves. Voorzien is dat het eigen vermogen tot en met eind 2017 afneemt met € 8 miljoen naar € 140 miljoen. Dit is onder andere het gevolg van de geplande inzet op de realisatie van projecten/beleidswensen. Het activeren van investeringen met maatschappelijk nut zorgt echter voor een aanzienlijke versterking van het eigen vermogen. Dit is terug te zien in het kengetal solvabiliteitsratio. De solvabiliteitsratio loopt naar verwachting op tot 53% in 2020.

De netto schuldquote kent voor de Begroting 2017-2020 een dalend verloop van 82% naar 69%. Ten opzichte van de stand bij de Jaarstukken 2015 is er echter sprake van een forse toename. Dit wordt vooral veroorzaakt doordat vrijvallende beleggingen worden benut voor de financiering van investeringen. Hierdoor hoeven minder aanvullende leningen te worden aangetrokken. De VNG stelt dat een netto schuldquote boven de 100% een zorgelijke waarde weergeeft en een quote boven de 130% alarmerend is. De schulden (aflossingen en rente) gaan dan namelijk een onverantwoord groot beslag leggen op de exploitatie. Deze situatie is in Dordrecht niet aan de orde. Er is echter wel sprake van een gestage toename van de schuld ten opzichte van de baten in de exploitatie.

1.4 Samenstelling college en raad

A.A.M. Brok, burgemeester

Portefeuille: Algemene en Kabinetszaken, Brandweer, Politie, Integrale veiligheid, Bestuurlijke betrekkingen en Internationale samenwerking.

Verbonden partijen: GR Drechtsteden, GR Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid.

P.H. Sleeking (Bvd), wethouder Ruimtelijke ordening en Binnenstad, Cultuur en Toerisme, Vergunningverlening en Handhaving

Portefeuille: Ruimtelijke ordening en Water, Vergunningverlening en Handhaving, Binnenstad, Cultuur en Toerisme. Monumentenzorg en Archeologie, Bestuurlijke Vernieuwing, Mediabeleid en Communicatie, Personeel en Organisatie, Projectmanagement.

Grote projecten: Belthurepark, Gezondheidspark, Maasterras, Stadswerven, Hofkwartier.

R.E.C. Reynvaan-Jansen (Bvd), wethouder Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid, Stadsbeheer en Dierenwelzijn, Sport en Recreatie

Portefeuille: Wonen, Leefbaarheid en Veiligheid, Stadsbeheer en Dierenwelzijn, Sport en Recreatie, Vergunninghouders.

Grote projecten: Dordt-West.

P.J. Heijkoop (CDA), wethouder Werk en Inkomen, Arbeidsmarkt en Werkgelegenheid, Onderwijs en Educatie

Portefeuille: Werk en Inkomen (Participatiewet), Arbeidsmarkt en Werkgelegenheid, Onderwijs en Educatie, Essenhof, Bibliotheekwerk.

Grote projecten: Nieuwe Dordtse Biesbosch (NDB) en Leerpark.

Verbonden partijen: GR Drechtsteden, GR Parkschap Nationaal Park De Biesbosch, GR Sociale Werkvoorziening Drechtsteden (Drechtwerk), Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A.

H. van der Linden (ChristenUnie/SGP), wethouder Jeugd, Duurzaamheid en Milieu Verkeer en Vervoer

Portefeuille: Jeugd (Zorg voor Jeugd), Duurzaamheid en Milieu, Verkeer en Vervoer, NMC Weizigt, Energie Coöperatie Dordrecht.

Verbonden Partijen: GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid, Energie Coöperatie Dordrecht, GR Dienst Gezondheid en Jeugd.

J. Mos (VVD), wethouder Financiën, Economische zaken, Grond- en Vastgoedbedrijf

Portefeuille: Economische Zaken, Evenementen, Havenbedrijf en Markten, Financiën (inclusief deelnemingen), Grondbedrijf en Vastgoed, Huisvesting en ICT, Externe Veiligheid en Amstelwijck.

Grote projecten: Westelijke Dordtse Oever.

Verbonden partijen: GR Gevudo (HVC), Eneco, BNG, Evides, St. Administratie Kantoor Breedband, ROM-D, Wegschap tunnel Dordtse Kil.

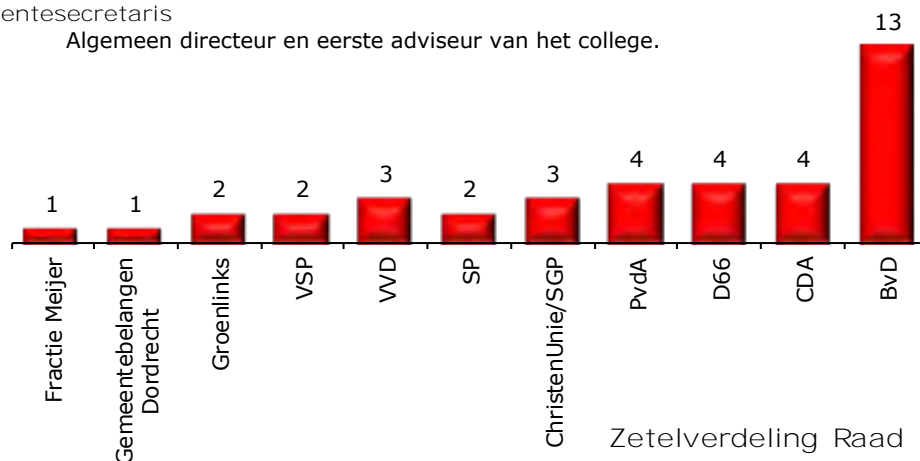
C.M.L. Lambrechts (Bvd), wethouder Zorg en Welzijn, Wijkgericht Werken, Dienstverlening

Portefeuille: Zorg en Welzijn (WMO/AWBZ, Ouderenzorg, Gezondheidszorg, Maatschappelijke Opvang en individuele voorzieningen), Wijkgericht Werken, Wijkaccommodaties, Dienstverlening.

Verbonden partijen: GR Drechtsteden, GR Dienst Gezondheid en Jeugd, We Helpen Coöperatie U.A.

M.M. van der Kraan, gemeentesecretaris

Algemeen directeur en eerste adviseur van het college.

1.5 Kerngegevens van de stad

1.5.1 Kengetallen

In onderstaande tabel zijn enkele kengetallen voor de gemeente Dordrecht weergegeven op het gebied van inwoneraantallen, sociale zekerheidsuitkeringen en het aantal koop- en huurwoningen.

Demografie	2013	2014	2015	2016
<i>Aantal inwoners</i>	<i>118.466</i>	<i>118.669</i>	<i>118.859</i>	<i>118.860</i>
Inwoners < 20 jaar	27.213	26.972	26.858	26.646
Inwoners van 20-64 jaar	71.616	71.516	71.247	70.940
Inwoners > 64 jaar	19.637	20.181	20.754	21.274
Sociale zekerheid	2013	2014	2015	2016
Arbeidsongeschiktheidsuitkeringen	5.764	5.930	6.111	5.999
Werkloosheidsuitkeringen	2.451	3.196	3.239	3.284
Bijstandsuitkeringen	3.120	3.470	3.822	3.878
Fysieke structuur	2013	2014	2015	2016
<i>Aantal woningen</i>	<i>53.858</i>	<i>54.120</i>	<i>54.164</i>	<i>54.464</i>
Koopwoningen	29.529	29.829	30.070	30.240
Huurwoningen	24.329	24.291	24.094	24.224

Bronnen: CBS, UWV, WOZ (bewerking OCD)

1.5.2 Lokale lasten

Op het terrein van de lokale lasten voert Dordrecht een terughoudend tarievenbeleid. De lokale lastendruk wordt grotendeels gevormd door de woonlasten. Tot de woonlasten worden gerekend de OZB-, riool- en afvalstoffenheffing, die zich als volgt hebben ontwikkeld:

	2014	2015	2016	Indexering	Bedragen x €1 2017
Gem. WOZ-waarde	159.000	153.000	158.000		
OZB-eigenaar	203,52	202,27	199,05	0,7%	198,61
Afvalstoffenheffing	255,72	258,24	269,52	0,7%	271,32
Rioolheffing eigenaar	86,73	90,20	90,81	0,65%	91,40
Rioolheffing gebruiker	77,52	80,52	81,00	0,65%	81,48
Ontwikkeling lastendruk	623	631	640		643
Stijging	3,5%	1,3%	1,4%		0,5%

Uit bovenstaande tabel volgt dat de totale woonlasten in Dordrecht in 2017 met 0,5% stijgen ten opzichte van 2016. Voor meer informatie en relevante uitgangspunten over de diverse lokale heffingen verwijzen we naar paragraaf 3.1 Lokale heffingen.

2. Begrotingsprogramma's

In dit hoofdstuk vindt u de twaalf programmakaarten. Deze zijn als volgt opgebouwd:

- Inleidende tekst: alle programmakaarten zijn voorzien van een inleiding met actuele en relevante omgevingsinformatie.
- Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen? En wat zeggen de cijfers?
Hier leest u de (MJP) doelstellingen van het gemeentebestuur. Ook is een overzicht opgenomen van de bijbehorende activiteiten, de verbonden partijen die bij de realisatie hiervan een rol spelen, de indicatoren die ons helpen de ontwikkelingen te monitoren en de kosten van het programma.

Per MJP-doelstelling is aangegeven welke activiteiten in 2017 gaan plaatsvinden. Ook de beleidswensen uit de Kadernota 2017 zijn vertaald in activiteiten en gekoppeld aan een MJP-doelstelling. De doelstellingen, kengetallen en daarbij behorende 0-waarden en streefwaarden blijven gedurende deze collegeperiode staan, met een herijking na twee jaar. Deze herijking heeft plaatsgevonden bij de vaststellingen van de Tussenbalans en is in de betreffende programmakaarten verwerkt en toegelicht. Aan de tabellen met kengetallen zijn – indien beschikbaar – de actuele meetwaarden toegevoegd.

In navolging van de nieuwe wettelijke richtlijnen uit het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) is op elke kaart een nieuwe tabel toegevoegd, die een overzicht biedt van de verbonden partijen die bij het betreffende programma betrokken zijn. Meer informatie over de verbonden partijen is opgenomen in bijlage 6 Verbonden partijen.

- Wat mag het kosten?
De samenhang tussen de beleidsbegroting en de kosten van de programma-activiteiten komt onder dit onderdeel op de programmakaarten terug.

De financiële basisinformatie per programma is inzichtelijk gemaakt door, naast het reguliere meerjarige productoverzicht, de kosten per programma onder te verdelen in de volgende categorieën:

1. bijdragen aan Gemeenschappelijke Regelingen/Verbonden Partijen.
2. kapitaallasten (rente en afschrijving).
3. subsidies.
4. personele budgetten.
5. materiële budgetten.
6. stortingen in voorziening.
7. Overhead.

Nadere toelichting programmakaarten

- Deze Begroting richt zich in beginsel op het komende jaar. Om recht te doen aan het politiek moment bij de begrotingsbehandeling, kijken we op onderdelen ook meerjarig vooruit. Wanneer dit meerwaarde heeft, plaatsen we de informatie in een historisch perspectief.
- De programmakaarten en tabellen in dit boekwerk bevatten de beleidsinformatie en financiële informatie over de huidige staand beleid Begroting.

Dit betekent dat in het boekwerk wél zijn verwerkt:

- de besluiten uit de Kadernota 2017.
- college- en raadsbesluiten voor de jaren 2017 en verder die zijn genomen in de eerste helft van 2016.
- technische ramingsbijstellingen.

Dit betekent dat in het boekwerk nog niet zijn verwerkt:

- financieel effect van de meicirculaire 2016.
- financieel effect van de septembercirculaire 2016.
- de structurele effecten van de Bestuursrapportage 2016.

Deze posten worden in het raadsvoorstel bij de Begroting aan u ter besluitvorming voorgelegd.

- Vanuit de intensiveringen behorende bij de collegeprioriteiten van het MJP, worden enkele begrotingsprogramma's meer uitvoerig geformuleerd dan de anderen.

De collegeprioriteiten zijn aangegeven met: ★

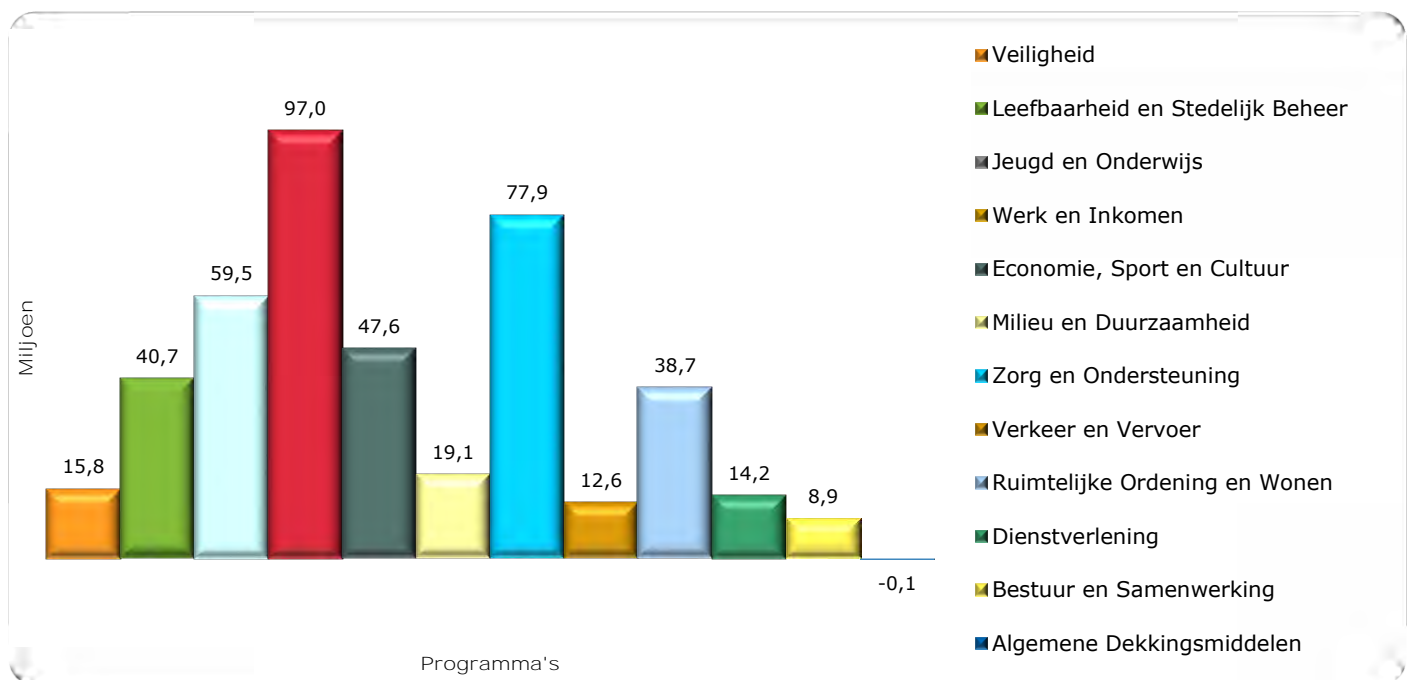
- De activiteiten die voortvloeien uit de veranderopgaven van Agenda voor de stad, worden in de programmakaarten aangegeven met:

- Ten aanzien van de (betekenis van de) indicatoren is het volgende van belang:
  - relatieve betekenis: veel factoren zijn van invloed op de indicatoren. De indicatoren geven niet de 'absolute waarheid' weer. Ook geldt dat de gemeente niet als enige aan zet is. We vinden het wél belangrijk de ambitie helder te maken. We stellen ons ten doel te leren van de ontwikkeling zoals die zichtbaar wordt uit de indicatoren én hierover het gesprek aan te gaan met de raad.

Tot slot geeft onderstaand overzicht een beeld van de relatieve financiële omvang van de kosten van de twaalf programma's, exclusief mutaties met reserves:

Totaal programma's € 432 miljoen

2.1 Programma Veiligheid

Portefeuillehouders: A.A.M. Brok en R.E.C. Reynvaan – Jansen

Integrale aanpak veiligheid
Veiligheid is een basisvoorwaarde voor een aantrekkelijke stad met vitale wijken. Daarom zijn leefbaarheid en veiligheid ook in deze raadsperiode belangrijke speerpunten. Werken aan een veilige en leefbare stad vraagt om inspanning en betrokkenheid van veel partijen, zoals gemeente, politie, openbaar ministerie, zorginstellingen en woningbouwcorporaties. Maar de bewoners zelf zijn ook onze partners. Hun alertheid, meldingsbereidheid en betrokkenheid zijn vaak onmisbaar. De netwerksamenwerking in het Veiligheidshuis Zuid-Holland Zuid is een goed voorbeeld van hoe de afstemming tussen gemeenten en de betrokken partners kan bijdragen aan een doelmatig en doeltreffend veiligheidsbeleid. Sinds 2010 zetten wij bewust in op leefbaarheid en veiligheid in de stad. Dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid vanuit alle portefeuilles. Het is belangrijk dat veiligheid als rode draad door de verschillende programma's heen loopt om de leefbaarheid in de wijken merkbaar te verbeteren. In het afgelopen jaar is de (netwerk)samenwerking op diverse fronten uitgebouwd, onder meer in het kader van het Programma Ondernijning, de integrale aanpak van hennepcultuur en het thema radicalisering. De doelstellingen voor onze inspanningen zijn onderzocht.

Investeren in veiligheid
Onze inwoners, ondernemers en organisaties kunnen rekenen op een gemeente die investeert in veiligheid. Aan activiteiten die gezagsondermijnd zijn of het maatschappelijk functioneren ontwrichten, moet een halt worden toegeroepen. De ondermijnende criminaliteit staat belangrijke doelstellingen van het gemeentebestuur in de weg, namelijk een duurzaam veilige woon- en leefomgeving en een optimaal vestigingsklimaat voor (nieuwe) ondernemers. Dit rechtvaardigt in het huidige

tijdsgewricht de inzet van extra middelen die nodig zijn voor het Programma Ondernijning. Hiermee zetten we een nieuwe stap in de aanpak van dieperliggende problemen van criminaliteit en overlast. Vanuit dit programma gaan wij onder meer werken aan de verbetering van de informatieveiligheid en het ontwikkelen van systemen waarmee informatie en inlichtingen beter worden samengebracht, geanalyseerd en benut voor de aanpak van dit soort criminaliteit. Ook zetten we, bijvoorbeeld door middel van training en communicatie, in op het vergroten van het risicobewustzijn en de weerbaarheid van zowel de gemeentelijke organisatie en samenwerkingspartners als inwoners en bedrijfsleven.

Integraal Veiligheidsprogramma (IVP)

Voor de invulling van het begrotingsprogramma Veiligheid zijn het Integraal Veiligheidsprogramma (IVP) en bijbehorend actieplan leidend. Er wordt een nieuw Actieplan IVP opgesteld voor de jaren 2017-2018. Niet alle onderwerpen van het IVP komen in de programmakaart Veiligheid terug. Dit is met name het geval bij de preventieve en proactieve inzet op het gebied van wijkveiligheid en jeugd, de bestrijding van overlast in de wijken en activiteiten rond de verkeersveiligheid.

In het programma Veiligheid gaat het vooral over de laatste schakels in de veiligheidsketen: het toezien op de naleving en het door de inzet van het bestuurlijke instrumentarium herstellen van het gestelde veiligheidsniveau. Om dit te bereiken zijn forse inspanningen nodig op verschillende beleidsvelden. Deze soms nieuwe, soms beproefde inspanningen worden hieronder weergegeven.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Handhaven waardering van de veiligheid door inwoners op het huidige, hoge niveau
Doelstelling 2: Stabiel houden van het aantal inwoners dat slachtoffer is van een delict op het huidige, lage niveau
Doelstelling 3: Handhaven waardering sociale veiligheid in de buurt op het huidige, hoge niveau
Veilig in de buurt
<i>Buurtbemiddeling</i> Veilig en zonder overlast kunnen wonen, moet normaal zijn in Dordrecht. Ongewenst gedrag voorkómen en beteugelen wij zoveel mogelijk door de inzet van buurtbemiddeling.
<i>Specifieke buurtaanpak</i> In wijken en buurten waar dit in het bijzonder noodzakelijk is, werken we intensief samen met externe partners om overlast en criminaliteit te bestrijden. In het Lijnbaangebied en de Vogelbuurt worden – naast andere maatregelen – aspirant-huurders gescreend. Dit doen we om instroom van overlast gevende personen zoveel mogelijk te voorkomen.
<i>Aanpak overlast</i> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Voortzetten van de integrale samenwerking om extreme overlast bij coffeeshops en horeca te beperken</i> Toezicht en politie voeren (ook gezamenlijk) controles uit bij coffeeshops en horecagelegenheden. We spreken daarbij ondernemers primair aan op hun eigen verantwoordelijkheden. Overtreders kunnen rekenen op passende maatregelen. • <i>Aanpakken van overlast gevende personen en groepen</i> We werken samen met politie, hulpverlenings- en maatschappelijke organisaties aan de 'Intensieve aanpak overlast'. Daarnaast zetten we het handhavingsteam in voor overlastgevers die niet open staan voor het sociaal hulpverleningsaanbod. Aan stelselmatige overlastgevers kunnen we een wijkverbod opleggen op basis van de Algemene Plaatselijke Verordening (APV) of een gebiedsverbod op basis van de Gemeentewet, dat een langere geldingsduur heeft. In complexe gevallen wordt de aanpak op casusniveau afgestemd in het Veiligheidshuis, waar gewerkt wordt aan een verbinding met de Persoonsgerichte Aanpak (PGA).
<i>Verlagen van het aantal vermogensdelicten (woning- en auto-inbraken en fietsdiefstal)</i> Wij werken nauw samen aan preventie in hotspotgebieden met burgers, politie, ondernemers en maatschappelijke instellingen, waarbij de gemeente de regierol heeft. De aanpak bestaat onder andere uit verbetering van de informatiepositie, heterdaadkracht en opsporing. Plegers van zogenaamde High Impact Crimes (HIC) krijgen een systeemgerichte aanpak in het Veiligheidshuis ZHZ.
<i>Stop Heling</i> High Impact Crimes (HIC) kunnen we ook tegengaan door de afzetmogelijkheden van gestolen goederen te beperken. Vanuit deze gedachte is voor handelaren in tweede hands goederen het gebruik van het Digitaal Opkopersregister (DOR) verplicht gesteld. Dit verbetert de controlemogelijkheden voor politie en Toezicht aanmerkelijk. Aan de hand van de in 2016 vastgestelde 'Beleidsregel aanpak heling' treffen we in nauwe samenwerking met de politie – naast hetgeen strafrechtelijk gebeurt – tegen overtreders ook bestuurlijke maatregelen.
Jeugd
<i>Controles en preventie</i> We continueren de controles op naleving van de Drank- en Horecawet, evenals de activiteiten onder de noemer 'Verzuip jij je Toekomst?'. Zowel de volksgezondheid (met name onder jongeren) maar ook de beperking van hinder en overlast zijn hierbij gebaat.
<i>Aanpakken van overlast en criminaliteit door jeugd en problematische jeugdgroepen</i> Deze benadering sluit aan bij de aanpak van overlast gevende groepen in het algemeen. Ook hierin is het beleid gericht op sluitende persoonsgerichte aanpak. Voor jeugdigen die niet open staan voor het sociaal hulpverleningsaanbod zetten we het handhavingsteam in. Indien nodig kan een gebiedsverbod worden opgelegd op basis van de Gemeentewet. Hierbij is samenwerking tussen de sociale wijkteams en het Veiligheidshuis van belang om problemen bij specifieke jongeren terug te dringen. Indien nodig, maken we een verbinding tussen Zorg voor Jeugd en de Persoonsgerichte Aanpak (PGA). Het beschikbare instrumentarium varieert van ondersteunen en motiveren tot bestuurs- en strafrechtelijke maatregelen. Sinds 1 januari 2016 is een nieuw instrument beschikbaar om problematische jeugdgroepen in beeld te brengen; de groepsscan. Dit instrument vervangt de shortlist van Beke en stelt de politie in staat om straatinformatie en systeem informatie te koppelen in een rapportage. De regierol ligt nadrukkelijker dan voorheen bij de gemeente.

Ondermijning/georganiseerde criminaliteit
<p><i>Bestrijden van ondermijnende criminaliteit</i></p> <p>Op grond van het in 2016 vast te stellen Programma Ondermijning, richten wij ons op drie pijlers:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>Aanpakken ondermijnende criminaliteit</i> Wij ondernemen in afstemming en samenwerking met onze partners actie bij elk signaal van georganiseerde ondermijnende criminaliteit, gericht op het opwerpen van barrières tegen het criminele netwerk. Dit doen we tenzij er zwaarwegende belangen zijn om niet in te grijpen. De samenwerking vindt onder meer plaats in coördinatie met het Regionaal en het Landelijk Informatie en Expertise Centrum (RIEC en LIEC). 2. <i>Bevorderen bestuurlijke en ambtelijke integriteit</i> Uitgangspunt is dat we voorkomen dat de gemeente ongemerkt criminele activiteiten faciliteert. Wij benutten daarom bij vergunningverlening en het aangaan van overeenkomsten de Wet Bevordering integriteitsbeoordelingen openbaar bestuur (Bibob). Tevens zien wij er in lijn met het project Veilige Publieke Taak (VPT) op toe dat er afdoende maatregelen worden getroffen voor de bescherming van werknemers van de gemeente en publieke ambtsdragers. Ook andere werkgevers met (semi-)publieke taken sporen wij hiertoe aan. De burgemeester is een van de ambassadeurs van het VPT-project. 3. <i>Versterken maatschappelijke weerbaarheid</i> Wij zetten ons, vooral met communicatieve instrumenten in voor het vergroten van de bewustwording van burgers en bedrijfsleven, het verminderen van maatschappelijke acceptatie of gelatenheid ten aanzien van bepaalde vormen van criminaliteit en het versterken van de weerbaarheid en meldingsbereidheid.
<p><i>Integrale aanpak hennepsteelt</i></p> <p>Deze aanpak kan worden gezien als één van de acties van de onder ad 1 genoemde pijler in het Programma Ondermijning. Elke ontdekte hennepplantage is aanleiding voor (ten minste) een bestuurlijke waarschuwing of sluiting van het pand. De integrale aanpak van hennepsteelt, die in 2016 is geïntensiveerd, zetten wij voort. De samenwerking beperkt zich niet tot politie en OM, maar strekt zich uit tot de SDD, het UWV, de netbeheerder en de woningcorporaties.</p>
<p><i>Bevorderen sociale stabiliteit</i></p> <p>In nauw contact met de politie en sociale partners hebben wij specifiek aandacht voor mogelijke (signalen van) radicalisering en (potentiële) uitreizigers naar oorlogsgebieden. Wanneer ontwikkelingen daartoe aanleiding geven, pakken wij een actieve rol in het tegengaan van spanningen tussen bevolkingsgroepen.</p>
Fysieke Veiligheid
<p><i>Doorontwikkeling crisisbeheersing/bevolkingszorg</i></p> <p>De gewenste doorontwikkeling van de crisisbeheersing en bevolkingszorg binnen de Veiligheidsregio ZHZ moet leiden tot zowel een versterking van de binding met de lokale gemeenten als tot een versterking van specialisme op regionaal niveau. Een voorbeeld hiervan is het opleiden van enkele gemeentelijke informatiemanager met het oog op de inzet tijdens crises. De resultaten van de evaluatie uit 2016 vertalen we in heldere kaders voor de doorontwikkeling. Na besluitvorming door het Algemeen Bestuur (voorzien in december 2016) kunnen in 2017 vervolgstappen worden gezet.</p>
<p><i>Optimaliseren brandveiligheid in combinatie met zelfredzaamheid</i></p> <p>In het kader van het project 'Brandveilig leven' voert de Veiligheidsregio ZHZ activiteiten uit gericht op bewustwording van het gedrag dat brand in woningen, instellingen en bedrijven kan veroorzaken en voorkómen. Specifieke aandacht wordt besteed aan de gevolgen van de toename van het aantal verminderd zelfredzame personen. De brandweer gaat een effectiviteitsonderzoek uitvoeren voor het programma Brandveilig leven.</p> <p>Tot 2020 loopt ook het project 'Vernieuwde Brandweezorg'. Hiermee wordt beoogd de brandweezorg voor de regio toekomstbestendig te maken en de eerder vastgestelde bezuinigingstaakstelling te realiseren. De effecten hiervan worden pas goed duidelijk na de resultaten van een aantal pilots, die moeten leiden tot gerichte voorstellen voor de operationele inrichting. De geplande herontwikkeling van de locatie Oranjepark moet ook bijdragen aan de gemeentelijke bezuinigingen op de brandweer. Wij handhaven de tweede uitrukpost (ten behoeve van de binnenstad) op een andere locatie.</p>
<p><i>Conventionele Explosieven</i></p> <p>Met enige regelmaat wordt onze gemeente geconfronteerd met de vondst of mogelijke aanwezigheid van niet tot ontploffing gekomen explosieven uit de Tweede Wereldoorlog. Wij hebben in deze een toezichthoudende en preventieve taak. De vaste detoneringslocatie (waar explosieven gecontroleerd tot ontploffing worden gebracht) moet mogelijk worden verplaatst. We onderzoeken welke kosten we hiervoor moeten maken en of we deze kosten bij het Rijk kunnen declareren.</p>
Naleving
<p><i>Sturen op Naleving</i></p> <p>Onder de noemer 'Sturen op Naleving' zetten we in op naleving en op het stimuleren van nalevingsgedrag. Gedragsbeïnvloeding (en kennis hiervan) is daarbij een centraal begrip. Het doel is dat we als organisatie (meer) aan de slag gaan met het principe van naleving om zo nalevingsgedrag van burgers en ondernemers effectief te beïnvloeden. Naleving wordt ruim opgevat; niet alleen gerelateerd aan toezicht en handhaving, maar ook aan beleid en regelgeving en het uitvoeren van projecten.</p> <p>Onderdelen van 'Sturen op Naleving' zijn: een kernteam naleving, kennisbijeenvakomen, het bevorderen van pilots en projecten, het volgen en delen van (inter)nationale ontwikkelingen.</p>

Inzet cameratoezicht

Cameratoezicht is een specifieke vorm van toezicht op naleving. Wij passen dit op een aantal locaties in de stad toe voor de openbare orde en veiligheid. Door een wetswijziging is het mogelijk camera's – binnen door de burgemeester aangewezen gebieden – flexibeler in te zetten. Na aanpassing van de APV willen wij daarvan – als daartoe aanleiding is – ook gebruik maken.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij(en):
1. Handhaven waardering van de veiligheid door inwoners op het huidige, hoge niveau	<ul style="list-style-type: none"> GR Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid GR Drechtsteden (SCD) GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid
2. Stabiel houden van het aantal inwoners die slachtoffer zijn van een delict op het huidige, lage niveau	<ul style="list-style-type: none"> GR Drechtsteden (SCD) GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid
3. Handhaven waardering sociale veiligheid in de buurt op het huidige, hoge niveau	<ul style="list-style-type: none"> GR Drechtsteden (SCD) GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid

Wat zeggen de cijfers?

Bij de Tussenbalans (2016) zijn de streefwaarden aangepast, omdat eerder onvoldoende tot uitdrukking kwam dat deze waarden zijn gekoppeld aan de ontwikkeling van de kengetallen van de G32. Ook is bij de Tussenbalans ten aanzien van het derde kengetal aansluiting gezocht bij de nieuwe definitie in de Veiligheidsmonitor, zodat een zuivere vergelijking mogelijk blijft.

Kengetal	2012 ¹	0-waarde (2013) indicatieve tussenmeting	Actuele waarde (2015)	Streefwaarde 2018 ³
1. Rapportcijfer veiligheid in buurt	6,9	7,0	6,9	Hoger dan gemiddelde G32 (in 2015 was dit 7,0)
2. Percentage bewoners dat in de afgelopen 12 maanden minimaal eenmaal slachtoffer is geworden van een geweldsdelict, vermogensdelict of vandalismedelict	21,1	17,8	20,4	Lager dan gemiddelde G32 (in 2015 was dit 20,0)
3. Percentage bewoners dat veel sociale overlast ervaart ²	17,3	12,5	18,0	Lager dan gemiddelde G32 (in 2015 was dit 15,1)

Toelichting: bron voor alle kengetallen is de Veiligheidsmonitor.

¹ Toelichting op de frequentie en omvang van de Veiligheidsmonitor: in de tweede helft van 2015 vond in Dordrecht in het kader van de Veiligheidsmonitor weer een grootschalig onderzoek plaats, waarbij per wijk circa 400 enquêtes worden uitgezet (in geheel Dordrecht circa 4.400), evenals in 2012 is gedaan. Om deze reden zijn in een toegevoegde kolom ook de cijfers van 2012 vermeld, omdat die een kleinere afwijkingmarge kennen dan die van 2013. De ontwikkeling van de kengetallen geeft in de vergelijking tussen 2012 enerzijds en 2015 anderzijds geen significante afwijkingen te zien. In de tussenliggende jaren, 2013 en 2014 was het onderzoek kleinschalig van opzet. In die jaren zijn voor Dordrecht in totaal 600 enquêtes uitgezet. De uitkomsten van de tussenmetingen worden als indicatief beschouwd.

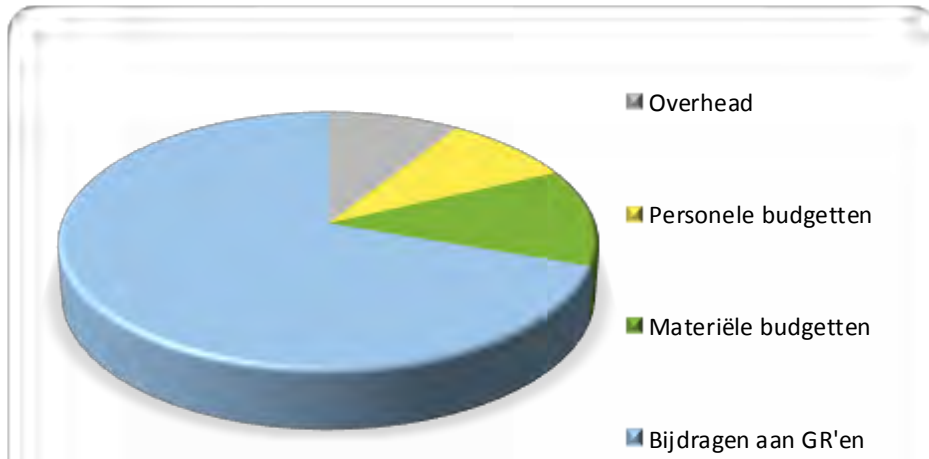
² Sociale overlast omvat de volgende vijf vormen van overlast: dronken mensen op straat, drugsgebruik of drugshandel, mensen die op straat worden lastiggevallen, rondhangende jongeren, en overlast door buurtbewoners.

³ De streefwaarden zijn afhankelijk van de ontwikkeling van het gemiddelde van de G32, omdat de doelstelling is om beter te blijven scoren dan dit gemiddelde.

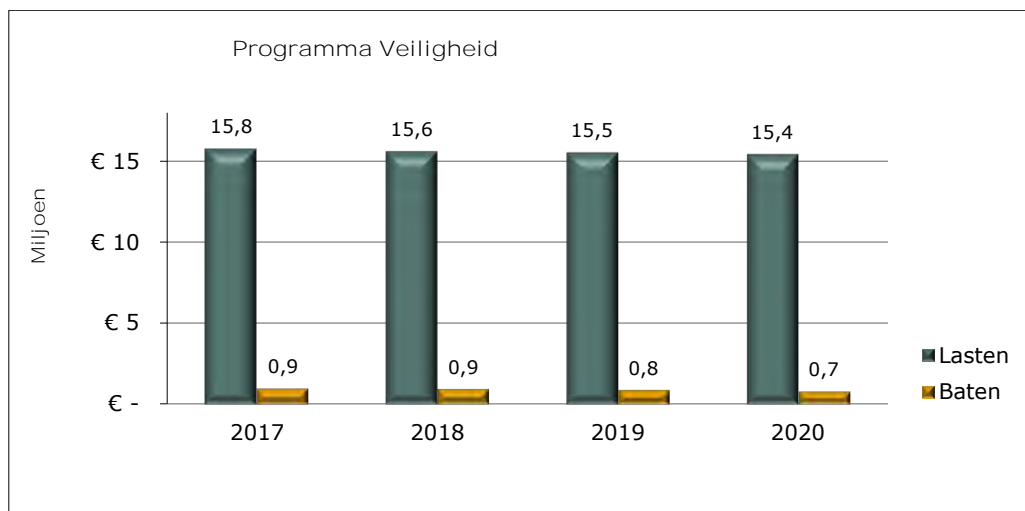
Wat mag het kosten?

Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Veiligheid 15,8 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.2 Programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer

Portefeuillehouder: R.E.C. Reynvaan – Jansen

De Dordtse openbare ruimte van goed naar nog beter!

De stad ligt er goed bij en daar mogen we als gemeente, bewoners en ondernemers behoorlijk trots op zijn. We erkennen dat er altijd ruimte is voor verbetering en blijven continu alert, maar moeten daarbij opletten dat we incidenten niet veralgemeniseren. Dordrecht is een mooie stad die er ook in de toekomst goed uit moet blijven zien, dat is iets waar we continu naar streven.

De openbare ruimte speelt een grote rol in de beleving die bewoners, ondernemers en bezoekers hebben wanneer zij zich in Dordrecht bevinden. In toenemende mate nemen we de beleving die men heeft in de openbare ruimte als vertrekpunt voor onze inzet. Daarbij zorgen we ervoor dat Dordrecht een schone en leefbare stad is en blijft.

Een mooie stad zonder zwerfvuil

We werken aan een schone stad die er mooi uitziet en waar zwerfvuil geen kans krijgt om de beleving negatief te beïnvloeden. Dit doen we onder de motto's 'Een schone stad, je hebt het zelf in de hand', 'Respect voor Dordt' en door inzet van onze Dordtse doorpakkers binnen en buiten de week van 'Dordt Schoon'.

Ons doel is een leefbare stad waar we samenwerken met bewoners, ondernemers en bezoekers. We sluiten onze inzet zoveel mogelijk aan op de wensen die gebruikers van de openbare ruimte hebben. Dat doen we waar mogelijk in samenspraak met gebruikers en andere belanghebbenden.

Drie strategische lijnen

Om onze stad schoon en leefbaar te houden richten we ons op drie strategische lijnen. Deze zijn de rode draad in al onze werkzaamheden en de activiteiten die wij in het programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer benoemen. Het gaat om:

1. Assetmanagement – gerichte afweging tussen prestaties, risico's en kosten bij onderhoudswerkzaamheden.
2. (Technologische) innovatie en kennisdeling in reguliere onderhouds- en beheerswerkzaamheden.
3. Participatief werken – initiatieven uit de stad faciliteren en waarderen en onze werkwijze daarop aansluiten.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

= collegeprioriteit

Doelstelling 1: Inwoners zijn tevreden over het basisonderhoud in hun omgeving

Uitvoeren van het regulier onderhoud en reguliere werkzaamheden

Circa 80% van de werkzaamheden die wij uitvoeren in de openbare ruimte is vastgelegd in reguliere onderhoudsprogramma's. Zo verzorgen we het onderhoud op:

> Groen o.a. wijkonderhoud, bomen, ecologische gebieden.	> Parkeervoorzieningen.
> Speelvoorzieningen.	> Bereikbaarheid en wegomleggingen.
> Wegen o.a. bebording, verharding, herstel, onkruid en vegen.	> Constructies o.a. bruggen, baggeren, nautische constructies zoals kades en afmeervoorziening.
> Kabels en leidingen, boven- en ondergronds.	> Riolen.
> Verkeersregelinstantaties (VRI's).	> Gemalen.
> Openbare verlichting.	> Graffitibestrijding.

Bij deze werkzaamheden maken we veelvuldig gebruik van de inzet van Drechtwerk en andere sociaal-maatschappelijke ondernemers. We sluiten zo goed mogelijk aan bij de beleving die bewoners en ondernemers hebben in de openbare ruimte. We verkennen continu hoe we onze kwaliteit kunnen meten en verbeteren.

Intensivering wegenonderhoud

Het volledige programma is opgenomen in paragraaf 3.3 Onderhoud Kapitaalgoederen. Waar mogelijk combineren we de werkzaamheden, bijvoorbeeld met het vernieuwen van riolering of andere beheer- en onderhoudsdisciplines. Enkele voorbeelden van grote projecten in 2017 zijn: Lange Geldersekaade, Merwedestraat/Oranjelaan/Vrieseweg, Damplein.

Daarnaast starten we al in 2017 met de voorbereiding op grote wegenprojecten die in de Meerjarenonderhoudsplanung zijn opgenomen voor 2018 en 2019 (zie paragraaf 3.3 Onderhoud Kapitaalgoederen). Tot slot werken we in 2017 de denkrichtingen uit voor het kleiner maken van de financiële opgave 'wegen' voor de komende jaren.

<p><i>Uitvoeren van Meerjarenonderhoudsplanning (MOP)</i> Naast (intensivering) van het wegenonderhoud verrichten we in 2017 ook groot onderhoud bij andere projecten en constructies. Alle geplande projecten in 2017 voeren we volgens de meerjarenonderhoudsplanning uit. Voorbeelden van deze projecten zijn het aanpakken van de Lange Geldersekaade, de Merwedestraat, het Damplein en de Groen van Prinstererweg.</p>	
<p><i>Verstevigen aanpak boomziekten en –aantastingen</i> We streven naar een gezond en duurzaam bomenbestand in Dordrecht. We besteden adequaat aandacht aan zieke of aangetaste bomen. We beperken hiermee risico's op schade of overlast. In 2017 zetten we extra middelen in op de bestrijding van boomziekten, deze middelen zijn aanvullend vrijgemaakt in de Kadernota 2017.</p> <p>De aanpak verloopt via drie sporen: in de eerste plaats voeren we concrete maatregelen uit om aantasting van bomen te bestrijden, te verminderen en onze bomen te versterken. Daarnaast passen we preventieve maatregelen toe. Tot slot doen we mee aan landelijk onderzoek met betrekking tot betekenisvolle bomen voor Dordrecht.</p>	
<p><i>Monitoren en bestrijden van overlast graffiti</i> In 2017 gaat onverminderde aandacht uit naar onze aanpak van graffiti. We constateren dat de extra inzet in de afgelopen jaren heeft geholpen om de overlast terug te dringen, maar we willen de bereikte resultaten ook borgen. Daarom monitoren we in het centrum en in de schil op overlast door graffiti en pakken we hotspots aan zodra deze (dreigen te) ontstaan.</p>	
<p><i>Werken aan een schone stad</i> In 2017 gaan we ervoor om door het hele jaar heen een schone stad te zijn. Tijdens onze werkzaamheden in de openbare ruimte richten we ons onverminderd op overlast en ergernissen zoals bijvoorbeeld zwerfvuil en hondenpoep. Wijklijnmeldingen pakken we resoluut op en handelen we binnen de tijdsnorm af.</p> <p>Zwerfvuil dringen we terug door te werken aan bewustwording bij bewoners en bezoekers. Zo werken we in 2017 bijvoorbeeld in de campagne 'Respect voor Dordt' opnieuw veel samen met de organisatoren van evenementen om Dordrecht ook tijdens evenementen zo schoon mogelijk te houden</p> <p>Naast onze eigen werkzaamheden betrekken we ook bewoners, ondernemers en bezoekers bij het schoonhouden van Dordrecht. Om dit voor elkaar te krijgen continueert Stadsbeheer zijn samenwerking met Duurzaamheidscentrum Weizigt in het kader van 'Dordt Schoon' en bij het ondersteunen en waarderen van de 'Dordtse Doorpakkers'. Daarnaast gaan we voor een verdere uitbreiding van onze 'adoptiebakken', die bewoners en ondernemers zelf onderhouden.</p>	
Doelstelling 2: Onderhoud wordt zo efficiënt mogelijk uitgevoerd	
<p><i>Uitvoeren van Agenda voor de stad in reguliere projecten en werkzaamheden</i> De veranderopgave Leefbaarheid en Stedelijke Beheer bestaat uit vier sporen: (1) toepassen van nieuwe technologieën en innovaties, (2) waardegericht beheer, (3) verminderen van regeldruk en (4) maximaliseren van gebruikswaarde.</p> <p>De acties die moeten leiden tot de beloofde besparingen vallen via deze vier sporen binnen de doorontwikkeling van reguliere disciplines bij Stadsbeheer. Met andere woorden: ze zijn in de lijn belegd. In 2017 monitoren we of de besparingen daadwerkelijk gerealiseerd worden en sturen we bij indien dit niet het geval is.</p>	
<p><i>Vormgeven en uitvoeren van strategische lijn assetmanagement</i> Assetmanagement is een werkmethode/filosofie waarmee een meer gerichte afweging gemaakt kan worden tussen prestaties, risico's en kosten bij onderhouds- en beheerwerkzaamheden.</p> <p>Er is een visie opgesteld voor de toepassing van assetmanagement. Voor verschillende bedrijfsonderdelen, zoals het beheer van gemalen, verkeerslichten, wegen en riolen, werken we inmiddels al met principes van assetmanagement. In 2017 brengen we deze principes ook over naar andere beheerdisciplines zoals kunstwerken, groenonderhoud, bomen, speelvoorzieningen, et cetera (zie ook activiteit <i>Uitvoeren van het regulier onderhoud en reguliere werkzaamheden</i> voor een inzicht in de verschillende disciplines.)</p>	
<p><i>Uitvoeren van het programma 'In één keer goed'</i> In 2017 geven we uitvoering aan het programma 'In één keer goed' waarmee we een duidelijke kwaliteitsverbetering beogen in civieltechnische projecten. Eerder is de raad op de hoogte gebracht van 13 verschillende maatregelen die direct verweven zijn met onze werkzaamheden in het openbare gebied. De basis van succes ligt hem in het betrekken van marktpartijen op andere manieren. Daarnaast speelt ook een goede samenwerking tussen Stadsbeheer, Stadsontwikkeling, het Ingenieursbureau en Intergemeentelijk Projectmanagement.</p> <p>In drie thematische werkgroepen werken we in 2017 vanuit alle genoemde organisatieonderdelen aan de 13 maatregelen. Deze thematische werkgroepen zijn: (1) Samenwerking met marktpartijen, (2) Verbetering interne samenwerking en (3) Nutsbedrijven.</p> <p>In 2017 houden wij de raad op de hoogte door middel van periodieke raadsinformatiebrieven.</p>	

Samenwerken met de regio in onderhoud en beheer

In 2017 werken we verder aan het gezamenlijk beheersysteem. Dit krijgt met name vorm in de uitvoering van conversies vanuit het oude naar het nieuwe systeem. In de doorontwikkeling van onze systemen werken we in 2017 ook aan het automatisch genereren en openbaar maken van data die relevant zijn voor de stad (zie ook de activiteit 'Datagestuurde aanpak' zoals geformuleerd op de programmakaart 11 'Bestuur en Samenwerking').

Vormgeven en uitvoeren van strategische lijn (technologische) innovatie en kennisdeling

Innovatie en kennisdeling vormen een strategische lijn binnen de reguliere onderhouds- en beheerwerkzaamheden van Stadsbeheer. Om de organisatie in de juiste houding te krijgen ten aanzien van (technologische) innovatie en kennisdeling inventariseren we in 2017 vernieuwende werkwijzen in onze reguliere werkzaamheden en projecten en dragen deze in- en extern uit.

Het gaat bijvoorbeeld om een betere afstemming tussen 'beheer en onderhoud', stedelijke ontwikkeling en externe partijen met betrekking tot het meerjareninvesteringsprogramma. Daarnaast gaan we aan de slag met kennisvergaring en uitvoering van SMART concepten in het kader van Interreg subsidies, bijvoorbeeld op het gebied van verlichting en water. Tot slot werken we aan een systeem om 'realtime' data uit alle wijklijnmeldingen te lezen, zodat we ons beleid voor een schone, hele en veilige stad gericht kunnen ontwikkelen.

Doelstelling 3: Inwoners en ondernemers hebben een actieve rol bij het in stand houden van de openbare ruimte

Vormgeven en uitvoeren van strategische lijn Participatie met betrekking tot de openbare ruimte

Bij de Kadernota 2017 zijn extra middelen beschikbaar gesteld voor de vormgeving en uitvoering van de strategische lijn Participatie met betrekking tot de openbare ruimte. In 2017 zullen we dit geld gebruiken om initiatieven rond beheer en onderhoud in de stad te faciliteren en te waarderen. Het geld zal niet gebruikt worden voor een intensivering van de ambtelijke ondersteuning, maar met name om initiatieven uit de stad te ondersteunen. Het uitgangspunt daarbij is dat het initiatief daadwerkelijk in de stad ontstaat.

We maken in 2017 zichtbaar wat voor initiatieven er in Dordrecht zijn, onder andere door de plaatsing van beeldmerken bij bestaande participatie-initiatieven in de openbare ruimte. Daarnaast starten we met acties om communicatie, informatie met betrekking tot participatie op orde te brengen. Zo maken we zichtbaar wat er nu reeds aan initiatief is en wat er verder allemaal mogelijk is. Door onze werkwijzen aan te passen maken we het starten met participeren simpel en toegankelijk voor elke Dordtenaar.

Monitoren en doorontwikkelen van het Participatiebestek

In 2016 is het Participatiebestek van start gegaan in de wijken Wielwijk, Crabbehof en Zuidhoven. In 2017 loopt deze besteksvorm door in deze wijken. Het huidige participatiebestek heeft een experimenteel karakter. Aandachtig houden wij in 2017 in de gaten of er knelpunten ontstaan, brengen deze in kaart en werken direct aan oplossingen indien noodzakelijk. In 2017 starten we een onderzoek naar de mogelijkheden om deze besteksvorm ook toe te passen in andere wijken. De raad wordt geïnformeerd wanneer er relevante informatie te melden is of wanneer zich wijzigingen voordoen.

Vormgeven en uitvoeren van de opgave Dordt aan Zet (Placemaking)

In het kader van Dordt aan Zet nemen we als gemeente steeds minder vaak een sturende rol. Waar het kan zorgen wij ervoor dat inwoners, het bedrijfsleven, maatschappelijke partners, initiatiefnemers en andere belanghebbenden taken op zich nemen. Met het oog op aantrekkelijke publieke ruimten zetten we Placemaking in.

Placemaking is een filosofie en methodiek voor de verbetering van publieke ruimten die de gebruiker van een plek centraal stelt. In co-creatie ontwikkelen we verbeterplannen voor de economische en maatschappelijke functies van afgebakende publieke ruimten, de fysieke inrichting en het beheer. Voorstellen worden met alle belanghebbenden afgestemd. Dankzij de inzet en betrokkenheid vanuit gebruikers en meer aandacht voor de menselijke maat bereiken we een beter gebruik en een betere beleving van publieke ruimten.

Bij de Kadernota 2017 zijn extra middelen beschikbaar gesteld voor Dordt aan Zet. We zorgen ervoor dat filosofie en methodiek worden ingebed in ons beleid en in onze werkwijze. In 2017 voeren we drie nader te bepalen projecten uit volgens de methodiek Placemaking. We delen onze ervaringen en zetten Dordrecht in de schijnwerpers door gericht te communiceren over de resultaten.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij(en):
1. Inwoners zijn tevreden over het basisonderhoud in hun omgeving	<ul style="list-style-type: none"> • GR Wegschap tunnel Dordtse Kil • BV Gemeenschappelijk bezit Evides • NV Huisvuilcentrale Noord-Holland
2. Onderhoud wordt zo efficiënt mogelijk uitgevoerd	Niet van toepassing
3. Inwoners en ondernemers hebben een actieve rol bij het in stand houden van de openbare ruimte	Niet van toepassing

Wat zeggen de cijfers?

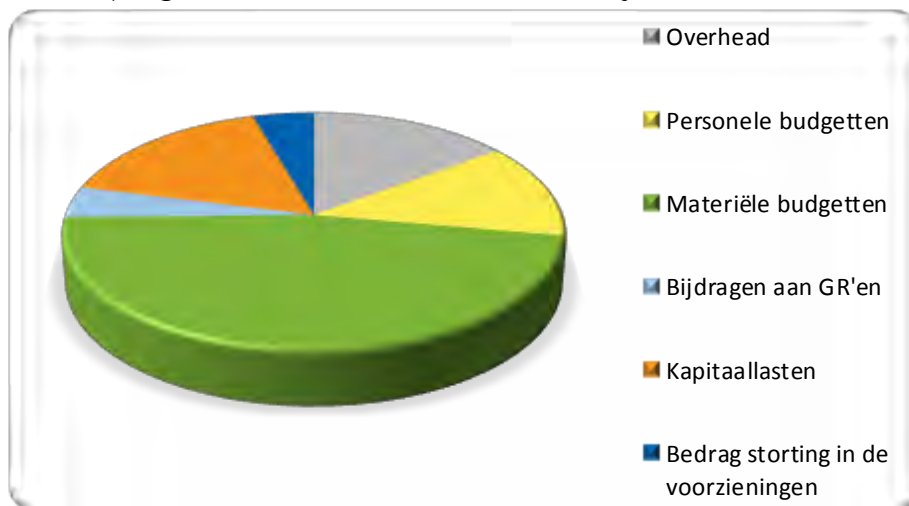
Kengetal	0-waarde 2013	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Rapportcijfer leefbaarheid	7,1	7,1 (2015)	7,1
Schaalscore fysieke kwaliteit buurtvoorzieningen	6,2	6,1 (2015)	6,2
Percentage verloedering fysieke woonomgeving	27,7%	29,6% (2015)	27,7%
Percentage zelf het afgelopen jaar actief geweest om de buurt te verbeteren	20%	24% (2015)	26%

Toelichting: er is voor gekozen om voor de kengetallen 1 t/m 3 over te stappen op de metingen van de landelijke Veiligheidsmonitor (waar we voorheen de Omnibusenquête van het OCD gebruikten). Kengetal 4 wordt niet gemeten in de Veiligheidsmonitor; hiervoor is de bron nog steeds de Omnibusenquête.

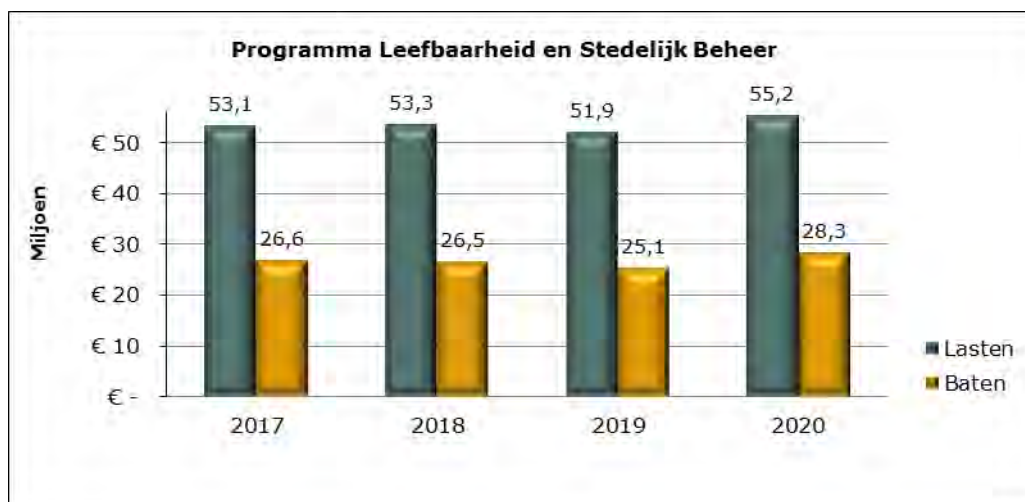
Wat mag het kosten?

Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Leefbaarheid en Stedelijk Beheer 40,7 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.3 Programma Jeugd en Onderwijs

Portefeuillehouders: H. van der Linden en P.J. Heijkoop

Transformeren in samenhang (zie ook programmakaart Zorg en Ondersteuning)

Ook in 2017 geven we verder vorm aan de transformatie van het sociaal domein in samenhang. Het concreet maken van de transformatieopgaven is een continu proces van jaren, waarin thema's die op de agenda staan elkaar afwisselen en versterken. Samen met burgers en partners bouwen we verder aan de sociale ontwikkelagenda, waarin de leefwereld van de bewoners centraal staat. Belangrijk uitgangspunt hierbij is de verschuiving van curatief naar preventief: hulp en ondersteuning bieden we zo vroeg, kort en licht als mogelijk - en zo zwaar als nodig. Het streven is zelfredzame burgers in vitale wijken die in sterke sociale netwerken participeren.

Het realiseren van de opgaven is een doorlopend proces. De agenda is dan ook niet in beton gegoten. Nieuwe opgaven kunnen zich voordoen, opgaven ontwikkelen zich en opgaven worden als het goed is ook gerealiseerd en kunnen dan van de agenda af. Dit vergt flexibiliteit en realisatiekracht. Anderzijds vraagt het consistentie in de aanpak; we doen dit van begin tot eind samen met de stad, met bewoners, partners en onze rol kan per opgave een andere zijn. Van actieve trekker/regisseur tot een meer 'volgende' facilitator. Dat moeten we per opgave helder benoemen, communiceren en daarna ook handelen.

Informeel onderwijs

In 2015-2016, het jaar waarin Dordrecht Nationale Onderwijsstad was, hebben we een verkenning laten uitvoeren naar de aard, omvang en betekenis van informeel onderwijs in Dordrecht. Informeel onderwijs omvat alle georganiseerde activiteiten die plaatsvinden buiten het formele onderwijs, geïnitieerd door particulieren of organisaties. Deze activiteiten zijn gericht op het verbeteren van de leerprestaties van kinderen en jongeren en op het ontplooiën van talenten, vooral op het gebied van taal, rekenen, beroepskwalificering en burgerschap. Als het formele leren op school niet voldoende is of het informeel leren thuis tekortschiet, is informeel onderwijs een waardevolle aanvulling.

Het aanbod in Dordrecht is groot en divers, maar ook versnipperd en veelal kleinschalig. De initiatieven zijn daarom vaak kwetsbaar en hebben behoefte aan professionalisering. Dordrecht wil in 2017 en 2018 éénmalig investeren om de initiatieven te bundelen en de onderlinge samenwerking te faciliteren. Hiermee zetten we in op erkenning van de toegevoegde waarde van informeel onderwijs en de stimulering van een levendig en actief netwerk van burgerinitiatieven. Dordrecht loopt met deze aanpak voorop in Nederland.

Foto: Ronald van den Heerik - Fotoheerik.nl

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Dordtse jeugdigen groeien gezond en veilig op

Doelstelling 2: Dordtse jeugdigen krijgen kansen om zich te ontwikkelen en om naar vermogen mee te kunnen doen

Sterke basis in de wijk (opgave sociale ontwikkelagenda, zie ook programma Zorg en Ondersteuning) ★

We bouwen aan een sterke basis in de wijk, waar bewoners elkaar onder meer kunnen ontmoeten, initiatieven kunnen ontplooiën, en waar ze advies, informatie en ondersteuning van een samenhangend netwerk van professionals kunnen krijgen. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is dat de eigen kracht van bewoners en informele zorg vóór professionele ondersteuning gaat. Bewoners zijn nadrukkelijk deelnemer en coproducent van de sterke basis in de wijk.

Bovenstaande vraagt om een ontwikkelproces van jaren. In 2017 vertalen we dit gedachtegoed naar een breed gedragen lokale visie, uitgangspunten en handelingsprincipes: het Dordts DNA. Bovendien werken we het Dordts DNA specifiek uit voor de werkwijze en verankering van de sociale teams en jeugdteams – zij spelen een belangrijke rol in de sterke basis in de wijk. We doen dit zodanig dat:

- dienstverlening van de sociale teams en jeugdteams voor bewoners één integraal geheel is.
- sociale teams en jeugdteams gedeeld eigenaarschap voelen voor de gezamenlijke opgave die zij hebben.
- er een doorontwikkeling is richting preventie, uitgaand van talenten en kansen van bewoners.
- het informele netwerk in de wijk wordt betrokken en versterkt.
- er nauwe verbinding is met andere partners en netwerken (professioneel en informeel) in de wijk.
- de resultaten van alle sociale teams en jeugdteams van gelijke hoge kwaliteit zijn.

We maken met de moederorganisaties van de sociale teams en Stichting Jeugdteams ZHZ afspraken over wat wanneer gerealiseerd is.

★ *Goede Start (opgave sociale ontwikkelagenda)*

We gaan samen met bewoners en professionals aan de slag met de vijf prioriteiten die in het najaar van 2016 uit de transformatieopgave Goede Start zijn gekomen. In 2016 is een fors aantal gesprekken gevoerd met Dordtse ouders en kinderen op basis van de vraag 'Wat hebben Dordtse kinderen nodig voor een Goede Start?'. Uitgangspunt bij deze opgave is dat we een aantrekkelijke stad willen zijn waar kinderen fijn kunnen opgroeien. Het gaat hierbij om kansen bieden voor iedereen en niet om een focus op kinderen die zorg of ondersteuning nodig hebben. We beginnen hierbij bij het begin: de doelgroep van 0-6 jaar. Investeren in deze groep kan het verschil maken voor de toekomst.

Continuëren voor- en vroegschoolse educatie (VVE) en schakelklassen ter preventie van taalachterstand

We continueren binnen de beschikbare middelen de VVE via de kinderdagverblijven en de peuteropvang en de schakelklassen via het primair onderwijs. Over VVE hebben we in 2015 samen met de VVE-aanbieders resultaatafspraken gemaakt. In 2017 hebben we de eerste resultaten. Op basis van de resultaatafspraken en het VVE-inspectierapport evalueren we de VVE en stellen we de resultaatafspraken indien mogelijk of nodig bij. Omdat ouders in de eerste plaats verantwoordelijk zijn voor de ontwikkeling van hun kind, zien we ouderbetrokkenheid als belangrijk thema binnen VVE.

★ *Jong in Dordt (opgave sociale ontwikkelagenda)*

We willen dat jeugdigen in Dordrecht (6-17 jaar) prettig opgroeien. Samen met deze jeugdigen, ouders en organisaties uit verschillende domeinen (onderwijs, cultuur, sport, vrije tijd, jeugdhulp) inventariseren we wat daarvoor nodig is en wat we daarvoor nog moeten doen in Dordrecht. In 2016 hebben we dat geïnventariseerd voor de basisschoolleerlingen. In het eerste deel van 2017 doen we dat voor de middelbareschoolleerlingen. Vervolgens gaan we samen met partners aan de slag met de uitkomsten.

★ *Jongeren op de rit (opgave sociale ontwikkelagenda)*

We werken samen met jongeren en professionals verder aan de ontwikkeling van een integrale aanpak voor de ongeveer 300 Dordtse jongeren tussen 16 en 27 jaar met meervoudige problematiek. Uitgangspunt is dat gewerkt wordt met één casusregisseur die de jongere ondersteunt (een professional of iemand uit het eigen netwerk van de jongere). Zoveel mogelijk is het talent van de jongere leidend, en niet het zorgstempel. Deze aanpak stemmen we af met de doorontwikkeling van de sociale teams en jeugdteams. Bovendien werken we aan een naadloze overgang van jeugdhulp naar volwassenenzorg.

Leerplicht, voortijdig schoolverlaten (vsv) en de toeleiding naar de arbeidsmarkt

We voeren het regionale programma voortijdig schoolverlaten en kwetsbare jongeren 2016-2020 verder uit. Nieuw in de aanpak is dat we ons de komende periode ook gaan richten op de jongeren uit het praktijkonderwijs (PrO) en voorgezet speciaal onderwijs (vso). Ook de oud-voortijdig schoolverlaters (vsv'ers die al een jaar of nog langer geleden zijn uitgevallen) vormen een nieuwe doelgroep in de vsv-regeling. Het gaat om jongeren die geen startkwalificatie hebben, niet op school zitten, niet werken en geen uitkering hebben. Voor deze jongeren worden extra afspraken gemaakt. Die zijn te vinden in de nieuwe aanpak voor toeleiding naar werk van jongeren zonder startkwalificatie tot 27 jaar. Dit is tevens de update van het actieplan jeugdwerkloosheid Samen naar een werkende toekomst. De aanpak is tot stand gekomen door een samenwerking tussen RMC, SDD, programma AMB, UWV/leerwerkloket en de gemeente.

Continueren taken onderwijshuisvesting en voortzetten doordecentralisatie

We zetten samen met de schoolbesturen het traject van doordecentralisatie voort: het overdragen van de resterende gemeentelijke taken op het gebied van onderwijshuisvesting aan de schoolbesturen. Dit proces zijn we in 2014 met veel inzet gestart, tot op heden blijkt het een zeer complexe opgave te zijn. Onderdeel hiervan is – na vaststelling van het vestigingsplan, de hoofdlijnen en bijbehorende (financiële) voorwaarden – de uitwerking van alle aspecten in een eindrapportage waarop besluitvorming kan plaatsvinden.

Concreet is de gemeente nog bouwheer van de volgende uitvoeringsprojecten: nieuwbouw van de Albatros-Fontein en de renovatie van de gymzalen aan de Kolfstraat. We streven naar een oplevering in 2017.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij(en):
1. Dordtse jeugdigen groeien gezond en veilig op	<ul style="list-style-type: none"> Dienst Gezondheid en Jeugd
2. Dordtse jeugdigen krijgen kansen om zich te ontwikkelen en om naar vermogen mee te kunnen doen	<ul style="list-style-type: none"> Dienst Gezondheid en Jeugd Coöperatie ontwikkeling Leerpark U.A. Coöperatie kennis en opleidingscentrum veiligheid Zuid-Holland Zuid.

Wat zeggen de cijfers?

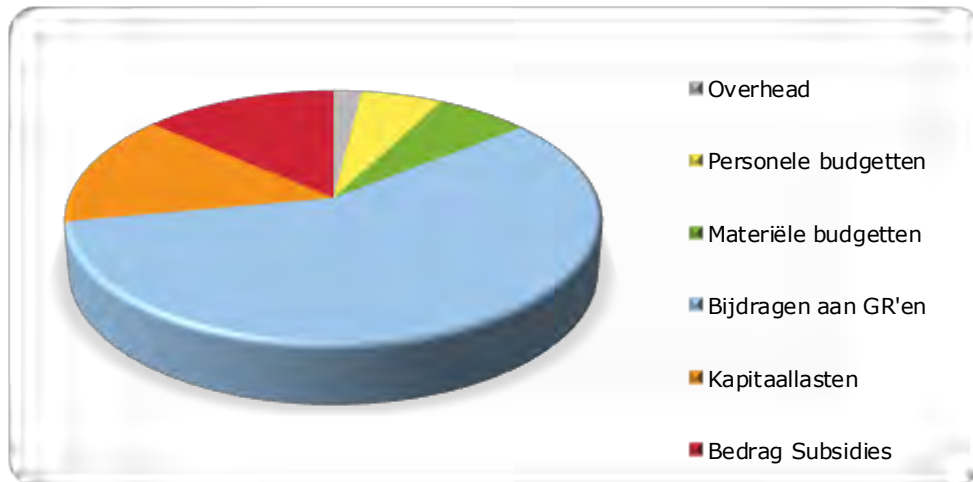
Kengetal	O-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
% zware zorg	14% (2015)	8% (2016)	13%
% van de jeugdigen en gezinnen met een hulpvraag zijn tevreden met de geboden hulp	0-meting voorjaar 2016	Verwachte levering eerste representatieve cijfers: najaar 2016	Vaststellen aan de hand van cijfers 2016
% van de professionals is tevreden over de verbinding tussen Jeugdteams, basisvoorzieningen en de preventieve ondersteuning	41% (2015)	41% (2015)	65%
% van de jeugdigen en gezinnen weet bij wie ze ondersteuning kunnen vragen	Opvoed-ondersteuning (ouders van kinderen tot 18 jaar): 57% (2015) Opvoed-ondersteuning (ouders van kinderen tot 23 jaar): 56% (2015)	57% (2015) 56% (2015)	80% 80%
% van de Dordtse basisscholen heeft een programma om kinderen kennis te laten maken met techniek	51% (2014-2015)	67% (2015-2016)	90%
Score op ouderbetrokkenheid in het VVE-inspectierapport van de onderwijsinspectie	3 (2014, voldoende)	3 (2016, voldoende)	4 (goed)
% van doelgroepkinderen VVE komt via de toeleiding door Careyn daadwerkelijk terecht bij een VVE-voorziening	81% (2015)	81%	95%

Toelichting: de eerste twee indicatoren zijn resultaten die we regionaal met het totale jeugdbeleid willen bereiken en zijn afkomstig uit het BRTA. De Serviceorganisatie monitort deze indicatoren. Kengetal 3 is op basis van een lokaal onderzoek, uitgevoerd door het OCD in 2015-2016. Bron voor kengetal 4 is de Omnibusenquête, bron voor kengetal 5 zijn gegevens van het DaVinci College, bron voor kengetal 6 is een rapportage uit 2016 van de Inspectie van het Onderwijs, bron voor kengetal 7 is een rapportage van Careyn JGZ.

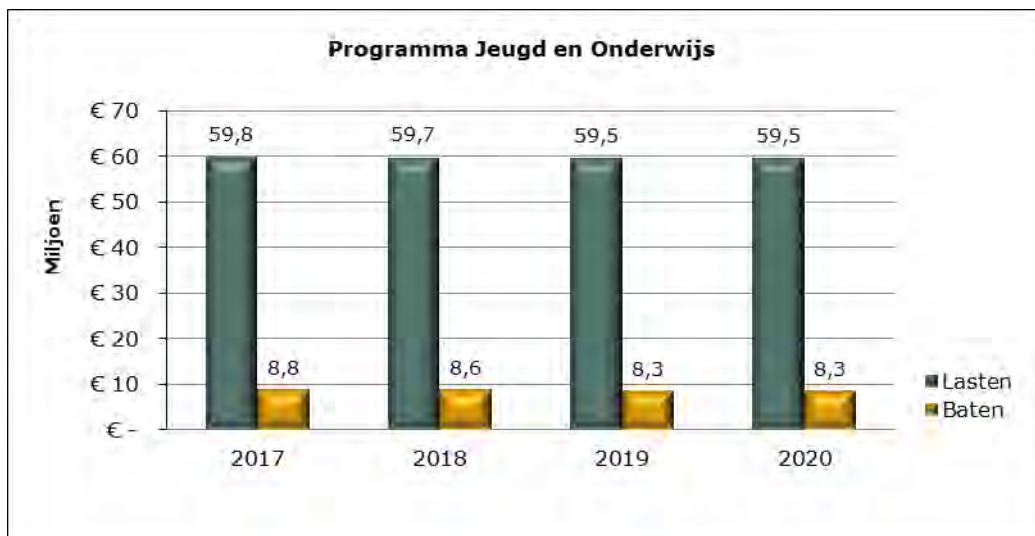
Wat mag het kosten?

Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Jeugd en Onderwijs 59,5 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.4 Programma Werk en Inkomen

Portefeuillehouder: P.J. Heijkoop

Werken aan kansen

Ondanks een aantrekkende economie en de geleverde inspanningen blijft werkgelegenheid en het terugdringen van werkloosheid een groot regionaal aandachtspunt. Op dit moment is ook het aantal Dordtenaren zonder werk nog altijd groot. In 2017 pakken we door op de lijn die de voorgaande jaren is ingezet. We doen dit voornamelijk in regionaal verband. Dit doen we voor mensen aan zowel de bovenkant als de onderkant van de arbeidsmarkt. Zoveel mogelijk Dordtenaren moeten mee (kunnen) doen; dat blijft het devies.

Aandacht voor participatieplekken

Voor mensen met een beperkte verdien capaciteit blijven we het instrument participatieplekken inzetten en verbeteren waar dat kan. Participatieplekken zijn plekken waar mensen met een beperkte verdien capaciteit en zeer weinig perspectief op de arbeidsmarkt, onder begeleiding maatschappelijk nuttige activiteiten kunnen verrichten. Dit stelt hen in de gelegenheid om actief te blijven en volwaardig te participeren in de maatschappij. De focus ligt nu op het werven en plaatsen van deelnemers op bestaande plekken. Ook in 2017 zullen we aandacht blijven besteden aan samenwerking en kennisuitwisseling met maatschappelijke partners over participatieplekken, de doelgroep en kansrijke initiatieven, zowel op regionaal als lokaal niveau. Met de opgave 'Goed Bezig, onderdeel van de sociale ontwikkelagenda, verkennen we mogelijkheden tot het bieden van meer maatwerk oplossingen, zodat het aanbod beter aansluit op de diversiteit van deze groep aan de onderkant van de arbeidsmarkt.

De programmakaart Werk en Inkomen houdt nauw verband met het regionale programma Arbeidsmarkt. Ook onderwijs en jeugd in de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Zie ook de programmakaarten 'Economie, Cultuur en Sport' en 'Onderwijs en Jeugd'.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Vergroten arbeidsparticipatie

Verbeteren van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt en vraag en aanbod op de arbeidsmarkt (regionaal)

Zie programma's 'Economie, Sport en Cultuur' en 'Onderwijs en Jeugd'.

Bevorderen arbeidsvermogen (werken aan zelfstandigheid, inburgering, re-integratie, stimuleren vrijwilligerswerk en tegengaan jeugdwerkloosheid); en bieden van sociaal vangnet (armoedebestrijding; bijstandverlening; schuldhulpverlening). Sociale Dienst Drechtsteden (SDD).

Doelstelling 2: Vergroten arbeidsaanbod voor de onderkant van de arbeidsmarkt

Lokale opgave Dordrecht

1. Realisatie van ons deel (circa 50%) van de regionale doelstelling (800) voor het aantal (ingevulde) participatieplekken. We zetten hierop in met lokale acquisitie en promotie van participatieplekken en deelnemers op gebieds- en wijkniveau. Als gemeente stimuleren en faciliteren we initiatieven die tot participatieplekken leiden. De SDD, Matching unit en leerwerkbedrijven dragen bij aan de invulling en uitvoering van deze participatie plekken (gemeente/Leerwerkbedrijven/SDD).

2. Inzet om 25 Dordtenaren met een verdien capaciteit van <50% wettelijk minimum loon, aan een betaald werk te helpen, bij de realisatie hiervan wordt aangesloten op de regionale opgave om 50 mensen uit deze doelgroep aan betaald werk te helpen (gemeente/SDD/UWV/Leerwerkbedrijven/bedrijfsleven).

Regionaal

3. Actief kennis uitwisselen tussen gemeenten en met betrokken instellingen over lokale initiatieven voor beschut werk en dagbesteding. Door deze twee voorzieningen te verknopen verwachten we ook een financieel voordeel te bereiken, participatieplekken kennen lagere begeleidingskosten dan dagbesteding (gemeenten/SDD/zorginstellingen/Leerwerkbedrijven). Aanvullend kijken we lokaal vanuit de opgave *Goed Bezig* (sociale ontwikkelagenda) we naar mogelijkheden om meer maatwerk in de ondersteuning naar maatschappelijke nuttige activiteiten, te kunnen bieden.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij (en):
1. Vergroten arbeidsparticipatie	<ul style="list-style-type: none"> GR Drechtsteden GR Sociale Werkvoorziening Drechtsteden
2. Vergroten arbeidsaanbod voor de onderkant van de arbeidsmarkt	<ul style="list-style-type: none"> GR Drechtsteden GR Sociale Werkvoorziening Drechtsteden.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	O-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Vergroten arbeidsparticipatie			
1.1. Ontwikkeling totale werkloosheid Drechtsteden (WW en Wwb) ten opzichte van landelijk gemiddelde	WW: +1,3% <i>(Ned +0,7%)</i> Wwb: +10,2% <i>(Ned +4,8%)</i> (ontwikkeling 2014-2015, peildatum 1 januari)	WW: +2,6% <i>(Ned -1,7%)</i> Wwb: +5,3% <i>(Ned +3,1%)</i> (ontwikkeling 1-1-2016 tot 1-7-2016)	≤ Landelijk gemiddelde
Participatieplekken*			
2.1. Omvang groep uitkeringsgerechtigden met een verdienvermogen van minder dan 50% van het minimumloon.	Regionaal 3800, waarvan ca. 1900 uit Dordrecht**		≤ 0-waarde
2.2. Aantal gerealiseerde participatieplekken in Dordrecht (op elke plek kunnen 2 kandidaten deelnemen)	0	637 <i>(per 1-7-2016)</i>	minimaal 250
2.3. Aantal plaatsingen Dordtse kandidaten	0	227 <i>(per 1-7-2016)</i>	400 <i>(50% meervoudig lokale ambitie)</i>

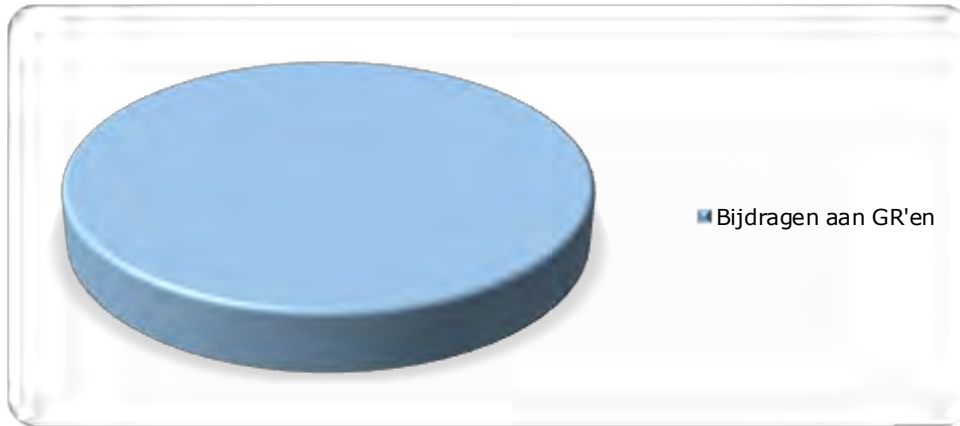
Toelichting: bron voor kengetal 1.1 is UWV/SDD/CBS, bron voor kengetallen 2.1 t/m 2.3 is SDD; aantal bij 2.1 betreft de hele Drechtsteden, cijfer voor Dordrecht is opgevraagd.

**cijfer is nog niet gefilterd op vrijgestelden en reeds actieve vrijwilligers.

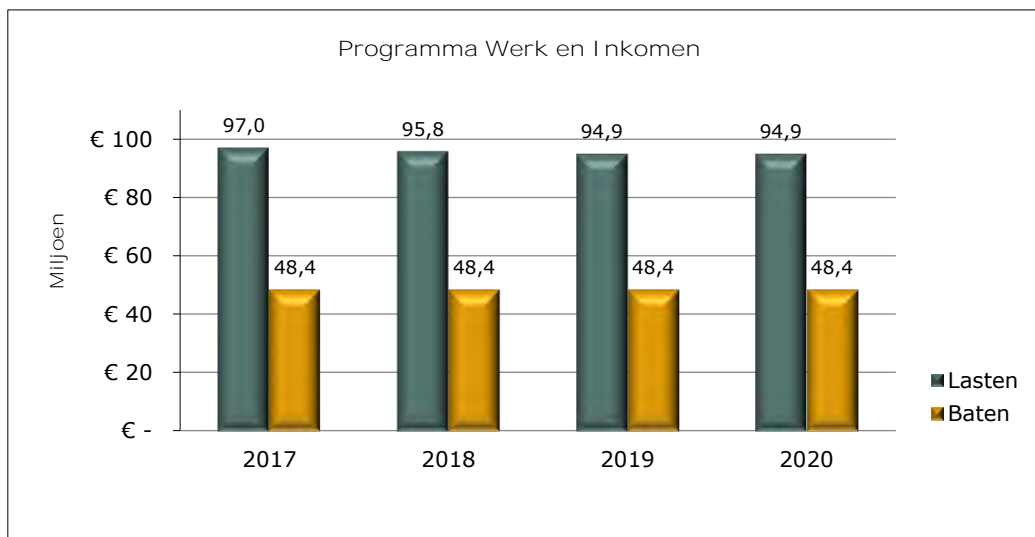
Wat mag het kosten?

Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Werk en Inkomen 97,0 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.5 Programma Economie, Sport en Cultuur

Portefeuillehouders: J. Mos, R.E.C. Reynvaan – Jansen,
P.H. Sleeking en P.J. Heijkoop

Levendig houden van de binnenstad

We beogen de binnenstad economisch vitaal en levendig te houden. Dit doen we deze collegeperiode vanuit de integrale aanpak van het Programma Levendige Binnenstad, samen met partijen in de binnenstad. De binnenstad bevindt zich volop in een fase van transitie. In 2016 is een aantal speerpunten benoemd, waaronder de mijlpalenprogrammering en de aanpak van leegstand en verloedering in een aantal straten. Deze inzet krijgt in 2017 een vervolg. Ook is in 2016 een expertteam in het leven geroepen dat zich buigt over het vraagstuk wat er voor nodig is om het kernwinkelgebied ook op de langere termijn economisch vitaal te houden. Het advies van het expertteam vormt in 2017 de opmaat voor een bredere discussie met de raad, vastgoedeigenaren, ondernemers en andere stakeholders over de toekomst van het kernwinkelgebied.

Verbeteren van de werking van de arbeidsmarkt

Het regionale Programma Arbeidsmarktbeleid is leidend op de terreinen arbeidsmarkt, werk en inkomen. De regionale aanpak richt zich met name op het bevorderen van nieuwe werkgelegenheid en (sociale) innovatie (vergroten van de 'koek'), het verbeteren van de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt en het verkleinen van de mismatch tussen vraag en aanbod. Tenslotte vervult het programma ten dele de centrumfunctie van de gemeente Dordrecht door onder andere een vertaling te maken van rijksbeleid naar specifieke doelgroepen (bijvoorbeeld jongeren) en het verwerven van cofinanciering. In 2016 is in de uitvoering in toenemende mate samengewerkt met het lokale en regionale economische programma, in 2017 zal deze lijn worden voortgezet.

Versterken sociaal-economische structuur

Vanuit de noodzaak van versterking van de sociaal-economische positie van Dordrecht zetten we in de volle breedte in op het stimuleren van werkgelegenheid. Pijlers zijn de ontwikkeling van de Westelijke Dordtse Oever samen met Havenbedrijf Rotterdam, inzet op acquisitie in samenwerking met de regionale acquisitieorganisatie DEAL! en het interesseren van investeerders en beleggers om te investeren in ons aanbod van woon- en werklocaties. Dit vraagt vanuit onze gemeente om een meer marktgerichte aanpak met ruimte voor flexibiliteit en maatwerk. Uiteindelijk moet dit resulteren in meer bedrijvigheid en banengroei.

Verbeteren van de sportinfrastructuur, stimuleren van sportdeelname en vergroten van de (maatschappelijke) functie van sport

In 2015 hebben we nagedacht over de toekomst van de sport in Dordrecht als onderdeel van Agenda voor de stad. In 2016 heeft dit een vervolg gekregen. We hebben een nieuwe visie vastgesteld en we zijn ermee aan de slag gegaan (van A naar B volgens de principes van B). In 2017 gaan we de B situatie vervolmaken. De overtuiging is dat de sport van de Dordtenaren zelf is en dat sport een positieve impact heeft op de samenleving. De rol van de gemeente is er een van faciliteren, verbinden, kennis toevoegen en inspireren. Welke rol we nemen is afhankelijk van de vraag of de opgave. De nieuwe visie leidt in ieder geval tot meer samenwerken en ongetwijfeld tot keuzes, veranderde accenten en aangescherpte prioriteiten. De samenwerking in planvorming, financiering en uitvoering met partijen in de stad en daarbuiten neemt toe. Wij kijken naar nieuwe allianties en herijken belangrijke banden met de sportverenigingen, de sportraad en het onderwijs. De sportverenigingen krijgen zelf een andere positie. Samen met de sportraad, de sportbonden, de inzet van combinatiefunctionarissen/buurtsportcoaches en moderne (media)toepassingen ondersteunen wij de stad bij die opgave.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

★ = collegeprioriteit

★ Doelstelling 1: De binnenstad is een belangrijke economische motor

Uitvoeren convenant binnenstad

Ook in 2017 werken wij samen met partijen in het Platform Binnenstadsontwikkeling aan de uitvoering van het Convenant 'Verbindingen Maken'. Uitgangspunt van het convenant is dat de partijen ook gezamenlijk de verantwoordelijkheid hebben in de uitvoering van de genoemde activiteiten voor de binnenstad. Het gaat om het beter afstemmen van promotionele activiteiten, publieksactiviteiten, openingstijden, etc. Het Platform heeft daarin vooral een agenderende functie.

Uitvoeren nieuw evenementenbeleid

In 2017 zullen we uitvoering geven aan de nieuw vastgestelde regels voor de subsidiëring van evenementen en amateurkunst en herijking van het beleid. Een van de wijzigingen is dat een externe adviescommissie, waarin verschillende partijen uit de stad zitting hebben, in het vervolg de subsidieaanvragen beoordeelt en van advies voorziet. Hiermee stimuleren we meer samenwerking tussen partijen in de stad op het gebied van evenementen en vergroten we het financieel draagvlak door middel van sponsoring en overige inkomsten.

Aanpakken leegstand binnenstad

In 2015 is voor delen van de binnenstad van Dordrecht de aanpak leegstand vastgesteld. Deze aanpak bestaat enerzijds uit het aanschrijven van eigenaren die hun panden verwaarlozen en anderzijds uit het stimuleren van nieuwe initiatieven. We noemen dit de zoetzuur-aanpak. Afhankelijk van de uitkomsten van de afgesproken tussentijdse evaluatie in de tweede helft 2016, continueren we de aanpak ook in 2017. Zo nodig besluiten we tot intensivering en uitbreiding.

Interesseren en aandragen nieuwe winkels/formules

Het aandragen van nieuwe winkels/formules vraagt om permanente aandacht, waarbij eigenaren van commercieel vastgoed uiteraard zélf primair verantwoordelijk zijn voor de verhuur van hun panden. Voor de kwaliteit van de binnenstad en de versterking van de centrumfunctie is de juiste mix van functies en branches in de binnenstad van groot belang. De gemeente (Dordt Onderneemt) wil dan ook hierin haar verantwoordelijkheid nemen, samen optrekken met eigenaren van commercieel vastgoed in het werven van een nieuw en aantrekkelijk aanbod. Dit doen we door het actief benaderen van gewenste winkel- en/of horecaformules en het in contact brengen van eigenaren met mogelijke vestigers. Daarnaast zorgen we ervoor dat het vestigingsproces van gewenste functies zo goed mogelijk gefaciliteerd wordt, eventueel gebruik makend van de mogelijkheden van het acquisitiefonds.

Uitvoeren aanbevelingen jury Beste Binnenstad en expertteam

Naar aanleiding van de nominatie/uitverkiezing Beste Binnenstad in 2016 heeft de jury een aantal waardevolle aanbevelingen gedaan voor het economisch krachtiger en vitaler maken van de Dordtse binnenstad. De aanbevelingen en de acties die daaruit volgen zijn in 2016 meegenomen in de raadsinformatie over het Programma Levendige Binnenstad. Een van de acties is de opzet van een expertteam. In 2016 heeft een expertteam met (landelijke) deskundigen op het gebied van retail, vastgoed, marketing, productontwikkeling en consumentengedrag zich gebogen over de vraag wat nodig is om het kernwinkelgebied van Dordrecht economisch vitaal en levendig te houden. De uitkomsten vormen, samen met de aanbevelingen uit het juryrapport Beste Binnenstad, de basis voor het in 2017 te organiseren gesprek met raad, vastgoedpartijen, winkeliers, horeca en anderen. Centraal staat daarin staat de vraag welke strategie nodig is om het kernwinkelgebied ook in de toekomst economisch vitaal en levendig te houden.

In het kader van het verbeteren van de uitstraling en kwaliteit van de openbare ruimte en het tot stand brengen van een betere relatie van het kernwinkelgebied met het water, komen we tot een definitief voorstel voor de Visbrug en omgeving. We zien de Visbrug als een essentieel schakelpunt in het hoofdwinkelcircuit en verbinding met het historisch havengebied.

Met de stakeholders gaan we in gesprek hoe de samenwerking in de stad verder te verbeteren.

Vergroten impact Dordrecht Marketing en VVV

Voor 2017 (en 2018) geven we Stichting Dordrecht Marketing en de VVV ieder afzonderlijk een opdracht voor het uitvoeren van taken en werkzaamheden en voor de versterking van de samenwerking met andere partijen in de stad. Voor de VVV ligt die opdracht nadrukkelijk in het organiseren van het gastheerschap van de stad en toeristische promotie. Voor Dordrecht Marketing is de opdracht om het eigen ondernemerschap te vergroten en te zorgen voor meer samenwerking met andere partijen en andere inkomstenstromen dan die van de gemeente. Deze opdracht maakt onderdeel uit van de Agenda voor de stad en de hierin geformuleerde ambitie om met een nieuw samenwerkingsmodel te komen tot een efficiëntere inzet van middelen. Helaas zijn de organisaties er in 2016 zelf niet in geslaagd om hiervoor een gezamenlijk voorstel te doen.

Het doen van een proef met het langer doorvaren van de Waterbus in de avonduren

De proef, geïnitieerd door de provincie, duurt een half jaar en loopt van half december 2016 tot en met juni 2017 en heeft betrekking op de vaarten Dordrecht – Zwijndrecht en Dordrecht – Papendrecht. De proef wordt dus deels (3 maanden) tijdens de winterdienstregeling en deels (3 maanden) tijdens de zomerdienstregeling uitgevoerd. Met Waterbus, Dordrecht Marketing en de Vereniging Promotie Ondernemers Binnenstad Dordrecht wordt in 2016 een plan opgesteld om het gebruik van de Waterbus bij een bezoek aan de binnenstad te stimuleren. De programmering van publiekstrekkingen (bioscoop, Energiehuis, et cetera) stemmen we hierop af. De resultaten evalueren we medio 2017 samen met de Waterbus en de concessiehouder. Daarna nemen we een besluit over het (structurele) vervolg.

Vorbereiden en uitvoeren historische mijlpalen

We evalueren de mijlpaal 'Beeldenstorm Woordenstroom' in 2016 en continueren de voorbereidingen van de internationale mijlpaal 'Dordtse Synode – 2018'. Wij doen dit samen met vele partners, zoals culturele instellingen en evenementenorganisaties. We starten verkennende gesprekken met de partners over de mijlpaal 2020.

Uitvoeren wateractiviteiten

Vanuit de coalitie Waterdriehoek investeren we in zichtbaarheid, toegankelijkheid en aantrekkelijkheid van toeristische iconen in de regio. In 2017 zetten we onder meer in op:

- het verbeteren van het vervoer over water door realisatie van een rechtstreekse verbinding tussen de Biesbosch, Dordrecht en Kinderdijk.
- het faciliteren van de snel groeiende riviercruisemarkt, onder andere door verbetering van de organisatie.
- River Art, het project om de relatie tussen Dordrecht en Rotterdam via aansprekende kunst te verbinden.
- het verbeteren van de beleving van de verbinding tussen Dordrecht en Nationaal Park De Biesbosch.
- het beantwoorden van de vraag hoe de collectieve marketing van het gebied vorm te geven.

- het uitwerken van de organisatie rondom de programmafinanciering vanuit de Uitvoeringsregeling Groen met de provincie Zuid-Holland.

★ Doelstelling 2: Verbeteren van de werking van de arbeidsmarkt

Realiseren werkgelegenheidsprojecten: vertalen van INFRA talent naar andere sectoren

Op 18 april 2016 is INFRA TALENT van start gegaan. INFRA TALENT is een initiatief van het SPG vakopleidingen en het Davinci College en is een uitwerking van het Dordtse Initiatief Werkgelegenheidsproject en start Pilot Nieuwe Dordtse Biesbosch. Met INFRA TALENT worden op dit moment zo'n 16 kandidaten aan een baan en opleiding geholpen in de grond-, weg- en waterbouw. Het doel is om de komende drie jaar dit aantal op te laten lopen tot 50 kandidaten in de Drechtsteden door meer projecten aan te wenden voor deze leer-/werkplekken.

Door de Economische Programmaraad Zuidvleugel is het Dordtse Initiatief van INFRA TALENT overgenomen en opgeschaald naar heel Zuid-Holland. Op 12 september 2016 is een INFRA DEAL Zuid-Holland getekend door de volgende partijen: Bouwend Nederland, SPG Infra Vakopleidingen, Gemeente Alphen aan den Rijn, Gemeente Leiden, Gemeente Rotterdam, Gemeente Den Haag, Arbeidsmarkt Regio Gorinchem, Gemeente Gouda, Gemeente Zoetermeer, Gemeente Katwijk, Provincie Zuid-Holland, Davinci College, ROC Leiden en ROC Zadkine. Met de INFRA DEAL worden 300 mensen aan een baan en opleiding geholpen in de Grond-, weg- en waterbouw, doordat al de genoemde partijen hun infrastructurele aanbestedingen op elkaar afstemmen en met aannemers afspraken maken over het plaatsen en begeleiden van kandidaten uit de INFRA talent pool.

Verminderen van werkloosheid onder jongeren (vanuit de rol als centrumgemeente)

In april 2016 zijn aanvullende bestuurlijke afspraken gemaakt met het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Deze afspraken zijn concreet uitgewerkt in het plan "Aanpak voor toeleiding naar werk van jongeren zonder startkwalificatie tot 27 jaar". De uitvoering van het plan loopt van 1 oktober 2016 tot 1 december 2018. In dit plan wordt een verbinding gemaakt tussen aanpak van Vroegtijdig Schoolverlaters (VSV) en de reeds lopende aanpak van jeugdwerkloosheid. Daarbij wordt vooral aangesloten bij de reeds bestaande projecten in de regio om jongeren naar werk toe te leiden. In de VSV aanpak is een centrale rol weggelegd voor de Regionale Meld- en Coördinatiefunctie op het schaalniveau Zuid Holland-Zuid. Deze nieuwe aanpak zorgt voor een integrale benadering van de aanpak van jeugdwerkloosheid, daar waar dat voorheen meer gefragmenteerd was. Dordrecht is contactgemeente voor de gehele Regionale Meld- en Coördinatieregio.

Stimuleren van (nieuwe) werkgelegenheid – Westelijke Dordtse Oever

Stimuleren van (nieuwe) werkgelegenheid in relatie tot de uitgifte grond strategie/herstructurering bedrijventerreinen en de revitalisering Zeehaven in WDO. Programma Arbeidsmarktbeleid Drechtsteden en het Dordtse programma economie trekken in toenemende mate gezamenlijk op. Het stimuleren van (nieuwe) werkgelegenheid op en rond het bedrijventerrein WDO is een belangrijk voorbeeld waarin dit vorm en inhoud krijgt. In 2016 zijn verkennende gesprekken gevoerd met werkgevers en in 2017 worden de mogelijkheden verder verkend. In deze activiteit verbinden we parkmanagement, Bedrijven Investeringszone (social ventures) en het stimuleren van nieuwe werkgelegenheid rond de WDO met elkaar. Hierbij maken we onder andere gebruik van de resultaten uit het Bedrijvenpanel, de agenda en de acties die daar uit voortkomen. In 2017 is de doelstelling om de inzet voor het stimuleren van (nieuwe) werkgelegenheid (WDO) integraal onderdeel te maken van de activiteiten van het projectteam WDO.

Doelstelling 3: Verbeteren van het vestigings- en ondernemingsklimaat

Versnellen uitgifte businesspark Amstelwijck

We zetten in op een versnelde uitgifte van het businesspark Amstelwijck. Op basis van een actualisering van de marktverkenning doen wij een voorstel voor actieve(re) marktbenadering van potentiële partijen die zich kunnen vestigen op het businesspark.

Benaderen van potentiële beleggers en investeerders: deelnemen aan landelijke vastgoedbeurs Provada

Als onderdeel van onze aanpak (investeringskaarten, Rode Loper-aanpak, et cetera) om beleggers en investeerders te interesseren voor Dordrecht nemen we na onze succesvolle deelname in 2016 in 2017 opnieuw deel aan de vastgoedbeurs Provada. We onderzoeken de mogelijkheid om samen met de regio het aanbod in Dordrecht en de Drechtsteden te presenteren.

Uitvoeren bedrijventerreinenontwikkeling Westelijke Dordtse Oever

Vanuit de overkoepelende aanpak van de Westelijke Dordtse Oever wordt in 2017 gewerkt aan:

- Planvoorbereiding en planologische kaderstelling Dordtse Kil IV op basis van de deelname Crisis- en Herstelwet, met een verbrede planperiode. Op basis van de door de minister aan de Tweede Kamer voor te leggen AMvB zal in het voorjaar 2017 het bestemmingsplan ter visie worden gelegd.
- Nadere uitwerking van de marktbenadering (acquisitie, gronduitgiftestrategie) op het gebied van voor gronduitgifte. Dit doen we op basis van het in 2016 vast te stellen marketingplan.
- Het verder integreren van de ontwikkeling van de Zeehaven door het Havenbedrijf Rotterdam in de totale WDO-aanpak. Inzet: meer gezamenlijke acquisitie en promotie van het terrein, waarbij ook het netwerk van Havenbedrijf Rotterdam wordt benut.
- Uitvoeren van het in 2016 vastgestelde Plan van Aanpak voor Dordtse Kil I, II en Amstelwijck West, met onder andere de uitbreiding van de Bedrijven Investeringszone (BIZ), opzet parkmanagement, stimuleren innovatie en uitvoeren duurzaamheidsprogramma.

Stroomlijnen samenwerking DEAL! en lokaal accountmanagement

Twee jaar na oprichting zijn in 2016 de opbrengsten van de stichting DEAL! geëvalueerd. De raad heeft besloten tot continuering van onze bijdrage aan de stichting voor een periode van 4 jaar. Eén van de belangrijkste opgaven voor 2017 is om samenwerking tussen lokaal en DEAL! te vergroten. Dit vraagt enerzijds om meer inspanning van DEAL! om nieuwe bedrijven te interesseren in vestiging in de regio en anderzijds om een gestroomlijnd werkproces met gemeente(n) en vergunningverlening (Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid) om vestiging op locatie mogelijk te maken. Een van de concrete acties is om voor de WDO een expertteam acquisitie op te richten, waarin naast de investmentmanager van DEAL! de gemeente (Dordt Onderneemt) en de acquireur van het Havenbedrijf zitting nemen. Het team zal gericht aan de slag gaan met het onderhoud, met acquisitie en netwerkbeheer voor de WDO.

Herontwikkelen Spuiboulevard

We werken aan het opstellen van een strategie voor de herontwikkeling van de Spuiboulevard (in relatie tot de binnenstad). Dit doen we in samenwerking met een projectontwikkelaars en het Rijksvastgoedbedrijf en op basis van de in 2016 opgestelde visie. Aan de hand van deze strategie maken we in 2017 plannen voor de uitvoering en vervolgspraken met de partners.

Uitwerken nieuwe contouren Middenzone Gezondheidspark

In 2017 werken wij aan de contouren van een nieuw contract met het Albert Schweitzer Ziekenhuis voor de ontwikkeling van de Middenzone van het Gezondheidspark. Het contract moet de basis vormen voor een nieuwe visie op de gebiedsontwikkeling, met een nieuw functioneel en stedenbouwkundig programma, die functioneel ondersteunend is aan de kwaliteiten van het Gezondheidspark.

Stimuleren innovatie en verbinden netwerken

In 2016 is de innovatiestrategie Maritieme Topregio voor de Drechtsteden door de Drechttraad vastgesteld, met daarin opgenomen instrumentarium om innovatie bij het midden- en kleinbedrijf (MKB) in de regio te stimuleren. Een van de onderdelen is de opzet van een MKB Katalysatorfonds vanuit de Drechtsteden. Het fonds heeft als doel om bedrijven en startups te helpen bij de vroege fase van innovatie, productontwikkeling en prototyping. De ondersteuning van het fonds is belegd bij de Duurzaamheidsfabriek. Ons doel is om ook in 2017 zoveel mogelijk initiatieven vanuit de stad (bijvoorbeeld ondernemersinitiatieven vanuit de WDO) op het vlak van innovatie te verbinden met het instrumentarium en daarmee voor Dordrecht economisch maximaal te laten renderen. Hetzelfde geldt voor onze deelname in het programma van de Maritieme Delta. We willen daarmee een klimaat creëren om innovatieve bedrijven een plek te geven in de stad en te laten doorgroeien, en tegelijkertijd ook bedrijven aan ons te binden. Hierin ligt ook een verbinding met de doelstellingen van Smart City innovatiefonds (in oprichting), zie programmakaart Bestuur en Samenwerking.

Onderzoeken huisvestingsmogelijkheden innovatieve/maritieme startups

Naast het beschikbaar stellen van financieringsinstrumentarium voor innovatie in een vroege fase willen we in 2017 onderzoek doen naar de mogelijkheden van een fysieke plek waar startups, zo mogelijk passend in het maritieme profiel, in een innovatieve en inspirerende omgeving kunnen plaatsvinden. We denken aan een plek waar de startups met elkaar kunnen werken aan de productontwikkeling en kunnen doorgroeien naar 'volwassenheid'. Uiteraard geldt hiervoor dat we allereerst een marktbehoefteverkenning uitvoeren.

Benutten Regionale Investeringsagenda (bovenregionaal)

De Regionale Investeringsagenda zoals deze in juli 2016 in een samenwerking tussen Metropoolregio Rotterdam Den Haag, Zuid-Holland, regio Holland Rijnland en Drechtsteden tot stand is gekomen biedt mogelijkheden voor schaalvergroting van de cofinanciering voor energietransitie (zon, geothermie, bio, warmteopslag) en uitbreiding van het warmtenet zoals beoogd voor het WDO-gebied. De officiële erkenning van de Duurzaamheidsfabriek als Fieldlab, waarin (maritieme) innovatie en valorisatie tot de belangrijkste activiteiten behoren, biedt kansen (mede door een samenwerkingsverband met 15 andere Fieldlabs) om enerzijds in een bundeling van kennis en kracht een beroep te doen op Europese fondsen en anderzijds MKB-bedrijven aan te trekken die gebruik kunnen maken van de faciliteiten van de Duurzaamheidsfabriek. Ter versterking van het vestigingsklimaat wordt vanuit de Regionale Investeringsagenda ingezet op de ontwikkeling van een metropolaan landschap, waarin de Biesbosch een belangrijk aandeel heeft. Tot slot participeert Dordrecht in Drechtstedenverband in samenwerking met de provincie Zuid-Holland in de City Deal Binnenstedelijk Bouwen en Transformatie. Doel van dit samenwerkingsverband is door verdichting, transformatie en renovatie een perspectief te creëren op een investeringsimpuls van ca. € 1,6 miljard per jaar en ca. 18.000 fulltime banen in Nederland.

Doorontwikkelen Duurzaamheidsfabriek

Een van de opgaven is het verder doorontwikkelen van de Duurzaamheidsfabriek, op het punt van betrokkenheid en eigenaarschap van het bedrijfsleven en ook waar het de regionale verbondenheid betreft. De Fieldlab-status Smart Industry (zie bovenstaand) van de Duurzaamheidsfabriek vormt een prima uitgangspunt om de Duurzaamheidsfabriek te verbinden met landelijke en Europese investerings- en innovatieprogramma's.

Uitvoeren Zichtbaar Samen Maritiem: verbinden inzet Economic Board Drechtsteden

Naar aanleiding van het rMJP en de door adviseur Jansen gedane aanbevelingen is in 2016 gewerkt aan de oprichting van een Economic Board voor de Drechtsteden. Deze Board heeft als doelstelling om enerzijds een lange termijn strategie voor de regio te ontwikkelen en anderzijds samen met bedrijfsleven en onderwijspartijen concrete projecten op te pakken op het gebied van innovatie en het stimuleren van ondernemerschap. Uiteindelijk moet dit ten goede komen aan de sociaaleconomische dynamiek van de regio, met extra werkgelegenheid tot gevolg. Uitgaande van oprichting in 2016 zal in 2017 volwaardige uitvoering

en ondersteuning van de Board moeten plaatsvinden. Vanuit Dordrecht zullen we aansluiting zoeken bij de projecten en netwerken die vanuit de Board worden ontwikkeld.

Doelstelling 4: Verbeteren van de sportinfrastructuur, stimuleren van sportdeelname en vergroten van de (maatschappelijke) functie van sport

Intensiveren gebruik Sportparken

In het verlengde van "uw wijk in beweging", willen wij het gebruik van de sportparken intensiveren. Samenwerking en initiatief bij verenigingen moedigen wij aan. In 2017 zetten we hier verder op in middels de inzet van onder andere de combifunctionarissen (buurtsportcoaches) en sportregisseurs. Het Sportbedrijf vervult hierin een verbindende rol met maatschappelijke partners binnen de gemeente, zoals zorginstellingen, woningcorporaties, en (sport)verenigingen onderling en NOC*NSF. Inmiddels loopt dit traject hand in hand met de uitvoering van de sportparkenvisie. Via de Kadernota 2017 is een budget van € 5,7 miljoen beschikbaar gesteld voor de benodigde investeringen en kosten die gepaard gaan met het uitvoeren van fase 1 van de Toekomstvisie Sportparken met beoogde verplaatsingen van verenigingen, aanpassingen op de (sport) infrastructuur en realisatie van nieuwe samenwerkingen. ¹ Eind 2016 leggen de verenigingen hun conceptplannen, met bijbehorende kredietaanvragen, voor ter besluitvorming aan de raad. Bij positieve besluitvorming zetten we in 2017 in op de eerste werkelijk zichtbare bouw-/verhuisbewegingen.

Maatschappelijke kracht van sport

Naast samenwerking ter versterking van het gebruik van de sportaccommodaties, heeft uw "wijk in beweging" ook tot andere vormen van samenwerking geleid. De buurtsportcoaches en sportregisseurs spelen een belangrijke rol om deze initiatieven te ondersteunen, begeleiden of te koppelen aan anderen. Ook verbanden die gelegd worden met (gemeentelijke) beleidsthema's worden naar gerichte acties vertaald. Concreet wordt het sportbeleid actiever gekoppeld aan opgaven in de stad; statushouders, jeugdbeleid, gezondheid, participatieplekken en dergelijke.

Sport beleven

Evenementen zijn cruciaal in de sportbeleving van Dordtenaren. We maken ons sterk voor een kalender voor zowel topsport als breedtesport, waarbij we uitvoering geven aan het stappenplan "organisatie topsport- en omarmevenementen (bestaande evenementen die we faciliteren)", opgesteld in 2016. De koppeling talentontwikkeling/topsport – evenementen – breedtesport is leidend in onze manier van werken. Het is onze ambitie om eens in de twee jaar een topsportevenement naar Dordrecht te halen. Met in 2016 de World Cup Shorttrack en het EK Korfball nog in gedachte, blijven wij in gesprek met strategische relevante partners om samen invulling te geven aan mooie evenementen, met spin off voor de stad Dordrecht, zowel sociaal als economisch. Zo zullen wij in 2017 werken aan een bidbook voor het binnenhalen van internationale grote shorttrackwedstrijden voor de periode 2018-2024.

Exploitatie van Verenigingshallen

Zowel de gemeente als de betrokken verenigingen hebben baat bij de unieke situatie dat sportverenigingen eigen sporthallen exploiteren. Het (financieel) inzicht in de hallen is in 2016 vergroot. Het anticiperen op ontwikkelingen blijft een gedeeld belang. In 2017 zetten we de intensivering van de gesprekken met de stichtingen voort. Met betrekking tot de hallen van stichting C.K.V. Oranje Wit en de stichting Vorrinklaan sturen wij op het maken van concrete afspraken voor structurele verbeteringen.

Verbeteren van de Sportboulevard

De Sportboulevard staat er zes jaar. Na oplossing van de (bouwkundige) knelpunten hebben we in 2016 vooruit gekeken. In samenwerking met de exploitant evalueerden we in 2016 de organisatie en samenwerking op de Sportboulevard met als doel het gebruik van dit sportcomplex in al haar facetten te optimaliseren. De gebruikers van de Sportboulevard zijn in dit evaluatieonderzoek nauw betrokken. In 2017 gaan we aan de slag met de optimaliseringsvoorstellen die dit traject heeft opgeleverd.

Stadionontwikkeling FC Dordrecht

De verwachting is dat FC Dordrecht haar planvorming afrondt op de drempel van 2016 en 2017. Afhankelijk van de definitieve plannen maken wij de stadionontwikkeling van FC Dordrecht op de huidige locatie, sportpark Krommedijk, mede mogelijk. Dit doen we vanwege onze intensieve samenwerking op maatschappelijk gebied en vanuit onze betrokkenheid bij FC Dordrecht.

Talentontwikkeling

In 2017 zetten wij verder in op het versterken van de regionale samenwerking op het gebied van talentontwikkeling waaraan we in 2016 begonnen zijn. Onderdeel daarvan is het onderzoeken van de mogelijkheden om het RTO Dordrecht (Regionale Topsport Organisatie)/Dordt Sport Talentcentrum onder te brengen in een samenwerkingsverband op provinciaal niveau met Den Haag en Rotterdam. Deze samenwerking kan leiden tot een accreditatie van NOC*NSF voor een nieuw CTO (Centrum voor Topsport en Onderwijs) in Den Haag, waarmee we met Dordrecht een vaste plek krijgen binnen de Nederlandse infrastructuur rond topsport en talentontwikkeling.

Samenwerking met de nieuwe sportraad

In 2016 zijn we van start gegaan met de sportraad nieuwe stijl. De sportraad nieuwe stijl adviseert het college gevraagd en ongevraagd op diverse sport gerelateerde thema's. De sportraad buigt zich het tweede deel 2016 over de wijze waarop zij invulling wil geven aan haar rol. De organisatie en samenwerking met de sportraad evalueren we medio 2017.

¹ Vanwege gewijzigde omstandigheden en geactualiseerde taxaties is in de 1^e begrotingswijziging voorgesteld het bedrag te verlagen naar € 5,5 mln.

Doelstelling 5: Verbeteren van het recreatief aanbod

Ontwikkelen Noorderdiepzone en dagrecreatieterrein Nieuwe Dordtse Biesbosch (NDB, zie Projectblad)

In 2017 vindt de uitvoering plaats met gedeeltelijke oplevering van deze projecten. Tegelijkertijd wordt in 2017 gestart met het organiseren van het beheer van de terreinen.

Besluiten over aanbod zwembaden vanaf 2018

Een uitvoerige studie over renovatie- en nieuwbouwvarianten voor zwembad De Dubbel wordt najaar 2016 naar de raad gestuurd. In het vierde kwartaal van 2016 neemt de raad naar verwachting een besluit over de vraag of zwembad De Dubbel gerenoveerd moet worden of er voor de binnenbad nieuwbouw geplleegd wordt.

Werken aan het Nationaal Park de Biesbosch

Als participant in de gemeenschappelijke regeling Parkschap Nationaal Park de Biesbosch werken wij in 2017 mee aan natuurbescherming, recreatieontwikkeling en een toekomstbestendige financiering voor het Parkschap. In 2017 nemen wij een beslissing over de toekomst van de gemeenschappelijke regeling. Aanleiding daarvoor is de voorgenomen uittreding van de provincie Brabant en de provincie Zuid Holland (en mogelijk de gemeente Sliedrecht).

Eind 2016 wordt duidelijk of de Biesbosch van het Rijk het predicaat "nationaal park van wereldklasse" krijgt. In 2017 moeten de consequenties van deze beslissing geïmplementeerd worden. Bij een positief besluit betekent dat de uitvoering van het ingediende bidbook.

Doelstelling 6: Vergroten van de culturele aantrekkelijkheid

Uitvoeren cultuurbeleid

In 2017 ligt de nadruk op een goede uitvoering van het cultuurbeleid en de opgave in het kader van de Agenda voor de stad. Daarbij gaat het in het bijzonder om het maken van (contract)afspraken met de cultuurpartijen over de te leveren resultaten en de onderlinge samenwerking tussen Dordrecht Museum, Bibelot, Kunstmin, Nationaal Onderwijs Museum. Het accent ligt hierbij vanuit de gemeente op het accounthouderschap en contractbeheer en de bijdrage die deze instellingen leveren aan de doelstellingen die we als stad hebben.

In het kader van Agenda voor de stad zijn in 2016 nieuwe subsidieregels vastgesteld. We zijn nu bezig nieuw subsidiebeleid voor amateurkunst en evenementen op te stellen. Zo zal er een externe adviescommissie in het leven geroepen worden. Deze nog aan te stellen adviescommissie wordt door ons gefaciliteerd in 2017. Tevens werken we in 2017 toe naar de opzet van een subsidiefonds. Deze veranderingen maken nieuwe initiatieven mede mogelijk en zullen nieuwe financiële mogelijkheden bieden, die de culturele aantrekkelijkheid van de stad vergroten.

Uitvoeren cultuureducatie

In 2016 is het 'programma Cultuureducatie met Kwaliteit 2017-2020' opgesteld. Met de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW) en de deelnemende regiogemeenten ondertekenen we een intentieverklaring, gericht op de vergroting van de kwaliteit van het cultuureducatie in het onderwijs. Wij werken in 2017 aan verdere uitvoering.

Wij zetten ons in om het programma cultuureducatie in onze regie de komende jaren dialoog gestuurd tot stand te laten komen en vervullen daarbij een intermediairfunctie. De cultuureducatie die nu bij amateurverenigingen plaatsvindt, wordt opgenomen in het in 2016 vast te stellen cultuureducatiebeleid. Ook in 2017 vragen wij de instellingen die wij subsidiëren om in hun aanbod activiteiten gericht op ouderen op te nemen om daarmee de cultuurparticipatie onder ouderen te bevorderen.

Uitvoeren veranderopgave bibliotheek

In samenwerking met de bibliotheek is onderzocht hoe de toekomst van de bibliotheek er uit moet zien. Het resultaat hiervan is een groeiscenario waarin de bibliotheek zich meer gaat profileren als informatiespecialist waarbij zij meer nog dan nu de verbinding in het Dordtse met andere partners aangaat. De ontwikkeling van de bibliotheek naar informatie-specialist is een groeiscenario. Dit is geformaliseerd in een driejarig programma. Gedurende deze periode zal de bibliotheek transformeren naar haar nieuwe rol en zal zij tevens de opgelegde bezuiniging van structureel € 600.000 effectueren.

Uitvoeren toekomstplan RTV Dordrecht

RTV Dordrecht brengt in 2017 het toekomstplan in uitvoering. In maart 2017 begint de nieuwe procedure voor een nieuwe uitzendmachtiging. Het Commissariaat voor de Media beslist hierover; de raad heeft een adviserende rol.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij(en):
1. De binnenstad is een belangrijke economische motor	Niet van toepassing
2. Verbeteren van de werking van de arbeidsmarkt	<ul style="list-style-type: none"> GR Drechtsteden
3. Verbeteren van het vestigings- en ondernemingsklimaat	<ul style="list-style-type: none"> GR Drechtsteden GR Parkschap Nationaal Park de Biesbosch Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden ROM

4. Verbeteren van de sportinfrastructuur, stimuleren van sportdeelname en vergroten van de (maatschappelijke) functie van sport	Niet van toepassing
5. Verbeteren van het recreatief aanbod	<ul style="list-style-type: none"> GR Parkschap Nationaal Park de Biesbosch
6. Vergroten van de culturele aantrekkelijkheid	Niet van toepassing

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	O-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Binnenstad (incl. Stadswerven en Schil)		<u>2016:</u>	<u>2018</u>
o ontwikkeling aantal toeristische bezoeken/bezoekers t.o.v. benchmarkgemiddelde, uitgesplitst naar:	95 (2013)	100 (2015)	103
o index bezoeken t.o.v. 7 andere historische gemeenten	90 (2013)	107 (2015)	103
o index bezoekers, idem			
o ontwikkeling aantal commerciële functies (detailhandel, horeca, etc.) in binnenstad naar sector t.o.v. benchmarkgemiddelde	Dordrecht 713, benchmark 674 (oktober 2015)	Dordrecht 696, benchmark 672 (augustus 2016)	700
Arbeidsmarktbeleid			
o aantal studenten op WO, HBO en MBO niveau, gericht op de regionale arbeidsmarkt	n.v.t.	n.v.t.	Toename met 5%
o aantal plekken aan de onderkant van de arbeidsmarkt	Zie 2.2 programma werk en inkomen	Zie 2.2 programma werk en inkomen	Zie 2.2 programma werk en inkomen
Economie			
o tevredenheid ondernemers over het ondernemingsklimaat*	6,5 (2014)	6,5 (2014)	6,8
Recreatie			
o dagrecreatie in de Drechtsteden per hoofd van de bevolking t.o.v. landelijk gemiddelde	Dordrecht 57, landelijk 153 (2011)	Dordrecht 57, landelijk 153 (2011 - eind 2016 nieuwe cijfers beschikbaar over 2015)	60
Cultuur			
o aantal bezoekers culturele voorzieningen**	270.000 (2014)	286.500 (2015)	329.000 (2018)

* Score komt uit de Peiling Ondernemingsklimaat waaraan Dordrecht in 2014 heeft meegedaan; het OCD is gestart met een Ondernemerspanel WDO dat de Peiling Ondernemingsklimaat zou kunnen vervangen.

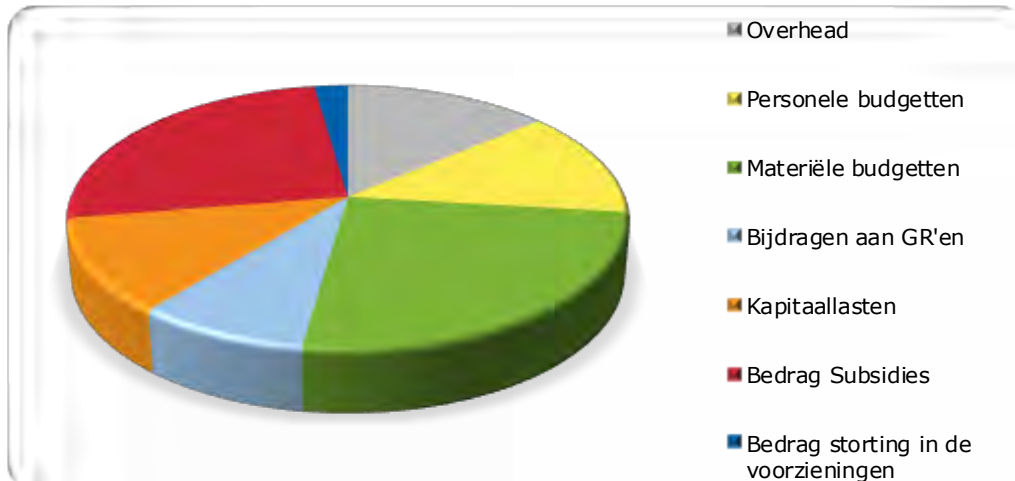
** Deze waarde bestaat uit een optelling van bezoekersaantallen van: Dordrechts Museum/Huis van Gijn (185.000), Kunstmin (33.000; Energiehuis + Schouwburg; laatste zeer onvolledige jaar in verband met verbouwing; heropening vanaf 1 november), Bibelot (52.000). Aantallen zijn exclusief de bezoekers van The Movies.

Wat mag het kosten?

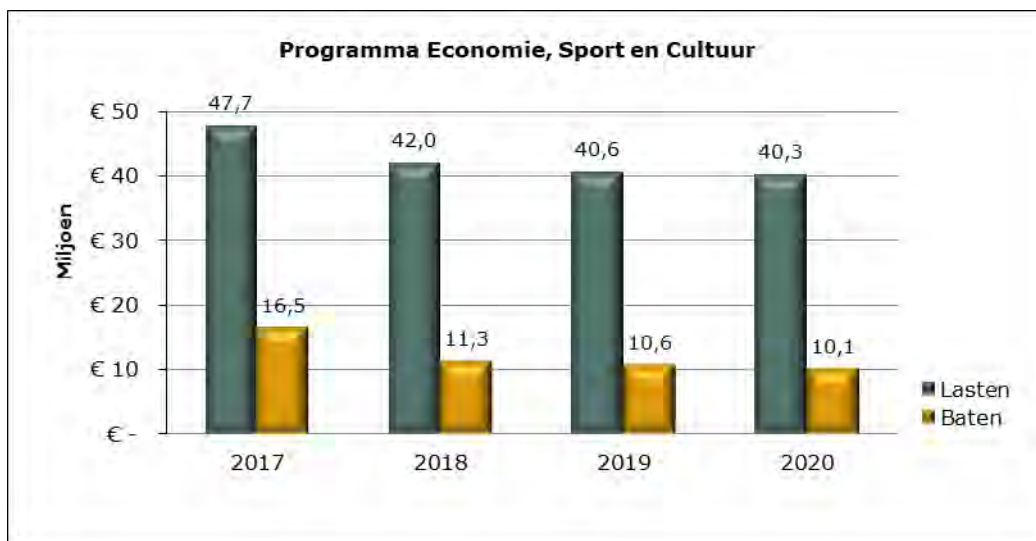
Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Economie, Sport en Cultuur

47,6 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.6 Programma Milieu en Duurzaamheid

Portefeuillehouders: H. van der Linden en P.H. Sleeking

Samen werken aan een veilige, gezonde en duurzame leefomgeving

Dordrecht werkt hard aan de ambitie om een zelfvoorzienend en zelfredzaam eiland te zijn op het gebied van energie en water. Dit is erg ambitieus en vergt op veel fronten inzet. Als het gaat om energie is het doel dat de stad in 2050 energieneutraal is. Samenwerking met externe partners is hierbij een vereiste en kent vele vormen.

Regionale Energiestrategie Drechtsteden

In de afgelopen vier jaar hebben wij in Dordrecht en de Drechtsteden een goede start gemaakt met de gewenste transitie. In 2016 zijn de Drechtsteden geselecteerd als pilotregio in het kader van de deal 'Pilots Regionale Energie strategieën' en is het afsprakenkader vastgelegd dat als basis dient voor uitwerking van de Regionale Energiestrategie Drechtsteden. In 2017 werken wij dit verder uit.

Citydeals als vliegwiel voor innovatie

Een Citydeal is een in 2016 door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) geïnitieerde nieuwe samenwerkingsvorm: in Citydeals worden concrete samenwerkingsafspraken tussen steden, Rijk, andere overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties verankerd. Die deals moeten leiden tot innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken of maatregelen om het economisch ecosysteem van de stedelijke regio('s) te versterken. Dordrecht doet op het terrein van milieu en duurzaamheid mee aan de Citydeal "Klimaatadaptatie, samen werken aan toekomstbestendige steden", de Citydeal "Waarden van groen en blauw in de stad" en de Citydeal "Circulaire stad".

En verder

In 2016 hebben wij veel aandacht besteed aan de PFOA-problematiek bij Chemours (DuPont). Wij maken ons in dit dossier hard voor het belang van onze inwoners, bijvoorbeeld door mee te betalen aan het steekproefonderzoek van het RIVM en de Dienst Gezondheid en Jeugd. Ook in 2017 zullen wij, in nauwe samenwerking met Provincie, omliggende gemeenten en andere partijen, doen wat in ons vermogen ligt om deze problematiek aan te pakken.

Een goede woon- en leefomgeving speelt een steeds grotere rol in het vestigingsklimaat. Milieu levert daaraan een belangrijke bijdrage. Het komende jaar willen wij scherper in beeld krijgen met welke milieudoelstellingen we de woon- en leefomgeving in Dordrecht kunnen verbeteren en welke strategie daar het beste bij past. Daarbij geven we extra aandacht aan groen. Op provinciaal en landelijk niveau is hiervoor weer meer tijd en geld beschikbaar; hier willen wij op aansluiten met een actualisering van ons groenprogramma.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

= collegeprioriteit

Doelstelling 1: Verbeteren woon- en leefomgeving in Dordrecht

Verbeteren van scheiden en aanbieden van huishoudelijk afval

- Wij werken de Dordtse ambitie gericht op het scheiden van meer grondstoffen uit afval en de bijbehorende maatregelen uit in een nieuw afvalbeleidsplan. Deze maatregelen richten zich onder meer op het bevorderen van een omschakeling in gedrag van inwoners. Het afvalbeleidsplan wordt eind 2016 aan de raad aangeboden.
- In 2017 voeren wij samen met HVC de maatregelen uit het nieuwe afvalbeleidsplan uit.

Verbeteren akoestisch klimaat

- Wij zetten de uitvoering van het Actieplan Geluid 2013-2018 voort. We richten ons op het verminderen van het aantal woningen waarvan de geluidsbelasting boven de 65dB uitkomt (van 1.280 in 2013 naar 1.100 in 2018). Verkeerskundige maatregelen, zoals 30 km zonerings, aanpak Merwedestraat-Oranjelaan en het stimuleren van het fietsgebruik dragen hieraan bij (zie programmakaart Verkeer en Vervoer).
- Opstellen Geluidbelastingskaarten 2016; vaststellen door college voor 1 juli 2017.
- Op basis van de Wet Geluidhinder continueren wij met de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid (OZH) de sanering van woningen met een te hoge geluidbelasting (met name woningen op de A-lijst). Deze meest urgente sanering heeft alleen nog betrekking op de aanpak van zogenoemde 'oude weigeraars' (spijtoptanten). Ook voor woningen op de B-lijst met een minder hoge geluidbelasting is voorbereidingssubsidie aangevraagd. Met deze subsidie kunnen wij nader onderzoek naar de daadwerkelijke noodzaak van maatregelen verrichten.
- Wij volgen de onderzoekstrajecten van Rijkswaterstaat en Prorail voor de saneringsopgaven langs rijkswegen en spoor en overleggen zo nodig met deze partijen.

<ul style="list-style-type: none"> In het kader van het groot onderhoud N3 en groot onderhoud Wantijbrug zijn we met de wegbeheerder in overleg over mogelijkheden om de geluidsoverlast van de N3 en Wantijbrug tegen te gaan (zie programmakaart Verkeer en Vervoer).
<p><i>Verbeteren luchtkwaliteit</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Wij monitoren het Programma Luchtkwaliteit Drechtsteden 2006-2017. Hiermee geven we inzicht in de mogelijkheden om de luchtkwaliteit verder te verbeteren met het oog op de gezondheid. Luchtkwaliteit is een belangrijk aandachtspunt bij het op te stellen Mobiliteitsplan (zie programmakaart Verkeer en Vervoer).
<p><i>Verbeteren bodemkwaliteit</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Wij voeren het Meerjarenprogramma bodemsanering 2016-2020 uit. In de periode 2016-2020 bestaan de werkzaamheden in Dordrecht uit de afronding van de saneringsoperatie, de aanpak van de diffuse verontreinigingen, de onontkoombare nazorgactiviteiten en de wettelijke taken bodemsanering. Landelijk is voor de periode 2016-2020 een nieuw bodemconvenant gesloten op grond waarvan de rijksmiddelen beschikbaar zijn gesteld. Bij onvoldoende geld van het Rijk moet de gemeente besluiten of ze gemeentelijke middelen vrijmaakt. Voor 2017 zal naast voorgaande het accent liggen op de afronding van de sanering van de creosootverontreiniging onder de Papendrechtsestraat en Merwedestraat, de deelsanering van de Noorderdiepzone en het onderzoek naar en de eventuele sanering van nieuwe verontreinigingen, zoals PFOA. In de vastgestelde Visie op de ondergrond van Dordrecht (inclusief actieprogramma) staat hoe we de ondergrond van Dordrecht beter kunnen benutten. Ten behoeve van deze doelstelling ontwikkelen we beleid, kennis en instrumenten op de prioritaire gebieden van de visie, te weten (grond)water, bodemenergie en ondergronds ruimtegebruik. De acties zijn gericht op een goede verankering van de ondergrond in het toekomstige omgevingsbeleid. Als hulpmiddel hiervoor wordt een 3D-model van de Dordtse ondergrond gemaakt.
<p><i>Stimuleren tijdelijk gebruik van gronden</i></p> <ul style="list-style-type: none"> We evalueren het tijdelijk grondgebruik (in het kader van de evaluatie Dordtse ruimte) en doen op basis van de resultaten daarvan een nieuw voorstel voor ambities en werkwijze. We gaan door met het aanbieden van ongebruikte gronden.
<p><i>Verbeteren externe veiligheid</i></p> <ul style="list-style-type: none"> In 2016 is duidelijk geworden hoe de beleidsvernieuwing Modernisering Omgevingsveiligheid in het hoofdstuk externe veiligheid uit het Besluit Leefomgevingskwaliteit is vorm gegeven. Hiermee wordt het mogelijk om in 2017 ons toetsingskader externe veiligheid in lijn te brengen met deze landelijke ontwikkeling. Evenals vorig jaar richten we ons op het toepassen van het toetsingskader in ruimtelijke ontwikkelingen. In dit kader wordt een veiligheidsanalyse opgesteld voor de herstructurering van Spuiboulevard en omstreken.
<p><i>Verbeteren kwaliteit van de leefomgeving door meer aandacht voor groen</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Wij stellen een nieuw ambitiedocument op over groen in de stad met een aanzet voor een uitvoeringsprogramma. Hierbij sluiten we aan op nieuwe initiatieven in de regio (Atelier Zichtbaar Samen Maritiem), bij de provincie (Landschapstafels) en bij de relevante Citydeals.
<p><i>Borgen van de kwaliteit van de leefomgeving</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Wij stellen jaarlijks een werkprogramma voor de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid (OZHZ) vast voor het uitvoeren van omgevingstaken (waaronder milieutaken) ten behoeve van een veilige, gezonde, duurzame, leefbare en vitale leefomgeving. De Omgevingsdienst voert deze taken namens ons uit binnen de wettelijke en regionaal en lokaal vastgestelde beleidskaders.
<p>Doelstelling 2: Energieneutraal Dordrecht in 2050</p>
<p>★ <i>Energiebesparing stimuleren</i></p> <ul style="list-style-type: none"> Wij gaan op gemeentelijke gebouwen met een jaarlijks verbruik van kleiner dan 10.000 Kwh zonnepanelen plaatsen. De Energie Coöperatie Dordrecht (ECD) voert dit uit. Wij hebben een startnotitie opgesteld voor het verder verduurzamen van het gemeentelijke vastgoed. De realisatie van het project start in 2017. Wij zetten versterkt in op het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad door: <ul style="list-style-type: none"> te stimuleren dat eigenaren van particuliere woningen gebruik maken van de garantieregeling voor energiemaatregelen, waardoor lagere rente mogelijk is (ECD). het ECD te verzoeken het haalbaarheidsonderzoek aangaande een experiment op het gebied van "energie besparen zonder direct te investeren" af te ronden.   We oriënteren ons op kansen voor zogenaamde "smart grids" in Dordrecht, bijvoorbeeld bij Dordtse Kil IV en de Spuiboulevard. We gaan hierover in gesprek met marktpartijen. Wij begeleiden aanvragen voor het opwekken van windenergie.
<p><i>Warmtenet Dordrecht</i></p> <p>De komende jaren breidt HVC het warmtenet en de aansluiting van woningen en gebouwen verder uit. HVC, Woonbron, Trivire en de gemeenten spannen zich er gezamenlijk voor in dat in 2019 tenminste 6.300 woningen/woonequivalenten zijn aangesloten.</p> <p>Wij hebben als verplichting:</p> <ul style="list-style-type: none"> aansluiting van de bestaande en nieuwe gemeentelijke gebouwen in het warmteleveringsgebied op het warmtenet, waaronder: Kunstmin, Energiehuis, SCD-kantoor en scholen;

- ontwikkelaars/bouwers informeren en omgevingsaanvragen laten toetsen op de aansluitplicht bij alle nieuwbouw in het warmteleveringsgebied, waaronder Leerpark, Stadswerven en Gezondheidspark.

Zonneweide Dordrecht

In het vierde kwartaal van 2016 vragen we subsidie aan voor de exploitatie van de zonnecentrale Crayestein West. Bij een positieve beschikking legt de ECD de zonnecentrale in 2017 aan.

Doelstelling 3: Klimaatbestendig en waterrobuust inrichten is uiterlijk 2020 integraal onderdeel van beleid en handelen

Uitvoering Programma Water 2015-2018

Het programma Water heeft directe inhoudelijke raakvlakken met de programmakaarten Ruimtelijke Ordening en Wonen en Economie, Sport en Cultuur (onder andere de Waterdriehoek). De belangrijkste activiteiten waar wij de komende jaren mee aan de slag gaan zijn:

- *Uitvoering opgave Deltabeslissing Ruimtelijke adaptatie (2017-2018)*
Op grond van een stresstest voor het riool en de openbare ruimte stellen we een Dordtse Waterstrategie op. Die geeft aan hoe wij handelen op korte en middellange termijn bij investeringen in beheer/onderhoud en (her)ontwikkeling. Het Stadslab Wolkbreukbestendig Dordrecht is hiervoor opgezet. Binnen dit Stadslab werken we samen met partners aan het subsidieproject 'Water in de Dordtse Ruimte'.
- *Uitvoering Deltabeslissing Rijn-Maasmonding (2016-2017)*
We hebben samen met onze partners het MIRT-onderzoek Meerlaagsveiligheid Eiland van Dordrecht uitgevoerd. Wij zullen de resultaten van dit onderzoek invulling geven in de praktijk, onder andere in het Stadslab Zelfredzaam Eiland van Dordrecht.
- We zoeken een geschikte locatie voor de oprichting van een 'Delta Experience Centre' (2017) in Dordrecht. Een private partij, Kexcom, werkt voor de vestiging hiervan aan een businesscase. Het aanwezige Dordtse/Drechtstedelijke netwerk van kennispartners, medeoverheden, bedrijfsleven en bewoners kan hier kennis en ervaring over klimaatadaptatie en het Deltaprogramma delen.
- *Uitvoering Europese subsidie projecten*
Dordrecht heeft vanuit het (inmiddels afgeronde) Interreg-project CAMINO samen met haar partners het nieuwe Interreg projectvoorstel BEGIN ingediend, gericht op klimaatadaptatie door middel van blauw/groene infrastructuur, sociale innovatie en economische waardering van ecosystemen en biodiversiteit. Dordrecht is ook partner in het door de Veiligheidsregio ZHZ ingediende project FRESCO. Het doel van deze projecten is nieuwe kennis ontwikkelen voor de aanpak van de wateropgave en het behouden van de koploperspositie die Dordrecht heeft bereikt op het gebied van meerlaagsveiligheid en klimaatbestendige stad. Dit willen we doen door middel van 5 icoonprojecten. Deze activiteit is afhankelijk van het toekennen van de Europese subsidie; dit is najaar 2016 bekend.
- *Coördinatie programma Water*
De samenwerkingsverbanden tussen Dordrecht en andere nationale en internationale partners hebben, naast innovaties en inzichten, Dordrecht en de Drechtsteden op het gebied van meerlaagsveiligheid positief op de kaart gezet. In de komende periode wordt deze lijn voortgezet door middel van verschillende samenwerkingsprojecten (onder andere City-2-City learning, EDUCEN, Gracefull) en nationale en internationale netwerken (onder andere UNISDR, campagne "Make your city resilient", Ecoshape, Valorisatieprogramma, Mayors Adapt en de citydeals "Klimaatadaptatie" en "Waarden van groen en blauw in de stad").

Doelstelling 4: Verduurzaming mobiliteit

★ Slimmer sturen op schoon en minder

- Wij hebben een voortrekkersrol voor publieke laadinfra op basis van een vergunningmodel en zijn via het Nationaal Kennisplatform Laadinfra betrokken bij de doorontwikkeling van de aanpak.
- Voor overige maatregelen zie programmakaart Verkeer en Vervoer.

Doelstelling 5: Verduurzamen (circulaire) economie

★ Duurzaamheidsimpuls economie van Dordrecht

Duurzaamheid biedt nieuwe economische kansen door de ontwikkelingen op het gebied van duurzame energie, energiebesparing en circulaire economie. Door innovatie en ontwikkeling van nieuwe werkvormen en producten ontstaan nieuwe bedrijvigheid, banen en opleidingen. Wij zetten daarbij in op:

- duurzaamheidsimpuls Westelijke Dordtse Oever (zie ook projectblad WDO en programmakaart Economie, Sport en Cultuur). Dordtse Kil IV zetten we, op basis van het profiel, in de markt als duurzaam bedrijventerrein met een duurzame energie-infrastructuur en duurzame uitstraling.
- deelname aan de Citydeal Circulaire Stad, waarin 9 gemeenten, 3 kennispartners en het Rijk ambitieuze doelstellingen formuleren en uitwerken in het kader van de circulaire economie;
- toepassen van de uitkomsten van het 'Onderzoek en actie-agenda Circulaire kansen voor Dordrecht' dat Cirkellab eind 2015 heeft opgeleverd. Dit doen we door het organiseren van innovatietafels met vooruitstrevende bedrijven in Dordrecht en de regio;
- zoveel mogelijk inschakelen van lokale en regionale bedrijven bij projecten op het gebied van energie en circulaire economie;
- verbinden van partijen om zo tot duurzame businesscases te komen, bijvoorbeeld door het uitwisselen van (rest)stromen.
- op regionaal niveau werken aan een aanpassing van het inkoopbeleid, dat meer nadruk legt op duurzaamheid en meer kansen biedt voor bedrijven die circulair produceren.

Groei activiteiten Duurzaamheidsfabriek

- In het najaar van 2016 heeft de Duurzaamheidsfabriek de landelijke status van Fieldlab Smart Industry gekregen. Tevens is de Duurzaamheidsfabriek als Fieldlab voor Smart Industry en TIMA (Toegepaste Innovaties voor maritieme Automatisering) opgenomen in het investeringsprogramma van de Metropoolregio Rotterdam Den Haag. In dit kader werken we in 2017 aan nieuwe innovatie-leertrajecten met het bedrijfsleven en onderwijs.
- We geven uitwerking aan het door Europa (EFRO) gesteunde innovatieproject lasrobotica en maritieme productie (TIMA). Daarnaast blijven we sturen op het verkrijgen van meer financiering voor Europese innovatieprogramma's; zo zullen we samen met Innovation Quarter het innovatieproject Smart Metrology opnieuw indienen voor financiële bijdragen.
- De functie van de fabriek voor onderwijs, arbeidsmarkt en bedrijfsleven zal ook in 2017 groeien. Hierbij zetten we in op:
  - verbreding en uitbreiding van het programma TechniekDock (kennismaking techniek voor basisschoolleerlingen) naar HAVO/VWO-leerlingen.
  - uitbreiding van het Associate Degree-programma, dat samen met Hogeschool Rotterdam wordt georganiseerd, met nieuwe trajecten op het gebied van Smart Metrology en mogelijk bouwingineering.
  - financiële ondersteuning door het Rijk van verlenging en verbreding van de opleiding van docenten in het basisonderwijs in het kader van de agenda Wetenschap en Techniek van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Dit doen we samen met andere regio's.
  - het betrekken van het 3D-printlab Leonardo Experience bij de uitvoering van het groeiende *TOT-programma* (TalentOntwikkelingTechniek). We werken hierbij samen met VMBO-TL scholen, het Da Vinci-college en de Hogeschool Rotterdam.
- Tenslotte staat in 2017 de invulling van de in het najaar 2016 besloten maatregelen voor de doorontwikkeling van de Duurzaamheidsfabriek centraal:
  - vergroten van de verhuurmogelijkheden van de vierde verdieping.
  - doorontwikkeling onderwijs en bedrijfsleven.
  - doorontwikkeling betrokkenheid regio.
  - verbreding eigenaarschap en exploitatie.
  - kostenbesparing financieringslasten.

Doelstelling 6: Stimuleren duurzaam denken en handelen

Duurzaamheidscentrum Weizigt

- We stimuleren duurzaam denken en handelen van inwoners, onderwijs en het bedrijfsleven middels educatie, recreatie en participatie. We zetten daarbij in op:
  - het voortzetten van het programma Watereducatie Drechtsteden waarin we samen met Evides Waterbedrijf, Waterschap Rivierenland, Waterschap Hollandse Delta, Sliedrecht, Papendrecht en Hendrik-Ido-Ambacht de krachten bundelen om inwoners en scholieren waterbewust te maken onder andere door het organiseren van de Week van ons Water vanuit het geactualiseerde Aquarama.
  - vervolg van de campagne *Groen doet Goed* waar in samenwerking met partijen uit de stad met een uniek activiteitenprogramma stadskinderen gestimuleerd worden om de natuur in te gaan in de Biesbosch.
  - het stimuleren van energiebesparing en het opwekken van duurzame energie bij basisscholen in het gezamenlijke traject Energiebesparing basisscholen in de Drechtsteden samen met Drechtse Stroom, het Groene Scholen Collectief, OZHZ en het Ingenieursbureau Drechtsteden.
  - verder ontwikkelen van het bedrijfvennetwerk MVO Drechtsteden waardoor meer bedrijven actief met verduurzaming van de bedrijfsvoering aan de slag gaan.

★ We blijven duurzame initiatieven stimuleren en ondersteunen en zijn betrokken in een groeiend netwerk rond duurzaamheid. We organiseren een duidelijk en integraal proces om initiatieven te toetsen. Kansrijke en waardevolle projecten krijgen ondersteuning via vaste accounthouders en een werkbudget om het verder te brengen. Ook maken we afspraken met samenwerkingspartners, waaronder stichting DEAL! en de ECD, om de stad nog meer te verduurzamen. Tevens blijven we hierover actief communiceren. Initiatieven voor Stadslandbouw stimuleren wij op braakliggende terreinen (zie programmakaart Ruimtelijke Ordening en Wonen).

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij (en):
1. Verbeteren woon- en leefomgeving in Dordrecht	<ul style="list-style-type: none"> • GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid • HVC • GR Drechtsteden
2. Energieneutraal Dordrecht in 2050	<ul style="list-style-type: none"> • GR Drechtsteden • Energie Coöperatie Dordrecht • HVC
3. Klimaatbestendig en waterrobuust inrichten is uiterlijk 2020 integraal onderdeel van beleid en handelen	Niet van toepassing
4. Verduurzaming mobiliteit	Niet van toepassing
5. Verduurzamen (circulaire) economie	<ul style="list-style-type: none"> • Energie Coöperatie Dordrecht
6. Stimuleren duurzaam denken en handelen	<ul style="list-style-type: none"> • GR Parkschap nationaal Park de Biesbosch

Foto: Piet Mes

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal	O-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Aantal geluidbelaste woningen boven de 65dB	1.645 (2012)	1.280 (2014)*	1.100
Aandeel van het totaal aan huishoudelijk afval dat gescheiden wordt.	48% (2008)	52% (2015)	60%
Verwachte energiebesparing gemeentelijk vastgoed	Nog in te vullen**		

Toelichting:

* Nieuwe cijfers komen beschikbaar bij het opstellen van de geluidbelastingkaarten 2016.

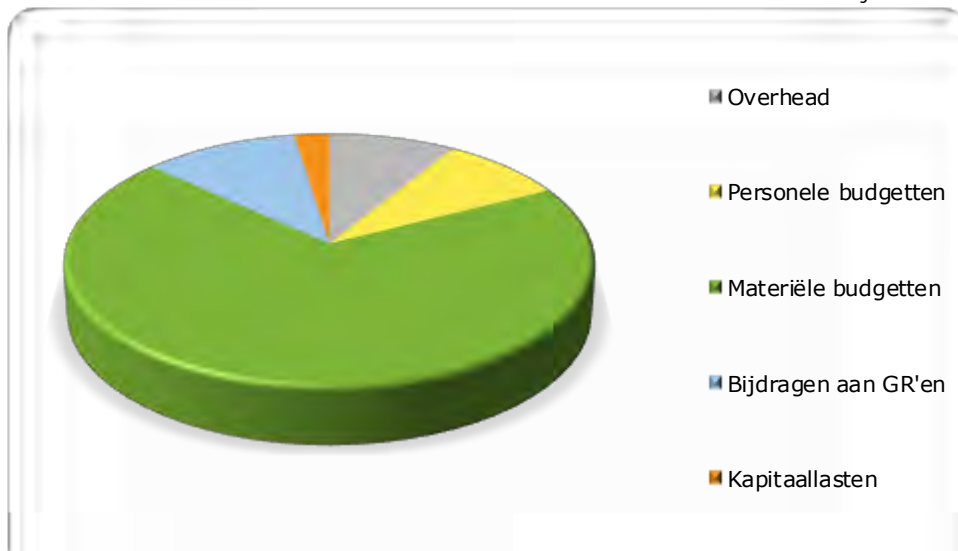
** Uit bijlage H van de door de raad vastgestelde Vastgoednota (31-5-2016) blijkt dat de kengetallen kunnen worden benoemd als inventariserend onderzoek is gedaan naar de huidige staat van de kernportefeuille en de mogelijkheden om deze te verduurzamen. Voor dit onderzoek bestaat nog geen financiering. Een startnotitie is in voorbereiding.

Wat mag het kosten?

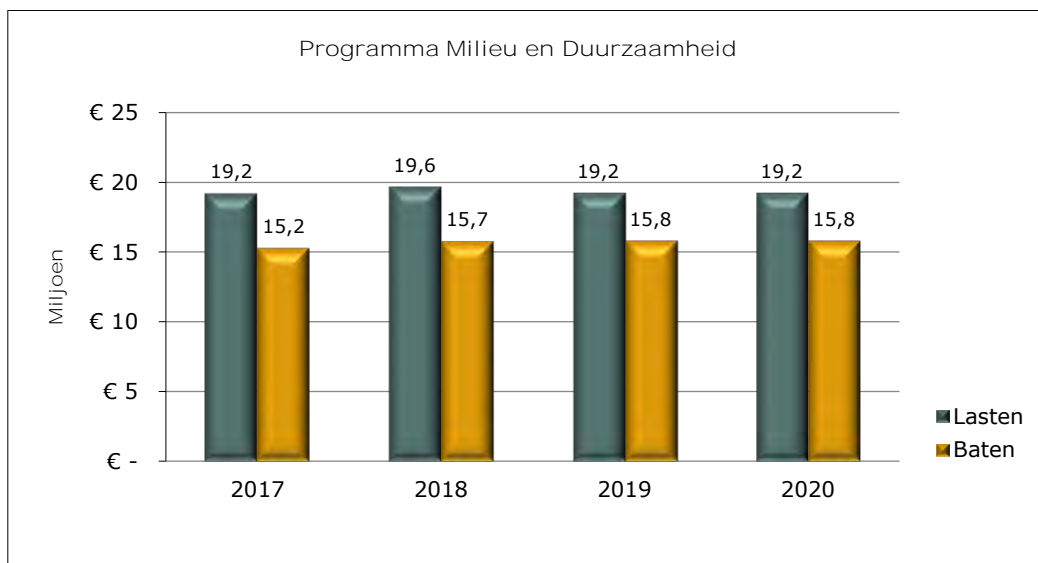
Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Milieu en Duurzaamheid

19,1 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.7 Programma Zorg en Ondersteuning

Portefeuillehouders: C.M.L. Lambrechts

Samen op weg naar een zorgzame stad

Ook in 2017 geven we verder vorm aan de transformatie van het sociaal domein in samenhang. Het concreet maken van de transformatieopgaven is een continu proces van jaren, waarin thema's die op de agenda staan elkaar afwisselen en versterken. Samen met burgers en partners bouwen we verder aan de sociale ontwikkelagenda, waarin de leefwereld van de bewoners centraal staat. Belangrijk uitgangspunt hierbij is de verschuiving van curatief naar preventief: hulp en ondersteuning bieden we zo vroeg, kort en licht als mogelijk - en zo zwaar als nodig. Het streven is zelfredzame burgers in vitale wijken die in sterke sociale netwerken participeren.

Het realiseren van de opgaven is een doorlopend proces. De agenda is dan ook niet in beton gegoten. Nieuwe opgaven kunnen zich voordoen, opgaven ontwikkelen zich en opgaven worden als het goed is ook gerealiseerd en kunnen dan van de agenda af. Dit vergt flexibiliteit en realisatiekracht. Anderzijds consistentie in de aanpak; we doen dit van begin tot eind samen met de stad, met bewoners, partners en onze rol kan per opgave een andere zijn. Van actieve trekker/regisseur tot een meer 'volgende' facilitator. Dat moeten we per opgave helder benoemen, communiceren en daarna ook handelen.

Één van de leidende principes in de sociale ontwikkelagenda is de verschuiving naar informele zorg en ondersteuning. Voor 2017 betekent dit concreet dat we werk maken van het versterken van de positie van de mantelzorgers, het verlichten van mantelzorg en het beter verbinden van de formele (dat wil zeggen beroepsmatig aangeboden) en informele zorg. Het uitgangspunt dat de eigen kracht van bewoners en informele zorg vóór professionele ondersteuning gaat, geven we als opdracht mee in de werkwijze van de sociale teams en jeugdteams. Verder werken we samen met onze partners in de stad om mensen zoveel mogelijk in hun eigen omgeving te kunnen laten (blijven) wonen.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

= collegeprioriteit

Doelstelling 1: Dordtse inwoners zijn zo min mogelijk afhankelijk van professionele zorg en ondersteuning

Ondersteunen en waarderen van mantelzorgers (Elkaar helpen – opgave sociale ontwikkelagenda) ★

Begin 2016 hebben we een Uitvoeringsagenda Mantelzorg 2016 opgesteld, gericht op het versterken van de positie van de mantelzorgers, het verlichten van mantelzorg en het beter verbinden van de formele en informele zorg. Ook voor 2017 blijven deze uitgangspunten centraal staan. De beoogde resultaten zijn:

- realiseren van één 'brede voorkant' voor mantelzorgondersteuning voor de Dordtse inwoners, professionals, formeel/informeel, werkgevers, et cetera. We willen één heldere, toegankelijk plek voor informatie & advies creëren, zo dichtbij mogelijk bij de inwoners. De Sociale Teams zijn een logische plek hiervoor (dicht bij de inwoners) in combinatie met een Expertisecentrum Mantelzorg op stadsniveau.
- zorgen voor individuele waardering op maat (voorheen het zogenaamde mantelzorgcompliment), gekoppeld aan de Dag van de Mantelzorger.
- uitbreiden van het respijtzorg aanbod: respijtzorg biedt mantelzorgers de mogelijkheid om hun zorgtaken tijdelijk aan een ander over te dragen. Respijtzorg kent vele vormen. 'Lichte' zoals bijvoorbeeld de sociale, digitale marktplaats WeHelpen.nl waarop matches tot stand komen die onder andere mantelzorgers ontlasten. Maar ook intensievere voorzieningen zoals opvang buitenshuis in de vorm van dag- of logeeropvang.
- ruimte bieden aan nieuwe initiatieven in de stad voor het realiseren van de uitbreiding van het mantelzorgondersteuningsaanbod met behulp van *city challenges* (burgers denken mee en dragen echt bij aan het oplossen van maatschappelijke problemen).

Doorontwikkelen vrijwilligersondersteuning (Elkaar helpen – opgave sociale ontwikkelagenda)

In de veranderopgave Elkaar helpen – onderdeel van de sociale ontwikkelagenda – is vrijwillige inzet van Dordtenaren de kern: mensen helpen elkaar in hun eigen netwerk waar mogelijk, zo nodig ondersteund door professionals. De mogelijkheden en talenten van bewoners en hun sociale omgeving worden nu nog niet optimaal benut. Daarom is actie nodig; van professionele en informele partners in de stad maar ook van de gemeente zelf. Bijvoorbeeld door het bij elkaar brengen van en ruimte geven aan initiatieven, organisaties en samenwerkingsverbanden.

De doelstellingen voor 2017 zijn:

- WeHelpen.nl verder ontwikkelen: toenemend aantal matches op het online platform van hulpvraag en -aanbod en toename van (gebruik van) de WeHelpen-ontmoetingsplekken verspreid over de stad (ambitie is van 12 naar 30 in 2017).
- plan van aanpak vrijwilligersondersteuning 2.0 opstellen met partners waarbij we het Vrijwilligershuis gaan omvormen.
- vrijwillige inzet steviger borgen in en rond de Sociale Teams.

- faciliteren van nieuwe vormen van actieve betrokkenheid van bewoners, zoals: sociaal ondernemerschap, bewonerscorporaties en gezamenlijke initiatieven van formele en informele organisaties.
- Organiseren van netwerkbijeenkomsten - het Elkaar Helpen Netwerk - om maatschappelijke organisaties, initiatieven (formeel en informeel) en actieve bewoners te verbinden.

Doelstelling 2: Vergroten van de maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid van kwetsbare inwoners

Sterke basis in de wijk (opgave sociale ontwikkelagenda, zie ook programmakaart Jeugd en Onderwijs) ★
 We bouwen aan een sterke basis in de wijk, waar bewoners elkaar onder meer kunnen ontmoeten, initiatieven kunnen ontplooiën, en waar ze advies, informatie en ondersteuning van een samenhangend netwerk van professionals kunnen krijgen. Een belangrijk uitgangspunt daarbij is dat de eigen kracht van bewoners en informele zorg vóór professionele ondersteuning gaat. Bewoners zijn nadrukkelijk deelnemer en coproducent van de sterke basis in de wijk.

Bovenstaande vraagt om een ontwikkelproces van jaren. In 2017 vertalen we dit gedachtegoed naar een breed gedragen lokale visie, uitgangspunten en handelingsprincipes: het Dordts DNA. Bovendien werken we het Dordts DNA specifiek uit voor de werkwijze en verankering van de Sociale Teams en Jeugdteams – zij spelen een belangrijke rol in de sterke basis in de wijk. We doen dit zodanig dat:

- dienstverlening van de Sociale Teams en Jeugdteams voor bewoners één integraal geheel is.
- Sociale Teams en Jeugdteams gedeeld eigenaarschap voelen voor de gezamenlijke opgave die zij hebben.
- er een doorontwikkeling is richting preventie, uitgaand van talenten en kansen van bewoners.
- het informele netwerk in de wijk wordt betrokken en versterkt.
- er nauwe verbinding is met andere partners en netwerken (professioneel en informeel) in de wijk.
- de resultaten van alle Sociale Teams en Jeugdteams van gelijke hoge kwaliteit zijn.

We maken met de moederorganisaties van de Sociale Teams en Stichting Jeugdteams ZHZ afspraken over wat wanneer gerealiseerd is.

★ *Thuis in de wijk* (opgave sociale ontwikkelagenda)

We streven samen met woningbouwcorporaties, Sociale Dienst Drechtsteden, Dienst Gezondheid & Jeugd, zorgaanbieders en andere partners naar een stad waarin mensen zoveel mogelijk in hun eigen omgeving kunnen (blijven) wonen en een zo positief mogelijke gezondheid ervaren. Het initiatief tot (innovatieve) maatschappelijke arrangementen ligt in toenemende mate bij inwoners en maatschappelijke partners. Samen met belanghebbenden (bewoners, aanbieders van zorg- en welzijn, huisvesters) willen we in de komende jaren de toegang tot en toegankelijkheid van zelfstandige huisvesting voor alle inwoners optimaliseren. Daarnaast werken we aan (nieuwe) samenhangende arrangementen die uitgaan van wat bewoners nodig hebben (vraaggestuurd) en die de gezondheid (in de brede zin van het woord) van bewoners bevorderen.

Doorontwikkelen stedelijk netwerk Zorg & Overlast

In het stedelijk netwerk Zorg & Overlast werken ketenpartners (onder andere Dienst Gezondheid & Jeugd, Sociale Dienst Drechtsteden, corporaties, zorgaanbieders) samen voor de toeleiding van kwetsbare bewoners (zorgwekkende zorgmijders) naar passende (formele en informele) zorg en ondersteuning. We hebben het functioneren van dit netwerk in 2016 laten evalueren waarbij de volgende aanbevelingen zijn gedaan:

- stel de leefwereld van de cliënt en zijn omgeving centraal.
- zorg dat de privacy is gewaarborgd.
- leg in samenwerkingsafspraken verantwoordelijkheden (regie en eigenaarschap) vast en pas deze toe.
- werk preventief en signaleer vroegtijdig de problematiek.
- organiseer een adaptieve en flexibele aanpak waarin persoonsgericht en integraal (domeinoverstijgend) wordt gewerkt.
- bouw prikkels tot verlichting in voor normalisering en herstel van regie.

Wij zullen regie voeren op de doorontwikkeling van het stedelijk netwerk en zorgen voor de verbinding met de doorontwikkeling van de Sociale Teams, de alliantie Zorgvernieuwing, de aanpak verwarde personen en andere relevante beleidsontwikkelingen.

Versterken ketenaanpak huiselijk geweld en kindermishandeling

Wij streven met Veilig Thuis (Dienst Gezondheid & Jeugd en Jeugdbescherming west), Sociale Teams, Jeugdteams en andere partners naar een stad waarin bewoners in veiligheid leven en opgroeien. Met bewoners, partners en regiogemeenten werken wij aan het optimaliseren van de ketenaanpak huiselijk geweld en kindermishandeling. Het wegwerken van de wachtlijsten voor slachtoffers van mishandeling heeft daarbij prioriteit.

Doelstelling 3: Bevordering vitale en zorgzame wijken

Opstellen en realiseren wijkagenda

Op basis van onder andere de vitaliteitscans, gebiedsscan extramuralisering, uitkomsten ventieltafels, wijkvisies, ervaring van partners én bewoners zijn er compacte wijkagenda's voor 2016/2017 opgesteld en worden de hierin genoemde speerpunten uitgevoerd. Kennis van de wijk, zorgen voor continuïteit, overzicht en het aanspreekbaar zijn, schakelen van buiten naar binnen en het verbinden van partijen zijn voorwaarden bij het opstellen van de wijkagenda.

Stimuleren en faciliteren burgerinitiatieven

De wijk is de plek om op de menselijke maat te organiseren. Niet meer zorgen vóór, maar zorgen dát mensen zich verantwoordelijkheden kunnen toe-eigenen. Loslaten, co-creatie, samenspraak en meebeslissen zijn begrippen die hierbij horen. Sturen in netwerken is hierbij van belang, met als uitdaging om de

procedures van de systeemwereld te verbinden met de dynamiek uit de leefwereld. Dordt aan Zet en Wijkwensen worden hierbij als methode en instrument ingezet om burgerinitiatieven te stimuleren en te faciliteren. *Placemaking* is een nieuwe methode die we toepassen. Het uitvoeren van projecten - 'het doen' - is van groot belang in de Dordtse participatiepraktijk.

Bestrijding overlast in de wijken

Wij bestrijden complexe overlast (dat kan gaan over woonoverlast, overlastgevendende groepen en overlast door verwarde personen) in samenwerking met partners en bewoners. Wij zijn steeds bezig met vernieuwing van de huidige aanpak. Dat is een geïntegreerde aanpak met een aanbod van maatschappelijke voorzieningen op het terrein van zorg, begeleiding, werk en scholing in nauwe samenwerking met veiligheidspartners. Onze aanpak hangt samen met het (nieuwe) programma aanpak ondermijnende criminaliteit (zie programmakaart Veiligheid).

In 2017 gaan we door met dezelfde inzet als 2016. Bij de groepsaanpak gaat het om de inzet van jongerenwerk, scholen, sportverenigingen en sportbedrijf. Bij de individuele aanpak gaat het om coachingstrajecten, opvoedondersteuning, budgetcoaching, dagbesteding, begeleiding en zorg.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij (en):
1. Dordtse inwoners zijn zo min mogelijk afhankelijk van professionele zorg en ondersteuning	<ul style="list-style-type: none"> GR Drechtsteden GR Dienst Gezondheid en Jeugd Coöperatie WeHelpen
2. Vergroten van de maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid van kwetsbare inwoners	<ul style="list-style-type: none"> GR Drechtsteden GR Dienst Gezondheid en Jeugd
3. Bevordering vitale en zorgzame wijken	<ul style="list-style-type: none"> GR Dienst Gezondheid en Jeugd

Wat zeggen de cijfers?

Zoals aangekondigd in de Tussenbalans is kengetal 1c Aantal geregistreerde mantelzorgers aangepast. Voortschrijdend inzicht heeft tot deze scherper geformuleerde indicator geleid. Deze nieuwe indicator is beter meetbaar.

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
1a Alle door de gemeente gesubsidieerde, algemene voorzieningen Wmo zijn doorgevoerd	0% (2013)	50% (2016)	100%
1b Aandeel inwoners dat mantelzorg verleent	26% (2013)	25% (2015)	26%
1c Aantal geregistreerde mantelzorgers	1.200 (2016)*	1.200 (2016)	2.600
1d Aandeel inwoners dat vrijwilligerswerk doet	34%	**	34 %
2 Groei mate van zelfredzaamheid blijkende uit scores matrix ***	81% (2016)*	81% (2016)	80%
3a Rapportcijfer leefbaarheid in de buurt	7,1 (2012)	7,1 (2015)	7,1
3b Aandeel bewoners dat veel overlast ervaart van rondhangende jongeren	8,5% (2012)	9,2 (2015)	8,5%

* Er is geen 0-waarde per 2013 beschikbaar. Deze gegevens worden pas vanaf 2016 geregistreerd.

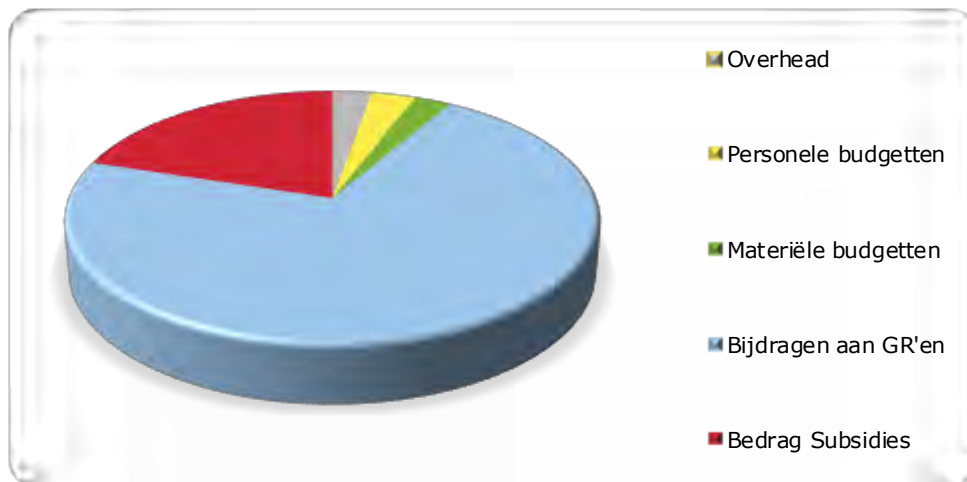
** De eerstvolgende meting van dit kengetal zal zijn de Monitor Sociaal van 2017

*** Percentage van de cliënten dat een ondersteuningstraject bij de sociale teams heeft doorlopen en op tenminste een van de onderdelen van de zelfredzaamheidsmatrix gestegen zijn.

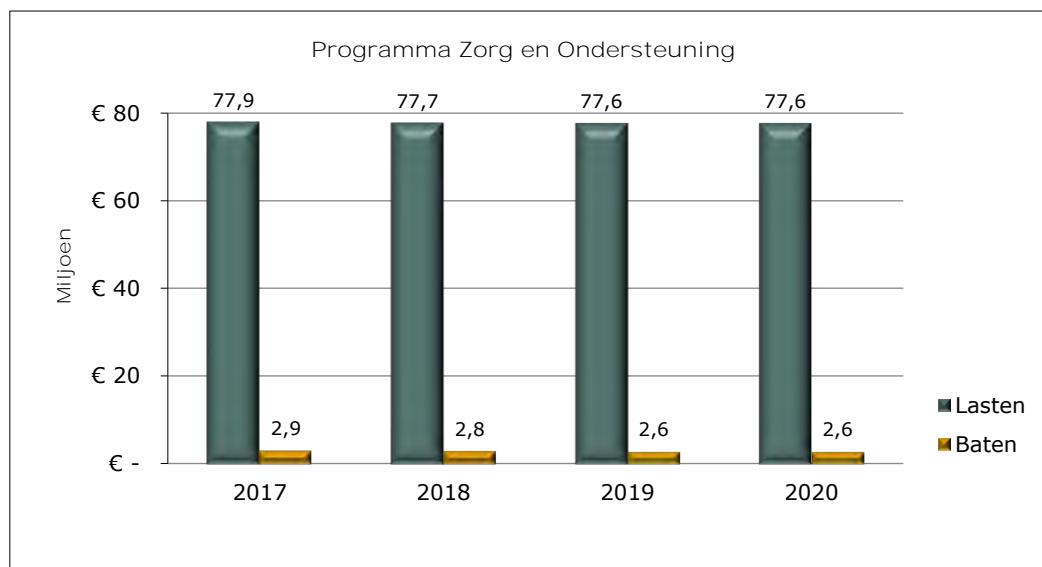
Wat mag het kosten?

Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Zorg en Ondersteuning 77,9 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.8 Programma Verkeer en Vervoer

Portefeuillehouder: H. van der Linden

Een stad in beweging

Onze ambitie is om een maritieme topregio te zijn en een aantrekkelijk woon- en leefklimaat te bieden. Om die ambitie waar te maken is bereikbaarheid een belangrijke voorwaarde en staat dit onderwerp ook in 2017 weer hoog op de agenda. We investeren in een sterke lobby (op spoor en hoofdinfrastructuur), helder beleid (wat willen we) en een strakke sturing op de uitvoering van projecten. Zo wordt de ruimtelijk economische en sociaal recreatieve agenda van de stad mogelijk gemaakt.

Oog voor balans

Het college zet in op het verbeteren van de bereikbaarheid per auto (rijden en parkeren), openbaar vervoer (trein, bus en waterbus met in het komende jaar extra aandacht voor het station) en het fietsverkeer. Hierbij zoeken we naar een goede balans tussen bereikbaarheid, verkeersveiligheid en leefbaarheid. Duurzaamheid is een integraal onderdeel van het verkeer- en vervoersbeleid van de stad. We werken in dit programma nauw samen met partners zoals het Rijk, provincies, buurgemeenten, Drechtsteden, maar bijvoorbeeld ook vervoerders (NS en Arriva).

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Optimaal benutten van de hoofdinfrastructuur

Mobiliteitsplan

De stad ontwikkelt door, maar ook zijn er vele trends waar de stad op anticipeert. Dit betekent dat we ook de visie op een vitale, leefbare en bereikbare stad actueel houden. In het eerste kwartaal van 2017 wordt deze visie inclusief een adaptieve realisatiestrategie (die zich aanpast aan eventueel gewijzigde omstandigheden) aangeboden aan de raad, als logisch vervolg op de richtinggevend besprekingen met stad en bestuur eind 2016 over te volgen koers.

In de uitvoeringsstrategie geven we aan waar de gemeente zelf realiseert, waar zij adviseert, samenwerkt, onderzoekt, stimuleert en niet in de laatste plaats de lobby op focust. De volgende doelstellingen staan centraal: (1) Concurrerende economie, (2), Aantrekkelijke verblijfsgebieden, (3), Toekomstbesteding, (4), Kansen voor mensen en (5) Integraal, efficiënt en rendabel.

Realisatie Verkeersstructuurplan

De realisatie van het VerkeersStructuurPlan Centrum (VSP) krijgt in 2017 een vervolg. Daarbij gaat het om "Fietsdoorsteekjes", vrij fietsen in de binnenstad, de verkeerssituatie in de Wijnstraat, de doorgang door de Museumstraat en de verdere inrichting van de 30 km/h gebieden. Hierbij streven we, met politie en justitie, naar extra aandacht voor de handhaving van deze snelheid.

Sturen op en met het Meerjaren Investerings Programma (MIP)

In 2017 wordt de investeringsagenda in het fysieke domein volledig geïntegreerd in het Meerjaren Onderhouds Programma (MOP). Dit betekent dat er een Investeringsagenda ontstaat met daarin de nieuwe projecten, maar ook de onderhoudsprojecten. Met dit Meerjaren Investerings Programma (MIP) sturen we vooraf scherper op inhoud (het benutten van kansen en knelpunten), planning en financiering. Eén van de grotere projecten uit dit programma voor 2017 wordt de herstructurering van de Merwedestraat - Oranjelaan.

Rijksinvesteringen aan het Hoofdwegennet

Het Rijk staat aan de vooravond van grote investeringen in de hoofdinfrastructuur op het Eiland van Dordrecht. Deze investeringen zijn belangrijke voorwaarden voor een sterke regionale economie én voor ruimtelijke ontwikkelingen. De belangrijkste investeringen zijn:

- aanpassing knoop A16/N3 (onderdeel van de WDO).
- realisatie nieuwe aansluiting A16/Dordtse Kil IV (onderdeel van de WDO).
- groot onderhoud Wantijbrug (N3).
- groot onderhoud N3.

In nauw overleg met wegbeheerder Rijkswaterstaat proberen we de overlast zoveel mogelijk te beperken. Het bedrijfsleven en de bewoners betrekken we waar mogelijk en gewenst bij de planuitwerking en uitvoering. Ook wordt een koppeling gelegd met de Dordtse investeringen en onderhoud aan het onderliggende wegennet.

Beter Benutten 2

Beter Benutten staat voor een regionale benadering waarbij niet alleen de overheid investeert in infrastructuur, maar waarbij het bedrijfsleven en werknemers ook kritisch naar het eigen mobiliteitsgedrag kijken. Het vertrekpunt is dat werknemers de files gaan mijden door thuis te werken, te reizen met openbaar vervoer of fiets of de auto te kiezen buiten de spitsperiode. Het behaalde succes op de ruit Rotterdam werkt de regio nu, in samenwerking met alle gemeenten uit de regio, uit voor de driehoek A16, A15, N3. Ook is er

een nauwe samenwerking met de Verkeersonderneming Rotterdam. De gedragsgerichte aanpak koppelen we aan de eerder genoemde grote investeringen aan het hoofdwegennet. De werkgeversaanpak werken we in 2017 verder uit onder de naam <http://samenbereikbaar.nl/>

Doelstelling 2: Het bieden van voldoende parkeerruimte voor een goede bereikbaarheid

Verder digitaliseren van de parkeerketen

In 2017 werken we het digitaliseren van de parkeerketen verder uit, inclusief de keuze voor één of meer samenwerkingspartners. Het draait hierbij niet alleen om het verstrekken van een digitale vergunning, maar bijvoorbeeld ook om de vraag of we digitaal handhaven bij betaald parkeren.

Verankeren parkeervisie in het Mobiliteitsplan

In het Mobiliteitsplan Dordrecht wordt de visie op het onderdeel parkeren verankerd. Parkeren is hierbij een instrument om de bereikbaarheid en aantrekkelijkheid van de stad te versterken. De (door)ontwikkeling van de stad staat hierbij centraal. In de visie gaan we in op het capaciteitsvraagstuk (aantal en locatie van parkeerplaatsen - inclusief advies Steegoversloot) en het verdelingsmechanisme (prijs of vergunnen). De verankering gebeurt via (a) beleidsregels parkeren en (b) de belastingverordening. De hoofdkeuzes worden in 2017 gedeeld met de raad.

Doelstelling 3: Versterken van het openbaar vervoer

Knoop Dordrecht CS

Samen met alle betrokken partijen blijft Dordrecht zich inzetten voor een verhoogde stationskwaliteit. Hierbij staat de gebiedsontwikkeling aan de Noordzijde van het station (Spuiboulevard en Rode Loper naar de binnenstad) en de zuidzijde van het station centraal.

In 2017 vindt op de volgende onderdelen uitwerking plaats:

- lobby intercity: het zoeken van een structurele oplossing om een kwalitatief hoogwaardige dienstregeling te behouden. Dit doen we samen met andere belanghebbenden.
- impuls zuidzijde station Dordrecht: er wordt een integraal plan voor het gebied gemaakt. Hierbij is er onder andere aandacht voor de ruimtelijke kwaliteit, het park, de loop- fietsroute, de sociale veiligheid en het fietsparkeren. De maatregelen rond het station starten aan de Zuidzijde. Zo wordt in 2017 gestart met de (voorbereidende) werkzaamheden voor de fietsenstalling aan de Zuidzijde, de verbetering van het park en de toegangswegen naar het station en de stationstunnel.
- interwijkverbinding: we onderzoeken de mogelijkheden voor een interwijkverbinding voor doorgaande fietsers (Krispijn – Centrum vice versa) en voetgangers.

Impuls haltes Waterbus

Het college maakt een start met de verdere uitbouw van het Waterbussysteem. Centraal hierbij staan de halteverbetering en zo mogelijk het door de markt laten opzetten van een huurfietsstelsel voor het voor- en natransport bij vervoer over water.

Aanbesteding DAV concessie voor openbaar vervoer in de Drechtsteden, Alblasterwaard en Vijfheerenlanden

In 2016 is het beleidskader voor de aanbesteding van de DAV (bus en Merwede Lingelijn) vastgesteld. In 2017 wordt deze uitgewerkt naar het programma van eisen. De doorontwikkeling van HOV-D naar RNET, een regiecentrale (stroomlijn) voor het deur-deur vervoer, een energiezuinige/elektrische stadsdienst maken hier deel van uit.

Gratis reizen voor senioren

Het in gang gezette beleid waarbij 65 plussers voor € 12,50 per jaar onbeperkt gebruik kunnen maken van de stadslijnen blijft in 2017 gehandhaafd.

Nachtbussen

In 2017 wordt de nachtbus op het traject Rotterdam - Dordrecht - Breda - Tilburg (in de vrijdag- en zaterdagavond) gecontinueerd, conform besluit 2016.

Onderzoek naar verbeteringen overweg Krommedijk

De overweg Krommedijk is een knelpunt voor fietsers en het gemotoriseerde verkeer (15 minuten van elk uur is de treinkruising gesloten). Deze overweg ligt bovendien op de drukste buscorridor in de regio. Uit de eerste quick scan komt naar voren dat we de overweg kunnen opvoeren in het Landelijk Verbeterprogramma Overwegen (LVO). Dit betekent dat we met Provincie Zuid Holland en ProRail onderzoeken welke aanpassingen aan de weg en/of spoor effectief en kostenefficiënt zijn. We zullen hierbij ook de overweg bij het Halmaheiraplein betrekken. Het resultaat hiervan leggen we in 2017 aan de raad voor.

Station Zuid

In 2017 wordt onderzocht hoe Station Zuid verbeterd kan worden tot een volledig functionerend, eigentijds station.

Aanbesteden Veer Biesbosch (Kop van het Land)

Eind 2016 wordt het veer opnieuw aanbesteed. Het college heeft de ambitie uitgesproken dat het veer een duurzaam schip wordt, dat past bij het imago van het landelijke nationaal park. Op verzoek van de raad heeft het college de gesprekken met de gemeente Werkendam geopend voor een financiële bijdrage in het exploitatietekort van het veer. Dit heeft geresulteerd in een bijdrage die oploopt tot bijna de helft van het tekort.

Doelstelling 4: Versterken positie fiets

Uitvoering "Dordt Fietst Verder"

Het college heeft de ambitie om van Dordrecht een echte fietsstad te maken. De uitwerking van de uitvoeringsagenda "Dordt Fietst Verder" (RIS nummer: 1199556) gaat dan ook door. Voor 2017 staat de uitvoering van de volgende projecten in de planning:

- doorstroming fietsers Merwedestraat-Oranjelaan (onderdeel project Merwedestraat-Oranjelaan).
- Maasfietsroute.
- fietsenstalling Zuidzijde station.
- fietsoversteek Copernicusweg nabij de N3.

Aanpak fietsendiefstal

In 2017 continueren we de aanpak van fietsendiefstal. Zo blijft het stallen van de fiets in de binnenstad gratis. De aanpak van weesfietsen gaat door en de aanpak van fietsendiefstal wordt geëvalueerd. Vanuit het programma Veiligheid werken we dit verder uit.

Verbeteren Verkeersveiligheid

In 2017 wordt de coördinatie van de regionale projectgroep Verkeersveiligheid (RPV) voortgezet. Vanuit dit educatieprogramma worden onder andere projecten gerealiseerd als 'De scholen zijn weer begonnen' en 'Scholen op Seef' (basisonderwijs) en 'Totally Traffic' (middelbare scholen).

Doelstelling 5: Verduurzamen van verkeer en vervoer

Beheersing van de risico- en hinderplafonds (onder andere externe veiligheid)

De gemeente zet in op het beheersen van risico's tot een acceptabel niveau en op het terugdringen van hinder als gevolg van wegverkeer en vervoer over het spoor. In het recente verleden zijn de kortetermijnmaatregelen aan het spoor (wissels) uitgewerkt met ProRail. De uitvoering van de veiligheidsmaatregelen begint in 2017. Verder wordt in 2017 de lobby voor minder goederentreinen door de stad gecontinueerd waarbij het accent zal verschuiven naar maatregelen die we op de middellange termijn kunnen realiseren (veiligheidswinst boog bij Meteren).

In de periode 2015-2022 vindt de aanleg plaats van het derde spoor op het Duitse deel van de Betuweroute. Hierdoor loopt de capaciteit van de Betuweroute terug met als gevolg dat er meer treinen gebruik moeten maken van de Brabantroute (Kijfhoek-Venlo). In samenwerking met de Brabantse steden en de Drechtsteden werken we aan het minimaliseren van de hinder als gevolg van deze noodzakelijke omleiding.

Zie voor Geluidhinder en luchtkwaliteit de programmakaart Milieu en Duurzaamheid.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij (en):
1. Optimaal benutten van de hoofdinfrastructuur	<ul style="list-style-type: none"> • GR Wegschap tunnel Dordtse Kil
2. Het bieden van voldoende parkeerruimte voor een goede bereikbaarheid	Niet van toepassing
3. Versterken van het openbaar vervoer	<ul style="list-style-type: none"> • GR Drechtsteden • Merwede-Lingelijn Beheer BV
4. Versterken positie fietsers	<ul style="list-style-type: none"> • GR Drechtsteden
5. Verduurzamen van verkeer en vervoer	<ul style="list-style-type: none"> • Merwede-Lingelijn Beheer BV.

Wat zeggen de cijfers?

Waardering van gebruiker	0-waarde (2013)	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Doorstroming op de hoofdweggen in de gemeente (rapportcijfer)	6,5	6,5 (2015)	6,6
Parkeermogelijkheden in de gemeente	6,1	6,2 (2015)	6,2
Openbaar vervoer in de gemeente	7,4	7,6 (2015)	7,5
Fietsvriendelijkheid in de gemeente	6,9	7,2 (2015)	7,0

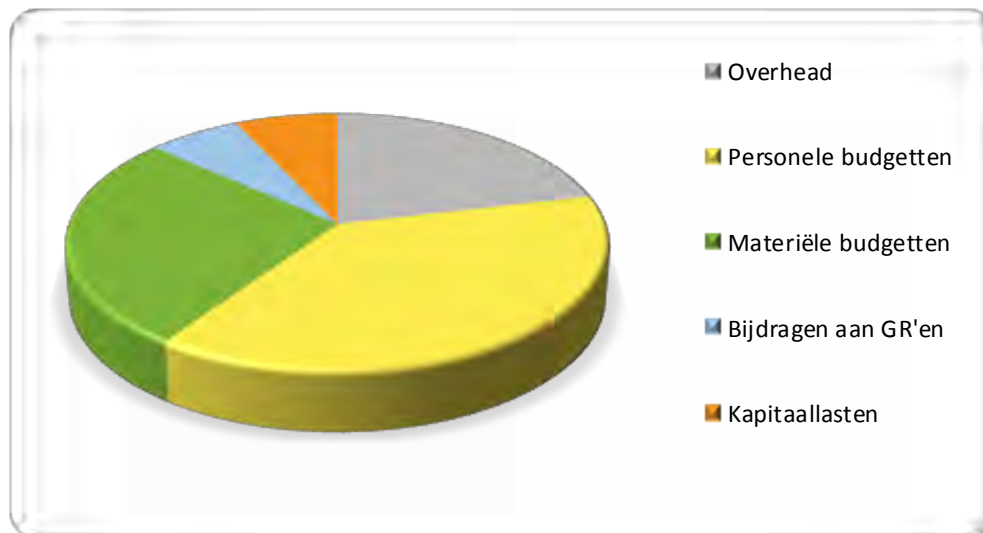
Bron: Factsheet Bereikbaarheid Drechtsteden (OCD).

Wat mag het kosten?

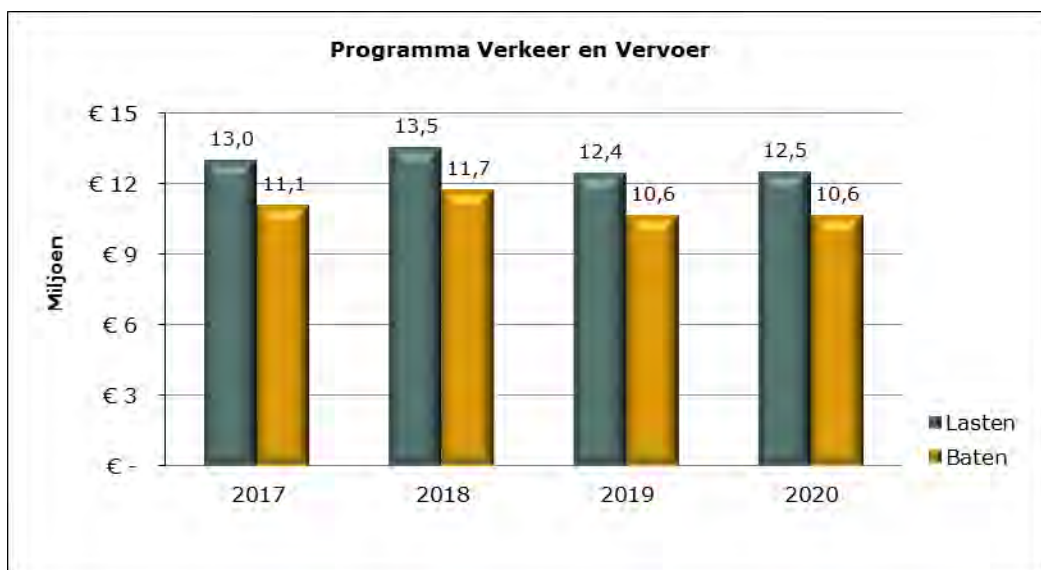
Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Verkeer en Vervoer

12,6 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.9 Programma Ruimtelijke Ordening en Wonen

Portefeuillehouders: P.H. Sleeking, R.E.C. Reynvaan – Jansen en J. Mos

Dordrecht aantrekkelijk én gewild

Zowel uit de rangorde van de woonaantrekkelijkheid van Nederlandse steden van Atlas voor gemeenten, waarin Dordrecht dit jaar is gestegen naar plaats 14, als uit het verhuisonderzoek van 2016 blijkt dat de woonaantrekkelijkheid van Dordrecht is toegenomen. Dit alles is niet onopgemerkt gebleven. In 2016 stond Dordrecht voor het eerst op de Provada om de bekendheid en aantrekkelijkheid van de stad bij (potentiële) investeerders, ontwikkelaars en beleggers onder de aandacht te brengen. Dit heeft bij veel van deze partijen de interesse gewekt en het is nu zaak om dit een goed vervolg te geven. Het is essentieel om in 2017 in die beweging positie te kiezen en duidelijke keuzes te maken.

De grote lokale opgave is gericht op het verhogen van de aantrekkelijkheid van Dordrecht, de economische kracht en de vitale samenleving. Zowel de Maritieme Topregio als het Lange Termijn Perspectief Dordrecht (Nieuw Dordts Peil) vormen hierbij een belangrijke leidraad. Met behulp van de investeringsstrategie en de marktanalyse is daarom in beeld gebracht waar de prioriteiten liggen en welke gebieden we in de etalage zetten.

Nieuwbouw en verduurzaming

Belangrijkste projecten om de opgave te realiseren zijn Stadswerven en – op iets langere termijn – Spuiboulevard. Verder gaat het niet alleen om nieuwbouw, maar voor een belangrijk deel ook om het verbeteren en verduurzamen van de bestaande woningvoorraad en woonwijken. Zowel de particuliere, als de corporatievoorraad hebben daarbij onze aandacht.

Overigens wijzen de onderzoekers van Atlas voor gemeenten de historische binnenstad aan als een belangrijke factor voor de hoge positionering van Dordrecht. Goede zorg voor monumenten, door onder meer aanwijzing van gemeentelijke monumenten, is dan ook essentieel om het onderscheidende karakter van de stad te behouden.

De ruimtelijke opgave is in belangrijke mate programmaoverstijgend. Bijvoorbeeld als het gaat om het spoor, hebben zowel externe veiligheid als de intercitystatus direct hun weerslag op de ruimtelijke ontwikkeling van de stad. Dit geldt bijvoorbeeld ook voor de invloed van het parkeerbeleid op nieuwe ontwikkelingen in de binnenstad. En voor de in 2016 vastgestelde structuurvisie Windenergie, waardoor initiatiefnemers nu concrete projectaanvragen voor windturbines kunnen indienen en zo bij kunnen dragen aan de doelstelling voor een energieneutraal Dordrecht in 2050.

Minder reguleren, meer stimuleren

Vooruitlopend op de bundeling van het omgevingsrecht in de nieuwe Omgevingswet, die naar verwachting begin 2019 in werking zal treden, wordt verder gewerkt aan een concept-Omgevingsvisie. De Omgevingswet biedt ruimte voor de "Rode Loper-aanpak", die uitgaat van minder reguleren en meer stimuleren en faciliteren. Net als ontslakken en Dordt aan Zet is dit in Dordrecht ook onderdeel van de implementatie van de Omgevingswet.

Daarnaast wordt, om in netwerken effectief te kunnen zijn, de lobby steeds belangrijker. Hierbij zoeken we samenwerking met partners als de Delta-dialoog (voorheen Deltri) en de G32.

We hebben de ambitie om Dordrecht te positioneren als een vitale centrumstad in de regio: een stad met een sterke sociale, culturele en economische functie, interessant voor investeerders en beleggers. Maar bovenal: een mooie stad waarin het prettig wonen en werken is.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

= collegeprioriteit

Doelstelling 1: Duurzame en toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling

Deelnemen aan de Delta-Dialoog

We nemen deel aan expertmeetings op onderwerpen waarop we binnen het Nederlandse deel van de delta (Rotterdam, Drechtsteden, West-Brabant en Zeeland) gezamenlijke belangen hebben. Hieruit komen voorstellen voor een gezamenlijke aanpak en/of belangenbehartiging. In het voorjaar van 2017 wordt in dit kader het werkbezoek van het Bestuurlijk Overleg MIRT georganiseerd.

Stedelijk Programmeren

We sturen op het stedelijke ruimtelijke programma door in periodieke bijeenkomsten (6-8 per jaar) beslissingen te nemen over het wel of niet doorgaan van nieuwe initiatieven. Hiervoor actualiseren we jaarlijks de marktanalyse waarmee we initiatieven en programma's kunnen beoordelen op hun bijdrage aan

het programma, de behoefte en de haalbaarheid. Nieuwe ontwikkelingen worden tevens getoetst aan de Ladder voor duurzame verstedelijking.

Herontwikkelen Spuiboulevard

We behouden en versterken de functie van de Spuiboulevard en het stationsgebied als dé regionale kantoorlocatie door stedelijke functies toe te voegen, de levendigheid te vergroten en de relatie met de binnenstad te verbeteren. Het belang van het project Spuiboulevard en het stationsgebied is bevestigd in de City Deal Binnenstedelijk bouwen en transformatie, waarin het gebied is aangewezen als pilot. Met de City Deal wordt als onderdeel van de Agenda Stad door de Zuidelijke Randstad, provincie, Rijk, Bank Nederlandse Gemeenten en marktpartijen ingezet op versnelling van transformatie, het wegnemen van belemmeringen, het leren van ervaringen en het faciliteren van de toegenomen behoefte aan binnenstedelijk wonen.

In 2016 is in samenwerking met een aantal projectontwikkelaars en het Rijksvastgoedbedrijf hiertoe een visie opgesteld. Op basis van deze visie bepalen we in 2017 de ontwikkelstrategie en maken we plannen voor de uitvoering. Participatie van belanghebbenden (burgers, ondernemers, professionals – waaronder ontwikkelaars) heeft hierin een prominente rol. De strategie is in twee verschillende trajecten losgeknipt:

- herontwikkeling gebied huidige Stadskantoor.
- nieuwe locatie Stadskantoor.

Terugdringen leegstand

- Naast de herontwikkeling van de Spuiboulevard (zie hierboven) werken we aan het terugdringen van de leegstand in de binnenstad door voor het kernwinkelgebied aandacht te besteden aan wonen boven winkels en hiervoor de juiste condities te creëren c.q. belemmeringen weg te nemen.
- Daarnaast bieden we leegstaande panden uit gemeentelijk vastgoedbezit actief aan, volgens de uitgangspunten van de vastgoedstrategie.

Verbetering van de ruimtelijke kwaliteit

- We ontwikkelen de zuidzijde (Krispijnzijde) van station Dordrecht met aandacht voor de verblijfskwaliteit, fietsparkeren en de verbinding Krispijn/Weizigt-park-Binnenstad.
- Sloop voormalige schoolgebouwen en realiseren van de parkeervoorziening Steegoversloot/Stek. Herbestrating en herinrichting van de Museumstraat en Augustijnenkamp. De inrichting is van hoog niveau en sluit aan bij de historische kwaliteit van de binnenstad/Hofkwartier.
- In het Centrum rondom de Visbrug verbeteren we, afhankelijk van de besluitvorming en participatie in 2016, de ruimtelijke kwaliteit. Uitgangspunten zijn het versterken van de verbinding met het water en van de verbinding met het historisch havengebied. Ook is het de aanzet tot verbetering van het winkelgebied Voorstraat.
- In 2017 wordt het Handboek Kwaliteit Openbare Ruimte (KOR) herzien. Omgaan met wateroverlast in de openbare ruimte, als gevolg van overvloedige regenval, is hierbij een belangrijk aandachtspunt.

Aanwijzen gemeentelijke monumenten

In 2016 is een voorstel gemaakt voor de uitbreiding van de gemeentelijke monumentenlijst met topmonumenten. In 2017 bepalen we welke dit zijn en vervolgens starten we met het nader onderzoek. Afhankelijk van de uitkomsten van dit nader onderzoek zullen de aanwijzingen in 2018 starten.

Doelstelling 2: Meer ruimte voor ontwikkelingen en initiatieven van inwoners, organisaties en bedrijven

Opstellen concept-Omgevingsvisie

De omgevingsvisie is onderdeel van de implementatie van de Omgevingswet, die naar verwachting in het voorjaar van 2019 inwerking treedt. We stroomlijnen het (fysieke) beleid door dit op te nemen in één visie volgens het model van de Omgevingsvisie. In 2016 is hiertoe een plan van aanpak opgesteld. Op basis van dit plan van aanpak wordt in 2017 een eerste concept-Omgevingsvisie voorbereid. Dit is een invulling van de Agenda voor de stad (gebiedsontwikkeling).

Stimuleren zelfbouw

- We stimuleren zelfbouw door kavels uit te geven en de kopers te informeren en begeleiden. In 2017 wordt hiertoe twee keer een zelfbouwcafé georganiseerd, waar we nieuwe locaties presenteren.
- Aan de hand van een inventarisatie van mogelijke zelfbouwlocaties worden voorbereidingen gestart voor locaties waar we na 2017 kavels voor zelfbouw kunnen uitgeven.
- We onderzoeken de mogelijkheden voor het aanbieden van kluswoningen uit het gemeentelijke vastgoedbezit. Hierbij kijken we ook naar de mogelijkheden voor zelfbouw in bestaand (gemeentelijk) vastgoed (collectief particulier opdrachtgeverschap).

Stimuleren (tijdelijke) initiatieven

- We nodigen de stad uit om met initiatieven te komen en begeleiden deze. We benutten hiervoor de beschikbare middelen.
- Door de aantrekkelijke markt zijn er steeds minder gronden beschikbaar voor tijdelijke initiatieven. In 2017 wordt een evaluatie aan de raad gestuurd met aanbevelingen voor het vervolg.

Doelstelling 3: Versterken aantrekkelijkheid Dordrecht door meer diversiteit in het woningaanbod

Toevoegen duurdere woningen in een groen en blauw woonmilieu

- Op basis van de marktanalyse is in 2016 een kanskaart wonen opgesteld, waarin de plekken zijn aangewezen die voldoende kwaliteit hebben om te voorzien in het tekort aan woningen voor hogere inkomens. Stadswerven is hiervoor de belangrijkste stedelijke locatie (zie projectblad Stadswerven voor concrete acties).
- Daarnaast kiezen we op locaties als Belthurepark en de zuidrand van Wilgenwende voor de bouw van een beperkt aantal dure woningen in een ruime groene omgeving.
- Verder geven we kavels voor zelfbouw uit op de locaties Iepenlaan en Oudendijk.

Stimuleren diversiteit bij de bouw van goedkope en middeldure woningen

- Voor een evenwichtig woningaanbod is het van belang ook in het segment tot € 300.000 te zorgen voor vernieuwing van de woningvoorraad. In de kanskaart wonen zijn locaties in beeld gebracht waar we er op sturen dat er voor middeninkomens in dit prijssegment woningen kunnen worden gebouwd. Het gaat daarbij onder meer om locaties als Leerpark, Wilgenwende, Zuiderpoort en Patersweg.
- Daarnaast sturen we op de bouw van goedkope en middeldure woningen die iets toevoegen aan het bestaande palet. Hierbij kunt u denken aan studio's, cataloguswoningen nieuwe stijl, transformatie van bestaand vastgoed, zelfbouwoningen en grondgebonden ouderenwoningen. We toetsen op het programma, stimuleren (nieuwe) ontwikkelaars en dragen zorg voor de randvoorwaarden.

Opstellen nieuwe Woonvisie

In 2017 wordt een nieuwe regionale Woonvisie opgesteld. Doelstelling is het beter benutten van het potentieel van de aantrekkelijkheid en woonkwaliteit, alsook het versterken van de Maritieme Topregio. De Woonvisie dient tevens als onderbouwing voor de Ladder voor duurzame verstedelijking en levert input voor de op te stellen concept-Omgevingsvisie. We zorgen dat de regionale Woonvisie goed aansluit bij de Dordtse opgave en kansen.

Doelstelling 4: Versterken aantrekkelijkheid Dordrecht door verbetering van de bestaande woningvoorraad

★ *Stimuleren particuliere woningverbetering*

- We geven voorlichting aan Verenigen van Eigenaren (VVE) en particuliere woningbezitters, en ondersteunen bewoners. Wanneer de veiligheid in het geding is (bijvoorbeeld bij asbest) geven we de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid opdracht tot aanschrijving. Daarbij continueren we de financiële vervolgregeling particuliere woningverbetering, waarbij eigenaren bij een aanschrijving onder voorwaarden aanspraak kunnen maken op een laagrentende lening, tot en met 2018.
- In 2017 wordt de aanpak voor particuliere woningverbetering en de bestaande particuliere woningvoorraad tegen het licht gehouden en zo nodig aangescherpt.

★ *Stimuleren verduurzamen van de bestaande woningvoorraad*

- We geven garantie op de lening van banken voor energiemaatregelen voor particuliere woningen.
- Met Woonbron en Trivire maken we afspraken over verduurzaming van de huurwoningen en voorlichting omtrent energiebesparingsmogelijkheden aan bewoners.
- We zetten versterkt in op het verduurzamen van de bestaande woningvoorraad door:
  - te stimuleren dat eigenaren van particuliere woningen gebruik maken van de garantieregeling voor energiemaatregelen, waardoor een lagere rente mogelijk is (ECD).
  - het ECD te verzoeken het haalbaarheidsonderzoek aangaande een experiment op het gebied van "energie besparen zonder direct te investeren" af te ronden.

Dordt West en Vogelbuurt

- We voeren op basis van de vastgestelde visie met partners afspraken over de herstructurering van Dordt West en de Vogelbuurt uit. De ontwikkeling van de sociale voorraad wordt afgestemd met de lokale uitwerking van de prestatieafspraken (PALT).
- Samen met Woonbron en Trivire zoeken we naar nieuwe partijen die actief kunnen worden bij de ontwikkeling van koopwoningen en commercieel en maatschappelijk vastgoed.

Doelstelling 5: Voldoende aanbod voor bijzondere doelgroepen

Actualiseren lokale uitwerking van de prestatieafspraken met de corporaties (PALT)

Met de corporaties maken wij regionale prestatieafspraken over de huisvesting van groepen die niet zelf in hun huisvesting kunnen voorzien. Deze afspraken worden op lokaal niveau jaarlijks geactualiseerd aan de hand van het bod van de corporaties.

★ *Huisvesting arbeidsmigranten*

- We maken jaarlijks afspraken met Trivire en Woonbron om, afhankelijk van de actuele behoefte en eventuele overlast in de wijken, woningen beschikbaar te stellen. We zorgen voor controle en handhaving.
- De aanpak die gestart is met de Taskforce huisvesting arbeidsmigranten wordt tot en met 2018 voortgezet door de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid. De inzet neemt jaarlijks af.

Huisvesten statushouders

Samen met de corporaties zorgen we voor voldoende (alternatieve) huisvesting voor statushouders om aan de jaarlijkse taakstelling te voldoen.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij(en):
1. Duurzame en toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling	<ul style="list-style-type: none"> • GR Parkschap nationaal Park de Biesbosch. • Coöperatie ontwikkeling Leerpark U.A.
2. Meer ruimte voor ontwikkelingen en initiatieven van inwoners, organisaties en bedrijven	<ul style="list-style-type: none"> • Coöperatie ontwikkeling Leerpark U.A.
3. Versterken aantrekkelijkheid Dordrecht door meer diversiteit in het Woningaanbod	Niet van toepassing
4. Versterken aantrekkelijkheid Dordrecht door verbetering van de bestaande woningvoorraad	Niet van toepassing
5. Voldoende aanbod voor bijzondere doelgroepen	<ul style="list-style-type: none"> • GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid.

Wat zeggen de cijfers?

Omdat we ons steeds meer richten op stimuleren, lobbyen en faciliteren en minder op zelf uitvoeren en reguleren wordt onze inzet minder meetbaar. We hebben gekozen voor drie concrete kengetallen, die de volledige lading van onze inzet op wonen en ruimtelijke ordening echter niet dekken.

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Aantal gefaciliteerde tijdelijke initiatieven	8	16 (2014)	+ 24
Aantal toegevoegde dure woningen (koopprijs > € 300.000)	0	+17 (7 in 2013, 3 in 2014, 7 in 2015)*	+ 200
Aantal toegevoegde bijzondere woningen (goedkoop en middelduur < € 300.000)	0	+2 (2015)	+ 100

Toelichting: bron voor de kengetallen 1 en 3 is gemeente Dordrecht, kengetal 2 WOZ 1 januari 2016.

* Er is voor gekozen om alleen de toegevoegde woningen te noemen en niet het totale aantal woningen met een WOZ-waarde van >€ 300.000, omdat het totale aantal dure woningen ook afhankelijk is van prijsdalingen/prijstijgingen.

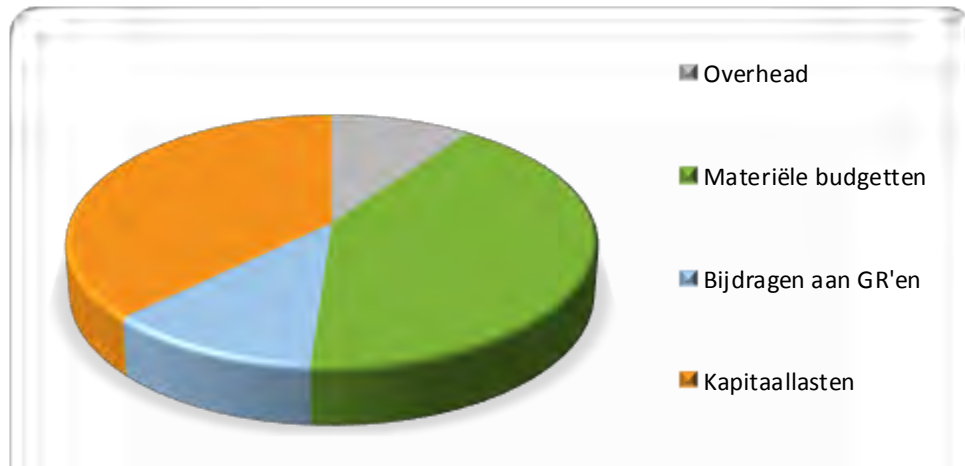
Bron: bestand WOZ 1 januari 2016, peildatum WOZ 1 januari 2015, dat wil zeggen dat de nieuwbouw van 2015 nog niet in verwerkt is en de gegevens altijd 2 jaar achter lopen. Voor 2015 is van circa de helft van de opgeleverde woningen de WOZ-waarde bepaald. Dit aantal kan dus nog wijzigen.

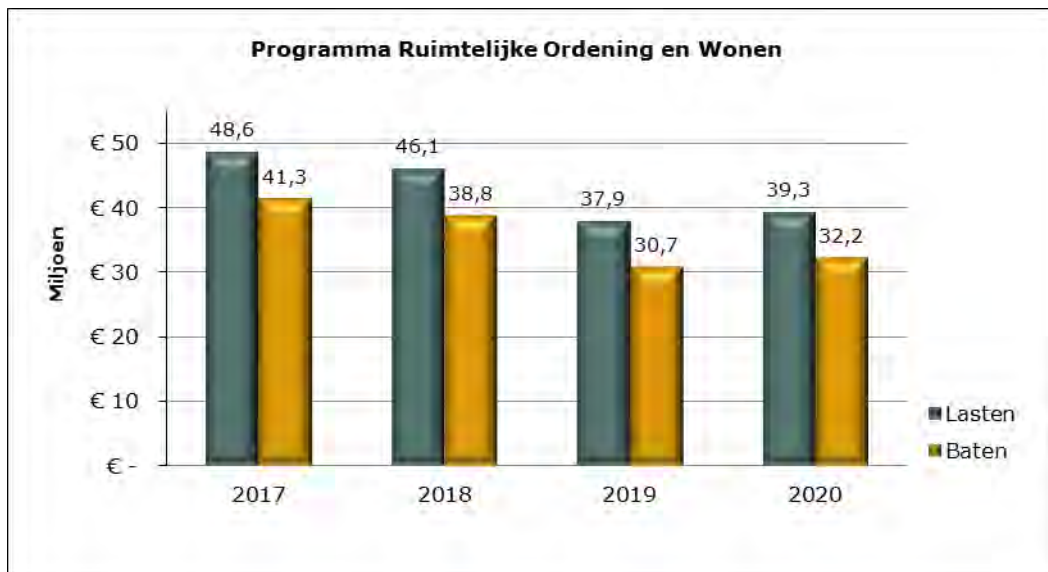
Wat mag het kosten?

Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Ruimtelijke Ordening & Wonen 38,7 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.10 Programma Dienstverlening

Portefeuillehouders: C.M.L. Lambrechts, P.J. Heijkoop en J. Mos

Samen aan de slag voor excellente dienstverlening

Sinds januari 2016 is de samenwerking tussen de vier Drechtsteden een feit. Dordrecht verzorgt nu de publieksdienstverlening voor de inwoners en ondernemers van de eigen gemeente en die van de gemeenten Alblasserdam, Hendrik-Ido-Ambacht en Sliedrecht. De belofte aan is 'Persoonlijk, snel en digitaal'. Hiermee spelen we in op de behoefte van inwoners en ondernemers om hun zaken met de gemeente snel en eenvoudig digitaal te kunnen regelen. Tegenwoordig zijn mensen immers gewend om vandaag digitaal te bestellen en de volgende dag geleverd te krijgen. Ook verwachten mensen een prettig en dienstverlenend contact met de gemeente. Daarom investeren we onder meer in eenvoudige en prettig leesbare informatie op de website en in onze brieven.

Stap voor stap meer digitaal

Het digitaal afnemen van producten en diensten is maatschappelijk steeds meer de norm. Voor veel publieksdiensten is dit inmiddels mogelijk. Wij zetten hierin, binnen de wettelijke mogelijkheden, de komende jaren verdere stappen. Onze ambitie is dat inwoners en ondernemers in 2020 80% van onze standaardproducten digitaal kunnen afnemen. Een voorbeeld is het digitaal aanvragen van het rijbewijs. Wij doen mee aan de landelijke pilot die in 2017 van start gaat. De communicatie verloopt ook steeds meer digitaal en via social media. We spelen in op de relevante social media-opties en introduceren indien nodig nieuwe kanalen zoals chatten.

Ondernemers worden beter bediend

Ondernemers vragen om meer flexibiliteit en maatwerk in de vergunningsprocedures en om een heldere informatievoorziening. We zorgen voor een goede dienstverlening voor ondernemers en gaan door op de ingezette koers van voorgaande jaren om ondernemers te stimuleren tot initiatieven die een steentje bijdragen aan de lokale economie.

Essenhof

Het college heeft in 2016 opdracht gegeven voor de gedeeltelijke privatisering van de Essenhof. Dit proces moet resulteren in een duurzaam financieel perspectief en borging van de dienstverlening op de langere termijn. Onder contractbeheer van de gemeente zal een marktpartij de exploitatie uitvoeren van het crematorium en de bijbehorende dienstverlening bij uitvaarten. Hieronder vallen ook het gebruik van de aula's en koffiekamers. Het beheer, onderhoud en de exploitatie van de begraafplaatsen blijven bij de gemeente. Deze taken worden uitgevoerd door een nieuw organisatieonderdeel. Deze ontwikkeling past bij de wens van het college om de kracht van de markt te benutten en in gemeentelijk opzicht te focussen op een passend pakket van kerntaken.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Ondernemers ervaren de gemeentelijke dienstverlening als toegankelijk en efficiënt

Verbeteren van de vergunningsprocedures

Ondernemers vragen om flexibiliteit en meer maatwerk bij de aanvraag van vergunningen. Door het toewijzen van accountmanagers door de Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid (OZHZ) en beter afgestemde communicatie is een eerste verbetering gerealiseerd. Samen met OZHZ blijven we in overleg met de ondernemers om, op basis van hun wensen en best practices, de vergunningprocedure continu te verbeteren.

Doelstelling 2: Inwoners ervaren de gemeentelijke dienstverlening als 'dichtbij' en efficiënt

Metten van excellente dienstverlening en continu verbeteren

Het streven naar excellente dienstverlening vraagt een continue verbeteraanpak. De behoefte van de inwoners en ondernemers verandert immers voortdurend. We willen hier adequaat op inspelen. Sinds 2016 werken we met een nieuwe methode voor klanttevredenheidonderzoek, waarmee we meten (voor een deel van de dienstverlening) wat wel en niet goed gaat en wat de inwoner echt belangrijk vindt in onze dienstverlening. In de komende periode krijgt ook het resterend deel van de dienstverlening dezelfde meting en opvolging.

Prettig contact en eenvoudige taal

In 2016 is de aanpak van klachten binnen Dienstverlening Drechtsteden veranderd. Er is nu meer aandacht voor een snelle afhandeling en (pre)mediation. Na de evaluatie onderzoeken we of we deze aanpak in 2017 breder in de gemeente invoeren.

De training eenvoudig taalgebruik krijgt in 2017 een vervolg. Daarbij wordt de "B1-tool" ingezet. Dit ICT-programma screent de geselecteerde tekst op het gebruik van het gewenste taalniveau en moet ervoor zorgen dat onze communicatie beter aansluit op de beoogde doelgroep.

Focus op bereikbaarheid

De bereikbaarheid van de gemeente kan nog steeds beter. Eerder ingezette acties rond het tijdig terugbellen hebben nog niet het gewenste effect. Een vernieuwde aanpak is in 2016 gestart. De effecten zijn zichtbaar in 2017. Voortdurende monitoring is daarbij gewenst. De doelstelling is een score van 90% op terugbelnotities binnen één dag.

Doelstelling 3: Digitalisering en kanaalsturing: digitale zelfservice waar het kan, persoonlijk waar het moet

Inrichten van de dienstverlening vanuit het principe: Digitaal, tenzij...

In de afgelopen jaren zijn al diverse diensten gedigitaliseerd. Binnen de wettelijke mogelijkheden maken wij dit ook voor andere diensten mogelijk. In 2017 nemen wij deel aan een landelijke pilot om de aanvraag rijbewijzen te digitaliseren. In combinatie met het thuisbezorgen van het rijbewijs zal de rol van de gemeente bij de uitgifte van rijbewijzen op termijn verdwijnen (en worden overgenomen door het de Dienst Wegverkeer (RDW)). De effecten van de digitalisering op onze dienstverlening werken we in 2017 verder uit.

Aansluiten op en doorontwikkeling van de Berichtenbox van MijnOverheid

MijnOverheid is de persoonlijke internetpagina voor overheidszaken voor burgers. Op MijnOverheid kan de burger berichten van de overheid, en dus ook van gemeente Dordrecht, ontvangen in de Berichtenbox. Deze ontwikkeling sluit aan op de ambitie dat burgers en bedrijven per 2017 zoveel mogelijk zaken zelf, volledig digitaal, en dus ook duurzamer en efficiënter, kunnen regelen via internet. In 2017 werken we aan de doorontwikkeling.

Doelstelling 4: Efficiency verhogen en kwaliteit borgen, door schaalvergroting, procesoptimalisatie en uniformering

Samenwerking in Dienstverlening Drechtsteden (voorheen DKCC): procesoptimalisatie

Met de start in 2016 van deze samenwerking is een grote stap gezet in uniformiteit en harmonisatie van de dienstverlening, bijbehorende processen en werkwijzen. Door de toename van de schaalgrootte kan de personeelscapaciteit slimmer worden ingezet. In 2017 vormen we klantketenteams die onder andere op basis van signalen van buiten de processen verder optimaliseren. Daarnaast is Dienstverlening Drechtsteden de pilot voor het nieuwe Klant- Zaak Archiefsysteem waarin de werkprocessen efficiënter worden en de klanten makkelijker een – digitale – aanvraag kunnen doen.

Doelstelling 5: De Essenhof wordt door iedere bezoeker ervaren als een rustgevende groene omgeving, waarin men zich welkom voelt om te herinneren en te gedenken

De Essenhof werkt in 2017 aan de uitvoering van het reorganisatieplan dat voorziet in een nieuw organisatieonderdeel voor het beheer en de exploitatie van de begraafplaatsen en een aanbesteding van de taken op het gebied van cremen en de dienstverlening bij uitvaarten. Medio 2017 gaat het nieuwe organisatie-model van start. We blijven ons inzetten voor de Essenhof als toonaangevende regionale voorziening op het gebied van begraven en cremen, waar elke bezoeker welkom is om op zijn/haar eigen wijze afscheid te nemen en te herinneren en te gedenken.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij (en):
1. Ondernemers ervaren de gemeentelijke dienstverlening als toegankelijk en efficiënt	GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid
2. Inwoners ervaren de gemeentelijke dienstverlening als "dichtbij" en efficiënt	Niet van toepassing
3. Digitalisering en kanaalsturing: digitale zelfservice waar het kan, persoonlijk waar het moet	Niet van toepassing
4. Efficiency verhogen en kwaliteit borgen, door schaalvergroting, procesoptimalisatie en uniformering	Niet van toepassing
5. De Essenhof wordt door iedere bezoeker ervaren als een rustgevende groene omgeving, waarin men zich welkom voelt om te herinneren en te gedenken	Niet van toepassing

Wat zeggen de cijfers?

Aangepaste kengetallen voor dienstverlening aan inwoners

Per 1 januari 2016 is Dienstverlening Drechtsteden gestart. Voor de dienstverlening aan inwoners zijn met de colleges van de vier gemeenten die deelnemen aan het DKCC nieuwe effecten en kengetallen overeengekomen, die in onderstaande tabel zijn opgenomen (de onderste set kengetallen). E.e.a. conform de aankondiging in de Tussenbalans.

De kengetallen genoemd onder "dienstverlening algemeen" en "dienstverlening aan ondernemers" zijn ongewijzigd.

Kengetal	O-waarde (2013)	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
<p><i>Kengetallen dienstverlening algemeen</i> Bron: Mozaiek Informatie Zaaksysteem</p> <p>% van de klachten dat binnen zes weken (de wettelijke termijn) is afgehandeld.</p> <p>% van de klachten dat binnen twee weken is afgehandeld (voor de indiener redelijke termijn).</p>	<p>83,1% binnen 6 weken</p> <p>ca. 34% binnen 2 weken</p>	<p>88%* binnen 6 weken</p> <p>12%* binnen 2 weken</p>	<p>95% binnen 6 weken</p> <p>> 50% binnen 2 weken</p>
<p><i>Kengetallen voor dienstverlening aan ondernemers</i> Bron: Peiling OndernemingsKlimaat (POK):</p> <p>Rapportcijfer voor de bereikbaarheid van de gemeente volgens ondernemers. Dit rapportcijfer wordt samengesteld uit de beoordeling van: a) Vindbaarheid van juiste loket/persoon, b) Openingstijden ondernemersloket en c) Telefonische bereikbaarheid juiste personen.</p> <p>% van de ondernemers dat het eens is met de stelling: Informatie over gemeentelijke producten en diensten is makkelijk vindbaar via het web.</p> <p>Rapportcijfer voor de dienstverlening rondom vergunningsaanvragen volgens ondernemers. Samengesteld uit de beoordeling van: a) Tijdsduur van indiening aanvraag tot het besluit b) Interne afstemming van de gemeente tussen afdelingen bij vergunningaanvraag c) Communicatie met bedrijven/instellingen</p>	<p>7,7 (8,2 = landelijk gemiddelde 2014)</p> <p>36% (24% = landelijk gemiddelde 2014)</p> <p>6,7 (6,7 = landelijk gemiddelde 2014)</p>		<p>≥ landelijk gemiddelde</p> <p>70%</p> <p>≥ landelijk gemiddelde</p>
<p><i>Kengetallen voor dienstverlening aan inwoners</i> Bron: KCM Survey voor Dienstverlening Drechtsteden</p> <p>Rapportcijfer voor de waardering van de inwoner voor het persoonlijk contact via:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Balie • Telefoon <p>Waardering van de inwoners over de online dienstverlening</p> <p>% van de informatievragen en aanvragen dat digitaal start</p> <p>Bron: Telefoon Kwaliteit Analyse Quality Support % van de terugbelnotities dat binnen 1 werkdag wordt afgehandeld</p>	<p>**</p> <p>**</p> <p>**</p> <p>**</p> <p>65%</p>	<p>74% (2015)</p>	<p>8,0</p> <p>8,0</p> <p>8,0</p> <p>65%***</p> <p>≥ 90% (NEN-norm)</p>

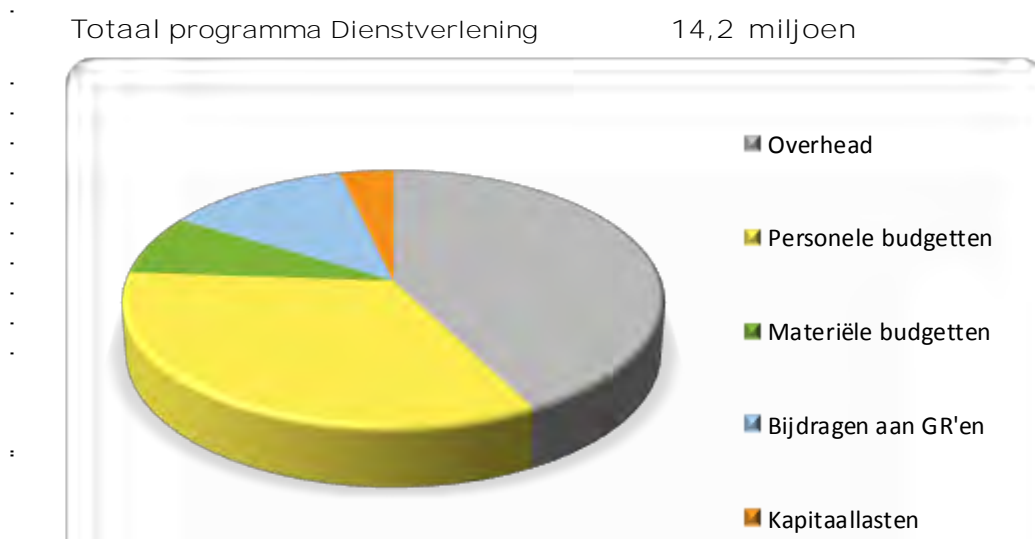
* De inspanningen om meer klachten binnen de *wettelijke* termijn af te handelen, lijkt vruchten af te werpen (van 83% naar 88% op tijd). Dit geeft een goede basis om in te zetten op een verbetering van de afhandeling van klachten binnen een *redelijke* termijn.

** In de eerste helft van 2016 is de nieuwe continue meting van de klantwaardering ingericht, vanaf het derde kwartaal worden de metingen ook daadwerkelijk verricht zodat we vanaf 2017 ook daadwerkelijk op deze prestaties kunnen rapporteren en sturen.

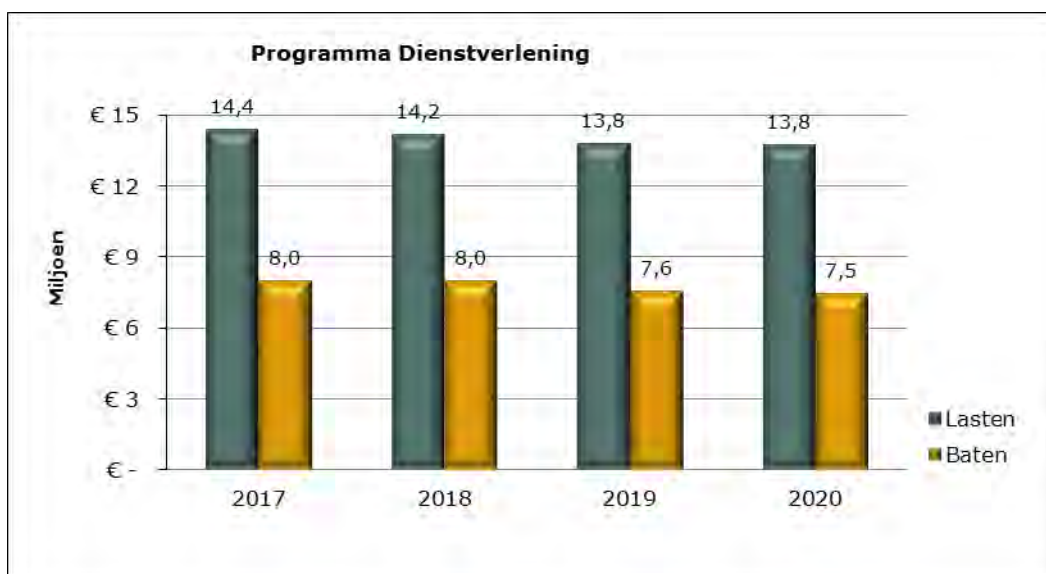
***Dienstverlening Drechtsteden heeft als ambitie dat in 2020 80% van de informatievragen en aanvragen via het web start. Om deze ambitie waar te kunnen maken moet eind 2018 een percentage van 65% behaald zijn.

Wat mag het kosten?

Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.11 Programma Bestuur en Samenwerking

Portefeuillehouders: R.E.C. Reynvaan – Jansen,
P.H. Sleeking en C.M.L. Lambrechts

De omgeving verandert en wij veranderen mee

Wij staan voor een open bestuursstijl. Wij willen en kunnen niet alles alleen doen. De huidige opgaven kunnen niet adequaat aangepakt worden door de gemeente alleen. De klassieke rol van bepaler en uitvoerder van beleid is (financieel) niet meer toereikend. Daarnaast verdient het oplossend vermogen van de Dordtse samenleving het om benut te worden. Kortom, de omgeving verandert en wij veranderen als gemeente mee. De opgave bepaalt daarbij steeds welke specifieke rol(len) en strategie we kiezen. Soms nemen wij het initiatief om een opgave aan te pakken en betrekken we bewoners (bewonersparticipatie), en soms komt het initiatief van inwoners, bedrijven of maatschappelijke organisaties (overheidsparticipatie) en bewegen wij mee.

Opgaven pakken we samen op

Samenwerking met inwoners, bedrijven, maatschappelijke organisaties en andere overheden kan de oplossing van opgaven dichterbij brengen. Majeure opgaven, zoals de verduurzaming van de economie, pakken we samen aan, omdat dat tot betere resultaten leidt en efficiënter is. De gezamenlijke Regionale Investeringsagenda (een initiatief van de provincie Zuid-Holland, de Economische Programmaraad Zuidvleugel (EPZ), regio Drechtsteden en regio Holland-Rijnland) is zo'n samenwerkingsvoorbeeld.

Op de programmakaart Bestuur en Samenwerking komen doelen en activiteiten aan bod, die met name gaan over de wijze waarop we maatschappelijke opgaven aanpakken. Het gaat over stijl, participatiemogelijkheden en samenwerkingsvormen. Onder invloed van ontwikkelingen 'buiten' zien we ook op de andere programmakaarten activiteiten terug die raken aan de activiteiten op deze programmakaart.

Verbindingen aangaan met partijen

Daar waar gemeenten belangen delen met anderen, zoeken we afstemming en werken we samen. 'Meervoudig lokaal' pakken we onderwerpen op als het gaat om gemeentelijke belangen, taken en doelen, waarbij samenwerking tussen gemeenten de effectiviteit en efficiency vergroot. Deelname aan een verbonden partij is een manier om een gemeentelijk doel effectiever te bereiken. De gemeente gaat een relatie met verbonden partijen aan, als zij verwacht dat de verbonden partij dezelfde activiteiten doelmatiger uit kan voeren en met meer kwaliteit of continuïteit. De gemeente kiest er bij verbonden partijen tegelijk bewust voor om zelf invloed te houden, omdat de activiteiten te kwetsbaar zijn om volledig uit te besteden. Risico's worden gespreid en gedeeld met andere eigenaren. Maar vanwege de overige eigenaren in het netwerk heeft de gemeente te maken met een andere dynamiek en mogelijke tegengestelde belangen. Om efficiënt met deze andere dynamiek om te gaan moet de gemeente voldoende inzicht in het netwerk en de verschillende belangen hebben en haar invloed op de juiste manier en na de juiste afweging uitoefenen.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: Belanghebbenden voelen zich gehoord en erkend op thema's die er voor hen toe doen

Uitwerken van veranderopgaven Agenda voor de stad

Met Agenda voor de stad zijn we op weg naar een nieuwe balans in de verhouding tussen gemeente, inwoners, ondernemers en andere samenwerkingspartners. We hechten veel waarde aan zorgvuldige afronding van de huidige veranderopgaven en besparingsvoorstellen. De meesten ronden we naar verwachting in de loop van 2017 af. Tot de inhoudelijke verandering tot stand is gebracht en/of de financiële taakstelling is gerealiseerd rapporteren we over de voortgang.

We blijven ambitieus als het gaat om nieuwe samenwerkingsvormen. Voor duurzame ontwikkeling van de stad zijn immers blijvende investeringen nodig van zowel publieke als private partners. Het probleemoplossend vermogen van de samenleving verdient het om benut te worden. In nauwe samenspraak met bewoners en andere belanghebbenden bepalen we wat voor hen randvoorwaarden zijn om verantwoordelijkheid te nemen voor publieke taken. We prikkelen partners binnen en buiten de stad hun eigen rol te pakken, initiatieven te ontplooiën en deze ook te realiseren.

Waar en hoe we nieuwe samenwerkingsvormen ontwikkelen maken we concreet in reguliere P&C-documenten (Kadernota, Begroting, Bestuursrapportage en Jaarrekening). Daarbij denken we met name ook aan opgaven en ambities die we formuleren en oppakken in het kader van het Lange Termijn Perspectief, Nieuw Dordts Peil.

Online discussiëren via Argu

De gemeenteraad heeft gevraagd om een online discussieplatform voor een ieder die mee wil denken over het aanpakken van Dordtse opgaven. Dit hebben we vormgegeven via een pilot met het platform Argu. Het doel van de pilot is om op een geordende en betekenisvolle manier te kunnen discussiëren en ideeën uit te

wisselen met burgers. We proberen Argu een jaar lang uit. Inwoners, ondernemers en raadsleden kunnen hun mening geven, stellingen poneren en reageren op stellingen van anderen. Ook kan het aantal voor- en tegenstanders van een stelling worden getoetst. Argu maakt discussies overzichtelijk door vraagstukken, voorstellen en argumenten centraal te stellen. Aan het einde van de pilot evalueren we wat de meerwaarde is van het platform ten opzichte van ons huidige instrumentarium.

Doelstelling 2: We zijn een goede samenwerkingspartner door ruimte te maken voor initiatieven vanuit de samenleving

Ruimte maken via Dordt aan Zet

Bij de opgaven waar wij als stad voor staan nemen we niet altijd een sturende rol. Waar het moet of kan zorgen wij ervoor dat inwoners, het bedrijfsleven, maatschappelijke partners, initiatiefnemers en andere belanghebbenden een rol nemen in het (gezamenlijk) oplossen van vraagstukken. We zetten hiervoor verschillende trajecten en methodieken in, waaronder Placemaking (zie hiervoor de programmakaart Leefbaarheid en Stedelijk Beheer). Placemaking maakt onderdeel uit van de brede participatie beweging Dordt aan Zet. Die beweging verbinden we nadrukkelijker met de beweging die we als gemeentelijke organisatie gaan maken: de beweging richting de stad. In dat kader onderzoeken we hoe participatie bij kan dragen aan de ambitie om tot een aantrekkelijke stad en regio te komen.

Blijven werken met de Rode Loper

De Rode Loper aanpak vloeit voort uit de wens om ruimte te bieden aan (initiatieven uit) de samenleving. Dit resulteert in verschillende activiteiten. Naast het vereenvoudigen van beleid en regelgeving ('ontslakken') gaat de Rode Loper over het aanpassen van houding en gedrag, het fysiek ruimte bieden door uitgifte van kavels en het stimuleren van tijdelijk gebruik van braakliggende terreinen en panden en over een actieve houding richting ontwikkelaars en initiatiefnemers. De aanpak vormt eveneens een basis voor de sturingsfilosofie die in de Omgevingswet terugkomt. We blijven de komende periode werken met de Rode Loper. En we blijven initiatieven die goed zijn voor de stad ondersteunen, bijvoorbeeld via het voorgenomen Initiatievenloket, en verbinden initiatiefnemers met andere relevante partijen.

Experimenteren met nieuwe vormen van participatie

In de verhouding tussen overheid en samenleving is er sprake van een verschuiving van het zwaartepunt en ook van een verschuiving van het initiatief. Van overheid naar samenleving. Steeds vaker komen inwoners, ondernemers en maatschappelijke met nieuwe initiatieven en nieuwe participatievormen die een bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de stad. Die initiatieven en vernieuwingen willen we benutten om onze ambities te realiseren. Daarom gaan we drie experimenten aan met nieuwe vormen van participatie. We denken hierbij bijvoorbeeld aan het inschakelen van kinderen bij de aanpak vraagstukken (Consultingkids) en het faciliteren van Stadmakers.

Vormgeven en uitvoeren van 'Datagestuurde aanpak'

Bij de Kadernota 2017 zijn extra middelen beschikbaar gesteld voor de vormgeving en uitvoering van een 'Datagestuurde aanpak'. Hierdoor zijn we in staat om in 2017 verder te werken aan het beschikbaar stellen van open data vanuit de gemeentelijke organisatie. Na de lancering van het Drechtstedelijk Open Data platform gaan we in 2017 het gesprek aan met de stad en breiden we op basis hiervan het aantal beschikbare datasets uit. Doel is transparantie én onze netwerkpartners in staat te stellen hun eigen datasets te verkrijgen en werkwijzen en hun producten/diensten te verbeteren en ontwikkelen. Daarnaast werken we in het kader van een datagestuurde aanpak aan het realiseren en koppelen van verschillende datadashboards en vergroten we in 2017 de 'datawijsheid' van onze medewerkers.

Doelstelling 3: Bij samenwerking met partners kiezen we voor het schaalniveau waar Dordrecht en zijn inwoners het meest bij gebaat zijn

Ontwikkelen 'Nieuw Dordts Peil'

Het gemeentebestuur van Dordrecht (gemeenteraad en college) heeft het initiatief genomen om samen met de stad een Lange Termijn Perspectief voor Dordrecht op te stellen. Dit krijgt vorm via een breed proces: iedereen die geïnteresseerd is in Dordrecht mag meedenken en meepraten. De raad heeft in juni de startnotitie vastgesteld. Ambitie en urgentie zijn de aanleiding. De ambitie is om de stad blijvend te ontwikkelen, zodat zij haar aantrekkelijkheid om te wonen, te ondernemen, te werken en te verblijven behoudt. Het aansluiten bij de wensen en eisen van huidige en toekomstige gebruikers van de stad is hiervoor belangrijk. De urgentie komt voort uit de sociaal-economische positie van Dordrecht, die in vergelijking met anderen grote steden in Nederland zwak is. De raad krijgt in het najaar op haar verzoek een procesvoorstel, waarin is uitgewerkt hoe 'Nieuw Dordts Peil' eruit komt te zien. Zoals vastgelegd in de startnotitie krijgen de thema's Water en Werk een prominente rol. Het is de bedoeling dat er medio 2017 een inspiratieboek en manifest ligt voor 'Nieuw Dordts Peil', zodat dit gebruikt kan worden in de voorbereiding voor de raadsverkiezing van 2018.

Aan de slag met City Deals

Dordrecht gaat op verschillende thema's aan de slag met het in 2016 door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) gelanceerde City Deal-concept: in deze nieuwe samenwerkingsvorm, gericht op het versterken van groei, innovatie en leefbaarheid in Nederlandse steden, bepaalt een aantal steden met elkaar de opgave. Vervolgens worden concrete samenwerkingsafspraken gemaakt met het Rijk, andere overheden, bedrijven en maatschappelijke organisaties. De deals moeten leiden tot innovatieve oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken en/of maatregelen bevatten om het economisch ecosysteem van de stedelijke regio(s) te versterken. Voor Dordrecht worden in 2017 en 2018 (delen van) de opgaven Circulaire economie, Groen en blauw in de stad - TEEBtool, Binnenstedelijk bouwen, Next Economy en Klimaatadaptatie, via dit concept opgepakt. Deze aanpak biedt de stad nieuwe oplossingsrichtingen en meer

draagvlak op lastige dossiers, intensivering en uitbreiding van ambtelijke en bestuurlijke contacten op regionaal niveau (samenwerking met Rotterdam) en een nationaal en internationaal podium.

Samen uitwerken van het Regionaal Investeringsprogramma en inrichten Economic Board

Grote uitdagingen ga je niet alleen aan, dat doe je samen. Dit geldt zeker voor de uitdaging die wij hebben, waar het de deels verouderde industrie in onze regio (bijvoorbeeld petrochemie, logistiek en maritieme maakindustrie) betreft, in combinatie met de uitputting van natuurlijke hulpbronnen en fossiele brandstoffen, klimaatverandering, migratie naar verstedelijkte gebieden en baanbrekende technologische ontwikkelingen. Deze krachten vragen om grote vernieuwingen. Dat wordt ook elders gevoeld en heeft in 2016 geleid tot een gezamenlijke Regionale Investeringsagenda (een initiatief van de provincie Zuid-Holland, de Economische Programmaraad Zuidvleugel (EPZ), regio Drechtsteden en regio Holland-Rijnland) voor de komende pakweg 10 jaar, langs vier investeringslijnen: vernieuwen economie, vernieuwen energie, vernieuwen verbindingen en vernieuwen stad en ommeland. In 2017 werken we, met bedrijven, het Rijk, Europa en instellingen (financiële, kennis en onderwijs) als partners, het Regionaal Investeringsprogramma verder uit en starten we met de realisatie hiervan. Want samen hebben we meer organisatiekracht, slagkracht en financiële middelen.

In navolging op het rMJP en aanbevelingen die zijn gedaan door dhr. Jansen (Zichtbaar Samen Maritiem, december 2015) heeft het Drechtstedenbestuur samen met kwartiermakers uit het bedrijfsleven en onderwijs een start gemaakt met de oprichting van een Economic Development Board voor de Drechtsteden. Uitgangspunt was om te komen de oprichting van een flexibel Platform, dat zowel denk- als doe-kracht samen met bedrijfsleven kan ontwikkelen. Een Board die een lange termijn agenda ontwikkelt, maar tegelijkertijd ook vanuit de maatschappelijke problematiek thema's benoemt waarop concreet initiatief genomen moet worden. In de voorbije maanden is samen met de kwartiermakers uit bedrijfsleven en onderwijs invulling gegeven aan deze vraagstelling en is een voorstel gedaan voor de inrichting, met de doelstelling, rol samenstelling en werkwijze van de Board. Dit voorstel is er op gericht om in september van dit jaar een volwaardige start te kunnen maken met de oprichting.

Stevig verankeren van Public Affairs

Om de beïnvloedingskracht en effectiviteit van de gemeente Dordrecht in netwerksamenwerkingen blijvend te vergroten, zetten we in 2017 niet alleen in op lobby op urgente dossiers (zoals in 2016 gedaan is voor goede Intercityverbindingen vanaf station Dordrecht), maar ook op het stevig verankeren van Public Affairs in de organisatie. Dit doen we door te bouwen aan de "basisinfrastructuur" van Public Affairs en in samenwerking met GR Drechtsteden invulling te geven aan de taakvelden relatiemanagement, profilering en positionering, signaleren van trends en ontwikkelingen en co-financiering.

Benutten van het Innovatiefonds

Bij de Kadernota 2017 is besloten om gedurende de resterende collegeperiode (2017-2018) een budget van € 1.000.000 beschikbaar te stellen voor innovaties in de stad. Het fonds wordt (grotendeels) revolverend opgezet, wat inhoudt dat de initiatieven zich op termijn moeten terug verdienen (financieel en/of maatschappelijk). Het Innovatiefonds Smart City is bedoeld om innovatieve ideeën van ondernemers, (onderwijs)organisaties en particuliere initiatieven in de stad zichtbaar te maken. Het gaat om innovatieve ideeën die bijdragen aan het versterken van de economische groei, het imago en de leefbaarheid in Dordrecht; die de samenwerking tussen inwoners, ondernemers en (onderwijs)organisaties bevorderen; en die in Dordrecht worden getest of ingezet, om de voedingsbodem voor innovaties te versterken.

In 2017 komt het budget beschikbaar en wordt het in de stad gelanceerd via het Smart City communicatie platform. Hier is de mogelijkheid om initiatieven te delen via een plannetetalage, de doelen en voortgang vanuit de gemeente op Smart City terug te vinden en aanspraak te maken op het fonds. We monitoren op het aantal initiatieven, die binnenkomen en de uitwerking hiervan in de stad.

Doorontwikkelen van Dordrecht als 'Smart City'

Op langere termijn werken we aan de verschillende doelen van Smart City, zodat in Dordrecht:

- een duidelijke voedingsbodem bestaat voor innovaties (in- en extern).
- gewenste maatschappelijke effecten optreden door het zijn van een 'slimme stad'.
- de investeringsbereidheid van bedrijven en (onderwijs)organisaties is toegenomen op het gebied van innovaties.
- de kennis op het gebied van (technologische) innovaties en data is gegroeid in en buiten de gemeentelijke organisatie.

Smart City werkt aan deze doelen door Dordrecht aan te bieden als proeftuin voor ondernemers, (onderwijs)organisaties en inwoners. Daarnaast beoogt Smart City bestaande netwerken te versterken en aanvullende netwerken op te bouwen. Experimenteermogelijkheden in projecten worden gestimuleerd (leren door te doen). Tot slot geeft Smart City mede vorm aan de ontwikkeling van de gemeentelijke organisatie via bevordering van integrale samenwerking en het delen van digitale informatie/data-analyse.

Deze aanpak krijgt in 2016 concreet vorm in het opgaveplan 'Smart City'. In 2017 voeren we dit plan uit conform planning. We monitoren op de voortgang van de Smart City beweging middels dit opgaveplan en rapporteren daarop.

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Bij het leggen van verbindingen met partijen wegen we af met wie (gemeenten, provincie of andere partijen) en op welke schaal (bijvoorbeeld Drechtsteden of Zuid-Holland Zuid) we de verbondenheid aangaan. Daarna evalueren we dat. Dit kan leiden tot aanpassing, intensivering/uitbreiding of zelfs stopzetting/uittreding. De geactualiseerde nota Verbonden Partijen (2014) geeft het afwegingskader aan voor deelname, het oprichten van en het sturen op de verbonden partijen van de gemeente, om zo te komen tot verbonden partijen die maximaal bijdragen aan de lokale bestuurlijke ambities. Momenteel heeft de gemeente 21 verbonden partijen:

- In de programma's 1 t/m 10 en programma 12 is onder het kopje "Welke verbonden partijen zijn aan zet?" aangegeven welke verbonden partijen een bijdrage leveren aan de doelstellingen van dat specifieke programma.
- In paragraaf 3.6 is het volledige overzicht van verbonden partijen opgenomen.

Wat zeggen de cijfers?

Kengetal toegevoegd

Zoals aangekondigd in de Tussenbalans is in onderstaande tabel een nieuw kengetal opgenomen, namelijk "Oordeel inwoners over ruimte eigen initiatief". Dit nieuwe kengetal is gekoppeld aan doelstelling 2: We zijn een goede samenwerkingspartner door ruimte te maken voor initiatief vanuit de samenleving. De overige kengetallen zijn gelijk gebleven.

Kengetal	O-waarde	Actuele waarde (2015)	Streefwaarde (2018)
Oordeel inwoners over betrokkenheid bij de totstandkoming van gemeentelijke plannen ¹	5,6 (2013)	5,6 (2015)	6,1
Oordeel inwoners over Stadsbestuur ²	6,5 (2013)	6,5 (2015)	6,7
Oordeel inwoners over ruimte voor eigen initiatief ³	6,0 (2015)	6,0 (2015)	6,3

¹ Bron: Monitor communicatie en bestuur. Vraag luidt: burgers worden voldoende betrokken bij de totstandkoming van gemeentelijke plannen, antwoorden door middel van vijfpuntsschaal.

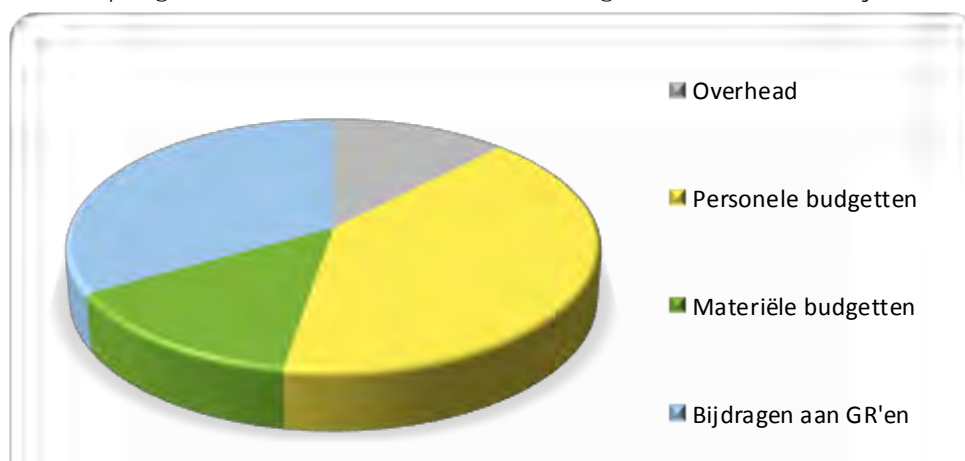
² Bron: Monitor communicatie en bestuur. Vraag luidt: welk rapportcijfer geeft u voor het gemeentebestuur?

³ Bron: burgerpeiling waarstaatjegemeente.nl (toekomst: monitor communicatie en bestuur en monitor ondernemingsklimaat. Vraag luidt: burgers en organisaties krijgen voldoende ruimte om ideeën en initiatieven te realiseren, antwoorden door middel van vijfpuntsschaal).

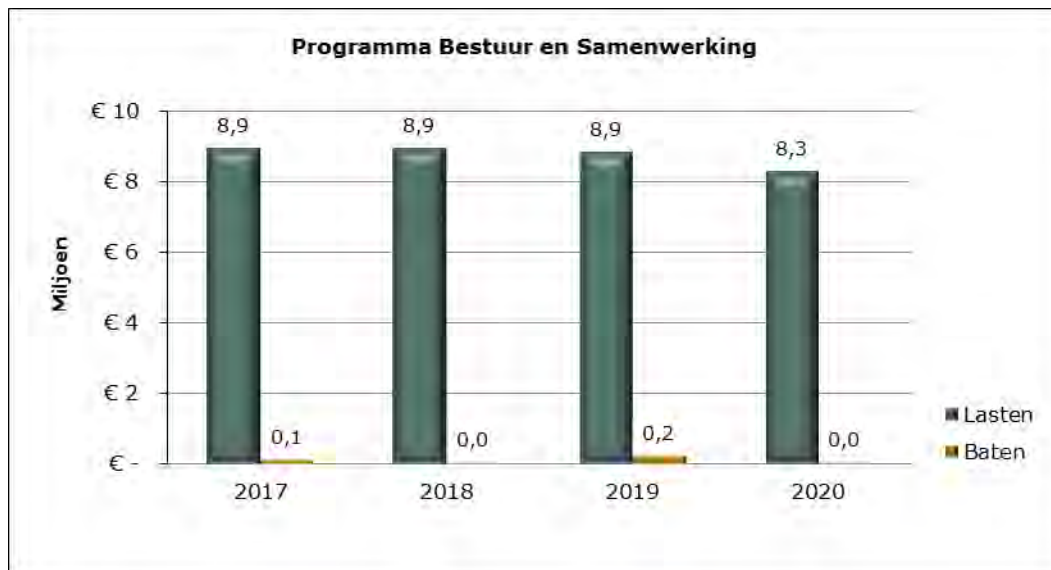
Wat mag het kosten?

Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Bestuur en Samenwerking 8,9 miljoen

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.12 Programma Algemene Dekkingsmiddelen

Portefeuillehouder: J. Mos

Solide financieel beleid

De belangrijkste doelstellingen zijn de begroting structureel in evenwicht te houden en voldoende weerstandscapaciteit om risico's mee op te kunnen vangen. De beschikbare (algemene) dekkingsmiddelen zijn leidend voor de uitgaven die de gemeente kan doen. Voor de meerjarenbegroting 2017 zijn de inkomsten en uitgaven zonder al te veel ingrijpende nieuwe keuzes in evenwicht gebracht. Onder de oppervlakte zijn echter aanzienlijke (financiële) risico's aanwezig. De taakstelling van de Agenda voor de stad is omvangrijk, net als die van Trap-af voor onze verbonden partijen. Bovendien wordt een groter deel van de uitgavenkant via de verbonden partijen gerealiseerd, waarop minder direct invloed is uit te oefenen.

Weerstandscapaciteit

Wij zorgen jaarlijks voor voldoende beschikbare weerstandscapaciteit om onze gekwantificeerde risico's mee te kunnen opvangen. Het voorliggende meerjarenperspectief biedt op dit moment slechts beperkte ruimte om onzekerheden of tegenvallers in eerste aanleg op te vangen. Bij tegenvallers zullen we daarom snel het beschikbare weerstandsvermogen moeten aanspreken. De weerstandsratio blijft boven de daarvoor vastgestelde ondergrens van 1,0.

Transparantie

Wij werken met gemeenschapsgeld en daarbij hechten wij aan een transparante verantwoording. Het college werkt aan het verder optimaliseren van de belangrijke P&C-producten in termen van transparantie, leesbaarheid, timing en omvang. Samen met de raad zal in 2017 bekeken worden hoe de Begroting 2018 in digitale vorm kan worden aangeboden.

BBV wijzigingen

Met ingang van 2017 is het Besluit Begroten Verantwoorden voor provincies en gemeenten (BBV) ingrijpend gewijzigd. Daarmee zijn forse wijzigingen doorgevoerd in de wijze van verslaglegging en verantwoording. In de afgelopen zomerperiode is hard gewerkt deze begroting technisch te laten voldoen aan de nieuwe eisen. Daarbij boden de huidige kaders niet in alle gevallen een duidelijke oplossing en is voorgesorteerd op nieuwe kaderstellende afspraken. In het komende jaar zullen de diverse kaders die aanpassing behoeven aan de raad worden voorgelegd. Het gaat daarbij onder andere om de financiële verordening en de nota's afschrijven en waarderen, rentebeleid, grondbeleid en reserves en voorzieningen. Ook de inrichting van programma's en producten behoeft onderhoud (nota Kiezen, Sturen, Verantwoorden). Wij kiezen ervoor om dit laatste op te pakken na de komende gemeenteraadsverkiezingen en keuzes hierin over te laten aan een nieuw bestuur.

Overhead en rente

Als gevolg van het BBV moet er meer transparantie worden geboden over overhead- en rentekosten. De toelichting op de overheadkosten en toerekening ervan aan producten dient te worden opgenomen in de programmabegroting. Omdat er geen programma overhead of bedrijfsvoering in de huidige programma-indeling bestaat is er (voorlopig) voor gekozen dit in een aparte paragraaf (2.13) uit te werken. De renteopstelling is opgenomen in de paragraaf financiering, die elders in deze Begroting is te vinden.

Wat willen we bereiken en wat gaan we daarvoor doen?

= Agenda voor de stad

★ = collegeprioriteit

Doelstelling 1: De meerjarenbegroting is duurzaam in evenwicht.

Realiseren van structureel en reëel begrotingsevenwicht m.b.v. de financiële strategie

Via het nemen van de benodigde (beleids)maatregelen wordt ingezet op een sluitende meerjarenbegroting om de ontwikkelingen in rijksbudgetten en economische ontwikkelingen op te vangen.

Uitgangspunten hierbij zijn:

- integrale afweging bij kadernota of begroting.
- eerst verdienen, dan pas uitgeven.
- realiseren van structurele besparingen 'Agenda voor de stad'.
- vasthouden aan trap op, trap af-systematiek voor verbonden partijen.
- structurele uitgaven worden gedekt door structurele inkomsten.
- uitvoering van decentralisaties en beleidsmutaties vanuit het Rijk worden zoveel mogelijk 1 op 1 gekoppeld aan de beschikbaar gestelde middelen.
- terughoudend beleid op lokale lasten.
- sturen als aandeelhouder op (stabiel dividend) verbonden partijen (Evides, HVC, Eneco en BNG).

Doelstelling 2: We kennen een gezonde reservepositie en een hierbij behorend adequaat niveau van het weerstandsvermogen.

Beheersen van risico's en aanhouden van voldoende weerstandsvermogen, zodat de weerstandratio ten minste een waarde van 1,0 heeft bij de begroting.

Door een actief jaarlijks risicobeleid wordt gestreefd naar het beheersen en minimaliseren van de risico's met een daarbij behorend weerstandsvermogen met een norm van ten minste 1,0. Zie voor meer informatie paragraaf 3.2 Risicomanagement en Weerstandsvermogen.

Doelstelling 3*: We zijn een transparante organisatie

Verbeteren van de transparantie en sturingsmogelijkheden van de raad.

Vanaf deze begroting zullen een aantal onderdelen explicieter opgenomen worden in de P&C documenten. Hierdoor krijgt de raad meer inzicht in de kosten en is benchmarking met andere gemeenten mogelijk. Twee belangrijke onderdelen zijn de overheadkosten en de rentekosten. Samen met de raad worden in 2017 keuzes gemaakt in de indeling en de mate van detail voor deze verantwoording, welke verankerd worden in de financiële verordening. Wat betreft de overhead geven we inzicht in de verschillende onderdelen die de omvang bepalen, laten we zien hoe deze kosten worden toegerekend aan producten en hoe deze de gemeentelijke tarieven beïnvloeden. De rentekosten worden bepaald op basis van voorgeschreven berekeningen en toegelicht aan de hand van een transparante renteopstelling. Tot slot zullen we het mogelijk maken de Begroting 2018 digitaal te raadplegen.

*Gewijzigde doelstelling

De doelstelling "De begroting voldoet aan de norm voor het EMU-saldo", zoals in voorgaande documenten is opgenomen, is komen te vervallen. Reden hiervoor is het grillige verloop van het EMU-saldo. Bovendien heeft het Rijk geen harde eis om per gemeente te voldoen aan een individuele EMU-norm: de norm geldt alleen op landelijk niveau. Pas als het CBS in het voorjaar constateert dat het plafond voor het EMU-tekort van de gezamenlijke gemeenten wordt overschreden, kan aan gemeenten worden "gevraagd" de begroting (en dan vooral het investeringsvolume) in dat jaar bij te stellen. De waarden van het EMU-saldo worden fors beïnvloed door incidentele lasten en baten. Zo zal de waarde voor Dordrecht komende jaren negatiever worden, bijvoorbeeld door investeringen voor Stadswerven en Dordtse Kil. De jaren erna zullen de waarden juist weer positiever worden, doordat de baten uit (deze) grondexploitaties worden gerealiseerd. In paragraaf 4.2.3 is het EMU-saldo wel opgenomen als indicator en voorzien van een uitgebreidere toelichting.

We vinden transparantie belangrijk en willen daar met behulp van digitalisering van de P&C-documenten verder invulling aan geven. Ook de verplichte BBV-wijzigingen worden geïmplementeerd en maken het mogelijk onszelf scherp te houden door vergelijking met anderen. Om die reden is een nieuwe doelstelling toegevoegd, "We zijn een transparante gemeente".

Welke verbonden partijen zijn aan zet?

Doelstelling	Betrokken verbonden partij(en):
1. De meerjarenbegroting is duurzaam in evenwicht	<ul style="list-style-type: none"> • BV Gemeenschappelijk bezit Evides • NV Huisvuilcentrale Noord-Holland • Eneco Holding NV • Bank Nederlandse Gemeenten (NV)
2. We kennen een gezonde reservepositie en een hierbij behorend adequaat niveau van het weerstandsvermogen	Niet van toepassing
3. We zijn een transparante organisatie	Niet van toepassing

Wat zeggen de cijfers?

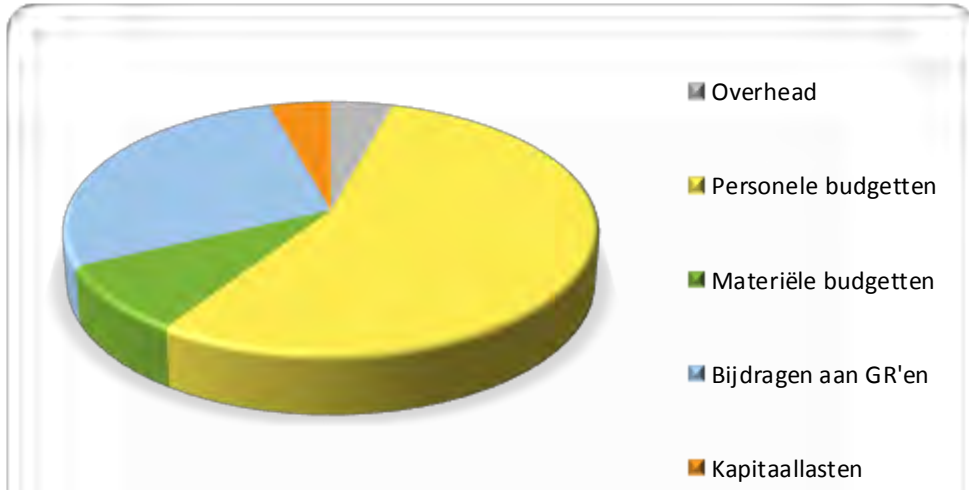
De meerjarenbegroting kent een structureel evenwicht, zoals u in de cijferopstelling uit het raadsvoorstel kunt zien. Elk begrotingsjaar kent een exploitatiesaldo dat boven € 0 ligt. Door de inzet van een deel van het weerstandsvermogen voor intensiveringen uit de Kadernota 2017 en deze Begroting 2017 zal de ratio van het weerstandsvermogen afnemen van 1,9 tot de minimale streefwaarde van 1,0. De streefwaarden voor het EMU-saldo, zoals die door het Rijk werden opgelegd, zijn komen te vervallen. Meer informatie over het EMU-saldo, kasstromen en schuldpositie vindt u in paragraaf 3.4 financiering en paragraaf 4.2.3 geprognosticeerde balans.

Kengetal	0-waarde	Actuele waarde	Streefwaarde 2018
Meerjarig sluitende begroting	>€ 0	>€ 0	€ 0
Ratio weerstandsvermogen	n.v.t.	1,9	>1,0
EMU-saldo	n.v.t.	- € 3,5 (2015)	geen

Wat mag het kosten?

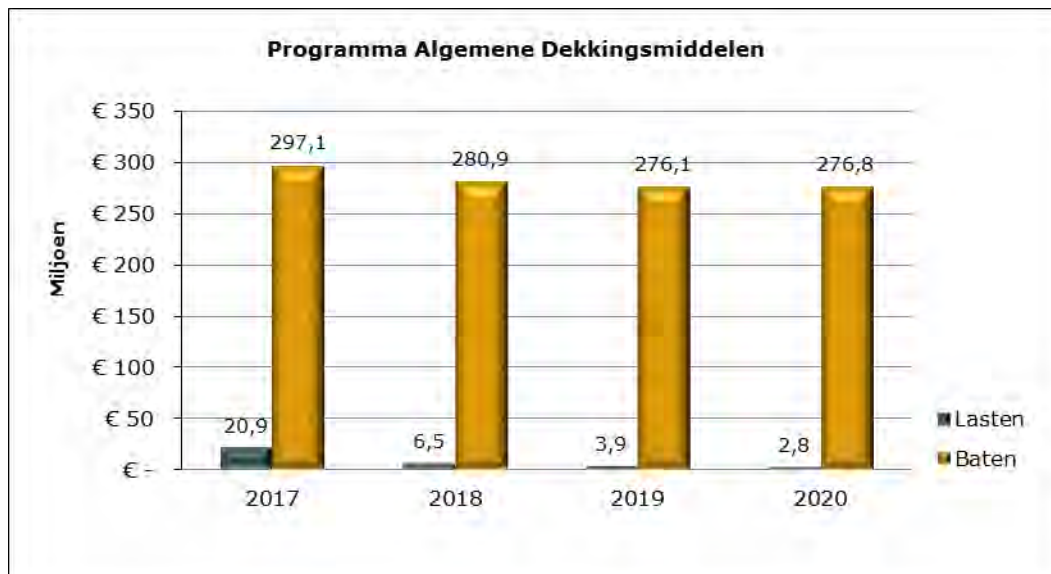
Hieronder wordt de opbouw van de kosten van het programma weergegeven voor het jaar 2017 (exclusief mutaties met reserves).

Totaal programma Algemene Dekkingsmiddelen 57,5 miljoen

Van bovenstaande lasten wordt 35,2 miljoen aan overhead en € 22,4 miljoen aan rente verdeeld over de programma's, waardoor het saldo voor mutaties met reserves op dit programma op € 0 uitkomt.

Hieronder staat de financiële meerjarenbegroting (inclusief mutaties met reserves) van het programma.

2.13 Overhead

Overheadkosten

In de notitie overhead van de commissie BBV zijn definities opgenomen die bepalen welke kosten deel uit maken van de overhead. Deze overheadkosten moeten verantwoord worden op het nieuwe taakveld overhead en worden toegelicht in de programmabegroting. In deze begroting zijn deze definities gevolgd. Zo behoren alle leidinggevenden met een bevoegdheid tot het voeren van een personeelsgesprek geheel tot de overhead, ongeacht of zij een gedeelte van hun werkzaamheden direct aan bepaalde taakvelden werken (bijvoorbeeld directeur Essenhof). De overhead bestaat voor een groot gedeelte uit bijdragen aan de Gemeenschappelijke Regeling Drechtsteden, die veel van de PIJOFACH¹ taken voor de gemeente Dordrecht uitvoert. Daarnaast draagt de gemeente zelf de directe kosten van huisvesting en facilitaire zaken. Tot slot is een groot deel van de eigen personeelskosten en de daaraan verbonden algemene kosten tot de overhead te rekenen. Hiertoe behoren bijvoorbeeld de centrale taken voor directie, secretariaat, planning en control en organisatieadvies. Ook is een deel van de decentrale taken aan overhead toe te rekenen. Daar is de toerekenbaarheid echter minder duidelijk vast te stellen. Het betreft vaak combi-functies, waarbij niet geheel duidelijk is of de taak direct aan het taakveld kan en mag worden toegerekend of dat dit bij de overhead thuishoort. Voorbeelden hiervan zijn beleidsmedewerkers, beveiliging museum en decentrale applicatiebeheerders. Bij deze functies is op basis van ervaringsgegevens een gedeelte van de kosten toegerekend aan de overhead.

De totale overheadkosten in de Begroting 2017 bedragen € 35 miljoen en kunnen als volgt worden verdeeld:

	Bedragen x € 1
Overheadkosten per onderdeel	Begroet 2017
GRD: SCD, ICT en Onderzoekscentrum	14.900.294
Personeelskosten overheadfuncties	13.025.808
Algemene en personeelsgebonden kosten	4.601.080
Huisvesting en facilitaire zaken	2.709.967
Totaal	35.237.149

De totale exploitatiebegroting van de gemeente Dordrecht bedraagt ongeveer € 476 miljoen per jaar. De overhead bedraagt circa 7% van de totale exploitatiekosten.

Toerekening van overhead

De overheadkosten mogen niet verdeeld worden over de taakvelden, met uitzondering van de overhead die toerekenbaar is aan grondexploitaties en investeringen. Daarnaast kiest de gemeente Dordrecht ervoor om wel de overheadverdeling zichtbaar te maken in de Dordtse productbegroting, die enigszins op zichzelf staat ten opzichte van de verplichte taakveld-begroting. Deze toerekening aan producten helpt bij het verkrijgen van inzicht in de kostendekkendheid van de betreffende producten.

Voorbeeld: Aan het taakveld Parkeren mogen niet de kosten van parkeercontroleurs worden toegerekend, omdat deze verplicht op het taakveld Toezicht moeten verantwoord. Dit komt de vergelijkbaarheid van kosten tussen gemeenten ten goede, maar helpt niet bij het verkrijgen van inzicht in de kostendekkendheid van het product parkeren. In de productenbegroting worden de kosten van parkeercontroleurs toegerekend aan het product Parkeren, binnen het programma Verkeer en Vervoer en in het overzicht taakvelden aan het taakveld Toezicht, zoals het BBV vereist.

In de productenbegroting is de € 35,2 miljoen aan overheadkosten geheel verdeeld over alle producten. Vanuit de taakvelden bezien wordt slechts € 682.000 van de overhead toegerekend aan grondexploitaties en investeringen. De rest van de overhead blijft centraal op het taakveld overhead staan in de verantwoording.

Een deel van de overhead is (evenals de bijbehorende personeelskosten) structureel gedekt door bijdragen van derden. Daarmee ontstaat een bezuinigingsopgave (op de overhead) indien de omvang van grondexploitaties, investeringen en bijdragen van derden afneemt. Omdat de omvang van het totaal van deze onderdelen een redelijk stabiele kern heeft, is dit risico beheersbaar. Bovendien is een krimp van de overhead dan ook mogelijk, zij het dat dit soort kosten vaak pas op termijn en trapsgewijs zijn af te bouwen.

De verdeling van de overheadkosten is gebaseerd op de verhouding van personeelsinzet (in uren per jaar) over de verschillende taakvelden/programma's/producten. Daarbij is onderscheid gemaakt in binnen- en buitenfuncties. De buitenfuncties, zonder werkplek, tellen slechts voor de helft mee, omdat aan die functies redelijkerwijs minder overhead kan worden toegerekend.

Op de programmakaarten is in de taartdiagram de overhead gepresenteerd. In bijlage 2 van de begroting is een overzicht opgenomen waarin de overheadkosten per programma zijn te raadplegen (aansluitingsoverzicht taakvelden-programma).

¹ Personeel, Informatievoorziening, Juridisch, Organisatie, Financiën, Automatisering, Communicatie en Huisvesting.

Apparaatskosten en verhouding lonen/overhead

	Bedragen x € 1
Overhead in relatie tot loonkosten	Begroot 2017
Loonkosten formatie direct aan taakveld toe te rekenen	31.223.363
Loonkosten formatie overhead	13.210.312
Overige loonkosten (bestuur, boventallig, gedetacheerd, ORT, etc.)	5.920.514
Totale kosten	50.354.189

Ten opzichte van de lonen die direct aan een taakveld zijn toe te rekenen (€ 31 miljoen) komt er ongeveer eenzelfde bedrag aan overhead (€ 35 miljoen) bij op de programma's/producten. Met andere woorden: de integrale uurtarieven van het personeel bestaan voor ongeveer de helft uit overheadkosten. De overhead uitgedrukt in een percentage van de totale loonkosten bedraagt 70% (€ 35,2 miljoen/€ 50,3 miljoen).

Kostendeckendheid tarieven

Conform de definities van het BBV zijn meer onderdelen van de gemeentelijke uitgaven toegerekend aan de overhead. Dit leidt niet tot meer gemeentelijke uitgaven, maar wel een verschuiving van de lasten over de programma's. Met name op het programma Bestuur zijn de lasten optisch afgenomen. Dit komt doordat kosten van bestuurlijke ondersteuning en -advies en ICT nu onder de overhead vallen. Door deze verschuiving is het aandeel van kosten dat aan andere gemeentelijke producten en diensten wordt toegerekend toegenomen. Wij hebben ervoor gekozen deze (optische) kostenstijging niet in de tarieven te verwerken die bij deze producten horen. Daardoor laat de productbegroting van gesloten exploitaties nu een saldo zien en/of is het begrotingssaldo van producten verslechterd. Het is enerzijds de vraag of het juridisch toelaatbaar is alle overheadkosten in de tarieven op te nemen², anderzijds vraagt dit om expliciete keuzes van de gemeenteraad. Dit laatste komt o.a. aan de orde bij het vaststellen van de nota lokale lasten.

² De wijze van boekhoudkundige verwerking op grond van het BBV staat enigszins los van de juridische legitimiteit tot kostentoerekening. Zo kan het zijn dat juridisch minder kosten mogen worden toegerekend, maar kan het andersom gerechtvaardigd zijn juist meer kosten toe te rekenen.

3. Paragrafen

In de paragrafen worden de beleidslijnen vastgelegd met betrekking tot de beheersmatige aspecten. De paragrafen beogen – steeds vanuit een ander perspectief – een vergroting van het inzicht in de financiële positie en geven een dwarsdoorsnede van de begroting.

Achtereenvolgens komen de volgende paragrafen aan bod:

- 3.1 Lokale heffingen
- 3.2 Weerstandsvermogen en risicobeheersing
- 3.3 Onderhoud kapitaalgoederen
- 3.4 Financiering
- 3.5 Organisatieontwikkeling en bedrijfsvoering
- 3.6 Verbonden partijen
- 3.7 Grondbeleid

3.1 Lokale heffingen

3.1.1 Inleiding

Het gemeentelijk kader om de lokale heffingen vorm te geven en uit te voeren bestaat uit de [Nota Lokale Heffingen](#), de P&C-documenten en de belasting- of tariefsverordeningen. De Nota is meerjarig en richtinggevend van karakter en heeft, naast het verstrekken van een overzicht en stand van zaken van het totaal aan gemeentelijke heffingen, als doel het formaliseren van de huidige praktijk rondom het gemeentelijke heffingenpakket. De P&C-documenten en de tariefsverordeningen betreffen in beginsel altijd een jaarschijf.

3.1.2 Ontwikkelingen en rijksbeleid

Verruiming gemeentelijk belastinggebied

In 2015 zijn diverse studies gepubliceerd die onder andere adviseren tot meer ruimte voor belastingen op lokaal niveau. De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkszaken en de staatssecretaris van Financiën hebben hierop, met een brief van 24 juni 2016, aan de Kamer een aantal eerste overwegingen geschetst die een rol spelen bij de [hervorming van de gemeentebelastingen](#). De belangrijkste onderdelen uit de brief – de schuif van inkomstenbelasting naar gemeentebelastingen, de introductie van twee brede heffingen, het mechanisme om lasteninflatie en afwenteling te voorkomen en het afschaffen van kleine gemeentelijke belastingen – hebben wetgevingsconsequenties. De fundamentele keuzes daaromtrent zijn bij uitstek keuzes die zijn voorbehouden aan een nieuw kabinet. Daarnaast betreft het zowel budgettair een majeure operatie als ook op het gebied van het inpassen van de effecten in het koopkrachtbeleid, eventueel met een zekere netto lastenverlichting.

3.1.3 Gemeentelijke belastingopbrengsten

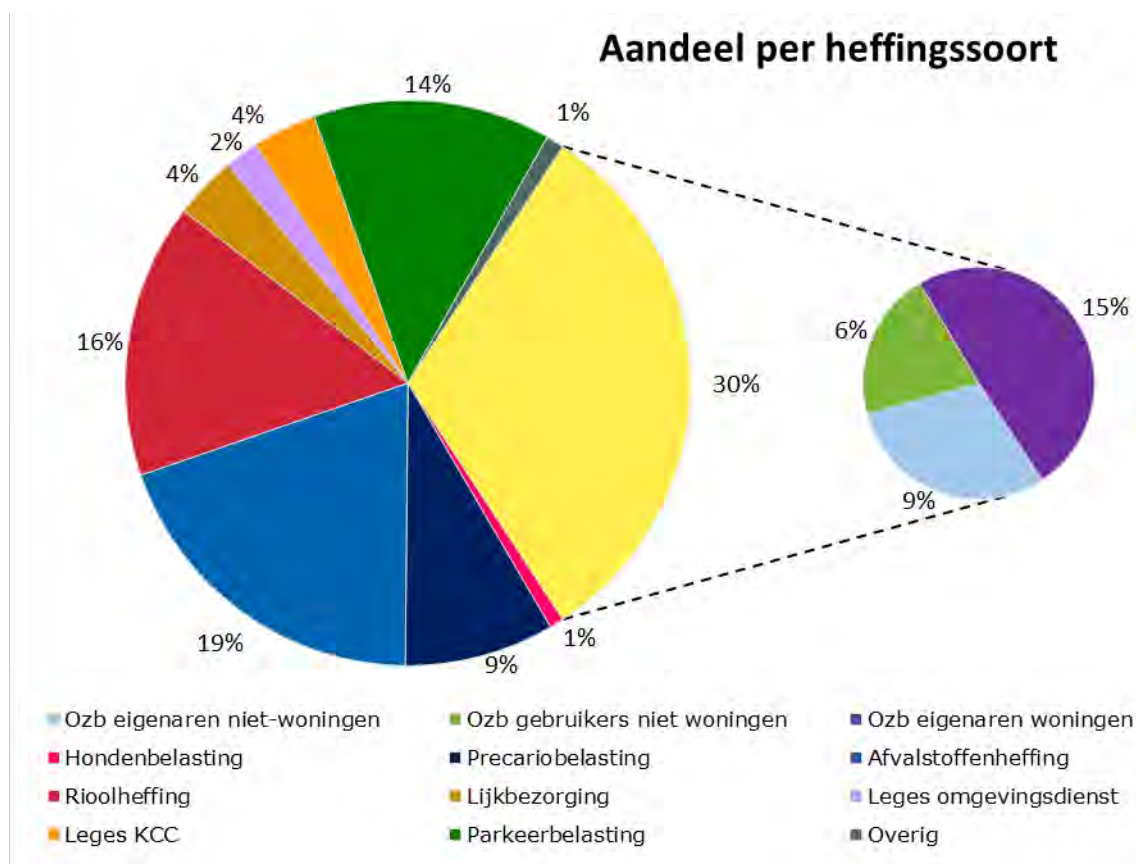
In 2017 is 17% van alle geraamde inkomsten afkomstig uit lokale heffingen, waarvan 41% ongebonden inkomsten zijn, waaraan geen specifiek bestedingsdoel is gekoppeld. Lokale heffingen vormen daarmee een belangrijke inkomstenbron voor de gemeente. De verschillen tussen 2017 en 2016 in de tabel geven geen indicatie van de stijging of daling van de tarieven, maar van de totale opbrengst. Factoren zoals ontwikkelingen in de WOZ-waarde en areaaluitbreiding spelen hierbij een rol.

	<i>Bedragen x € 1.000</i>			
Heffingsoort	Rekening 2015	Begroting na wijziging 2016 ¹	Begroting 2017 ¹	Mutatie 2017 t.o.v. 2016
Algemene dekkingsmiddelen (ungebonden heffingen)				
Ozb eigenaren niet-woningen	7.267	6.750	6.797	47
Ozb gebruikers niet-woningen	4.926	4.695	4.727	32
Ozb eigenaren woningen	11.113	11.106	11.183	77
<i>Subtotaal ozb</i>	<i>23.306</i>	<i>22.551</i>	<i>22.707</i>	<i>156</i>
Hondenbelasting	568	576	592	16
Precariobelasting	164	6.167	6.173	6
Subtotaal ongebonden heffingen	24.038	29.294	29.472	178
Gebonden heffingen				
Afvalstoffenheffing	13.509	14.008	14.097	89
Rioolheffing/-recht	10.865	11.238	11.310	72
Lijkbezorgingsrechten	2.805	2.557	2.597	40
Leges omgevingsvergunning	1.378	1.903	1.401	502-
Leges KCC	2.386	2.469	2.630	161
Leges APV en overige leges	116	108	358	250
Parkeerbelastingen ³	8.722	9.834	9.798	36-
Marktgeld	214	214	239	25
Bedrijven InvesteringsZones	21	26	26	0
Reclamebelasting	121	115	115	0
Subtotaal gebonden heffingen	40.137	42.472	42.571	99
TOTAAL	64.175	71.766	72.043	277

¹Inclusief bijstelling in Bestuursrapportage 2016.

²Bijstelling is abusievelijk niet meegenomen in de Jaarstukken 2015.

³Deze categorie bestaat uit de publiekrechtelijke parkeerbelasting als de privaatrechtelijke parkeergelden.

3.1.4 Woonlasten (lokale lastendruk)

Tot de woonlasten rekenen we de onroerende-zaakbelastingen, de afvalstoffenheffing en de rioolheffing. Deze heffingen bepalen het leeuwendeel van de gemeentelijke belastingopbrengsten en bepalen daarmee ook grotendeels de lokale lastendruk. In onderstaande tabel wordt de ontwikkeling van de woonlasten volgens de Atlas van de lokale lasten van het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden ([COELO](#)) voor meerpersoonshuishoudens weergegeven. Bij de berekening van de woonlasten voor 2017 zijn de bij de Kadernota 2014, Begroting 2016 en Kadernota 2017 vastgestelde indexeringen gehanteerd.

	2014	2015	2016	Indexering	Bedragen x€1 2017
Gem. WOZ-waarde	159.000	153.000	158.000		
OZB-eigenaar	203,52	202,27	199,05	0,7%	198,61
Afwalstoffenheffing	255,72	258,24	269,52	0,7%	271,32
Rioolheffing eigenaar	86,73	90,20	90,81	0,65%	91,40
Rioolheffing gebruiker	77,52	80,52	81,00	0,65%	81,48
Ontwikkeling lastendruk	623	631	640		643
Stijging	3,5%	1,3%	1,4%		0,5%

Uit de tabel blijkt dat de gemiddelde woonlasten in Dordrecht in 2017 met 0,5% zullen stijgen ten opzichte van 2016. Hieronder treft u per heffing een toelichting aan.

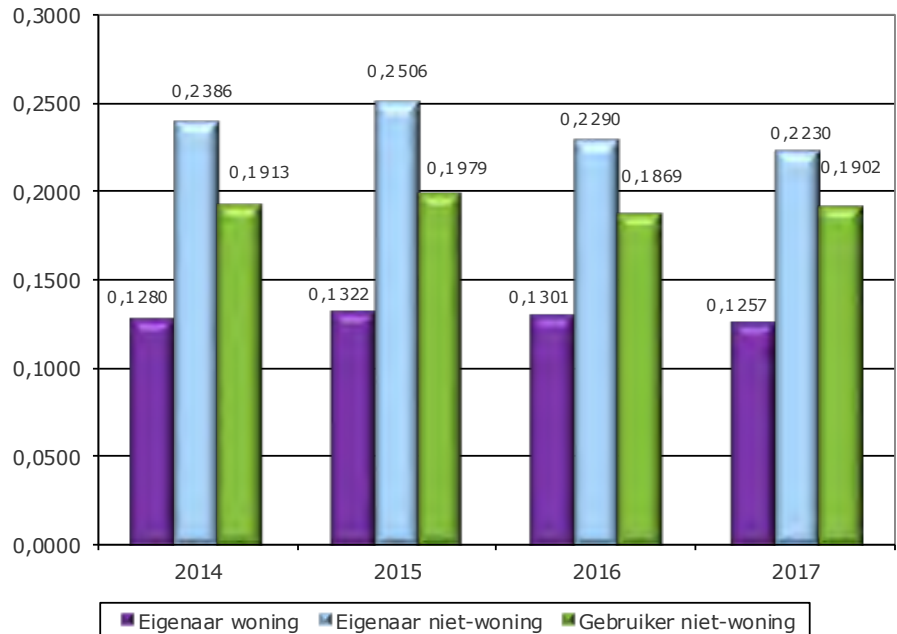
Onroerende-zaakbelastingen (OZB)

Om onevenredige stijging van de collectieve lastendruk te voorkomen heeft het Rijk een beperking ingesteld op de stijging van de OZB-tarieven: de macronorm. Deze norm houdt in dat de opbrengst van de OZB van alle gemeenten samen niet meer mag stijgen dan de reële trendmatige groei van het bruto binnenlands product plus de prijsontwikkeling. Bij overschrijding van de norm kan het Rijk bijsturen via de algemene uitkering. De systematiek van de macronorm staat al lang ter discussie. In september 2014 is geconcludeerd dat de macronorm geen effectief beheersingsinstrument is gebleken. Het kabinet vond de in het rapport opgenomen alternatieven voor de norm echter onvoldoende uitgewerkt om meteen te besluiten tot het afschaffen hiervan. Zoals ook aangegeven in paragraaf 3.1.2 zijn in juni 2016 de eerste overwegingen over een herziening van het belastingstelsel geschetst naar de Kamer, waarbij ook aandacht is besteed aan instrumenten die ingezet

kunnen worden voor een beheerste ontwikkeling van de gemeentelijke lasten. In afwachting van verdere besluitvorming ten aanzien van een herziening wordt de macronorm voor 2017 gehandhaafd en vastgesteld op 1,97%. Dit percentage is inclusief de correctie wegens overschrijding van de macronorm 2016 met € 28,70 miljoen, die in mindering is gebracht op de macroruimte van 2017.

De heffingsgrondslag voor de OZB is de totale WOZ-waarde van de onroerende zaken, oftewel de WOZ-capaciteit. Deze wordt vastgesteld volgens de regels van de Wet waardering onroerende zaken (Wet WOZ). Voor 2017 gelden de WOZ-waarden met als waardepeildatum 1 januari 2016. Sinds 2009 wordt de OZB berekend naar een percentage van de WOZ-waarde van de onroerende zaak. Basis voor de ontwikkeling van deze percentages (i.c. tarieven) zijn de begrote OZB-opbrengsten, de inflatiecorrectie, de verwachte waardeontwikkeling van woningen en niet-woningen en de verwachte leegstand bij gebruik niet-woningen.

Ontwikkeling OZB-tarieven in %

Via de Kadernota 2014¹ (+2,5%), de Begroting 2016 (-/-1,3) en de Kadernota 2017 (-/-0,5%) is de inflatiecorrectie vastgesteld op 0,7%. Om de OZB-opbrengsten van het bestaande areaal daadwerkelijk met 0,7% te laten stijgen, houden we rekening met een correctie voor de waardeontwikkeling en voor gebruik niet-woningen met leegstand. De WOZ-waardeontwikkeling van 1 januari 2015 naar 1 januari 2016 is, door de Gemeentebelastingen en Basisinformatie Drechtsteden, voor woningen vastgesteld op 2,9% en voor niet-woningen op -/ -1,0%.

Afvalstoffenheffing

Via de Kadernota 2017 is besloten het tarief met 0,7% bij te stellen om gelijke tred te houden met de kostenontwikkeling.

Rioolheffing

De tariefsaanpassing van 0,65% voor de rioolheffing is gebaseerd op het meerjarenperspectief van de riooexploitatie, overeenkomstig het Gemeentelijk rioleringsplan (GRP) van 4%, verminderd met het kostenverlagende effect van de lagere rekenrente (van 3,5% naar 3%) op de riooexploitatie.

3.1.5 Vergelijking woonlasten 2016

Om tegemoet te komen aan de maatschappelijke behoefte aan informatie presenteert het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden (COELO) jaarlijks een overzicht van de [kernegegevens van lokale belastingen](#). Het overzicht geeft inzicht in de gemeentelijke tarieven, belastingopbrengsten, de belastingdruk en de woonlasten per gemeente. Het betreft de woonlasten voor een huishouden met een gemiddelde gezinsomvang in een woning met een gemiddelde WOZ-waarde.

¹ Middels de Kadernota 2014 is besloten om de inkomsten OZB meerjarig te indexeren.

Vergelijking met grote gemeenten

Tot grote gemeenten worden de gemeenten met ten minste 90.000 inwoners en de provinciehoofdsteden gerekend. Het gaat in 2016 om 36 gemeenten waar 38% van de Nederlandse bevolking woont. Dordrecht daalt in 2016 ten opzichte van 2015 van de 6^e naar de 8^e plaats met € 644, wat betekent dat in 28 van de grote gemeenten de lokale woonlasten hoger liggen. Den Haag is het goedkoopst en neemt met € 549 de eerste plaats in, Delft is de duurste van de grote gemeenten en staat met € 832 de laatste plaats in. De gemiddelde verhoging van de woonlasten 2016 bedraagt 1,1% (€ 7,77) voor heel Nederland en 0,6% (€ 4) bij de grote gemeenten. De onroerende-zaakbelastingen (OZB) stijgt met 2% (€ 5,37) en de rioolheffing met 1,9% (€ 3,53). De afvalstoffenheffing daalt met 0,2% (€ 0,53).

Vergelijking met gemeenten van vergelijkbare omvang en de Drechtsteden

Gemeente	Gem. WOZ-waarde	Tarief OZB	OZB eigenaar	Riool eig./gebr.	Afval stoffen	Bedragen x€1	
						Totaal	Rang nr.
Drechtsteden							
Sliedrecht	173.000	0,1058	183	226	199	608	26
Dordrecht	156.000	0,1301	202	172	270	644	59
Papendrecht	186.000	0,1335	249	265	237	751	211
Alblasserdam	194.000	0,1327	258	200	324	782	265
H.I. Ambacht	212.000	0,1438	305	177	315	797	288
Zwijndrecht	167.000	0,1374	230	268	309	807	303
Referentie gemeenten							
Alkmaar	182.000	0,0980	178	129	255	562	7
Dordrecht	156.000	0,1301	202	172	270	644	59
Breda	225.000	0,1028	231	193	317	741	194
Leiden	206.000	0,1714	353	123	276	752	216
Haarlem	226.000	0,1183	268	156	337	761	235
Delft	179.000	0,1550	278	214	339	831	328
Landelijk gem.	219.000	0,1259	268	193	263	723	

Voor de indicatie in de laatste kolom geldt: hoe lager het nummer, hoe lager de woonlasten.

Belastingcapaciteit bij Begroting 2017 op basis van COELO-gegevens

Onderstaande tabel betreft één van de vijf kengetallen die het onder andere de raad gemakkelijker moet maken inzicht te verkrijgen in de financiële positie en over de baten en lasten van de gemeente. Voor een beschouwing van alle kengetallen samen verwijzen we u naar paragraaf 1.3.

De belastingcapaciteit geeft inzicht in de mate waarin bij het voordoen van een financiële tegenvaller in het volgende begrotingsjaar kan worden opgevangen of ruimte is voor nieuw beleid. Deze wordt berekend door de totale woonlasten meerpersoonshuishouden te vergelijken met het landelijk gemiddelde, uitgedrukt in een percentage. Voor de kolommen 2015 en 2016 is aangesloten bij de cijfers zoals ze opgenomen zijn in de Atlas van de lokale lasten van het Centrum voor Onderzoek van de Economie van de Lagere Overheden (COELO). De kolom 2017 betreft een doorkijk op basis van de indexeringen conform vastgestelde P&C-documenten en belastingvoorstellen. Met een bestendig percentage van rond de 90% ten opzichte van het landelijk gemiddelde blijven we in lijn met onze ambitie om op het terrein van de lokale lasten een terughoudend tarievenbeleid te voeren.

	Bedragen x€1		
	2015	2016	2017
A OZB-lasten voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde	204	200	196
B Rioolheffing voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde	171	172	173
C Afvalstoffenheffing voor een gezin	258	270	271
D Eventuele heffingskorting	0	0	0
E Totale woonlasten voor gezin bij gemiddelde WOZ-waarde (A+B+C-D)	633	642	640
F Woonlasten landelijke gemiddelde voor gezin in t-1 (dus 2014, 2015 en 2016)	704	716	723
Woonlasten t.o.v. landelijke gemiddelde jaar er voor (E/F) x 100%	90%	90%	89%

3.1.6 Kwijtschelding van gemeentelijke belastingen

Wanneer een belastingplichtige als gevolg van financiële omstandigheden niet in staat is een belastingaanslag geheel of gedeeltelijk te betalen, kan gehele of gedeeltelijke kwijtschelding worden verleend. Onze gemeente hanteert de zogeheten 100%-norm, wat betekent dat inwoners met een inkomen op bijstandsniveau in beginsel voor kwijtschelding in aanmerking komen. Er vindt ook een vermogenstoets plaats. Een groot deel van de

kwijtscheldingen wordt geautomatiseerd getoetst met als doel om zo de administratieve lasten voor de burger te verminderen. Gemeenten mogen zelf bepalen voor welke belastingen kwijtschelding wordt verleend. In Dordrecht kan kwijtschelding worden verleend voor: onroerende-zaakbelastingen, afvalstoffenheffing, rioolheffing gebruikers/eigendom en leges voorrangsverklaring. Met ingang van 2014 is de mogelijkheid van kwijtschelding voor hondenbelasting afgeschaft en per 2016 op de huisvestingsvergunning.

Heffingssoort	Werkelijk 2015	Begroting 2016	Bedragen x €1000
			Begroting 2017
Onroerende zaakbelasting	29	30	30
Afvalstoffenheffing	1.492	1.050	1.050
Rioolheffing	461	425	425
Hondenbelasting	0	0	0
Totaal	1.982	1.505	1.505

3.1.7 Overige lokale heffingen

Jaarlijks worden de tarieven voor de diverse heffingen door de raad bij de kadernota vastgesteld voor het komende begrotingsjaar en verwerkt in de heffingsverordeningen.

BIZ

De experimentenwet is inmiddels omgezet in een permanente wet, de Wet op de bedrijveninvesteringszones (Wet BIZ). Dit betekent dat er mogelijkheden zijn voor nieuwe en/of verlenging van bestaande BIZzen. Dordrecht kent sinds 2012 een BIZ voor het bedrijventerrein Louterbloemen op de Westelijke Dordtse Oever, voor de duur van 5 jaar. De tariefstelling is ingericht in tariefklassen, gebaseerd op de WOZ-waarde. Wegens het succes van de BIZ Louterbloemen wordt momenteel gewerkt aan verlenging en uitbreiding van de BIZ Louterbloemen met Duivelseiland. Het aantal deelnemers neemt daarmee toe van 70 naar 100. Tevens wordt onderzocht een nieuwe BIZ te starten voor een ander bedrijventerrein op de Westelijke Dordtse Oever: Krabbepolder/Zeehaven (Zuid). De tarieven zullen opnieuw worden berekend op basis van de BIZ-plannen 2017 – 2021.

Precariobelasting

Vanaf de begroting 2016 is een bedrag van € 6,0 miljoen precariobelasting op kabels en leidingen als inkomst opgenomen (structureel). Minister Plasterk heeft in december 2015 aangekondigd dat hij precarioheffing op nutsbedrijven wil gaan verbieden, waarbij in een overgangsregeling wordt voorzien van 10 jaar. Bij verschijnen van het daadwerkelijke wetsvoorstel is duidelijk geworden dat de overgangsregeling voor deze precarioheffing is aangescherpt. De aanscherping van de overgangsregeling heeft naar het nu laat aanzien gevolgen voor het kunnen heffen van deze belasting in de toekomst. Op dit moment zijn hiervoor geen harde garanties maar de inschatting is dat de heffing voor het jaar 2016 wél doorgang kan vinden.

Heffing	Indexatie
Hondenbelasting	2,5%
Leges KCC	2,5%
Leges omgevingsvergunning	2,5%
Leges APV en overige	2,5%
Lijkbezorgingsrechten	gemiddeld 3%
Marktgeld - reclamegeld ²	2,5%
Marktgeld - electra ²	50%
Marktgeld - overige ²	10%
Parkeerbelastingen	nntb
Precariobelasting	2,5%
Reclamebelasting	nvt

Samen met andere gemeenten in Zuid Holland Zuid en de provincie Zuid-Holland neemt Dordrecht deel aan de lobby om de overgangsregeling te verruimen. De lobby is er niet op gericht om het wetsvoorstel van tafel te krijgen, maar om de overgangsregeling te versoepelen. Als dat lukt dan zou Dordrecht hieronder kunnen vallen. Bij het huidige voorstel is dat niet het geval.

Ondanks dat er momenteel nog slechts een wetsvoorstel ligt, willen wij behoedzaam met deze onzekerheid omgaan. Daarom nemen wij dit onderwerp als een risico op in ons risicoprofiel.

Daarnaast is een worst case scenario doorgerekend, waarmee we kunnen voorzien in de situatie waarbij we niet onder het overgangsrecht vallen en de wet in 2017 van kracht wordt. Deze oplossing betreft het inzetten van de begrote toevoeging aan de reserve wegen. Uit deze reserve worden de kapitaallasten van de geactiveerde investeringen met maatschappelijk nut bekostigd. De kapitaallasten zullen op de langere termijn vervolgens moeten worden opgenomen in de meerjarenbegroting.

² De indexaties op de tarieven marktgeld zijn naast de Kadernota 2017 gebaseerd op het raadsbesluit van 8 september 2015 'Vaststellen Verordening marktgeld 2016' (RIS -dossier [1550746](#)).

3.1.8 Kostendekking

Conform de vereiste BBV-wijzigingen wordt in deze paragraaf de berekening van tarieven van heffingen, die hoogstens kostendekkend mogen zijn, inzichtelijk gemaakt. In de onderstaande overzichten is per heffing de boekhoudkundige³ kostendekkendheid bepaald. Bij deze bepaling zijn de betaalde BTW bedragen (al dan niet gecompenseerd vanuit het BCF) meegenomen⁴. Als gevolg van BBV-wijzigingen in de toerekening van overheadkosten, rentekosten en kosten van verbonden partijen, is de kostendekkendheid gewijzigd. Geen van de onderdelen is echter meer dan 100% kostendekkend.

Overheadtoerekening

Door een ruimere definitie van overhead in het nieuwe BBV is het aandeel van kosten dat aan onderstaande producten wordt toegerekend toegenomen. Dit leidt tot een lagere kostendekkendheid (zie ook voetnoot 2). De overheadtoerekening is gebaseerd op de ureninzet van het directe personeel. Daarbij is onderscheid gemaakt in binnen- en buitenfuncties (zonder werkplek). De buitenfuncties krijgen een opslag die de helft bedraagt van die van de binnenfuncties. Dit omdat aan die functie redelijkerwijs minder overhead kan worden toegerekend. De omvang van de overhead is gebaseerd op de voorgeschreven definitie; meer informatie over de totale overhead is terug te vinden in paragraaf 2.13 Overhead.

Rente toerekening

Door een verlaging van de omslagrente van 3,5% naar 3% is de omvang van toegerekende rentekosten afgenomen. Dit heeft met name effect op het product riolen. Bij de Kadernota 2017 is besloten de heffingen voor afval en riolen navenant omlaag bij te stellen. Dit is in deze Begroting 2017 conform verwerkt.

Kosten verbonden partijen

Wat betreft de verbonden partijen is een wijziging opgetreden in de verdeling en presentatie van de kosten die de Gemeentebelastingen en Basisinformatie Drechtsteden (GBD) maakt. De kosten van de GBD worden verdeeld op basis van aanslagregels. Dit leidt ertoe dat er meer kosten worden toegerekend aan de producten riolen en afval (en minder aan algemene dekkingsmiddelen/OZB).

Berekening van kostendekkendheid van een heffing

Bedragen x€1000

	Afvalstoffen- heffing	Rioolheffing	Marktgeld	Lijkbezorgings- rechten	Legesverordening titel 1	Legesverordening titel 2	Legesverordening titel 3	Parkeerbelasting
Kosten taakveld	€ 13.811	€ 10.649	€ 322	€ 2.325	€ 5.137	€ 2.051	€ 295	€ 1.468
Inkomsten taakveld, excl. Heffingen	€ -	€ 239	€ 39	€ 276	€ 2.214	€ -	€ -	€ -
Netto kosten taakveld	€ 13.811	€ 10.410	€ 283	€ 2.049	€ 2.923	€ 2.051	€ 295	€ 1.468
<i>Toe te rekenen kosten:</i>								
Overhead	€ 227	€ 905	€ 268	€ 753	€ 5.304	€ 256	€ -	€ 370
BTW	€ 2.545	€ 444	€ 5	€ 97	€ -	€ -	€ -	€ -
Totale kosten	€ 16.583	€ 11.759	€ 556	€ 2.899	€ 8.227	€ 2.308	€ 295	€ 1.838
Opbrengst heffingen	€ 14.097	€ 11.311	€ 239	€ 2.597	€ 2.726	€ 1.401	€ 261	€ 814
Dekkingspercentage	85%	96%	43%	90%	33%	61%	89%	44%

Hoewel geen van de onderdelen meer dan 100% kostendekkend is, wil dat niet zeggen dat bij elke individuele in rekening gebrachte heffing daar ten minste eenzelfde bedrag aan kosten tegenover staat. Er is op onderdelen sprake van, binnen het BBV toegestane, kruissubsidiëring. De kostendekkendheid wordt per verordening (en soms per titel) bekeken. De redenen voor kruissubsidiëring zijn divers, maar hebben vaak te maken met beleidskeuzes die een bepaald gedrag stimuleren (bijvoorbeeld parkeertarieven in het centrum en op straat hoger dan erbuiten om de parkeerdruk te reguleren), draagkracht/redelijkheid (bouwleges dakkapel versus groot bouwplan om te voorkomen dat de leges voor een dakkapel uit verhouding raken met de bouwkosten van de dakkapel) en/of bedrijfsvoering (huwelijk op zaterdag is duurder dan op maandag, omdat

³ Het nieuwe BBV geeft aan dat overhead buiten de taakvelden om aan producten kan worden toegerekend, op basis van een zelf gekozen verdeelsleutel. Wat juridisch toerekenbaar is kan afwijken van hetgeen in het BBV is opgenomen. Over het algemeen zijn bijvoorbeeld de kosten van het maken van "algemeen beleid" niet toerekenbaar aan de heffing, maar zullen boekhoudkundig wel als kosten van het product worden gepresenteerd. Het BBV stelt ook geen eisen aan de verdeelsleutel, terwijl een rechter die het tarief moet toetsen hier wel eisen (redelijkheid en billijkheid) aan kan stellen.

⁴ De gecompenseerde BTW is niet zichtbaar als last op de producten/taakvelden, maar mag wel worden toegerekend aan de heffing. Omdat gemeenten bij de invoering van het BCF zijn gekort op de rijksuitkering (de sigaar uit eigen doos), ontstaat hierdoor geen extra nadeel bij de gemeenten.

anders iedereen op zaterdag wil trouwen en dit met de bezetting van de trouwambtenaren niet efficiënt is te organiseren).

Bij de legesverordening zien we in de tabel een kostendekkendheid van 33%. Achter dit percentage gaan de opbrengsten in verband met zowel de WABO, als burgerzaken en APV-vergunningen (titel I & III legesverordening) schuil.

Met name de leges omtrent burgerzaken veroorzaken het lage percentage. Dit heeft enerzijds te maken met een groot aantal activiteiten die (wettelijk) gratis zijn (zoals verhuizing doorgeven, informatie opvragen etc.) en anderzijds met het feit dat een groot deel van de leges wettelijk is gemaximeerd (met name bij burgerzaken). Ook het effect van de nieuwe overheadtoerekening is hier relatief groot.

Over de gewenste mate van kostendekkendheid, kruissubsidiering en de hoogte van tarieven kan de raad kaders (bij)stellen bij het vaststellen van de nota lokale heffingen.

3.2 Weerstandsvermogen en risicobeheersing

3.2.1 Inleiding

Het weerstandsvermogen is de verhouding tussen de aanwezige en de benodigde weerstandscapaciteit. Het weerstandsvermogen van de gemeente Dordrecht bij aanvang van het begrotingsjaar 2017 is 1,9. Dat beoordelen wij als ruim voldoende. Tegelijkertijd weten we dat de ruimte boven de 1,0 de komende jaren al ingezet is voor beleidswensen uit de Kadernota 2017 en het sluitend houden van de Begrotingen 2017 en 2018.

In de volgende onderdelen leggen we uit hoe we tot deze waardering zijn gekomen. Eerst bespreken we het beleidskader omtrent risico's en weerstandscapaciteit. Vervolgens inventariseren we de risico's die de financiële positie kunnen bedreigen en brengen die samen in een risicoprofiel (3.2.2). Dan berekenen we de weerstandscapaciteit (3.2.3) en ten slotte beoordelen we het weerstandsvermogen in toekomstig perspectief (3.2.4).

Risicomangement in de planning & controlcyclus

In de loop van het jaar worden zowel managementrapportages (intern) als een bestuursrapportage (extern) opgesteld om risico's op beleid en financiën bij te sturen en waar nodig ook bijstellingen te doen. Bij de afsluiting van het jaar wordt in de jaarstukken verantwoording afgelegd over onder andere ontwikkelingen en maatregelen van risicomangement en de gevolgen ervan voor het weerstandsvermogen. Indien er tussentijds verstoringen zijn die van grote invloed zijn op de uitvoering van de gemeentelijke, maatschappelijke opdracht, dan is er een actieve meldingsplicht van het college aan de raad. Zo is risicomangement verankerd in ons proces van bestuurlijke beleidsvorming en verantwoording.

Beleid voor risicomangement

Het beleidskader bestaat uit de door de raad vastgestelde [Nota risicobeheersing en weerstandsvermogen](#). Zoals vermeld in deze nota is het belangrijkste beleidsdoel van de gemeente Dordrecht op het gebied van risico's te voorkomen dat elke tegenvaller invloed heeft op de voortzetting van taken op het geldende niveau.

Aangezien tegenvallers zich manifesteren in hogere lasten of lagere baten dan waarmee vooraf rekening is gehouden, rust het beleid op twee pijlers.

1. Ten eerste wordt via de inrichting van het begrotingsproces gezorgd dat uitgaven die onvermijdelijk op de gemeente afkomen tijdig in de begroting worden opgenomen. Daartoe worden ieder jaar in het kader van de opstelling van de begroting gemeentebreed autonome ontwikkelingen geïnventariseerd en beoordeeld op 'vermijdelijkheid'. Met algemene kostenontwikkelingen zoals loon- en prijsstijgingen wordt - in relatie tot de verwachte ontwikkeling van de algemene uitkering - in de meerjarenraming rekening gehouden via stelposten. Zo wordt voorkomen dat deze voorzienbare en kwantificeerbare ontwikkelingen leiden tot overschrijdingen van de begroting.
2. In de tweede plaats worden mogelijke negatieve ontwikkelingen die te voorzien en min of meer kwantificeerbaar zijn, maar waarvan onzeker is of ze zich zullen voordoen (risico's), in beeld gebracht in de paragraaf Weerstandsvermogen van begroting of jaarrekening. Dat kan leiden tot bijstelling van de hoogte van de algemene reserve. Financiële tegenvallers kunnen leiden tot jaarrekeningtekorten. Deze worden in eerste instantie opgevangen door de algemene reserve. Door de kans dat zich onvermijdelijke maar niet begrote uitgaven voordoen te verkleinen - op de wijze zoals bij (1) beschreven - wordt het risico dat een beroep moet worden gedaan op de algemene reserve verkleind.

Aan de bepaling van de risicopositie en de weerstandscapaciteit liggen beleidsmatige uitgangspunten ten grondslag. De hierin opgenomen overige doelstellingen voor risicomangement zijn:

1. inzicht krijgen in de strategische risico's die de gemeente Dordrecht loopt en daarmee het risicobewustzijn te stimuleren.
2. optimaliseren van interne beheersing als onderdeel van integraal management.
3. onderbouwing berekening weerstandsvermogen gerelateerd aan de afgesproken norm van ten minste 1,0.

In de nota zijn daarnaast de uitgangspunten voor risicomangement en risicobeheersing, alsmede de diverse gemeentelijke, interne rollen en de afbakening en definiëring van de diverse risicobegrippen opgenomen.

3.2.2 Risico's

Onder risico's verstaan we alle voorzienbare gebeurtenissen met mogelijk negatieve financiële gevolgen - hogere lasten of lagere baten - waarvan niet zeker is dat ze zich daadwerkelijk zullen voordoen, of wat de omvang van de financiële gevolgen zal zijn als ze zich voordoen. Vanwege deze onzekerheid is met deze gebeurtenissen nog geen rekening gehouden door het opnemen of aanpassen van budgetten in de begroting, het vormen van voorzieningen of bestemmingsreserves, of het afwaarderen van activa. Dit betekent dat als zo'n gebeurtenis daadwerkelijk optreedt, het financiële gevolg zich manifesteert als (a) een niet begrote

uitgave, (b) een hoger-dan-begrote uitgave of (c) een lager-dan-begrote inkomst. In de wandelgangen noemen we dit een 'financiële tegenvaller'¹.

Voor het samenstellen van het financiële risicoprofiel inventariseren we de risico's, uitgaande van de gegevens die bij het opstellen van de Begroting 2017 bekend zijn. Het gaat hierbij om de niet afgedekte risico's, dus risico's waar geen budget, afwaardering, voorziening, bestemmingsreserve of verzekering tegenover staat. In overeenstemming met de richtlijnen van het Nederlands Adviescentrum voor Risicomanagement (NAR) worden de gesignaleerde risico's zo goed mogelijk gekwantificeerd. De kwantificering van de risico's bestaat uit een inschatting van enerzijds het bedrag dat met het risico gemoeid kan zijn, en anderzijds de kans dat de risicogebeurtenis daadwerkelijk optreedt.

Ter voorbereiding op de Begroting 2017 actualiseren we het laatst vastgestelde risicoprofiel, te weten dat van de Jaarstukken 2015 dat is opgesteld in april 2016.

De risico's zijn geïnventariseerd met de volgende uitgangspunten:

- risico's met een structureel gevolg worden opgenomen met een impact van maximaal 3 keer het jaarlijkse gevolg. Wij gaan ervan uit dat er in een termijn van circa 3 jaar een structurele voorziening in de begroting is gevonden voor structurele risico's.
- de gemeente Dordrecht maakt onderscheid in risico's voor de Stad en risico's bij het Grondbedrijf (grondexploitatieprojecten). Alhoewel voor beide entiteiten een eigen risicoprofiel en weerstandsratio kan worden bepaald, gaat het uiteindelijk om de gezamenlijke weerstandsratio voor de gemeente als geheel.
- de risico's van de Grote Projecten zijn in Naris opgenomen en worden verder verantwoord op de projectbladen.

In onderstaande tabel zijn de belangrijkste risico's van de gemeente Dordrecht (exclusief Grondbedrijf) ten tijde van het opstellen van de begroting weergegeven.

Het risicoprofiel van het grondbedrijf wordt niet hier maar in paragraaf 3.7 Grondbeleid nader toegelicht.

Lijst grootste risico's Stad
<p>Decentralisaties Gemeenten zijn vanaf 2015 verantwoordelijk voor een groot aantal nieuwe taken op het gebied van Jeugdzorg, WMO en Participatie. Deze taken zijn met forse kortingen door het Rijk overgeheveld. Het uitgangspunt is dat we deze taken uitvoeren met de middelen die we van het Rijk ontvangen. Het risicoprofiel voor de Jeugdzorg is onlangs geactualiseerd door de service-organisatie en wijkt niet veel af van het eerdere profiel. Voor met name de WMO zijn de financiële signalen positiever dan eerder ingeschat. Het risicoprofiel op dit (deel)onderwerp is bij de Jaarrekening 2015 naar beneden bijgesteld. Er is geen aanleiding voor verdere mutaties bij deze begroting.</p> <p><u>Beheersing</u> De verschillende regionale service-organisaties voorzien gemeenten periodiek van inhoudelijke en financiële voortgangsrapportages, waardoor uitputting van budgetten te volgen is. Bij dreigende overschrijdingen worden bestuurlijke keuzes voorgelegd, waarbij de wenselijkheid van bijvoorbeeld (het ontstaan van) wachtlijsten een afweging kan zijn.</p>
<p>Inkomensondersteuning SDD Per 31-12-2015 kenden de Drechtsteden een klantenaantal van 6.293 personen. Dit is fors hoger dan de oorspronkelijke doelstelling over 2015 van 6.053 personen. Dit heeft over 2015 geleid tot een onttrekking aan de betreffende bestemmingsreserve bij de SDD die daarmee uitgeput is, alsmede een extra gemeentelijke bijdrage. Voor 2016 is een extra gemeentelijke bijdrage ook niet uitgesloten, ondanks de ontvangst van een hogere rijksvergoeding. Ook voor 2017 lijkt een extra gemeentelijke bijdrage niet uit te sluiten. Hierbij speelt een aantal onzekerheden en afhankelijkheden die van invloed kunnen zijn, te weten:</p> <ul style="list-style-type: none"> • de landelijke ontwikkeling van de aantallen uitkeringsgerechtigden in 2017 kan opnieuw resulteren in een aanpassing van het macrobudget 2017. • de (extra) taakstelling met betrekking tot statushouders. • nieuwe instroom vanuit de Participatiewet. <p><u>Beheersing</u> De SDD ontplooit activiteiten die bijstandsafhankelijkheid tegengaan, niet alleen door het beperken van de instroom maar ook door het bevorderen van uitstroom. Daarbij wordt gericht gekeken naar welke cliënten het snelst kunnen uitstromen. De SDD en de deelnemende gemeenten volgen de doelstellingen en de inspanningen die daarop worden verricht nauwgezet, evenals de ontwikkelingen met betrekking tot voornoemde onzekerheden.</p>
<p>Effect economische crisis op borgstellingen De economische crisis leidt tot inkomstenproblemen voor instellingen, werkzaam op maatschappelijk gebied; daaronder begrepen sportverenigingen. Voor een aantal van die verenigingen/stichtingen staat de gemeente voor leningen borg of heeft deze zelf leningen verstrekt. In de toekomst kan de mogelijke BTW-vrijstelling voor sport een negatief effect hebben op de exploitatie van de verenigingen/stichtingen (zie risico BTW-regime sportaccommodaties). Ook de zorgsector staat door rijksbezuinigingen voortdurend onder druk. In het verleden zijn ook in deze sector borgstellingen verleend. Het is denkbaar dat op de gemeenten een beroep wordt gedaan om hierin een rol te gaan vervullen. Voor het maximale risico is uitgegaan van ongeveer 1% van het totaal van de uitstaande rechtstreekse risicobedragen (dus exclusief achtervang constructie voor woningbouwcorporaties).</p>

¹ In de nota wordt binnen de definitie ook met positieve risico's gewerkt. De praktijk wijst uit dat deze risico's niet vaak voorkomen. Binnen Naris, en dan met name binnen de grondexploitaties, zien we evenwel ook enkele positieve risico's.

Lijst grootste risico's Stad
<p><u>Beheersing</u> Risicobeheersing concentreert zich op het voortraject, bij de afweging of we borg willen staan. We voeren daarbij zoveel mogelijk in een vroegtijdig stadium overleg met de betrokken partijen in kwestie. We volgen actief de financiële positie van de partijen waar we borg voor staan en zijn hierover met hen in gesprek. Specifiek voor de zorgsector geldt dat we de risico's proberen over te dragen naar het Waarborgfonds voor de Zorg (WfZ). Dit kost echter de nodige tijd in verband met acceptatie bij zowel WfZ als het bestuur van de betrokken instelling zelf.</p>
<p>Wegvallen inkomsten precario op kabels en leidingen Dordrecht heft met ingang van 1 januari 2016 precario op de netwerken van nuts- en waterleidingbedrijven. Voor Dordrecht gaat het om Stedin en Evides. Dordrecht heeft overigens al jaren een precario heffing op ondergrondse netwerken, maar Stedin en Evides waren tot 1 januari 2016 vrijgesteld van gemeentelijke heffingen vanwege lopende concessieovereenkomsten. De minister van Binnenlandse Zaken is voornemens de mogelijkheid tot de heffing van precario op nuts- en waterleidingen door gemeenten te verbieden. Dit beoogde besluit voorziet in een overgangstermijn: gemeenten die voor 1 januari 2016 al precario hebben geïnd bij nuts- en drinkwaterleidingbedrijven mogen deze heffing nog 10 jaar voortzetten. Het is nu nog onduidelijk of Dordrecht in de overgangstermijn valt. De beoogde precariovergoeding van Stedin en Evides bedraagt € 6 miljoen per jaar. Deze inkomsten worden gebruikt ter dekking van het wegenonderhoud in Dordrecht en ter compensatie voor het wegvallen van de inkomsten uit concessieovereenkomsten.</p>
<p><u>Beheersing</u> Gemeentebelastingen en Basisinformatie Drechtsteden (GBD) huurt juridische expertise in om aan te tonen dat Dordrecht in aanmerking komt voor de overgangsregeling (10 jaar) en organiseert een lobby met gelijkgestemde gemeenten om de voorgenomen wetgeving zodanig te veranderen dat de overgangsregeling gunstig zal uitvallen voor deze gemeenten. Daarnaast wordt onderzocht in hoeverre assetmanagement een rol kan spelen in de kostenbeheersing bij wegenonderhoud.</p>
<p>Huurinkomsten worden niet gehaald Als gevolg van opzeggingen door externe huurders en gewijzigd beleid bij interne huurders worden panden verlaten met vermindering van de opbrengsten tot gevolg. Met name is dit het geval bij het complex Oranjepark. Het grootste deel van het complex Oranjepark is tot 2018 verhuurd aan de Veiligheidsregio (brandweerkazerne) en de Politie (meldkamer). Het complex is verouderd en te groot voor de kazerne binnenstad. Samen met de brandweer wordt gezocht naar een locatie voor meer passende huisvesting. Het is dan te verwachten dat de huurinkomsten van het huidige complex (thans ca. € 750.000 per jaar) geheel of grotendeels zullen wegvallen.</p>
<p><u>Beheersing</u> Risicobeheersing vindt plaats door het nalopen van de externe overeenkomsten en daar waar nodig in gesprek gaan met de interne huurders om toekomstige behoefte te inventariseren. Met name in het Oranjepark ontstaan bij vertrek van de brandweer of verbouwing/verkleining van de huidige kazerne herontwikkelingsmogelijkheden op het perceel. Hierbij kan gestuurd worden op financieel resultaat, hoewel een relatief hoge boekwaarde naar verwachting tot een additioneel verlies leidt. Hierover zal aan de raad te zijner tijd een voorstel worden voorgelegd.</p>
<p>Voortgezet openbaar onderwijs Het voortgezet onderwijs in Dordrecht heeft te maken met teruglopende leerlingenaantallen in verband met demografische krimp. Voor de komende 10 jaar wordt een daling van 10% geprognosticeerd. Leerlingenaantallen zijn bepalend voor de rijksbijdrage die een school ontvangt. Door het teruglopend aantal leerlingen kan de exploitatie van een school onder druk komen te staan.</p>
<p><u>Beheersing</u> De aanbieders van voortgezet openbaar onderwijs zijn verzelfstandigd. De aanbieders zijn samen met hun Raden van Toezicht primair verantwoordelijk voor de bedrijfsvoering en de bijsturing daarvan. Zij informeren de gemeente (Commissie Toezicht Openbaar Onderwijs) over de (meerjaren)begrotingen en jaarstukken van het schoolbestuur. Bovendien is er een informatieplicht bij mogelijk negatieve ontwikkelingen.</p>
<p>Nieuwe Dordtse Biesbosch De kosten voor grondverwerving, inrichting en beheer van de Nieuwe Dordtse Biesbosch worden gedekt door bijdragen/subsidies van Provincie, Waterschap en een deel uit gemeentelijke middelen (conform wijzigingsovereenkomst 969072). Op basis van de opgestelde natuurexploitatie en definitief ontwerp is onvoldoende budget beschikbaar om de totale doelstellingen op grond van de wijzigingsovereenkomst te realiseren. In mei 2016 heeft de raad de natuurexploitatie vastgesteld en het laatste deel van het uitvoeringskrediet beschikbaar gesteld voor realisatie van het totale project binnen de beschikbare dekkingsmiddelen. Door de ontwikkeling van het dagrecreatieterrein te beperken tot de minimale basisopgave en toezegging van een subsidie voor aankleding van de hevel, is het tekort teruggebracht naar € 473.000 (was: € 616.500).</p>
<p><u>Beheersing</u> In het eerste kwartaal 2017 wordt de natuurexploitatie en de financiële stand van zaken geactualiseerd. Op basis van bestekvoorbereiding en aanbesteding van Noorderdiepzone, KRW, Fietspad, Landbouwweg en Dagrecreatieterrein en de Kop van het Land, wordt bekeken met welke maatregelen we het geraamde tekort verder reduceren.</p>
<p>Westelijke Dordtse Oever Risico voor afwijkingen in kosten, opbrengsten, uitgeefbaar gebied, programma en looptijd Op 23 september 2014 heeft de raad met raadsbesluit 1260913 ingestemd met de ontwikkeling van Dordtse Kil IV, de uitvoering van een achttal maatregelen binnen de WDO en de bijbehorende risico's. Bij jaarrekening 2015 werd de WDO als totaal onderdeel van de stad gepresenteerd. Thans zijn de grondexploitaties DK IV en DK III Zuidwesthoek ondergebracht bij het Grondbedrijf en daarmee ook de risico's. Het gevolg is dat in het profiel van de stad alleen de WDO overall risico's waaronder de hoofdinfra zijn gehandhaafd. Door het wegvallen van het risicoprofiel van de grondexploitaties wijzigt het gewogen risicoprofiel van totaal circa € 10 miljoen naar € 1,3 miljoen.</p>

Lijst grootste risico's Stad
<p><u>Beheersing</u> De projectorganisatie "Westelijke Dordtse Oever" is er qua capaciteit en bemensing op ingericht om te kunnen sturen op planning, kwaliteit, financiën en risico's. Twee keer per jaar worden de risico's geïnventariseerd, geanalyseerd en geactualiseerd. Binnen diverse overlegvormen wordt bepaald welke actie op welk moment gewenst is en wordt via de stuurgroep afgestemd met de portefeuillehouder.</p>
<p>BTW-regime sportaccommodaties Binnen de Drechtsteden is in alle gemeenten sinds 2002 het BTW-belaste regime ingevoerd voor sportaccommodaties en zijn voor het verleden aanmerkelijke BTW-bedragen teruggevorderd. De budgetten zijn thans merendeels exclusief BTW. Een uitspraak van het Europese Hof in 2013 maakt dat de Nederlandse wetgeving in de nabije toekomst mogelijk wordt aangepast. Als dat het geval is keren we terug naar de situatie van vóór 2002: BTW-heffing over sportdiensten is dan alleen belast als met die diensten winst wordt beoogd.</p>
<p><u>Beheersing</u> Op dit moment zijn gemeenten in afwachting van besluitvorming door het Rijk. Gelet op de grote consequenties is besluitvorming al een keer uitgesteld en is de 'lobby' vanuit gemeenten/sportwereld intensief. Vanuit Dordrecht leveren wij hier input aan en volgen we de ontwikkelingen op de voet. Er is tevens contact met de fiscaal specialist van het Servicecentrum Drechtsteden (SCD).</p>
<p>Boekverlies op verkopen Het Vastgoedbedrijf (VGB) heeft in de Vastgoednota het uitgangspunt geformuleerd dat de portefeuille van het VGB moet worden gereduceerd. De verwachting is dat de komende jaren ca. 50 panden worden afgestoten. In een aantal gevallen zal de boekwaarde hoger liggen dan de verwachte c.q. de te realiseren marktwaarde. In dergelijke gevallen dient de boekwaarde te worden afgeboekt, op het moment dat een voornemen tot verkoop ontstaat. Normaal gesproken komt een dergelijke afboeking ten laste van de bedrijfsreserve van het VGB, maar deze is hiertoe ontoereikend. Dat wil zeggen dat het afboeken in ieder geval voorgefinancierd moet worden uit de algemene reserve. Het risico bestaat dat na afstoten van alle panden de voorfinanciering niet terug kan worden betaald.</p>
<p><u>Beheersing</u> Risicobeheersing vindt plaats via business cases die worden opgesteld ten behoeve van de besluitvorming over de verkoop van panden met een negatieve boekwaarde.</p>

In het risicoprofiel bij deze begroting is een beperkt aantal verschuivingen doorgevoerd ten opzichte van de lijst bij de Jaarstukken 2015. De grote risico's rondom Inkomensondersteuning SDD, het effect van de economische crisis op borgstellingen en leerlingenaantallen Voortgezet openbaar onderwijs zijn onveranderd. Het risico op budgetoverschrijdingen op de decentralisaties is door de voorlopige resultaten 2015 in financiële omvang wat teruggebracht (door WMO en Participatie), maar blijft relatief omvangrijk. Tegelijkertijd is het risico van de wegvallende precario-inkomsten op kabels en leidingen toegevoegd. Tenslotte is het risico op niet realiseren van huurinkomsten (Vastgoedbedrijf) veralgemeniseerd en niet alleen opgehangen aan het actuele risico bij het Oranjepark.

De grote risico's van het Grondbedrijf worden gevormd door de algemene risico's als gevolg van schommelingen in de economische groeiverwachting en risico's als gevolg van de kans op lagere grondopbrengsten en renteverliezen door vertraging. Ten opzichte van het profiel bij de Jaarstukken 2015 is het risicoprofiel van het Grondbedrijf licht gestegen. Dit wordt hoofdzakelijk veroorzaakt door het toevoegen van de grondexploitatieprojecten uit WDO en Dordrecht West. Omdat de totale portefeuille van het Grondbedrijf is toegenomen, is ook het algemene risico op het resultaat van de exploitaties toegenomen. De totale toename wordt beperkt door verwachte winstnemingen op korte termijn van de zelfbouwlocaties en de uitgifte van het terrein van Drechtwerk aan B&S.

3.2.3 Weerstandsvermogen

Het weerstandsvermogen is een van de indicatoren die bepalend is voor de financiële positie van de gemeente. Het weerstandsvermogen betreft het vermogen van de gemeente Dordrecht om financiële risico's/tegenvallers op te kunnen vangen. Concreter: het weerstandsvermogen bestaat uit de verhouding tussen de weerstandscapaciteit, dit zijn de middelen waarover de gemeente beschikt/kan beschikken, en de risico's waarvoor geen voorzieningen zijn getroffen.

Om te bepalen of het weerstandsvermogen toereikend is, leggen we de relatie tussen de financieel gekwantificeerde risico's (de benodigde weerstandscapaciteit) enerzijds en de beschikbare weerstandscapaciteit anderzijds.

Benodigde weerstandscapaciteit

Op basis van het geconsolideerde risicoprofiel van de gemeente Dordrecht kan worden bepaald hoeveel geld benodigd is om alle risico's te kunnen dekken. De benodigde weerstandscapaciteit wordt berekend op basis van een risicosimulatie (Monte Carlo methode). Uitgangspunt hierbij is een statistische benadering die er vanuit gaat dat nooit alle risico's zich en tegelijk én in hun maximale omvang voordoen. Door deze benadering kan op een verantwoorde manier minder vermogen aan worden gehouden. In totaal zijn er voor de gemeente circa 118 risico's in beeld gebracht en van een risico inschatting voorzien. Wanneer al die risico's zich tegelijk in hun

maximale omvang zouden voordoen, is hiermee een bedrag gemoeid dat vele malen boven de benodigde weerstandscapaciteit uitkomt (absoluut maximum). Echter, rekening houdend met de inschatting van kans op voorkomen en verwacht geldelijk gevolg, kan op basis van de Monte Carlo simulatie bepaald worden dat het totale risicobedrag niet boven de € 19,8 miljoen (Stad en Grondbedrijf) uitstijgt.

Verwachte beschikbare weerstandsvermogen per 1-1-2017

De weerstandscapaciteit bestaat uit middelen en mogelijkheden waarover de gemeente beschikt om niet begrote kosten, die onverwachts en substantieel zijn, te dekken, zonder dat de begroting en het beleid aangepast hoeven te worden. Primair dienen de algemene reserves als buffer voor financiële tegenvallers. Dordrecht kent twee algemene reserves, namelijk de algemene stadsreserve (verwachte stand 31/12/2016 € 19,7 miljoen) en de algemene reserve van het Grondbedrijf (verwachte stand 31/12/2016 € 4,9 miljoen). Naast deze twee vermogensbestanddelen kent Dordrecht weerstandscapaciteit toe aan de Rentereserve (€ 5 miljoen), de Post onvoorzien voor een periode van één jaar (€ 1,0 miljoen) en de zekere erfpachtinkomsten voor een periode van drie jaar (€ 6,9 miljoen).

De ratio van het weerstandsvermogen

De benodigde weerstandscapaciteit die uit de risicosimulatie voortvloeit, zetten we af tegen de beschikbare weerstandscapaciteit. De uitkomst van die berekening vormt de ratio van het weerstandsvermogen. In onderstaande tabel presenteren we de berekening van de ratio van het weerstandsvermogen.

Specificatie van het verwachte weerstandsvermogen per 1-1-2017

	Beschikbare weerstandscapaciteit	Risico's	bedragen x € miljoen Ratio weerstandsvermogen
Algemene reserve Stad	€ 19,7	€ 10,5	
Algemene reserve Grondbedrijf	€ 4,9	€ 10,6	
Rentereserve	€ 5,0		
Post onvoorzien	€ 1,0		
Erfpachtinkomsten	€ 6,9		
Totaal	€ 37,5	€ 19,8*	1,9

* Gezamenlijke simulatie van risico's Stad en Grondbedrijf geeft een lager totaal risicoprofiel (€ 19,4 in plaats van € 20,6 miljoen) doordat de totale hoogte van het risicoprofiel gewogen wordt over een groter aantal risico's.

Ontwikkelingen weerstandsvermogen

De weerstandsratio komt per 1-1-2017 uit op een verwachte stand van 1,9. Dat is 0,9 hoger (= surplus) dan de met de raad afgesproken normratio van 1,0.

De ruimte boven de 1,0 is echter bij de Kadernota 2017 al ingezet voor (incidentele) beleidswensen in de jaren 2017 t/m 2019 (€ 9,0 miljoen) en voor het sluitend krijgen van de Begroting 2017 en 2018 (€ 4,0 miljoen). Daarnaast zijn er ver gevorderde plannen ten aanzien van de strategische aankoop van enkele panden aan de Spuiboulevard, waarvoor onttrekking aan de Algemene reserve nodig is. Wanneer deze posten in mindering worden gebracht op het surplus dan resteert een weerstandsratio van net iets boven de 1,0.

De berekeningen van de ratio kennen steeds een belangrijke nuancering: de rapportage omtrent het weerstandsvermogen is altijd een momentopname. Nieuwe projecten, economische ontwikkelingen en investeringsbeslissingen kunnen het risicoprofiel beïnvloeden waardoor het weerstandsvermogen aan tussentijdse fluctuaties onderhevig is.

Zo spelen er diverse ontwikkelingen die binnen een tijdsbestek van enkele jaren zowel een positieve als negatieve invloed kunnen hebben op de vermogenspositie en hiermee de ratio van het weerstandsvermogen. Te denken valt hierbij aan te nemen besluiten en verwachtingen omtrent:

- de werkelijke impact van de grote decentralisaties en hiermee gepaard gaande financiële afwegingen.
- de realisatie van diverse al ingeboekte taakstellingen, waaronder die op de verdergaande regionale samenwerking (onder andere de Veiligheidsregio).
- het structureel sluitend krijgen en houden van de meerjarenbegroting 2017-2020.
- de realisatie van het overschot van € 2,8 miljoen uit de Begroting 2016.
- de realisatie van de veranderopgaven uit de Agenda voor de stad.
- de mogelijke inkomstenderving uit precario op kabels en leidingen.

In de paragraaf 3.7 Grondbeleid wordt separaat uitleg gegeven over de ontwikkeling van het risicoprofiel en de algemene reserve van het Grondbedrijf in 2017.

3.3 Onderhoud kapitaalgoederen

3.3.1 Inleiding

Deze paragraaf over het onderhoudsniveau en daarmee het kwaliteitsniveau van kapitaalinvesteringen is onderverdeeld in de categorieën gemeentelijk vastgoed en openbare ruimte. Kapitaalgoederen zijn goederen waarvoor investeringen nodig zijn. Deze paragraaf geeft een overzicht van het beheer en onderhoud van genoemde goederen. De nadruk ligt hierbij op het vastgestelde onderhoudsniveau en de (lange termijn) onderhoudsplanning voor belangrijke gemeentelijke activa (kapitaalgoederen) zoals gebouwen, wegen, constructies, riolering, havens en groen. Deze kapitaalintensieve investeringen leggen een aanzienlijk beslag op de gemeentelijke middelen, zowel in aanschaf als in exploitatiekosten (zoals rente, afschrijving, kosten van groot en klein onderhoud en beheerskosten). Bovendien is onderhoud van deze investeringen van groot belang voor het functioneren van de gemeente op vele gebieden zoals leefbaarheid, veiligheid, vervoer en recreatie.

Kaders en beleid

Het huidige beleid met betrekking tot het onderhoud van kapitaalgoederen van de gemeente Dordrecht is vastgelegd in verschillende beleidsnotities die in het verleden door de raad zijn vastgesteld. Het onderhoud en beheer is vastgelegd in meerjaren onderhouds- en beheerplannen. Al deze kaders worden in de ['nota onderhoud kapitaalgoederen'](#) vermeld. Omdat bij deze nota de beleidsdiscussie plaatsvindt, kan in deze begrotingsparagraaf worden volstaan met de verwijzing naar de genoemde nota. Het uitvoeren van het beleid moet leiden tot een bestendige situatie waarin kapitaalgoederen worden onderhouden conform de vastgestelde functionaliteits- en kwaliteitsniveaus.

Planning en financiën

De begrotingsparagraaf 'Onderhoud kapitaalgoederen' biedt inzicht in de planning van 2017 om de vastgestelde onderhoudsambities te realiseren. De doelen zijn vertaald naar een puntsgewijze omschrijving van praktische onderhoudsactiviteiten. Vervolgens wordt ingegaan op de staat van onderhoud van het areaal. Met het onderhoud van kapitaalgoederen is een substantieel deel van de begroting gemoeid. In de jaarstukken vindt de verantwoording plaats over de realisatie van de benoemde ambities en ingezette middelen.

3.3.2 Gemeentelijk vastgoed

Algemeen

Het Vastgoedbedrijf (VGB) draagt zorg voor het beheer van het gemeentelijk vastgoed. In mei 2016 is de nieuwe Vastgoednota 2016-2018 door de raad vastgesteld. Belangrijk speerpunt in deze nota is het streven de portefeuille substantieel te verkleinen door middel van de verkoop van panden. Tevens zijn de uitgangspunten ten aanzien van het onderhoud vastgelegd. De implementatie van de Vastgoednota 2016-2018 is een kerntaak van het VGB.

Kerncijfers

Het bezit van het VGB is zeer divers en bestaat uit 128 complexen en 11 woonwagenlocaties. De diversiteit blijkt uit onderstaande voorbeelden van een aantal complexen die deel uitmaken van het gemeentelijk bezit:

- Het Stadhuis
- Het Stadskantoor
- Parkeergarages
- Gymzalen
- Ateliers
- Woonwagenlocaties
- Dordrechts Museum
- "Hof van Nederland" Museum
- "Huis ter Merwede" (Ruïne)
- "Sportboulevard" (IJshal/Zwembad/Sporthal)
- "Het Energiehuis" Theater/Popcentrum
- "De Holland" Nationaal onderwijs museum"

Beheer en onderhoud van het areaal

Het beheer en onderhoud wordt planmatig georganiseerd en is gericht op het actueel houden van de functionaliteiten. Voor elk pand is hiervoor een meerjaren onderhoudsplan (MJOP) opgesteld met als uitgangspunt niveau 3 conform de NEN 2767 norm. Aan de hand van jaarplannen wordt bepaald welk onderhoud daadwerkelijk wordt uitgevoerd.

In de Vastgoednota 2016-2018 is vastgelegd dat onderscheid wordt gemaakt tussen af te stoten en te behouden complexen. Bij de af te stoten panden is op basis van de bestaande MJOP's een taakstellend budget vastgesteld waarbij de functionaliteit, veiligheid en afspraken met zittende huurders zijn gewaarborgd maar wordt voorkomen dat er vervangingen worden gedaan die achteraf niet zinvol blijken te zijn. Bij de panden die in de portefeuille blijven, wordt aan de hand van de jaarschijf jaarlijks bepaald wat er aan onderhoud daadwerkelijk wordt uitgevoerd.

Wat gaan we doen in 2017?

- Dispositie panden: een nog te bepalen deel van de portefeuille zal ter verkoop worden aangeboden.
- Contractonderhoud: aan liften, CV-installaties en luchtbehandelingsinstallaties.
- Uitvoeren planmatig onderhoud aan vastgoed conform jaarplanning zoals schilderwerk, herstel van dakbedekkingen en kozijnen en het vervangen van CV-installaties en luchtbehandelingsinstallaties.
- Alle MJOP's worden geactualiseerd, waarbij de uitgangspunten uit de Vastgoednota 2016-2018 verwerkt worden en er tevens meer uniformiteit in de plannen wordt aangebracht.

3.3.3 Openbare ruimte

Algemeen

De kapitaalgoederen in de openbare ruimte betreffen wegen, groen, openbare verlichting, verkeersregelinstallaties (VRI's), constructies, speelvoorzieningen, havens en riolering. Over het gehele areaal worden, waar nodig, diverse dagelijkse beheer- en onderhoudswerkzaamheden uitgevoerd. Dit gebeurt veelal door het uitvoeren van meerjaren onderhoudsplannen op basis van de CROW¹-normen.

Van belang daarbij is een integrale kijk op kwaliteit, gebiedsgerichte benadering en resultaatgericht werken. Voor de kapitaalgoederen in de openbare ruimte heeft het aloude motto '*schoon, heel en veilig*' nog niets aan betekenis ingeboet. Voor het onderhoud en beheer beschikt de gemeente over:

- beheersystemen waarin van alle objecten de relevante data zijn ingebracht.
- de jaarlijkse schouw naar de onderhoudsgesteldheid van de objecten.
- Meerjaren Onderhoudsplannen (MOP's), waarin de jaarlijkse bestemming van de beschikbare middelen voor groot onderhoud en vervanging is bepaald. De projecten zijn vaak jaaroverschrijdend.

Wegen

Het 'Integraal Wegenbeheerprogramma 2010-2019' is leidend. Dit programma behelst een toename van het noodzakelijk onderhoud aan zowel asfaltwegen als elementverhardingen. Om de kwaliteit van de wegen te verhogen is besloten het budget voor wegonderhoud te verruimen, wat ertoe heeft geleid dat de afname van de visuele kwaliteit van de wegen enigszins tot stilstand is gebracht. De raad is vervolgens geïnformeerd over de mate van stapeling van het wegonderhoud, waarbij ook een risicoanalyse is uitgevoerd. De systematiek van deze risicoanalyse dient nu als basis voor de nieuwe voorstellen met als doel de achterstand in het wegonderhoud verder te verminderen.

¹ CROW is een kennisorganisatie op het gebied van infrastructuur, openbare ruimte, verkeer en vervoer en werk en veiligheid.

De wegennota "Waarheen met de Dordtse weg" is in 2013 door de raad vastgesteld. Omdat de beschikbare middelen nog steeds onvoldoende bleken, is de lijn van de vorige nota van de periode 2014-2017 voortgezet. In 2014 werd het jaarlijkse onderhoudsbudget opgehoogd met ca. € 1,5 miljoen en in de jaren daarna met € 0,9 miljoen. Daarbij is ook nog € 150.000 vrijgemaakt voor de voorbereiding van de heraanleg van de hoofdas Merwedestraat-Oranjelaan-Oranjepark. Vanaf 2016 is het jaarlijkse onderhoudsbudget voor grootonderhoud verder opgehoogd met € 5 miljoen. Een deel hiervan is gekapitaliseerd voor de uitvoering van de hoofdas Merwedestraat-Oranjelaan-Oranjepark.

Kerncijfers

Verhardingstype	Oppervlak in m2
Asfalt	2.038.823
Cementbeton	5.375
Elementen	3.318.517
Onverhard	817
Halfverhard	11.509
Totaal	5.375.041

Beheer en onderhoud van het areaal

De noodzaak om te blijven investeren in wegonderhoud is duidelijk. Aandachtspunt daarbij is de aanpak van de belangrijkste knelpunten (bijvoorbeeld de as Laan der Verenigde Naties, Dokweg, Wilgenbos). Bij het maken van keuzes is ook veiligheid een belangrijke factor. Daarnaast wordt gezocht naar nieuwe, innovatieve manieren van wegonderhoud. De kwaliteit van het wegenareaal is aan schommelingen onderhevig. Om die reden is sinds 2008 de kwaliteit in beeld gebracht. Deze schommelingen ontstaan vooral op de scheiding tussen de schade-categorieën. Voor de uitvoering van het onderhoud maken deze schommelingen niet uit omdat alleen de wegdelen met ernstige schade waar geen twijfel over bestaat, worden hersteld. De afgelopen drie winters waren vrij zacht. Hierdoor is in 2015 en in de winter 2015-2016 nauwelijks vorstschade geweest. Door het aanbrengen van slijtlagen en het vullen van scheuren is het asfalt voldoende dicht gemaakt om in een milde winter de schade te beperken.

In onderstaande tabel wordt de Dordtse beeldkwaliteit beoordeeld en vergeleken met de maximaal toelaatbare percentages die door het CROW zijn vastgesteld:

	Voldoende	Matig	Richtlijn overschreden	Richtlijn ernstig overschreden
Resultaat 2008	79%	4%	2%	15%
Resultaat 2009	81%	5%	2%	12%
Resultaat 2010	76%	4%	3%	16%
Resultaat 2011	79%	5%	2%	14%
Resultaat 2012	84%	4%	2%	10%
Resultaat 2013	81%	4%	2%	13%
Resultaat 2014	80%	4%	2%	14%
Resultaat 2015	87%	1%	1%	11%
Resultaat 2016	86%	2%	1%	11%
Max. toelaatbaar:	81-88%	7-11%	5-8%	0%

Wat gaan we doen in 2017?

- Uitvoeren van regulier onderhoud van wegen.
- Uitvoeren van grote projecten volgens jaarschijf 2017 van de Meerjaren Onderhoud Planning (MOP). Voorbeelden van uit te voeren projecten zijn: Damplein, H.R. Holst-erf, Abraham Kuypersweg.
- Starten met de voorbereiding van grote projecten volgens jaarschijf 2018 en 2019 van de MOP.
- Verder uitwerken van denkrichtingen voor het beperken van de financiële opgave voor wegen.

Groen

Het groen speelt een belangrijke rol bij een positieve beleving van de stad. Met name in de binnenstad is het van groot belang dat de onderhoudskwaliteit van een hoog niveau is. Het onderhoud in het centrum en het boomonderhoud gebeurt deels door eigen medewerkers. Het andere onderhoud in het centrum wordt uitgevoerd door aannemers. Het groenonderhoud buiten het centrum is volledig uitbesteed aan particuliere ondernemers en de sociale werkvoorziening DW Groen. Groot projectmatig onderhoud wordt gepland via het meerjarenonderhoudsprogramma. Dit gebeurt altijd in combinatieprojecten met de overige producten in de openbare ruimte, waarvan in dit kader 'wegen' en 'riolering' de belangrijkste zijn.

Kerncijfers

Soort	2015	2016	
Bomen	44.500	44.500	Stuks
Oppervlak Bossen en Struwelen	852.000	849.000	m2
Oppervlak Heesters en Bodembedekkers	437.000	436.000	m2
Oppervlak Sierbeplanting	21.500	21.500	m2
Hagen (lengte)	42.500	43.000	m2
Oppervlak Intensief Gras	1.391.000	1.398.000	m2
Oppervlak Extensief Gras	2.735.000	2.728.000	m2
Oppervlak Water	1.469.000	1.471.000	m2

Beheer en onderhoud van het areaal

De staat van onderhoud van het groen-areaal wordt wekelijks stadsbreed gemonitord. Er zijn gemiddeld over het jaar niet of nauwelijks onderhoudsachterstanden. In zeker 95% van de gemeten gevallen voldoet het groenonderhoud aan de gestelde eisen (het hoogste A-niveau voor de Binnenstad en B-niveau voor de rest van de stad).

Bomen

Ook het regulier onderhoud van het bomenbestand is op orde. De bomen staan er over het algemeen (ook landelijk gezien) goed bij. Wel is aandacht voor boomziekten onveranderd actueel. Dordrecht werkt mee aan landelijke onderzoeken bij de bestrijding van de kastanjebloedingsziekte en de essentaksterfte. De laatste stand van zaken is dat beide ziekten toenemen. Dat is vooral voor de essen een groot risico want 16% van het bomenbestand in Dordrecht bestaat uit deze boomsoort. Bij een verdergaande aantasting kunnen grote gaten in het Dordtse bomenbestand ontstaan.

Wat gaan we doen in 2017?

- Groenonderhoud binnen de vastgestelde beleidsafspraken.
- Groenrenovaties en projecten in het meerjarenonderhoudsprogramma.
- Bestrijding van en het anticiperen in onderzoek naar boomziekten.
- Experimenteren met en bijdragen aan nieuwe ontwikkelingen met betrekking tot boomziekten en aantastingen.
- Aanbesteding van het onderhoudscontract van het ecologisch groenonderhoud (samenwerking met de Natuur- en Vogelwacht Biesbosch).
- Verdere implementatie van het (integraal) beheersysteem.
- Opstellen en aanbesteden van drie integrale wijkonderhoudsbestekken voor Krispijn, Sterrenburg en Dubbeldam.
- Start maken met assetmanagement 'Bomen'.

Openbare verlichting

De openbare verlichting speelt een belangrijke rol bij de leefbaarheid en de veiligheidsgevoelens onder de bewoners. De gemeente hanteert als uitgangspunt voor de toepassing van openbare verlichting de aanbevelingen en technische richtlijnen van de Nederlandse Stichting Voor Verlichtingskunde (NSVV) en de Nederlandse Praktijk Richtlijn (NPR). In het kader van 'Smart City' zijn er investeringen gedaan in SMART verlichting en LED-lampen waardoor er nu meer objecten zijn, terwijl het energieverbruik afneemt.

Kerncijfers

Onderstaande cijfers geven het areaal weer per 31 december van het vermelde jaar.

	2013	2014	2015
Lichtobjecten (aantal)	24.671	24.765	24.875
Geïnstalleerd vermogen (Kw)	1.142*	1.131*	1.116*
Energieverbruik (Kwh)	4.687.595*	4.641.743*	4.579.810*

*inclusief sfeer en objectenverlichting

Beheer en onderhoud van het areaal

Staat van onderhoud van het areaal met betrekking tot verlichting is als volgt:

	2013	2014	2015
Voldoet aan lichttechnische richtlijn (%)	89,10	92,93	97,02
Gemiddelde leeftijd lichtmast (jaar)	19,84	19,84	20,42
Gemiddelde leeftijd armatuur (jaar)	10,96	9,45	9,24

Wat gaan we doen in 2017?

- Regulier onderhoud.
- Lichtmasten schilderen.
- Groepsgewijze lampvervangings.
- Storingen (wijklijnmeldingen) behandelen.

Verkeersregelininstallaties (VRI's)

Het doel van de verkeersregelininstallaties, is het waarborgen van de bereikbaarheid, het verbeteren van de luchtkwaliteit en het verbeteren van de doorstroming van fiets- en busverkeer. VRI's zijn onderdeel van het wegennetwerk van de gemeente Dordrecht en zijn afgelopen decennia ontwikkeld tot complexe computersystemen. Moderne VRI's zijn tot veel meer in staat dan enkel het aan- en uitschakelen van groene, gele en rode lampen en worden nu gezien als een belangrijk hulpmiddel bij het verbeteren van een veilige doorstroming. Behalve op het Dordtse wegennet spelen deze installaties ook een belangrijke rol bij regionale en aangrenzende rijkswegen. Met het aanschaffen van de module "Dashboardmanager" van de kwaliteitscentrale en het implementeren van de VRI's aan een Assetmanagementsysteem, worden de prestaties en de kwaliteit van ieder kruispunt in Dordrecht op een hoger abstractieniveau gemonitord, gemeten en gerapporteerd.

Kerncijfers

Aantal	Leeftijdsgroep	Categorie	Percentage
22	5 jaar<	Uitstekend	44%
5	5 tot 8 jaar	Goed	10%
8	8 tot 12 jaar	Basis	16%
15	12 jaar>	Sober	30%
50			100%

Beheer en onderhoud van het areaal

Op het basisniveau wordt er vanuit gegaan dat de verkeersregelininstallatie 'normaal/sober' wordt onderhouden en dat de regelautomaat na vijftien tot twintig jaar wordt vervangen. Een oudere automaat leidt tot een lager kwaliteitsniveau, vanwege een hogere storingsgevoeligheid en een afnemende beschikbaarheid van reserveonderdelen.

Wat gaan we doen in 2017?

- Vervangen VRI's Merwedestraat en Oranjelaan "Project Reconstructie Oranjelaan, Rijksweg – Kamerling Onnesweg en Pieter Zeemanweg.
- Regie onderhoud aan verkeersregelininstallaties.
- Onderhoud binnenstadafsluiting (pollers).
- Herstel en verhaal van schade aan VRI's.
- VRI-masten schilderen.
- Aanbesteding 1ste lijns onderhoud verkeersregelininstallaties.
- Assetmanagement uitvoeren op de Asset VRI en uitbreiden nieuwe assetmanagementsysteem.
- VRI's aansluiten op cameramanagement systeem (monitoren verkeersstromen).
- Verkeerscomputer en beheersystemen op orde houden.
- Realisatie verkeerregelininstallatie "Smart City" (intelligente verkeersregelautomaten).

Constructies

Onder de noemer 'constructies' vallen bruggen, tunnels en viaducten, dam- en keerwanden, duikers en fonteinen. Het jaarlijks onderhoud wordt uitgevoerd volgens het onderhoudsplan van het beheersysteem 'KUBIS'. Het groot onderhoud wordt uitgevoerd in het kader van de meerjaren- investeringsplanning.

Kerncijfers

	Aantal	Aantal	
Vaste bruggen	261	Fonteinen	10
Beweegbare bruggen	11	Keermuren	75
Constructieve duikers	89	Trappen en hekwerken	501
Tunnels	21	Kunstwerken	114
Viaducten	7	Overig	289
Damwanden	81		

Beheer en onderhoud van het areaal

Het areaal is goed op orde. De staat van onderhoud van het areaal is uit te drukken in een veiligheidsurgentie en een economische urgentie tot onderhoud. Aan elke schade of gebrek van een constructie is daarvoor een urgentiewaarde toegekend in het beheersysteem. Deze urgenties worden weergegeven met een cijfer die varieert van 1 tot en met 5. Het cijfer 1 geeft aan dat aan de constructie de komende 5 jaar geen onderhoudswerkzaamheden nodig zijn. En het cijfer 5 betekent dat er direct maatregelen moeten worden

genomen. Het algemeen gemiddelde in Dordrecht op veiligheid ligt op 1,9. En het algemeen gemiddelde van de economische urgentie ligt op 2,1. Dit betekent dat het areaal goed op orde is.

Wat gaan we doen in 2017?

- Het in stand houden van de objecten die zijn opgenomen in het beheersysteem KUBIS, alle objecten moeten veilig, heel en schoon zijn.
- Invoering van het nieuwe beheersysteem en assetmanagement.
- Verwijderen van graffiti in tunnels en op bruggen.
- Uitvoeren van groot onderhoud aan diverse constructies:
  - Vervangen rolbasculebaan en pennenbaan Engelenburgerbrug.
  - Vervangen van de apparatuur van de Centrale Brugbediening.
  - Vervangen van enkele wijkbruggen.
  - Vervangen van enkele houten damwanden.
  - Voorbereiding voor de vervanging van de Vlijbrug en Baden Powelbrug.
  - Vervangen van de Wijnbrug.
  - Conservering tunnel Krispijn.
  - Conservering Prins Hendrikbrug.
- Schade herstel vandalisme.
- Vervangen verkeersbrug Rijksstraatweg en de brug Noorder Elsweg.
- Vernieuwen elektrische installatie Engelenburgerbrug.

Speelvoorzieningen

Overeenkomstig de nota 'Speelruimtebeleid Dordrecht 2013 – 2022' streeft de gemeente naar een woonomgeving met kwalitatief en kwantitatief goede speelruimte. De speelvoorzieningen zijn bedoeld voor kinderen uit verschillende leeftijdsgroepen. Daarbij wordt gestreefd naar een evenwichtige verdeling van de speelvoorzieningen over de wijken in relatie tot de huidige en toekomstige kinderaantallen.

Kerncijfers

Aantal speelplekken	359
Aantal speeltoestellen	963
Aantal sporttoestellen	274

Beheer en onderhoud van het areaal

De voorzieningen in Dordrecht voldoen aan de wettelijke kaders en zijn in goede staat van onderhoud. Speeltoestellen worden in Dordrecht vier maal per jaar conform de wettelijke veiligheidseisen geïnspecteerd. De afgelopen jaren is vooral geïnvesteerd in duurzame voorzieningen, waardoor de kwaliteit ook op de lange termijn kan worden geborgd. Hierbij wordt natuurlijk rekening gehouden met de technische noodzaak tot onderhoud of vervanging en de behoefte die er bij bewoners is.

Wat gaan we doen in 2017

- Regulier onderhoud.
- Onderhoud aan kunstgrasondergronden, valdempende ondergronden en zandondergronden.
- Onderhoud zandbakken (verversen zand).
- Herinrichting van de speelplekken in de Schipbeekstraat, de Lindelaan en het Mina Krüseman-erf.
- Op basis van de veiligheidsinspectie en maatschappelijke ontwikkelingen wordt in januari 2017 een lijst opgemaakt van herin te richten speelplekken.

Havens

Het onderhoud van de havenvoorzieningen wordt conform het Meerjarenonderhoudsplan 2009–2019 uitgevoerd. Het areaal in het havengebied bestaat onder andere uit kademuren, steenglooiingen, steenbestortingen, scheepvaartverkeerstekens, afmeervoorzieningen (steigers, palen, pontons en remmingwerken) en waterbodems.

Kerncijfers

Waterbodems (onderhoudsbaggeren)	ca. 1,2 mln. m2
Kademuren	ca. 5,5 km
Oeverconstructies (steenglooiing en bestorting)	ca. 30 km
Steigers	ca. 350 m
Vloeiपालen	ca. 750 st
Scheepvaartverkeerstekens	ca. 50 st
Watertrappen (staal)	ca. 300 st
Walbolders	ca. 150 st

Beheer en onderhoud van het areaal

Alle havenvoorzieningen in Dordrecht, de historische kades in het bijzonder, worden regelmatig gemeten en geïnspecteerd. Uit deze bewaking is gebleken dat een aantal kades aan het verzakken zijn en scheuren vertonen. Vijftientig procent van de kademuren is in goede staat, maar vijftien procent is toe aan groot onderhoud of vervanging. Vanwege deze toenemende zorg is gestart om enkele kades zeer grondig te inspecteren en constructief te toetsen. Daaruit bleek dat de stabiliteit en kwaliteit bij verschillende kades extra aandacht nodig heeft. De onderhoudstoestand van het areaal kan als volgt worden weergegeven:

Staat van onderhoud van het areaal

	Op orde
Kademuren	85%
Steenglooingen	90-95 %
Steenbestortingen	90%
Scheepvaartverkeerstekens	95%
Afmeervoorzieningen	90%
Waterbodems	95%

Wat gaan we doen in 2017

- Volgens het inspectieplan kademuren 2015-2020 wordener risico gestuurde inspecties uitgevoerd in volgorde van belangrijkheid aan een aantal kademuren om de risico's van deze kademuren in beeld te brengen.
- Vervangen kademuur aan de Korte Gelderse Kade en de Engelerburgerkade.
- Onderhoud steenglooingen langs het Wantij.
- Aan de hand van de controle peilingen worden er onderwaterbestortingen uitgevoerd aan bodembestorting langs kademuren en onderwatertaluds in de binnenstadhavens.
- Onderhoudsbaggerwerk aan de Westergoot, het Wantij en de Hooikade.
- Vervangen van 10 vloedpalen in de Voorstraathaven.
- Schilderen van de paalkoppen van vloedpalen in de binnenstad.

Riolering

De wet 'Verankering en bekostiging gemeentelijke watertaken' verplicht gemeenten te beschikken over een verbreed Gemeentelijk RioleringsPlan (GRP). In 2015 is het huidige GRP V (2016-2020) opgesteld en aan de raad aangeboden. Met het Waterschap en de gemeenten Hendrik-Ido-Ambacht en Zwijndrecht wordt samengewerkt om hogere kwaliteit en verminderde kwetsbaarheid te bereiken. De vijf gekozen werkvelden hierbij zijn: vervangingssystematiek riolering, optimaliseren bewaking lozingen riolering, gezamenlijk onderhoud gemalen, gezamenlijke wachtdienst inventarisatie en een meet- en monitoringssysteem (ISA).

Kerncijfers

Dordrecht heeft ca. 690 km riolering (vrijverval riolering, persleidingen, duikers).

Beheer en onderhoud van het areaal

Ieder jaar wordt invulling gegeven aan de wettelijke zorgplicht inzake een doelmatige inzameling en transport van afvalwater. Zo geven we uitvoering aan het gemeentelijk rioleringsplan. Er zijn hierbij geen onderhoudsachterstanden. Alle noodzakelijke werkzaamheden zijn ingepland of in uitvoering. Het voornaamste risico in relatie tot de staat van onderhoud zijn ingroeïende boomwortels. De steeds extremere weersomstandigheden leiden tot problemen. Hevige regenval kan leiden tot overstroming van gebouwen en meer riooloverstorten en dus meer vervuiling van het oppervlaktewater. Het rioolstelsel is onderzocht op het hydraulisch functioneren. Hierbij is geïnventariseerd of er potentiële knelpunten zijn bij extreme buien. De conclusie is dat het rioolstelsel zodanig robuust is dat er in ieder geval op korte termijn geen acute maatregelen nodig zijn.

Wat gaan we doen in 2017 ?

- Rioolvervanging: Voorstraat Oost (140m), Riouwstraat (259m), Krommedijk (32m), Gravensingel (150m), Magnoliastraat (325m), Roland Holst-erf (408m), Assumburg (628m), Van Hallstraat (177m), Erasmuslaan (269m).
- Van binnenuit repareren (relining): Ceramstraat (33m), Laan der VN (64m).
- Deelrenovaties door de gehele stad.
- Reiniging en inspectie: Staart Oost, Sterrenburg gedeeltelijk, Dordtse Hout en hoofdriool.
- Vervanging leidingwerk gemaal Kerkeplaat.
- Vervanging leidingwerk en pomp(en): gemalen Hugo de Grootplein, Kilkade, Kalkhaven/Keizershof, De Vereeniging, Noordendijk, Land van Valk.
- Overig onderhoud: inspectie ont- en beluchters en plaatsen hekwerken (gemaal Robijn), aanpassen elektronische installatie (gemaal Tunnel Laan der VN) en vervangen van de toegangsluiken (gemaal Handelskade).

3.4 Financiering

In deze paragraaf komen de onderwerpen aan de orde die behoren tot het geldstromenbeleid van de gemeente. Als gevolg van het nieuwe Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) is in deze paragraaf een toelichting op de rente opgenomen. Het renteoverzicht, waarin is aangegeven hoe de rentekosten zijn opgebouwd en hoe deze worden toegerekend aan taakvelden.

De onderdelen die achtereenvolgens aan bod komen zijn:

- de financierings- en schuldpositie,
- risicobeheer (met name rente- en kredietrisico),
- kasbeheer,
- renteoverzicht

3.4.1 Algemeen

Het op 9 december 2014 vastgestelde [Financieringsstatuut](#) vormt het kader voor beleid en uitvoering van de treasuryfunctie. Afhankelijk van de hoogte en de verwachte duur van het liquiditeitstekort of –overschot, wordt vermogen tijdelijk of langdurig aangetrokken of tijdelijk uitgezet. Het uitgangspunt bij het aantrekken van vermogen is dat de kasgeldlimiet optimaal benut wordt en zoveel mogelijk kort vermogen wordt aangetrokken. Benadrukt wordt dat de financieringsfunctie van de gemeente Dordrecht uitsluitend de publieke taak dient en dat een prudent beleid gevoerd wordt binnen de kaders die zijn gesteld in de Wet financiering decentrale overheden (Wet fido).

Binnen de financiële functie van de gemeente is het van belang om onderscheid te maken tussen treasury- en de controlfunctie. Treasury zorgt voor de beschikbaarheid van geldmiddelen; de controlfunctie is belast met het toezicht en de bewaking van de aanwending ervan. Vanuit deze rollen is de focus bij treasury gericht op feitelijke in- en uitgaande kasstromen, terwijl de controlfunctie veelal redeneert in termen van baten en lasten. In deze paragraaf staan voornamelijk de kas- en financieringsstromen centraal.

Ontwikkelingen

De rente op de geld- en kapitaalmarkten geven nog steeds historisch lage niveau's aan. Vanaf 2015 is de rente van 1-maandskasgeldleningen onder de 0% uitgekomen. De 3-maands Euribor zal naar verwachting rond het niveau van juli 2016 blijven schommelen (-0,30%). De in het najaar 2015 ingezette daling van de kapitaalmarktrente heeft zich in het eerste halfjaar van 2016 verder voortgezet. De marktverwachting is dat de kapitaalmarktrente voor 2017 hooguit licht zal stijgen. Substantiële rentestijgingen worden niet verwacht, vooral omdat de inflatieverwachting (fors) achterblijft bij de ECB-doelstellingen.

Nieuwe BBV regelgeving

Op grond van het nieuwe BBV en de daarbij specifiek verschenen notities rente en grondexploitaties, is de systematiek van rentetoerekening gewijzigd. In de nieuwe paragraaf 3.4.5 is deze systematiek verder uitgewerkt.

3.4.2 Schuldontwikkeling

Voor een (langdurig) financieringstekort dient de gemeente geld te lenen. De gemeente sluit daarvoor dan een langlopende geldlening af. Voordat we daartoe over gaan benutten we eerst de wettelijk toegestane ruimte binnen de kasgeldlimiet. Zie tabel 1.

Leningenportefeuilles

Er worden twee soorten leningenportefeuilles onderscheiden, te weten opgenomen leningen en uitzettingen. De mutaties in uitzettingen zijn opgenomen in tabel 2 van deze paragraaf.

Leningmutaties	Bedragen x€1000			
	2017	2018	2019	2020
Schulden lang 1-1	316.729	344.192	323.896	303.567
Aflossing	12.537	20.296	20.329	45.363
Nieuwe leningen	40.000	0	0	0
Schulden lang 31-12	344.192	323.896	303.567	258.204
Schulden kort (kasgeldleningen)	40.000	40.000	40.000	40.000

Tabel 1 (conform geprognosticeerde balans)

De aflossingstoename in 2020 houdt verband met een aflossing ineens van 25 miljoen euro bij de Bank Nederlandse Gemeenten (BNG). De precieze momenten waarop (delen van) investeringskredieten nodig blijken, zijn van grote invloed op de werkelijke leenbehoefte. Vooralsnog gaan we niet uit van langlopende leenbehoefte vanaf 2018.

Uitzettingen

Onder uitzettingen worden *verstrekte* langlopende geldleningen en beleggingen verstaan. Hieronder volgt het verloop ervan in 2017, die in tabel 7 nog wordt gespecificeerd naar risicocategorie.

Uitzettingen	Bedragen x€1000
Omschrijving	Bedrag
<u>Verstreckte geldleningen</u>	
Stand per 1 januari 2017	37.474
Nieuwe leningen	0
Reguliere aflossingen	-1.487
Vervroegde aflossingen	
Rente-aanpassing (oud percentage)	
Rente-aanpassing (nieuw percentage)	
Stand per 31 december 2017	35.987
<u>Beleggingen</u>	
Stand per 1 januari 2017	73.615
Afloop/expiratie (1)	-14.500
Herbelegging	0
Opgebouwd rendement duurzame belegging (2)	1.275
Stand per 31 december 2017	60.390
Totaal uitzettingen per 1 januari 2017	111.089
Totaal uitzettingen per 31 december 2017	96.377

Tabel 2 Mutaties uitzettingen

- (1) In oktober 2017 vindt de eerste vrijval plaats van de duurzame belegging (inclusief opgebouwd rendement) van € 14,5 miljoen bij Halifax Bank of Scotland (HBOS). Omdat volgens de Wet Fido/RUDDO geen nieuwe uitzettingen mogen plaatsvinden zetten wij deze gelden in voor beperking van de eigen financieringsbehoefte in 2017. Met de in tabel 2 vermelde nieuwe langlopende lening van € 40 miljoen is hier al rekening mee gehouden.
- (2) Dit betreft het gegarandeerde rendement op de duurzame belegging. Dit wordt jaarlijks als boekwaardevermeerdering (te vorderen) verantwoord; daadwerkelijke uitkering van het totale rendement vindt contractueel plaats bij de expiratie van de belegging in 2017 en 2018.

3.4.3 Risicobeheersing

Zoals eerder benoemd vormt risicobeheersing één van de pijlers van de Wet fido. De belangrijkste risicoaspecten die verbonden zijn aan de uitvoering van de gemeentelijke treasuryfunctie betreffen rente- en kredietrisico's.

Renterisico

Renterisico's kunnen vanuit Wet fido-optiek worden gezien op de korte en op de langere termijn.

Renterisico op korte schuld: de kasgeldlimiet.

Met de kasgeldlimiet is in de Wet fido een norm gesteld voor het maximum bedrag waarop de gemeente haar financiële bedrijfsvoering met kortlopende middelen (looptijd <1 jaar) mag financieren: 8,5% van het begrotingstotaal. Voor het jaar 2017 bedraagt de kasgeldlimiet € 41,2 miljoen. Volgens de Wet fido mag de kasgeldlimiet maximaal drie kwartalen achtereenvolgens worden overschreden. Hierna dient er geconsolideerd te worden. Hierbij moet een deel van de kortlopende schulden worden omgezet in een langlopende financiering.

	Bedragen x€1000
Berekening kasgeldlimiet 2017	
Begrotingstotaal	485.787
Wettelijk percentage	8,5%
Kasgeldlimiet	41.292

Tabel 3: Berekening kasgeldlimiet 2017

De gemeente Dordrecht verwacht in 2017, mede door de eerder gemelde aan te trekken lening van € 40 miljoen, binnen de totale kasgeldlimietruimte te opereren.

Renterisico op langlopende schuld: de renterisiconorm.

De gemeente loopt renterisico op het moment dat nieuwe leningen moeten worden aangetrokken (herfinanciering) of als een renteherziening van toepassing is. Om het renterisico te beheersen is in de Wet fido de renterisiconorm geformuleerd. Het doel van deze norm is het voorkomen van een overmatige afhankelijkheid van het renteniveau in één bepaald jaar, één en ander ter bescherming van de gemeentelijke financiële positie. Met deze norm beoogt de Wet fido een solide financieringswijze bij openbare lichamen. Het renterisico is een optelsom van leningen met renteherziening en aflossingen.

	Bedragen x€1000			
Renterisico's	2017	2018	2019	2020
Renteherzieningen	-	-	-	-
Aflossingen	12.537	20.296	20.329	45.363
Renterisico	12.537	20.296	20.329	45.363
Berekening renterisiconorm				
Begrotingstotaal 2017	485.787			
Wettelijk percentage	20%			
Renterisiconorm 2017	97.157			
Toetsing renterisico aan norm:				
Renterisico	12.537			
Renterisiconorm	97.157			
Ruimte binnen de norm	84.620			

Tabel 4: Renterisiconorm

Conform voorschrift van de Wet fido wordt het renterisico voor de komende vier jaar bepaald, waarbij de renterisiconorm alleen betrekking heeft op het totaal van de begroting van het komende jaar. Conclusie is dat voor 2017 (en bij het huidige begrotingstotaal ook voor de komende jaren) de ruimte volgens de toetsnorm in orde is.

Kredietrisico

Kredietrisico op leningen en beleggingen

Het kredietrisico richt zich op de kredietwaardigheid (en dus risicoprofiel) van de tegenpartijen bij financiële transacties. Kredietrisico's gelden bij uitzettingen (verstekte leningen en beleggingen) en verleende garanties.

Risicogroep:	Bedragen x€1000			% per eind 2017
	Verwachte boekwaarde per			
	1-1-2017	31-12-2017		
Woningcorporaties met garantie WSW	€ 11.512	€ 10.588		11,0%
Financiële instellingen	(1) € 73.615	€ 60.390		62,7%
Overige instellingen volgens Treasurystatuut/ gemeentelijk beleid	(2) € 25.962	€ 25.399		26,4%
Totaal	€ 111.089	€ 96.377		100,0%

Tabel 5 Specificatie uitzettingen naar risicocategorie

(1) zie nadere specificatie in tabel 6

(2) zie nadere specificatie in tabel 7

Kredietwaardigheid

In de volgende tabel wordt de gehele uitzettingenportefeuille naar kredietwaardigheid gespecificeerd. Tabel 7 betreft de uitzettingen bij financiële instellingen; de daarop volgende tabel 8 de uitzettingen bij andere lenende partijen.

Kredietwaardigheid					Bedragen x €1000		
Tegenpartij	Jaar aanvang	Jaar afloop	Coupon	Verwachte boekwaarde		Credit-ratings	
				01-01-2017	31-12-2017	S&P juli 2016	
EZH-beleggingen							
CLN ING Bank/GE Euro Capital	2008	2021	5,60%	11.000	11.000	A-/AA+	
CLN RBS/GE Euro Capital	2008	2018	5,50%	11.000	11.000	BBB-/AA+	
CLN Barclays/GE Euro Capital	2011	2020	3,15%	9.240	9.240	A-/AA+	
Duurzame belegging							
HBOS/FTSE 4 Good Global 100 inc	2007	2017	4,50%	14.125	0	BBB+	*
HBOS/FTSE 4 Good Europe 50 inc	2007	2018	4,50%	14.125	14.575	BBB+	*
UniCredit/Belair Sustainabele Fund	2007	2018	4,50%	14.125	14.575	BBB-	*
TOTAAL				73.615	60.390		

Tabel 6: Kredietwaardigheid financiële instellingen

De duurzame beleggingen betreffen duurzame garantieproducten via Oyens & Van Eeghen

* De weergegeven boekwaarde betreft de oorspronkelijke inleg van € 10 miljoen nominaal, vermeerderd met opgebouwd rendement dat per einddatum van de belegging ineens zal worden uitgekeerd.

Eén deel van de duurzame belegging valt in 2017 vrij, maar mag niet meer worden belegd. Deze wordt betrokken in de totale financieringsbehoefte. Bij sommige partijen is na het moment van aankoop, de creditrating verlaagd. De daarmee verband houdende beleggingen mogen volgens de Wet fido worden gehandhaafd. Deze behoeven niet tussentijds verkocht te worden.

			Bedragen x €1000	
Lenende partij	1-1-2017	31-12-2017		
Leningen SVN inz. funderingsherstel	14.489	14.489		
Yulius	8.092	7.544		
Ov. langlop. Leningen	81	76		
Leningen NRF Dordrechts Restauratiefonds	2.857	2.857		
Selfservice vervanging VOB	199	189		
Stichting Sportvoorziening Dubbeldam	91	91		
Leningen SVN Dichterskwartier iz PWV	70	70		
Via SVN verstrekte Startersleningen	120	120		
Voorziening leningen SVN funderingherstel	-37	-37		
Totaal	25.962	25.399		

Tabel 7: Specificatie overige instellingen

Bij deze partijen is er relatief beperkt risico. Het grootste risico zit op terugbetalingen van leningen voor startersherstel, maar die zijn op individueel niveau. Yulius is een partner in de zorgketen (onder andere Jeugdzorg/WMO). Er zijn geen betalingsproblemen. Wel heeft de branche en dus ook Yulius problemen met controleverklaringen bij jaarverslagen; dit hoofdzakelijk als gevolg van controletechnische problemen vanuit oude afspraken en regelgeving.

Kredietrisico ten aanzien van borgstellingen (gemeentegaranties)

We kennen als gemeente directe borgstellingen en achtervang. Bij directe borgstellingen staat de gemeente voor geldgevers borg voor de betaling van rente en aflossing op langlopende geldleningen voor een derde partij. Deze leningen zijn veelal aangetrokken voor activiteiten in het verlengde van de gemeentelijke publieke taak. Bij gemeenschappelijke regelingen is het risico beperkt. Ingeval van een financieel probleem zal onder andere naar taakstellingen en deelnemersbijdragen gekeken moeten worden. Bij HVC zal dan onder andere naar tarieven gekeken moeten worden, echter momenteel is er geen groot garantierisico omdat de bedrijfsresultaten en -prognoses zijn verbeterd.

Achtervang WSW houdt in dat de gemeente, soms samen met het Rijk, een rol speelt in de zekerheidsstructuur van een waarborgfonds, bijvoorbeeld de Stichting Waarborgfonds Sociale Woningbouw. Door deze structuur kunnen instellingen die bij een waarborgfonds zijn aangesloten tegen de laagste rente lenen. Bij de achtervangconstructie WSW dienen bij aanspraken van banken, voor zover het WSW zelf onvoldoende geld heeft, de corporaties eerst collectief bij te dragen. Vervolgens kan overgegaan worden tot verkoop/executie van vastgoed. WSW streeft er bij haar toezichtsbeleid naar om het betaalrisico voor gemeenten maximaal 1% te laten zijn. Het garantierisico sportsector wordt jaarlijks beschouwd in het gemeentelijke risico-inventarisatiesysteem.

De verwachting van de ontwikkeling van de borgstellingen van Dordrecht gedurende 2017 is als volgt:

Vorm	Bedragen x €1000		
	Bedrag per 01-01-2017	Bedrag per 31-12-2017	% per eind 2017
Directe borgstellingen			
Instellingen in zorgsector	-	-	0,0%
Verbonden partijen (incl. Gemeenschappelijke Regelingen)	84.423	81.884	12,3%
Sportverenigingen en stichtingen	7.099	6.826	1,0%
Overige	192	87	0,0%
	91.714	88.797	13,4%
Achtervang			
WSW (woningcorporaties)	574.297	574.297	86,6%
TOTAAL	666.011	663.094	100,0%

Tabel 8 Specificatie borgstellingen per categorie

Het in voorgaande tabel per begin 2017 genoemde bedrag van ca. € 84 miljoen voor verbonden partijen kan als volgt worden gespecificeerd:

- € 12,8 miljoen Wegschap Tunnel Dordtse Kil.
- € 31,4 miljoen HVC Alkmaar (via GR Gevudo).
- € 32,8 miljoen overige gemeenschappelijke regelingen (Drechtsteden, Veiligheidsregio, Drechtwerk, Parkschap Biesbosch).
- € 7,4 miljoen Coöperatieve Ontwikkeling Leerpark UA inzake de Duurzaamheidsfabriek.

Deze beschouwing betreft alleen de vaste schuld. De vlottende schuld van verbonden partijen, met een looptijd van korter dan een jaar, is hierin niet betrokken.

3.4.4 Kasbeheer

Betalingsverkeer

De inrichting van het betalingsverkeer (het beheer van het gemeentelijke rekeningstelsel, het coördineren van bevoegdheden en het verrichten van feitelijke betalingen) alsmede de saldogeregulatie wordt verzorgd vanuit Servicecentrum Drechtsteden (SCD). De NV Bank Nederlandse Gemeenten (BNG) is huisbankier van de gemeente Dordrecht. Daarnaast heeft de gemeente betalingsverkeerrelaties met ABN Amro, ING en Rabobank.

Schatkistbankieren

Bij het gemeentelijk saldobeheer geldt de regeling waarbij gemeenten tijdelijk overtollige geldmiddelen, rekening houdend met een drempelbedrag, bij het Ministerie van Financiën dienen onder te brengen. Het drempelbedrag voor de gemeente Dordrecht voor 2017 is als volgt berekend:

Drempelbedrag Schatkistbankieren 2017		Bedragen x €1000
Begrotingstotaal		485.787
Wettelijk percentage		0,75%
Drempelbedrag		3.643

Tabel 9

Wanneer de gemeente het drempelbedrag overschrijdt dient het meerdere afgestort te worden in 's Rijks Schatkist. Over dit saldo wordt op dit moment geen rente vergoed.

3.4.5 Renteoverzicht

Deze paragraaf is nieuw in de Begroting van de gemeente Dordrecht. Op grond van het nieuwe BBV is de rentesystematiek gewijzigd en is voorgeschreven dat deze wordt opgenomen in de Begroting. Inhoudelijk zijn de volgende significante aanpassingen doorgevoerd:

- Er is onderscheid gemaakt in de rente die (ook fiscaal) aan grondexploitaties mag worden toegerekend, rente van projectfinanciering (waaronder doorverstrekte leningen) en de omslagrente voor activa die integraal gefinancierd zijn.
- Het rentepercentage voor grondexploitaties is afgeleid van de werkelijke gemiddelde rentekosten op vreemd vermogen en vervolgens gecorrigeerd voor de verhouding vreemd vermogen/totaal vermogen.

Deze rentetoerekening moet op twee decimalen nauwkeurig, en bij de jaarstukken op basis van nacalculatie, worden toegepast. Rentetoerekening over het eigen vermogen is voor de grondexploitaties niet meer toegestaan.

- De omslagrente kent een vastgestelde berekening, die afwijkt van de rentetoerekening aan grondexploitaties. Deze wordt gepresenteerd in het renteoverzicht onder 3.4.5 van deze paragraaf.
- De rentebaten, waaronder in Dordrecht het rendement uit beleggingen, moet worden afgetrokken van de rentelasten, en daarmee worden opgenomen in de omslagrente. Verstrekte leningen aan derden die op een specifiek taakveld stonden, moeten verplicht worden opgenomen onder het taakveld treasury (onder andere monumenten- en SVN leningen).
- De commissie BBV heeft aanbevolen om geen rentetoerekening meer toe te passen op het eigen vermogen, waarmee de bespaarde rente tot uitdrukking kwam. Omdat in Dordrecht de systematiek van rentetoerekening over het eigen vermogen gangbaar was voor de invoering van het nieuwe BBV, deze systematiek bovendien ook het advies was van de commissie BVV eerder en de financiële gevolgen van zo'n wijziging voor de begroting fors zijn, is deze aanbeveling niet overgenomen. Zowel in de oude als nieuwe systematiek staat tegenover een deel van de toegerekende rentekosten, zoals opgenomen in tarieven, geen werkelijke rentekosten. Het voordeel dat ontstaat komt ten gunste van de gemeentelijke exploitatiebegroting. Het percentage dat wordt toegerekend is in het nieuwe BBV gemaximeerd op de gemiddelde werkelijke kosten van vreemd vermogen. De keuze om wel of niet rente over het eigen vermogen te rekenen hangt dus samen met de wijze waarop de lokale lasten worden verdeeld en wie de voordelen krijgt van de bespaarde rente. De gemeente heeft immers bepaalde activa met eigen geld kunnen financieren.

Om meer inzicht te geven in de werkelijke rentekosten en –baten is aanbevolen om een standaard renteoverzicht op te nemen in de begroting. Om aansluiting te maken op het totaal van het taakveld treasury zijn aan het standaardoverzicht nog twee regels toegevoegd. Hieronder is dit overzicht opgenomen met een toelichting op de diverse onderdelen.

De gemeente Dordrecht heeft een relatief groot eigen vermogen, waardoor de werkelijke rentekosten lager zijn dan bij veel andere gemeenten van dezelfde omvang. Bovendien staat tegenover een deel van het aangetrokken vreemd vermogen een aantal beleggingen. Op grond van het nieuwe BBV worden de rentebaten uit deze beleggingen afgetrokken van de rentekosten. De netto werkelijke rentekosten bedragen dan € 7 à 8 miljoen per jaar. In de loop van de komende jaren nemen de schulden en daarmee de rentekosten af, maar zullen ook de baten uit de beleggingen aflopen. Per saldo is het effect op de netto rentelasten beperkt. De gemiddelde netto rentekosten afgezet tegen de activa bedragen rond de 1%. Door bespaarde rente over het eigen vermogen mee te rekenen komt de renteomslag die in de begroting gehanteerd wordt op 3% uit.

	Bedragen x€1000			
Overzicht rente Begroting 2017	2017	2018	2019	2020
a1. De externe rentelasten over de lange financiering	10.447	10.133	9.761	9.307
a2. De externe rentelasten over de korte financiering	0	102	102	102
b1. De externe rentebaten	-3.805	-2.603	-1.831	-1.457
Totaal door te rekenen externe rente	6.642	7.632	8.032	7.953
c1. De rente die aan de grondexploitatie moet worden doorberekend	-1.468	-1.411	-1.373	-1.209
c2. Correctie i.v.m. verwachte afwijking rentepercentage grondexploitaties (jaarlijkse herrekening)	170	217	222	220
c3. Resultaat projectfinanciering Trivire en Yulius (lasten en baten naar eigen taakveld)	-2	-2	-3	-4
Saldo door te rekenen externe rente in renteomslag	5.343	6.435	6.878	6.959
d1. (Bespaarde) rente over eigen vermogen	12.256	10.935	11.056	11.206
d2. Rente over voorzieningen (gewaard. op contante waarde)	0	0	0	0
De aan taakvelden (programma's incl. overzicht Overhead) toe te rekenen rente	17.599	17.371	17.935	18.165
e1. De werkelijk aan taakvelden toegerekende rente (renteomslag obv afgerond percentage)	-19.964	-20.546	-20.562	-20.358
e2. Stelpost i.v.m. temporisering investeringen	387	178	344	266
Renteresultaat op het taakveld treasury cf. BBV	-1.978	-2.997	-2.284	-1.926
f1. Toegerekende rente aan financiële vaste activa (binnen het taakveld treasury)	591	591	591	591
f2. Dividenden en winstuitkeringen op taakveld Treasury (buiten renteomslag)	-8.532	-8.668	-8.668	-10.428
Saldo taakveld Treasury	-9.919	-11.074	-10.361	-11.763

Tabel 10 Renteschema

Toelichting:

- Dit zijn de werkelijke rentekosten van de huidige leningenportefeuille. Mutaties in de leningenportefeuille komen tot stand op basis van aflossingsschema's en een liquiditeitenplanning die de behoefte voor nieuwe financiering in beeld brengt. De liquiditeitenplanning is op haar beurt afgeleid van de geplande kastromen die in de meerjarenbegroting zijn opgenomen. De rentekosten kennen een dalend verloop doordat leningen

met relatief hoge rentepercentages worden afgelost en daar nauwelijks nieuwe financiering voor in de plaats komt, en bovendien dan tegen een veel lagere rente. De rente op kasgeldleningen is momenteel negatief. Voor 2017 houden we rekening met een percentage van 0%.

- b. Dit onderdeel betreft de rentebaten. Hieronder valt de rente die ontvangen wordt over uit- en doorgeleende gelden, waaronder Trivire, Yulius en leningen in het kader van het stimuleringsfonds volkshuisvesting en monumentenherstel. Daarnaast vallen hier ook de rendementen op de EZH- en duurzame beleggingen onder. Deze rendementen lopen de komende jaren af en de hoofdsommen vallen vrij. Enerzijds vervalt het rendement, anderzijds hoeft de gemeente hierdoor de komende jaren geen/minder nieuwe leningen aan te trekken voor haar eigen financieringsbehoefte (waardoor de rentekosten onder a. afnemen).
- c.
  1. Aan de bruto boekwaarde¹ van de grondexploitaties wordt 1,42% rente toegerekend. Het percentage is gebaseerd op de Begroting 2016 en wordt voor de gehele looptijd van de grondexploitaties als basis genomen. Aan de verliesvoorzieningen mag geen rente (meer) worden toegerekend.
  2. Dit betreft een correctie in de renteopstelling op de gehanteerde rente van 1,42% bij de begroting van de grondexploitaties. Vanuit de geprognosticeerde balans is het zuivere (verwachte) rentepercentage per jaar berekend dat toegerekend mag worden aan de grondexploitaties. Het is op grond van het nieuwe BBV verplicht per jaar een nacalculatie toe te passen op twee decimalen nauwkeurig. Daarom is in de begrote renteopstelling een correctie gemaakt om zo dicht mogelijk bij de verwachte uitkomsten te begroten.
  3. De leningen die aangetrokken zijn voor Trivire en Yulius en zijn doorverstrekkt (projectfinanciering) dienen voor zowel de rentelasten als de rentebaten apart toegerekend te worden aan het bijbehorende taakveld (woningbouw en zorg). Bij de renteherziening door de bank is afgesproken dat Yulius het rentevoordeel benut voor extra aflossing, teneinde de looptijd van de schuld aan de gemeente te verkorten. Het kleine (voordelige) verschil op het rentepercentage wordt in bovenstaande opstelling, buiten de omslagrente gehouden. Deze verschillen komen terug op de taakvelden WMO en Wonen.
- d. Het is binnen het nieuwe BBV toegestaan om bespaarde rente op het eigen vermogen toe te rekenen aan de taakvelden. Het percentage dat hierbij wordt gebruikt is gemaximeerd op het werkelijke gemiddelde rentepercentage dat op het vreemd vermogen wordt betaald. Deze bespaarde rente wordt voor een deel toegevoegd aan de reserve Afschrijving en het overige komt ten gunste van de gemeentelijke exploitatie.
- e. Het totaal van toe te rekenen rente wordt gedeeld door de waarde van alle activa dat integraal gefinancierd is. Dit percentage wordt vervolgens afgerond op een veelvoud van 0,5%. Het afgeronde percentage wordt toegerekend aan alle taakvelden op basis van de waarde van de bijbehorende activa. Het verschil (door de afronding van het percentage), wordt zichtbaar als renteresultaat op het taakveld treasury.
- f. Binnen het taakveld treasury zijn een aantal lasten en baten opgenomen die buiten de renteberekening vallen. Om aansluiting te krijgen op het taakveld zijn deze onder de renteberekening toegevoegd. De lasten betreffen de omslagrente die (verplicht) toegerekend wordt aan de deelnemingen (met name Eneco, Evides), de baten de dividenduitkeringen uit deze deelnemingen. Dividendinkomsten vallen buiten de rentebaten.

De berekeningen van de leenbehoefte en rentekosten kunnen in de praktijk afwijken. Zo is het werkelijke investeringstempo van belang, met name voor de grondexploitaties, en hebben nieuwe beleidskeuzes (met name bij investeringen) effect op de berekeningen. Ook verschillen in begrote inkomsten (bijvoorbeeld grondverkoop, rijksbijdragen) hebben effect. Omdat alles met elkaar samenhangt, heeft een wijziging in de grondexploitaties bijvoorbeeld tevens effect op het riooltarief. Wijzigingen in de uitvoering van het rioolprogramma hebben effect op de rentekosten grondexploitaties. Bij grondexploitaties kan dit weer invloed hebben op de vennootschapsbelasting en de verliesvoorzieningen.

In de begroting wordt op diverse plekken met verschillende (rente)percentages gewerkt. Deze percentages zijn berekend op basis van de voorschriften uit het nieuwe BBV. Om inzicht te geven in de complexiteit en te voorkomen dat (spraak)verwarring ontstaat bij het lezen/bespreken van deze Begroting worden de verschillende rekeneenheden hieronder nogmaals samen gepresenteerd:

Gehanteerde rentepercentages	2016	2017	2018	2019	2020
Rente grondexploitatie o.b.v. MJB	1,42%	1,26%	1,19%	1,18%	1,16%
Rente grondexploitatie gehanteerd bij begroting grondexploitaties		1,42%	1,42%	1,42%	1,42%
Rente grondexploitatie met actuele boekwaarde >0 (1)		0,00%	0,00%	0,00%	0,00%
Disconteringsvoet verliesvoorzieningen grondexploitaties		2,00%	2,00%	2,00%	2,00%
Gem. rente VV = max. % bespaarde rente EV		2,93%	2,66%	2,71%	2,74%
Omslagrente onafgerond		2,63%	2,56%	2,65%	2,70%
Omslagrente afgerond op veelvoud van 0,5%		3,00%	3,00%	3,00%	3,00%

Tabel 11. Rentepercentages

- (1) Aan positieve grondexploitaties is om fiscale redenen (VPB) ervoor gekozen geen rente toe te rekenen. Op dit moment moeten overtollige kasmiddelen bij de staat tegen 0% worden ondergebracht (schatkistbankieren) óf verlagen de behoefte aan nieuwe leningen, waarvan afhankelijk van de looptijd het percentage rond de nul ligt of deze zelfs negatief is.

¹ De bruto boekwaarde bestaat uit de gemaakte kosten minus de ontvangen baten.

3.5 Organisatieontwikkeling en Bedrijfsvoering

In deze paragraaf beschrijven we de voorgenomen activiteiten en relevante cijfers voor 2017 op het gebied van organisatieontwikkeling en bedrijfsvoering.

Bedrijfsvoering en organisatie in beweging

2017 wordt voor de gemeente Dordrecht op het gebied van organisatieontwikkeling een spannend jaar. De directieraad heeft in juli 2016 de knoop doorgehakt: wij gaan beter aansluiten bij de energie en de dynamiek die in onze samenleving leeft. Een beweging die van organisatie en medewerkers een andere invulling van onze rol vraagt. Het doel is om in 2018 een nieuwe organisatiestructuur te hebben. Dit maakt 2017 het jaar van de omslag en veranderingen.

Wij richten ons meer op netwerken, op het verbinden van partijen en op het mogelijk maken dat goede ideeën van bewoners of partners ook daadwerkelijk uitgevoerd gaan worden. We stappen over naar een wijze van organiseren gebaseerd op de vraag van de buitenwereld. De onderliggende ambitie daarbij staat voor: trotse Dordtenaren, krachtig bedrijfsleven en een aantrekkelijke stad/regio.

Die drie ambities vormen de kern van ons dagelijkse werk. En onze organisatievorm sluit daar logischerwijs op aan: geen sectoren meer maar portefeuilles en opdrachten, geen directieraad meer maar ambtelijke portefeuillehouders. Medewerkers in welke functie dan ook kunnen korte of langere tijd betrokken zijn bij opdrachten. Alle medewerkers dragen bij aan de verwezenlijking van onze ambitie. Hoe dit concreet vorm krijgt, wordt de komende tijd uitgewerkt. Dit betekent niet dat er in de tussentijd niets gebeurt. De directieraad heeft namelijk ook besloten dat bewegingen als Stadsmakers, Dordt aan Zet, Smart City maar ook Duurzaamheid of Rode Loper met voorrang opgepakt worden.

3.5.1 Organisatieontwikkeling

Naar een opgaven gestuurde organisatie

Medio 2016 heeft de directieraad de richting gegeven voor organisatieontwikkeling de komende jaren. Centraal hierin staat het denken en organiseren vanuit ambities in en voor de samenleving. De energie, dynamiek en kracht van marktpartijen, bewoners en maatschappelijke organisaties willen we meer benutten en stimuleren. Om dit bereiken vullen we onze klassieke rollen aan met netwerken, faciliteren en gaan we ons meer organiseren in flexibele netwerken.

We nemen afscheid van de sectoren en bedrijven als aparte organisatieonderdelen. Geen sectordirecteuren meer, maar ambtelijke portefeuillehouders die collectief sturen op strategie, verbinding, ambitie en resultaten waarbij de portefeuilles zijn ingericht naar wat de samenleving vraagt. Meer dan voorheen worden vraagstukken in netwerken met verschillende disciplines en partners uit de samenleving opgepakt, waarbij met nieuwe rollen, werkwijzen en processen geëxperimenteerd wordt. Tegelijkertijd zullen we bevoegdheden en verantwoordelijkheden rechtmatig moeten borgen, zodat helder is wie waarop aanspreekbaar is en persoonlijk leiderschap invulling krijgt. Deze ontwikkeling vraagt van medewerkers, management en Ondernemingsraad bewustwording om de zoektocht aan te gaan naar nieuwe eigen denkbeelden en werkpatronen. Deze zoektocht zal waar mogelijk met partners in de samenleving én regio, bestuur en politiek aangegaan worden. We trekken dan ook zoveel mogelijk op met verschillende stakeholders om de ontwikkeling samen te doorleven en ervan te leren. In de tussentijd blijft de winkel open: we zorgen voor continuïteit van dienstverlening aan partners en bewoners. De transitie in 2017 wordt geleidelijk aan vorm gegeven, waarbij een aantal mijlpalen belangrijke stappen markeren (bijvoorbeeld de nieuwe structuur van de organisatie).

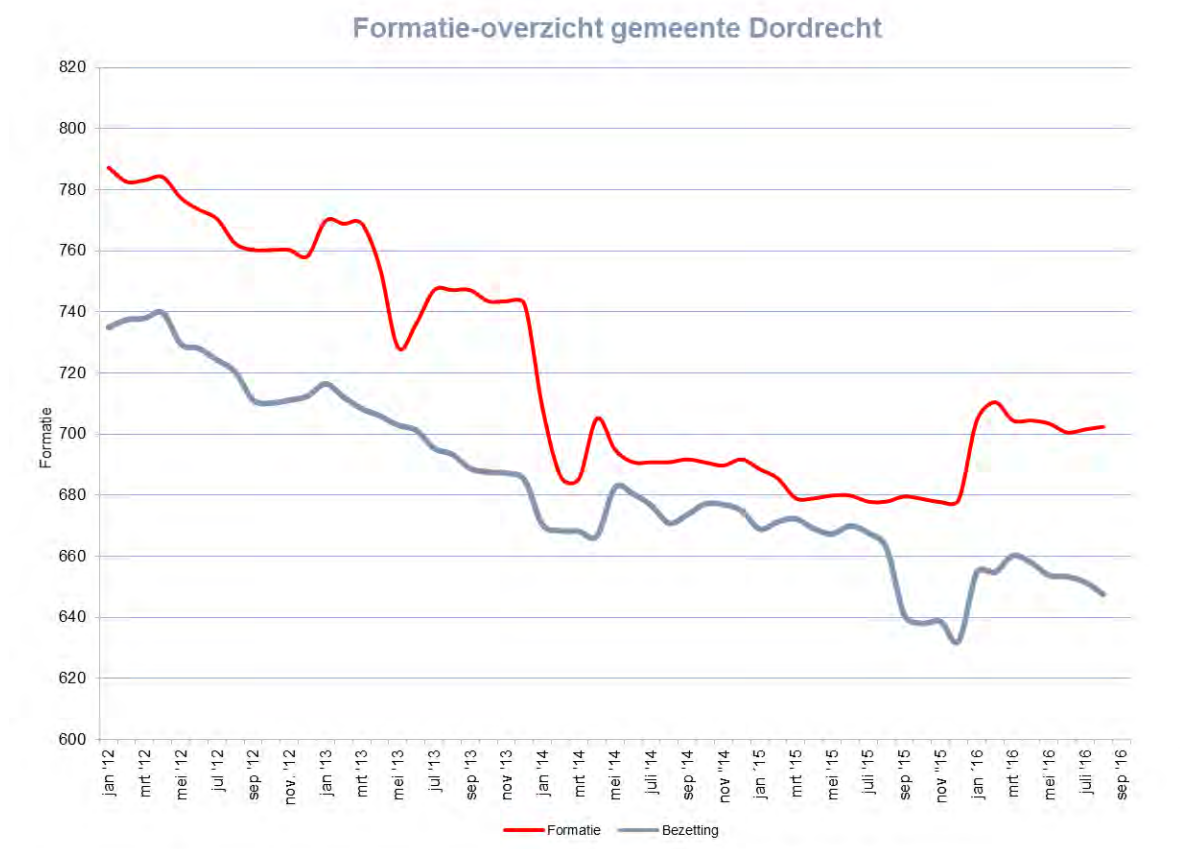
Ontwikkelingen in de formatie en het personeelsbestand

De afgelopen jaren is de omvang van ons ambtelijk apparaat flink geslonken. In het jaar 2016 zet dat door, bijvoorbeeld door de verzelfstandiging van Toezicht. In het jaar 2017 wordt een zeer beperkte daling verwacht, afhankelijk van besluitvorming op enkele onderwerpen, zoals de taken in de parkeerketen en eventueel Essenhof. Zoals in eerdere jaren duidelijk is gemaakt, vragen de trends in de maatschappij ook een steeds flexibelere overheid. Het gevolg hiervan is dat formatief de organisatie kleiner wordt, terwijl op sommige onderwerpen juist meer tijdelijk inzet of inhuur nodig is.

De vergrijzing van onze organisatie blijft ook in 2017 een belangrijk thema. De ruimte voor nieuwe instroom is nog steeds beperkt en dus blijven we volop investeren in de vitaliteit en ontwikkeling van onze medewerkers. We stimuleren hen om te werken aan hun eigen ontwikkeling en mobiliteit en bieden hiervoor een scala aan instrumenten en trainingen aan.

Mede met het oog op de in gang gezette organisatieontwikkeling is het van belang, ondanks de vergrijzing, de juiste match tussen mensen en werk te blijven maken. De mobiliteitsadviseur faciliteert de ontwikkeling en doorstroom van medewerkers door vraag en aanbod bij elkaar te brengen. We streven op jaarbasis naar 8% mobiliteit onder de medewerkers op het punt van door- en uitstroom. Ook in regionaal verband, zowel Drechtstedelijk als daarbuiten, werken we veel samen op mobiliteitsvraagstukken met andere overheidsorganisaties en partners. We zullen in 2017, zoals reeds ingezet in 2016, daar waar zich

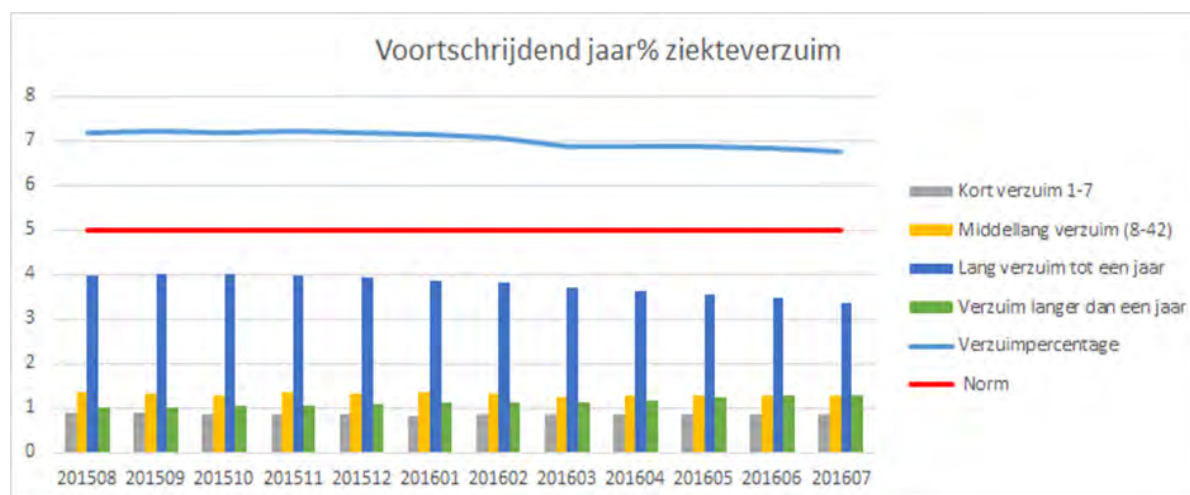
mobiliteitsvraagstukken voordoen, anticiperen op de organisatieontwikkeling en de ontwikkelingen in de regio. Zodoende zijn we voorbereid om de organisatie te kunnen zijn die de stad in deze dynamische tijden van ons vraagt.

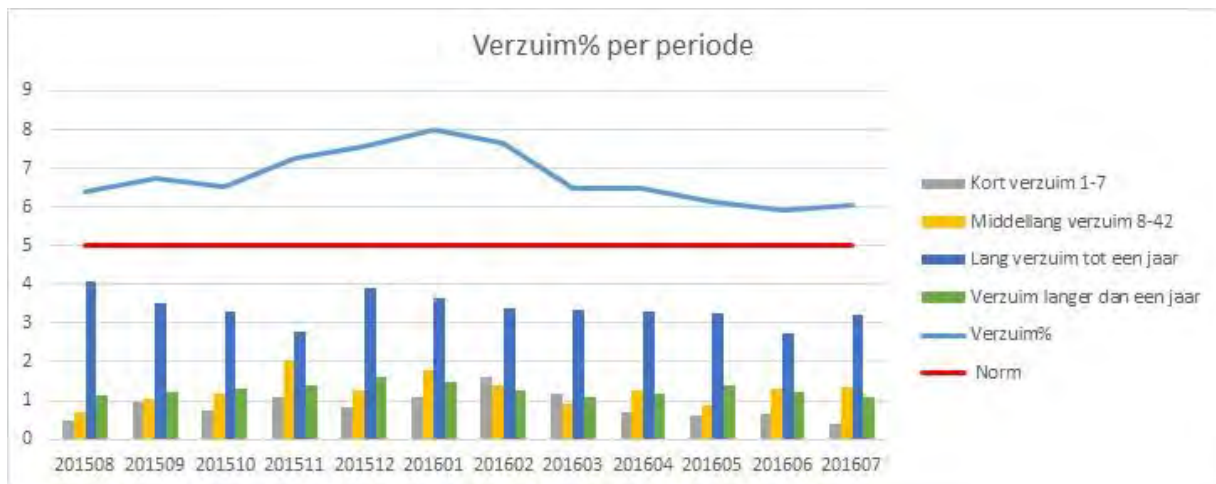

In bovenstaand figuur is in januari 2016 een duidelijke toename in fte te zien. Vanaf dit moment voert de gemeente Dordrecht namelijk regionaal de taken van het DKCC (Drechtstedelijk Klant Contact Centrum) en iPM (intergemeentelijk project management) uit. Hierdoor kwam fte over vanuit andere organisaties. In het genoemde aantal fte zitten dus ook verschillende werkzaamheden die worden uitgevoerd voor de hele regio.

Ziekteverzuim

In 2015 is het verzuim opgelopen naar boven de 7%. Hoewel de belangrijkste verzuimoorzaak nog steeds van psychische aard was, is het aandeel ten opzichte van 2015 gedaald. De aandacht die aan psychisch verzuim en tijdig herkennen van stress is besteed in 2015 heeft hieraan positief bijgedragen. Begin 2016 is een verzuimcoach aangesteld die de leidinggevenden met afdelingen met een hoog verzuim begeleidt. Gesprekken met werknemers en leidinggevenden moeten ertoe leiden dat het verzuim afneemt. Daarnaast wordt in het traject Duurzame Inzetbaarheid, waar mobiliteit en vitaliteit belangrijke thema's zijn, aandacht gevraagd bij leidinggevenden voor het belang van het gemotiveerd, gezond en productief houden van werknemers nu en in de toekomst, zowel binnen als buiten de organisatie. Deze aanpak moet bijdragen aan het behalen van een streefpercentage van het verzuimcijfer in 2017 van 5%.

Regionale samenwerking

Dordrecht speelt op verschillende onderwerpen met trots een belangrijke voortrekkers rol in de regio. Daarbij speelt continu de vraag op welke wijze de beste resultaten voor bewoners en partners in de regio behaald kunnen worden. Soms is dat door effectieve schaalvoordelen te benutten, soms door de unieke lokale kwaliteiten in te zetten. De afgelopen jaren is de samenwerking zo gegroeid dat af en toe het overzicht en de slagvaardigheid in het gedrang is gekomen. In 2017 werken we mede in de organisatieontwikkeling die komt aan een versterking van de sturing op verbonden partijen

In 2016 is het ONS-D (Overleg Netwerk Secretarissen-Drechtsteden) de beweging in gezet om onduidelijkheid weg te nemen, lokale belangen vroegtijdig in kaart te brengen en de slagvaardigheid van het netwerk te vergroten. In 2017 zal deze ontwikkeling worden voortgezet wat leidt tot meer heldere besluitvormingslijnen en beter inzicht in elkaar belangen, waardoor er ook meer ruimte komt om lokale ambities na te streven in het dynamische netwerk.

Toetreding Hardinxveld-Giessendam

In 2017 zal de toetreding van Hardinxveld-Giessendam tot de GR Drechtsteden verder worden voorbereid. De invlechting en nodige besluitvorming is reeds in 2016 in gang gezet. De invlechting volgt een vastgesteld plan van 8 stappen. De komende anderhalf jaar zal in regionaal verband met name hard worden gewerkt aan de verdere intensivering van de samenwerking met Hardinxveld-Giessendam in het netwerk, het inregelen van de basis ICT voorzieningen en de onderhandelingen met het georganiseerd overleg over de organisatorische en personele gevolgen.

Leiderschap

In 2017 is Dordrecht volop in beweging om een netwerkende gemeente te zijn die samen met partners in de stad werkt aan het realiseren van zijn ambities (trotse Dordtenaren, een krachtig bedrijfsleven en een aantrekkelijke stad en regio). De medio 2016 ingezette organisatieontwikkeling vraagt van leidinggevendenden dat zij hun medewerkers inspireren en voldoende ruimte bieden om mee te doen aan het realiseren van de ambities in steeds wisselende netwerken. We onderzoeken de mate van zelforganisatie die hierbij past.

Leidinggevendenden krijgen door de ingezette beweging zelf een andere rol en hebben tegelijkertijd een voorbeeldrol richting medewerkers. In 2017 zal daarom veel aandacht zijn voor het inspireren en informeren van leidinggevendenden en andere sleutelfiguren in de organisatie over wat de ingezette organisatieontwikkeling van hen vraagt in de dagelijkse praktijk. Ook hebben we aandacht voor wat verdergaande vormen van zelforganisatie en persoonlijk leiderschap vragen van zowel medewerkers als leidinggevendenden.

We willen in 2017 dan ook in het leiderschapsprogramma nadrukkelijk de blik naar buiten richten door publieke leiders aan elkaar te verbinden. Er wordt tevens gewerkt aan het versterken van persoonlijk leiderschap, van leidinggevendenden maar nadrukkelijk ook van medewerkers op alle niveaus. We blijven in nauwe samenwerking aan het Drechtstedelijk leiderschapsprogramma werken en sluiten aan bij wat leidinggevendenden en medewerkers aangeven dat zij hierin nodig hebben.

Medewerker tevredenheid

De gemeente Dordrecht streeft naar een organisatie waar medewerkers zich kunnen ontwikkelen en hun werk naar tevredenheid kunnen uitvoeren. Een belangrijk gegeven daarbij is dat de medewerker de mogelijkheid heeft om zijn/haar stem te laten horen over aanbevelingen ter verbetering van de interne organisatie.

In de directieraad is besloten om eind 2016 binnen de organisatie de bevindingen en verbeterpunten van het medewerkertevredenheidsonderzoek (MTO) uit 2015 te evalueren op voortgang van implementeren.

In 2017 voert de gemeente Dordrecht wederom een MTO uit om de tevredenheid van medewerkers in kaart te brengen en aanknopingspunten te formuleren waarmee we onze organisatie verder kunnen verbeteren. Het doel van het MTO is het verkrijgen van inzicht in het totale spectrum van de medewerkerbeleving. We brengen in kaart wat er speelt en in welke mate dat iets speelt. Zodoende zijn we in staat om aanknopingspunten te formuleren waarmee we onze organisatie verder kunnen verbeteren.

Nadat de resultaten bekend zijn, hebben sectoren, bedrijven en afdelingen zelf de verantwoordelijkheid om met de resultaten aan de slag te gaan en acties te formuleren ter verbetering.

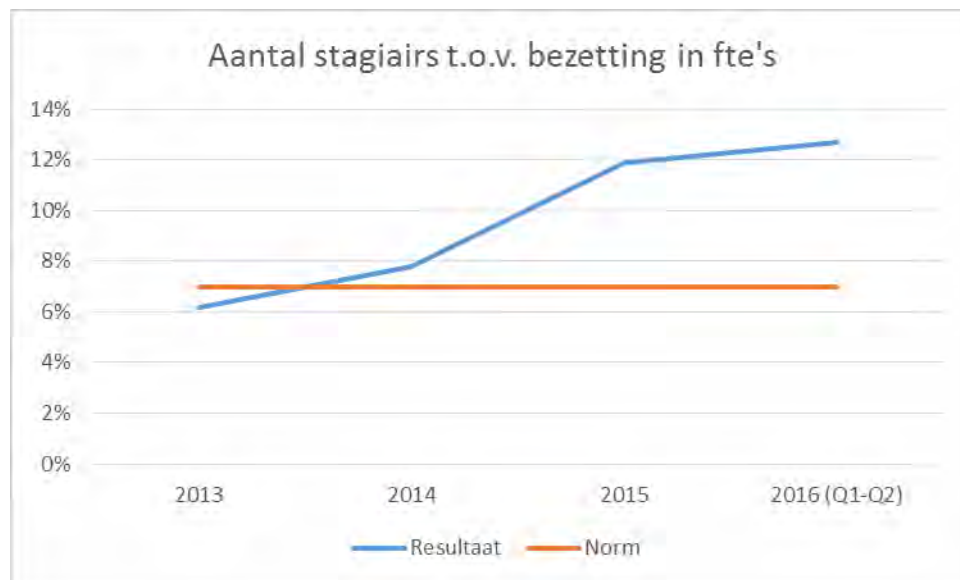
Stages en traineeships

De gemeente Dordrecht draagt bij aan de ontwikkeling van studenten door stageplaatsen en traineeships aan te bieden. Wij zien het als een maatschappelijk plicht om voor hen ruimte te creëren om kennis en talenten te ontplooiën en te ontwikkelen. Op allerlei plaatsen in onze organisatie komen we jong talent tegen die deze kans geboden wordt.

Stages

De gemeente Dordrecht heeft een stagebureau. Het doel van het stagebureau is om de organisatie ondersteuning te bieden in het werven van stagiairs. Ook zorgt het stagebureau er voor dat de kwaliteit van het stagelopen gewaarborgd blijft door onder andere over het stageproces te waken, contacten te onderhouden met onderwijsinstellingen en het blijven herzien van het stagebeleid.

De organisatie streeft in samenwerking met het stagebureau er naar dat op jaarbasis 7% van het personeelsbestand uit stagiairs bestaat. Halverwege 2016 is dit doel ruimschoots behaald met 12,7%. Voor 2017 is het doel om net als voorgaande jaren boven de 7% te scoren.

Traineeship

De gemeente Dordrecht verzorgt in samenwerking met andere Drechtsteden een Drechtstedelijk traineeprogramma voor de duur van één jaar. Binnen de Drechtsteden zijn trainees actief met verschillende studieachtergronden op verschillende posities. In het traineejaar 2016/2017 zijn binnen de Drechtsteden 9 trainees actief, waarvan 5 bij de gemeente Dordrecht.

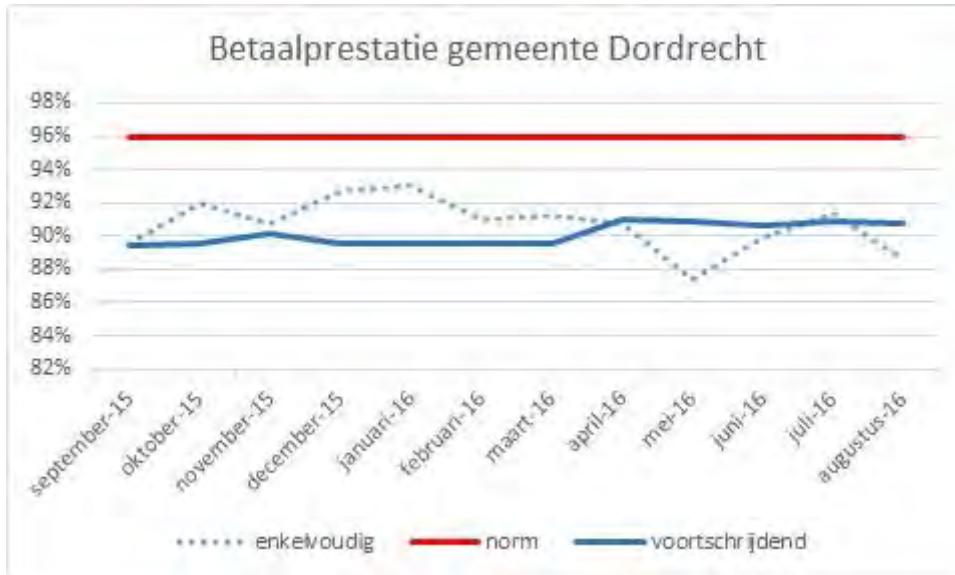
3.5.2 Versterking bedrijfsvoering

Onze organisatieontwikkeling kan alleen slagen met een sterke en flexibele bedrijfsvoering die onze organisatie en de ambities van het college maximaal ondersteunt. Om dit mogelijk te maken is het noodzakelijk om onze bedrijfsvoering zo efficiënt mogelijk te organiseren en zo effectief mogelijk te laten werken. In 2017 investeren we stevig in verdere standaardisatie en digitalisering onder andere bij de invoering van ons nieuwe KZA systeem. Ook zorgen we voor slimmere bedrijfsvoeringsprocessen, waarbij wij 'best practices' van andere gemeenten willen benutten.

Wij merken dat onze ambitie op dit terrein niet altijd meer goed aansluit bij het ambitie niveau en ontwikkeltempo van de rest van de Drechtstedengemeenten. Hierom zullen wij in 2017 op enkele cruciale onderdelen aanvullende afspraken maken met onze partners in het netwerk.

Kleine kwaliteit

Ook de 'kleine kwaliteit' blijft komend jaar een aandachtspunt. De gemeente stuurt op het op tijd afhandelen van brieven, facturen en de telefonische bereikbaarheid. In 2017 blijven we continu in de gaten houden welke resultaten we hierop behalen en ondernemen direct actie bij terugval onder de gestelde normen. Daar waar een bijzondere terugval ontstaat in de 'kleine kwaliteit' wordt direct een analyse gemaakt, achterhalen we oorzaken en lossen deze op. Zodoende werken we maximaal aan verbetering voor de toekomst.

ICT strategie

De wijze waarop mensen en organisaties met elkaar omgaan is door ontwikkelingen in informatietechnologie en informatiestromen ingrijpend veranderd. De uitdaging voor gemeenten is om een antwoord te formuleren op de vraag: hoe verhoud ik me tot de samenleving? Dit heeft te maken met andere verwachtingen die in de samenleving ontstaan ten aanzien van digitale dienstverlening en een andere informatiepositie van inwoners en ondernemers. De gemeente Dordrecht wil haar taken op een hedendaagse manier uitvoeren. Dit vraagt om een koerswijziging waarbij gebruik moet worden gemaakt van alle mogelijkheden die informatie, nieuwe technologieën en de randvoorwaardelijke digitale infrastructuur bieden.

Informatie is een bron voor vernieuwing, een strategisch middel voor dienstverlening en ook een basis voor de bedrijfsvoering. De nieuwe ontwikkelingen in de samenleving, wetenschap en technologie maken de veranderopgave noodzakelijk. Denk bijvoorbeeld aan de rol van 'Big Data' bij sturingsinformatie voor gerichte beleidssturing en horizontale verantwoording. Informatie maakt verdere vernieuwing mogelijk in de bedrijfsprocessen; maar ook in wet- en regelgeving, samenwerking en de lokale uitvoeringspraktijk van gemeenten. Gemeenten onderscheiden zich niet op hun digitale infrastructuur, maar op wat zij ermee doen. Deze digitale infrastructuur moet veilig, betrouwbaar en 'digitaal duurzaam' zijn, zeker nu steeds meer informatie in verschillende digitale vormen in zaakdossiers moet worden opgenomen. De digitale infrastructuur bestaat uit oplossingen van de markt die verbonden zijn met landelijke voorzieningen.

In de afgelopen jaren zijn er veel middelen vrijgemaakt voor ICT. Daarmee is een stevig ICT fundament gerealiseerd waarbij onze ICT infrastructuur vernieuwd is en de ICT dienstverlening van het SCD verbeterd is. De ambitie is om in 2017 onze dienstverlening verder te versterken, aan te sluiten bij wettelijke verplichtingen en bovenal efficiënter te laten functioneren door en dankzij ICT. Wij gebruiken hierbij de Digitale Agenda 2020 als kompas. We gaan transparant en efficiënt werken, standaardiseren waar mogelijk en bieden lokaal maatwerk waar nodig. Daarom werken wij gestaag verder aan de onderliggende bouwstenen van de elektronische overheid en zetten we in op open- en big data.

Om deze ambitie waar te maken gaan wij verder aan de slag met het uniformeren van processen en het verstevigen van systemen. In dit kader is de invoering van het Klant-Zaak-Archief-Systeem in 2017 een belangrijke ontwikkeling. Hierdoor zal onder andere de kwaliteit van ons archief op het door de wet vereiste niveau worden gebracht en onze digitale dienstverlening een kwaliteitsimpuls krijgen.

Daarnaast zetten we fors in op het digitaal samenwerken met partners in de stad en ons netwerk en voeren we digitaal parkeren in. Ook vernieuwen wij ons intranet, zodat kennis van medewerkers gemakkelijker gedeeld kan worden. Ook hebben wij de ambitie om een 3D model van onze stad te maken, zodat ons beleid en de uitvoering efficiënter en effectiever kan plaatsvinden, wij onze informatie op een gebruiksvriendelijke manier kunnen delen en wij beter in staat zijn om samen te werken met partners in de stad.

Wij hebben in het kader van informatieveiligheid de ambitie om de komende jaren in te zetten op verdere professionalisering van de totale informatiebeveiligingsfunctie. We zijn in 2017 ook van plan noodzakelijke maatregelen te nemen om onze informatiebeveiliging naar een hoger, vanuit de wet verplicht niveau, te tillen. Hierbij liggen naast activiteiten in de techniek de nadruk op de 'awareness' van medewerkers. Daarmee wordt een betrouwbare informatievoorziening gegarandeerd die noodzakelijk is voor het goed functioneren van de gemeente en dat vormt de basis voor de bescherming van rechten van burgers en bedrijven binnen de regio.

Open Data

Eén van de pijlers binnen Opgave Smart City is de inzet van open data. Het openstellen van (gemeentelijke) data maakt innovaties vanuit de markt mogelijk. Verder leidt dit tot meer transparantie van informatie, wat inzicht, betrokkenheid en zelfredzaamheid in de stad bevordert. Daarnaast liggen er intern kansen via dataverzameling, data analyse en het doelgericht inzetten van data voor beleid en uitvoering van ons werk.

In 2015 is er samen met CIO Drechtsteden gewerkt aan een open databeleid en zijn er eerste stappen gezet om beheerders van data te betrekken. Dit heeft eind 2015 geresulteerd in een vastgesteld open databeleid voor de Drechtsteden. Voortkomend uit dit beleid is het besluit genomen om een aanbesteding uit te voeren met als doel om eind 2016 een regionaal open dataplatform op te leveren met de eerste datasets. Het platform zal in de loop der tijd verder aangevuld worden met nieuwe open datasets.

Foto: Jan van der Waal

In 2016 is hard gewerkt om binnen de organisatie de bewustwording en gebruik van (open) data te bevorderen. Voor 2017 is onze ambitie om de bewustwording van (open) data in de organisatie verder te implementeren. Een tweede ambitie is om actief het gesprek met de stad aan te gaan over het gebruik van en mogelijkheden met open data.

Huisvesting

Op 10 mei 2016 is de Ontwikkelvisie Spuiboulevard e.o. vastgesteld door de raad. Een onderdeel van deze visie is de verplaatsing van gemeentelijke huisvesting (het Stadskantoor) naar de oostzijde van de Spuiboulevard. Als onderdeel van deze visie hebben we twee panden aangekocht die staan op de beoogde locatie van het nieuwe Stadskantoor.

2017 staat in het teken van de uitwerking van deze visie. We doen dit door een visie te ontwikkelen op de huisvesting van de ambtelijke organisatie, huisvesting van regiodiensten en samenwerking met maatschappelijke partners. Eén onderdeel van deze visie is het aantal werkplekken dat in de toekomst nodig is. Om te bepalen hoeveel werkplekken nodig zijn maken we gebruik van informatie over de bezettingsgraad op het Stadskantoor. De totale visie vertalen we voor de zomer van 2017 in een functioneel programma van eisen. Door middel van dit programma van eisen maken we onder andere ook duidelijk wat onze ambities zijn op het gebied van duurzaamheid.

Het programma van eisen is leidend bij een aanbesteding. Voor het realiseren van nieuwe huisvesting zijn veel verschillende vormen van samenwerking denkbaar, variërend van het laten uitvoeren van een grootschalige renovatie tot een geïntegreerd contract voor de nieuwbouw en exploitatie van een kantoor. In de loop van 2017 bepalen we het type aanbesteding/samenwerking dat het beste past bij onze eisen en wensen.

3.6 Verbonden partijen

Verbonden partijen van de gemeente Dordrecht

Verbonden partijen zijn rechtspersonen waarin de gemeente een bestuurlijk én een financieel belang heeft. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen deelnemingen door de gemeente in publiekrechtelijke samenwerkingsorganisaties (gemeenschappelijke regelingen), privaatrechtelijke samenwerkingsorganisaties (NV's, BV's, stichtingen, et cetera) en publiekprivate samenwerkingsorganisaties (PPS-constructies).

Een groot deel van de gemeentelijke middelen wordt via verbonden partijen ingezet ten behoeve van realisatie van doelen, uitvoering van processen en ondersteuning van de bedrijfsvoering. Dordrecht participeert momenteel in 21 verbonden partijen.

Naast dat de gemeente verschillende financiële bijdragen verstrekt aan verbonden partijen, ontvangt zij ook baten uit beleggingsdeelnemingen, heeft zij leningen of werkkapitaal verstrekt, staat zij garant voor verbonden partijen en/of bezit zij grond wat in de verbonden partij is ingebracht. In de bijlagen vindt u deze aanvullende informatie over de verbonden partijen in de afzonderlijke formats.

Visie op verbonden partijen

Vanwege de vaak aanmerkelijke bestuurlijke, beleidsmatige en financiële belangen is inzicht in en effectieve sturing op deze verbonden partijen gewenst. Zo wil de gemeente bereiken dat de verbonden partij de overeengekomen opdracht realiseert binnen de daarover afgesproken beleidsinhoudelijke en financiële kaders. Om dit mogelijk te maken dient de verbonden partij kansen en bedreigingen tijdig te signaleren en hier middels risicomanagement op te sturen.

De raad, het college en het ambtelijk apparaat hebben allen een eigen rol in relatie tot de verbonden partijen. Deze verschillende rollen zijn beschreven in de nota verbonden partijen. In 2014 is de [nota Verbonden Partijen](#) geactualiseerd. Deze nota biedt een kader voor deelname aan, het oprichten van en het sturen op de verbonden partijen van de gemeente – met name gemeenschappelijke regelingen – om zo te komen tot verbonden partijen die maximaal bijdragen aan de lokale bestuurlijke ambities. Want het uitgangspunt blijft ongeacht of het college ervoor kiest om taken binnen de interne ambtelijke organisatie of bij verbonden partijen te beleggen: de gemeentelijke begrotingsdoelstellingen moeten met minimale risico's zo efficiënt en effectief mogelijk worden gerealiseerd.

Uiteraard hebben verbonden partijen zelf ook een eigen verantwoordelijkheid. Vanzelfsprekend moeten ze rechtmatig opereren, adequaat reageren op nieuwe ontwikkelingen en transparant zijn in de informatievoorziening. Op het moment dat blijkt dat de verbonden partijen niet in staat zijn om het bovenstaande te realiseren zal bijsturing vanuit de eigenaren plaats vinden. Alle verbonden partijen worden in iedere bestuursperiode geëvalueerd op nut en noodzaak. Bij die evaluatie wordt bezien of deelname van de gemeente aan de verbonden partij nog steeds voldoende bijdraagt aan de gemeentelijke doelstelling, of de doelstellingen nog actueel zijn én of de verbonden partij naar behoren functioneert.

Actuele ontwikkelingen

- Bij een aantal verbonden partijen (GR Drechtsteden, GR Dienst gezondheid en Jeugd, GR Parkschap nationaal Park De Biesbosch) is in 2017 sprake van (voorbereiding van) toe- en uittredende deelnemers in de verbonden partij.
- Bij diverse GR-en zijn vooruitgang, actuele ontwikkelingen en risico's in de financiële gezondheid te melden. Het betreft dan financiën op orde hebben en houden in het (meerjaren) perspectief en de invulling van (laatste stukjes) taakstellingen.
- Specifieke inhoudelijke ontwikkelingen, zoals de uitwerking van het regionaal meerjaren programma GR Drechtsteden, de ontwikkeling van het bijstandsbestand, de splitsing van Eneco in 2017 tot het wel of niet continueren van de Service Organisatie Jeugd van af 2018.

3.6.1 Beschouwing van de ontwikkelingen

De verbonden partijen van de gemeente beschouwen wij nader in deze paragraaf. In de paragraaf wordt een update gegeven van het beeld bij de Jaarstukken 2015. De paragraaf bevat de belangrijkste ontwikkelingen en risico's bij verbonden partijen en de gemeentelijke bijdragen aan de verbonden partijen. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de verbonden partijen van de gemeente Dordrecht:

Gemeenschappelijke Regelingen (GR)	<ul style="list-style-type: none"> • GR Drechtsteden: <i>Servicecentrum Drechtsteden (SCD), Sociale Dienst Drechtsteden (SDD), Ingenieursbureau Drechtsteden (IBD), Onderzoekscentrum Drechtsteden (OCD), Gemeentebelastingen en Basisinformatie Drechtsteden (GBD), Bureau Drechtsteden (BD).</i> • GR Dienst Gezondheid en Jeugd: <i>Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst Zuid-Holland Zuid (GGD), Bureau Leerplicht en Voortijdig Schoolverlaten (BLVS); Serviceorganisatie Jeugd ZHZ (SOJ), Regionale Ambulance Voorziening Zuid-Holland-Zuid (RAV).</i>
------------------------------------	---

	<ul style="list-style-type: none"> • GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid. • GR Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid: <i>Regionale Brandweer Zuid-Holland Zuid, geneeskundige hulpverlening bij ongevallen en rampen (GHOR)</i>. • GR Sociale Werkvoorziening Drechtsteden (Drechtwerk). • GR Gevudo. • GR Wegschap Tunnel Dordtse Kil. • GR Parkschap Nationaal Park De Biesbosch.
Besloten Vennootschappen	<ul style="list-style-type: none"> • B.V. Gemeenschappelijk Bezit Evides. • Merwedelingelijn Beheer B.V. • Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Capital B.V. • Breedband Drechtsteden Groep BV.
Naamloze vennootschappen	<ul style="list-style-type: none"> • (N.V. Huisvuilcentrale Noord-Holland (HVC) via Gevudo). • ENECO Holding N.V. • Holding Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden N.V. • Bank Nederlandse Gemeenten. • Breedband Drechtsteden Groep BV.
Stichtingen	<ul style="list-style-type: none"> • Stichting administratiekantoor Breedband Drechtsteden.
Coöperaties	<ul style="list-style-type: none"> • Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A. • Coöperatie Kennis- en Opleidingscentrum Veiligheid ZHZ (in liquidatie). • Energie Coöperatie Dordrecht. • We helpen coöperatie U.A. (in oprichting).
Andere rechtsvorm	<ul style="list-style-type: none"> • Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Kil III C.V.

Onderstaand volgt een korte beschouwing van de belangrijkste ontwikkelingen en/of risico's bij de verbonden partijen. Waar de situatie met betrekking tot risico's en ontwikkelingen rondom een verbonden partij niet is gewijzigd ten opzichte van de informatie bij de Jaarstukken 2015, is in deze paragraaf geen informatie opgenomen. Risico's worden in eerste instantie opgevangen door eigen middelen en beschikbaar weerstandsvermogen binnen de verbonden partijen. Pas in tweede instantie hebben financiële ontwikkelingen effect hebben op de gemeente.

Met betrekking tot de volgende verbonden partij zijn ten opzichte van de Jaarstukken 2015 geen nieuwe belangrijke ontwikkelingen te melden:

- Gevudo.

3.6.2 Gemeenschappelijke regelingen

Gemeenschappelijke regeling Drechtsteden

1^e Bestuursrapportage 2016

Op basis van de 1^e Bestuursrapportage van de GR Drechtsteden (GRD) blijkt dat de inkomensondersteuning onderwerp van aandacht blijft. Op basis van de huidige raming blijkt, dat de Sociale Dienst Drechtsteden in 2016 rekening houdt met een toename van de lasten met € 5,4 miljoen. Het geprognosticeerde tekort bevat nog een aantal onzekerheden en afhankelijkheden. De belangrijkste zijn de ontwikkeling van de arbeidsmarkt, de taakstelling statushouders en de ontwikkeling van landelijke aantallen uitkeringsgerechtigden. Verder voorziet de GRD in de 1^e Bestuursrapportage enkele andere ontwikkelingen (zie daarvoor de Bestuursrapportage paragraaf "naar de jaarrekening 2016") die van invloed kunnen zijn op de gemeentelijke bijdrage. Verder zijn er geen grote afwijkingen, anders dan dat de trap af taakstelling wordt ingevuld en het Ingenieursbureau voorziet na een periode van organisatie ontwikkeling nu een omzet groei.

Kaders bij Begroting 2017

De primaire Begroting 2017 van de GRD bevat geen nieuw beleid en is niet geïndexeerd ten opzichte van 2016. De GRD komt mogelijk in de geactualiseerde Begroting 2017 (eind 2016) met een indexeringsvoorstel. Bij de SCD is er wel sprake van een aanvullende budget vraag in verband met ICT- en DIV-functies. Daarnaast ligt er een voorstel voor om met ingang van 2017 een nieuwe verdeelsystematiek van de ICT kosten in te voeren. Dit levert een structureel nadeel op van € 318.000.

Voortgang Trap Af 4,5% en 2,0%

In de GRD begroting 2017 zijn de taakstellingen Trap af 2 (4,5% zoals verwoord in onze Kadernota 2014) en de Trap af 3 (2% Agenda voor de stad, Kadernota 2016) volledig ingevuld en verwerkt naar gemeentelijke bijdrage, onder andere door WMO budget in te zetten. De invulling van de taakstelling hebben wij naar lokaal niveau vertaald en zijn verwerkt in deze begroting. Daarmee zijn ook voor Dordrecht de beide taakstellingen gerealiseerd.

Regionaal meerjarenprogramma

In 2015 is het Uitvoeringsprogramma Drechtstedenbestuur 2014-2018, als onderdeel van het regionaal MeerJarenProgramma (rMJP) vastgesteld door de Drechtstraad. Doordat het rMJP pas is gestart in 2015, kon het

programma van die jaarschrijf niet worden afgerond en loopt dit door in 2016. De verdere uitwerking van 2016 volgt bij de 2de Bestuursrapportage GRD 2016. Het uitvoeringsprogramma 2017 zal worden meegenomen in de geactualiseerde GRD Begroting 2017. Zoals aangegeven is in de (aanzet tot) Perspectiefnota GRD, worden dan tevens meegenomen de (intensivering) activiteiten die voortvloeien uit Zichtbaar Samen Maritiem en het met de provincie Zuid-Holland afgesloten bestuursakkoord.

Decentralisaties, participatie, WMO oud/nieuw en ontwikkeling bijstandsbestand

In 2015 zijn de Participatiewet en maatwerkvoorziening WMO ingevoerd en in 2016 is de nieuwe WMO van kracht geworden. Gebleken is dat de afstemming van administratieve processen met zorgaanbieders en het verzorgen van verantwoordings- en sturingsinformatie omvangrijker is dan vooraf verwacht. Zo bleek begin 2016 toen de (verwerking van de) facturatie op gang kwam, dat de klantaantallen, zorgvragen en kosten achterwege bleven ten opzichte van de raming 2015. Dit is een landelijke trend. Gemeenten hebben minder inwoners aan wie zij zorg en ondersteuning moeten bieden (en daarmee minder kosten), dan waar bij de start van de decentralisaties in 2015 van werd uitgegaan. Het budget voor de Wmo in 2017 wordt verlaagd. De septembercirculaire 2016 lijkt dus relevante mutaties te bevatten die verwerkt zullen worden in geactualiseerde begrotingen 2017 GRD/SDD. Anderzijds blijkt het beeld van het bijstandsbestand binnen de Drechtsteden hoger te liggen dan gemiddeld als gekeken wordt andere gemeenten. Er is sprake van een groei van het bestand. Het bestand steeg van 6.293 uitkeringsdossiers met 229 naar 6.522 uitkeringsdossiers (een procentuele groei van 3,6%, gemiddelde groei deelnemende gemeente benchmark was 2,1%). Het streefcijfer met betrekking tot het aantal mensen dat eind 2016/begin 2017 een uitkering ontvangt ligt tussen de bandbreedte 6.200 en 6.700, waarbij het streefaantal maximaal 6.500 is. Reële kostenbegroting nieuwe WMO en de raming van klantaantallen zijn zaken die mogelijk leiden tot bijstelling in de tweede bestuursrapportage 2016 GRD.

Gemeenschappelijke Regeling Dienst Gezondheid & Jeugd

Financiële ontwikkelingen

Bestuursrapportage 2016

De 1^e tussentijdse rapportage van de Serviceorganisatie ZHZ toont een verwacht tekort van € 3.283.000 (= € 1.783.000 aan jeugdhulpverlening inzake extra middelen uit meicirculaire 2016 en € 1.500.000 aan resterende knelpunten). Het Algemeen Bestuur van de GR Dienst Gezondheid & Jeugd (DG&J) heeft op 7 juli 2016 besloten om een extra bijdrage ad € 1.783.000 bij de gemeenten in rekening te brengen. De gemeente Dordrecht kan dit compenseren door extra ontvangen rijksmiddelen uit de meicirculaire 2016. Bij de 2^e tussentijdse rapportage van de Serviceorganisatie ZHZ wordt het verwachte tekort geactualiseerd en gezien of, in hoeverre de aanvullende inwonerbijdrage ad. € 1.500.000 in 2016 nodig is.

Kaders bij Begroting 2017

De primaire Begroting 2017 van de GR DG&J bevat geen nieuw beleid en is niet geïndexeerd ten opzichte van 2016. De GR DG&J doet eind 2016 een indexeringsvoorstel op basis van de septembercirculaire 2016.

Risico's

Het risicoprofiel kent een omvangrijk risico: de aangekondigde uitdiensttreding van Leerdam en Zederik uit de GR per 1 januari 2018.

Inhoudelijke ontwikkelingen

Jeugdgezondheidszorg (JGZ)

Een evaluatie van de JGZ heeft plaatsgevonden conform de uitvoeringsovereenkomst voor de JGZ en betreft de dienstverlening over 2015 en 2016. Op basis van de evaluatie wordt bepaald of de subsidie van de GR DG&J aan Rivas/Careyn al dan niet wordt verlengd vanaf het subsidiejaar 2018. Verder was het doel een basis te leggen voor strategische keuzes ten aanzien van de JGZ en het opstellen van het implementatieplan voor de uitvoering van fase 2 van de bestuursopdracht JGZ.

Veilig Thuis

Veilig Thuis Zuid-Holland Zuid (in 2015 en 2016 een samenwerkingsorganisatie van DG&J en Jeugdbescherming West) transformeert vanaf 2017 verder naar een meldpunt, waarbij de kern ligt op advies aan burgers en professionals en de samenwerking met en ondersteuning van de betrokken professionals rondom het gezin.

Regionale Ambulance Voorziening ZHZ (RAV)

In de 2^e helft van 2017 worden – voortkomend uit de Landelijke Meldkamer Organisatie – de geïntegreerde meldkamers van Zuid-Holland Zuid en Rotterdam Rijnmond samengevoegd. Uitgangspunt is dat de kwalitatieve output van de nieuwe meldkamer erop vooruit moet gaan voor beide regio's. Momenteel wordt gewerkt aan de voorbereidingen van de samenvoeging.

Nieuw regionaal programma voortijdig schoolverlaten en kwetsbare jongeren 2016-2020

In 2016 is gewerkt aan een nieuw regionaal programma voortijdig schoolverlaten (vsv) en kwetsbare jongeren 2016-2020. Een nieuwe convenantperiode en nieuwe richtlijnen van het ministerie van OCW waren aanleiding om de bestaande aanpak tegen het licht te houden en samen met de ketenpartners een nieuwe en integrale aanpak vorm te geven. Het plan hiervoor is te vinden in de nieuwe outreachende Aanpak voor toeleiding naar werk van jongeren zonder startkwalificatie tot 27 jaar. De Regionale Meld- & Coördinatiefunctie, die ondergebracht is bij de dienst Gezondheid & Jeugd, krijgt door voorgaande meer en meer de rol van informatiemakelaar en –regisseur en zal de jongeren monitoren en de juiste partij inschakelen wanneer ondersteuning of hulp nodig is.

Serviceorganisatie Jeugd ZHZ (SOJ)

Vanaf 1 januari 2015 zijn gemeenten verantwoordelijk voor de jeugdhulp. Nu wordt op basis van de eerste ervaringen duidelijk hoe het jeugdhulpstelsel functioneert, wat goed gaat en wat nog moet worden aangepast. De jaren 2015 en 2016 stonden en staan derhalve in het teken van ervaren, leren en waar nodig aanpassen. Dit met als doel dat het stelsel voor cliënten functioneert en financieel binnen het budgettaire kader blijft. De Serviceorganisatie is opgezet als een regie-organisatie met een beperkte personele invulling. Duidelijk is geworden dat het voeren van regie niet voldoende is om het nieuwe stelsel in Zuid-Holland Zuid 'in te regelen' en heeft de Serviceorganisatie zich bemoeid met de uitvoering van de jeugdhulp.

De komende jaren wil de Serviceorganisatie toewerken naar een stelsel waarin partners elk hun rol vervullen in samenhang met elkaar. Om dit te bereiken is de organisatie nu nog noodgedwongen de strenge regisseur, die soms reguleert en corrigeert om ervoor te zorgen dat de jeugdhulp binnen de (financiële) kaders wordt uitgevoerd. Het streven is dat de Serviceorganisatie in de komende jaren steeds meer een regisseur wordt, die op basis van duidelijke kaders echt vanuit een regierol haar stelselverantwoordelijkheid kan invullen. Voor het vervullen van deze rol is het beschikken over goede sturingsinformatie noodzakelijk.

In de eerste helft van 2016 is de Serviceorganisatie geëvalueerd. Over het algemeen zijn de 17 gemeenten tevreden over de gemaakte keuze voor een Serviceorganisatie, en de kwaliteit die de Serviceorganisatie levert. In het najaar van 2016 wordt besloten of we de Serviceorganisatie vanaf 2018 continueren.

Gemeenschappelijke Regeling Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid

Zienswijze op Begroting 2017

Per besluit van 15 juni 2016 heeft de raad ingestemd met een zienswijze op de Begroting 2017 van de Omgevingsdienst ZHZ. In de zienswijze is een toelichting gegeven op het beschikbaar budget voor 2017 en is ingestemd met de vereenvoudiging van het financieringsmodel van de Omgevingsdienst per 1 januari 2017.

Inhoudelijke ontwikkelingen

Het college biedt de raad in het vierde kwartaal van 2016 een voorstel aan voor het vaststellen van de Verordening kwaliteitseisen vergunningverlening, toezicht en handhaving. De voorgestelde verordening is overgenomen van de landelijke modelverordening. De Omgevingsdienst heeft de afgelopen jaren geïnvesteerd om aan de nieuwe kwaliteitseisen te voldoen.

Al een aantal jaren kondigt het Rijk aan dat een deel van de bouwtaken zal worden geprivatiseerd. Dit lijkt met ingang van 2017 daadwerkelijk voor een deel van de bouwplannen te gaan gebeuren. Een dergelijke ontwikkeling kan grote gevolgen hebben voor de Omgevingsdienst. Op wat langere termijn kan ook de invoering van de Omgevingswet gevolgen hebben voor de (taken van de) Omgevingsdienst. De Omgevingsdienst volgt de ontwikkelingen en bereid zich hier zo goed als mogelijk op voor.

Financiële ontwikkelingen

Vanaf 2015 is er een toename in werk voor de Omgevingsdienst, met name ingegeven door een stijging in aanvragen, meldingen, klachten en bezwaar- en beroepszaken. Dat leidt ook in 2016 tot een overschrijding van het jaarbudget. De verwachting is dat deze lijn zich voortzet in 2017. Het budget voor 2017 houdt hier geen rekening mee.

Gemeenschappelijke regeling Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid

1^e Bestuursrapportage 2016/prognose resultaat

Het is van belang blijvend de ontwikkeling van kosten en bezuinigingen te monitoren en hierover bij de P&C-producten te rapporteren. De eerste Bestuursrapportage 2016 GR Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid (VRZHZ) prognosticeert een tekort van circa € 739.000, voornamelijk veroorzaakt door een grote incidentele tegenvaller, de invoering van het Individueel Keuze Budget (cao). Aan de directie VRZHZ is opdracht gegeven om het AB te adviseren hoe om te gaan met deze kostenstijging. Mogelijk is deze op te vangen door meevallers binnen de exploitatie, omdat nog geen duidelijkheid is over het verloop van de rest van het jaar. Mocht dit leiden tot een verhoging van de inwonerbijdrage, dan zal deze eerst voor zienswijze aan de afzonderlijke gemeenteraden worden voorgelegd.

Meerjarenperspectief

In het jaar 2015 heeft een intensief debat plaatsgevonden over verwachte financiële effecten en hoe daarop te anticiperen. In het algemeen bestuur in november 2015 is het meerjarenperspectief van de VRZHZ vastgesteld. Hiermee is een koers vastgelegd, die start vanaf 1-1-2016 en op weg naar 2020 toewerkt naar bezuinigingen, die grotendeels ingezet worden om diverse kostenverhogingen van totaal € 4,7 miljoen op te vangen. Onderdeel van deze bezuinigingen is de eerdere bezuinigingsopgave van € 3,9 miljoen, waarvoor voorstellen zijn ontwikkeld en geaccordeerd onder de noemer 'vernieuwde brandweezorg'. Bij deze koers past de in 2015 gevoerde strategie om spaarzaam te zijn met vacaturevervulling en investeringen en met incidentele financiële resultaten. Zo is als uitwerking van vernieuwde brandweezorg in totaal in 2014 en 2015 een omvang van € 2,8 miljoen aan bezuinigingen gerealiseerd, voornamelijk door efficiency en loonkosten (aanhouden vacatures brandweer en 24-uurs-dienst).

Invulling Trap Af 4,5% en ambitie aanvullende 2,0%

In het meerjarenperspectief van de gemeente Dordrecht is met betrekking tot de VRZHZ een oplopende taakstelling van 4,5% (in 2015 € 303.000 en vanaf 2016 jaarlijks € 541.000) op de gemeentelijke bijdrage verwerkt. Daarnaast is vanaf 2016 in de Agenda van de stad een aanvullend besparingsvoorstel van 2% (€ 240.000) opgenomen. Beide taakstellingen zijn gebaseerd op de gezamenlijke systematiek Trap op en Af. Met het positieve resultaat van de VRZHZ over 2015 is invulling gegeven aan de taakstelling voor het jaar 2015. Voor 2016 en de jaren daarna kan vanuit het Dordtse perspectief een deel van deze taakstelling worden gerealiseerd door afbouw in de kosten van Functioneel Leeftijdsonslag, bijstelling in de kosten van het oefenterrein en besparing op de huisvestingskosten voor de brandweerkazerne aan het Oranjepark.

Gemeenschappelijke regeling Sociale Werkvoorziening Drechtsteden (Drechtwerk)

1^e Bestuursrapportage 2016

Op basis van de 1^e Bestuursrapportage van Drechtwerk blijkt dat de gemeentelijke bijdrage op totaalniveau met € 1,8 miljoen nadelig moet worden bijgesteld. Dit nadeel wordt meer dan verklaart door een slechter subsidieresultaat van € 2,3 miljoen. Dit subsidieresultaat bestaat uit een gemiddeld latere uitstroom van personeel en een conform meicirculaire lagere WSW-subsidie. Verder worden er positieve bedrijfsresultaten verwacht van € 0,8 miljoen bij DrechtStedenActief en DW Groen en is er budgetverschuiving van € 0,3 miljoen binnen de GR die bij Drechtwerk nu nadelig is maar per saldo budget neutraal.

Kaders bij Begroting 2017

De voorgelegde Begroting 2017 zal door de gemelde afwijkingen in de 1^e Bestuursrapportage structureel met € 780.000 opgehoofd moeten worden.

Inhoudelijke ontwikkelingen

Een belangrijk gevolg van de Participatiewet is dat de instroom in de Wsw per 1 januari 2015 is gestopt en de rijkssubsidie op bestaande Wsw plekken verlaagd wordt. Dat maakt de positie van de GR Drechtwerk kwetsbaar en brengt organisatorische en financiële risico's voor de Drechtstedengemeenten met zich mee. Hieruit is de vraag ontstaan wat het toekomstperspectief van (de verschillende organisatieonderdelen van) het bedrijf Drechtwerk is en welk perspectief Drechtwerk de nog zittende Wsw'ers die werkzaam zijn bij hen biedt.

Om deze opgave het hoofd te bieden zijn verschillende opties verkend naar het toekomstperspectief van de verschillende organisatieonderdelen van Drechtwerk. In het verlengde van het geformuleerde beleid in de regio rond de Participatiewet is voor de verschillende BV's van Drechtwerk de lijn bepaald deze dichter naar het werk c.q. naar de markt te brengen en te versterken door samenwerkingen met de markt.

Voor de B.V.'s Fris facilitair en Groen zijn in 2015 trajecten opgestart om mogelijk te komen tot de vorming van Social Joint Ventures. Voor Fris facilitair is dit traject geslaagd. Voor Drechtwerk Groen heeft dit traject uiteindelijk geen resultaat opgeleverd en er is nu in samenwerking met een brede projectgroep (waar gemeenten ook in vertegenwoordigd zijn) bekeken welke alternatieve scenario's mogelijk zijn. Hierbij zijn scenario's verkend binnen een bandbreedte tussen het handhaven van een centraal groenbedrijf bij Drechtwerk tot het onderbrengen van de medewerkers bij de individuele gemeenten. Het AB Drechtwerk zal het advies van de projectgroep meewegen in de verdere besluitvorming over de toekomst voor Drechtwerk Groen.

Gezien de aard van de activiteiten en de markt is voor Assembly Partner ingezet op een mogelijke overname door een marktpartij. Voor Drechtwerk Diversiteit is in 2014 besloten dat dat als zelfstandig onderdeel onvoldoende levensvatbaar is en is afgebouwd waarbij behoud van werkgelegenheid voor betrokkenen is gewaarborgd. Alle inspanningen zijn er op gericht om gevolg te geven aan een zo optimaal mogelijke uitvoering van de keten werk en inkomen om zoveel mogelijk mensen zinvol werk of een participatieplek te kunnen bieden binnen de beschikbare budgetten.

Gemeenschappelijke regeling Gevudo

Voor 2017 zijn geen bijzondere wijzigingen of aandachtsgebieden voorzien.

Gemeenschappelijke regeling Wegschap Tunnel Dordtse Kil

De doelstelling van het Wegschap is weggebruikers een veilige doortocht door de Kiltunnel te bieden. Een belangrijke taakstelling daarbij is ook om het negatieve eigen vermogen binnen de 40 jarige afschrijvingstermijn van de tunnel weg te werken. Het streven is dit te bereiken zonder dat het noodzakelijk is de toltarieven te indexeren of een beroep te doen op de garanten voor een hogere bijdrage.

In 2007 heeft het Algemeen Bestuur besloten een bijdrage te leveren van € 3 miljoen voor de realisatie van de fly-over op de kruising N3-A16. De verwachting is dat in 2017 aanspraak gemaakt wordt op dit bedrag. Dit betekent dat er in het meerjarenperspectief rekening gehouden wordt met toegenomen kapitaallasten.

Ook is gepland is dat er in de periode 2020-2022 een aanvang wordt gemaakt met een grootschalige renovatie van de tunnel. Dit betekent dat er in 2017 en de daarop volgende jaren diverse onderzoeken en voorbereidingen moeten plaatsvinden om de renovatie tot een goed einde te brengen.

Gemeenschappelijke regeling Parkschap Nationaal Park De Biesbosch

Met de 'Toekomstvisie Biesbosch 2021' als richtsnoer geeft het Parkschap invulling aan activiteiten die bijdragen aan de geformuleerde doelstellingen die zich laten samenvatten in de woorden 'beleefbare topnatuur'. De

afgelopen jaren hebben sterk in het teken gestaan van het opvangen van wegvallende financiële middelen. In 2017 worden nog een aantal voorstellen uit het meerjarige programma 'De Biesbosch verdient 't' uitgevoerd. De kern is dat met de verdienmodellen wordt ingezet op het versterken van betrokkenheid en het nemen van verantwoordelijkheid voor de Biesbosch als gebruiker, ondernemer en bezoeker (eigenaarschap) waarbij ook de eigen organisatie kritisch wordt beschouwd.

In 2107 wordt, afhankelijk van de bestuurlijke besluitvorming in de tweede helft van 2016, gewerkt aan (1) de door-ontwikkeling/implementatie van concessies, (2) vaantjes voor de recreatievaart, (3) Beleef- en geeffonds, (4) Natuurbijdrage automobilisten (betaald parkeren) in combinatie met een loyaliteitsprogramma (de Biespas) en (5) een ondernemend bezoekerscentrum. De reële verwachting is dat dit in 2017 en volgende jaren tot een substantiële opbrengst leidt.

Perspectiefvol zijn ook ontwikkelingen op landelijke schaal die betrekking hebben op de nationale parken. Eind 2016 wordt bekend welke nationale parken te kwalificatie "Nationaalpark van wereldklasse" krijgen. De Biesbosch dienst een bidboek in en heeft goede kans om deze kwalificatie ook daadwerkelijk te verkrijgen.

De provincies Brabant en Zuid Holland hebben aangekondigd per 1 januari 2018 uit het Parkschap te treden, evenals mogelijk ook de gemeente Sliedrecht per 1 januari 2018 uit de gemeenschappelijke regeling treedt. Daarom moet er een nieuwe governance-structuur ontworpen en ingericht worden.

3.6.3 Besloten vennootschappen

B.V. Gemeenschappelijk Bezit Evides (GBE)

Aandelenbezit

GBE is samen met Delta aandeelhouder namens overheden van Zuid-Holland en Zeeland. De precieze gevolgen van de splitsing van Delta (onder invloed van de wet onafhankelijk netbeheer) die tevens aandeelhouder is in Evides NV namens Zeeuwse overheden zijn op het moment van opstellen van deze paragraaf nog niet bekend. Wij gaan er voorsnog vanuit dat de aandelen van Delta in Evides gewoon terug gaan naar de gemeenten en provincie Zeeland; in lijn van de bedoelingen van de Drinkwaterwet.

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden

De ROM-D bestaat uit verschillende entiteiten. Hieronder wordt gerapporteerd over het totaal.

Jaarrekening 2015

Op 21 juni 2016 vond de algemene vergadering van aandeelhouders plaats waarin de Jaarrekening 2015 van ROM-D is vastgesteld. Naast de jaarrekening stonden nog twee documenten geagendeerd met betrekking tot het uit te keren rendement 2016. Dit is vastgesteld op 0%. Een voorstel van de directeur ROM-D tot wijziging van de statuten is aangehouden.

Oprichting heroriëntatie ROM-D en aandelen OBR en BNG

De opdracht tot heroriëntatie onder leiding van regionaal portefeuillehouder R. Korteland heeft nog niet geleid tot een besluit hierover in aandeelhoudersverband. In het Drechtstedenbestuur is oriënterend over dit vraagstuk gesproken. Het doel is om met een nieuwe richting in de loop van dit jaar richting lokale colleges en raden te komen.

In de AvA heeft Dordrecht aangegeven niet akkoord te gaan met voorstellen tot overname van deelnames van andere aandeelhouders of vennoten.

Rapportage eerste en tweede kwartaal

In de eerste rapportage wordt melding gemaakt van een aantal actuele ontwikkelingen. Voor de gemeente Dordrecht relevante ontwikkeling is de overdracht van een perceel grond aan ROM-D op Dordtse Kil III.

3.6.4 Naamloze vennootschappen

N.V. Huisvuilcentrale Noord-Holland (HVC)

De gemeente ontvangt via aandeelhouder Gevudo voorlopig geen dividend, omdat de komende jaren eerst het eigen vermogen wordt versterkt naar meer gebruikelijke verhoudingen ten opzichte van de schuld. Wel wordt gewoon de provisie over de door de gemeente gearandeerde leningschuld via Gevudo ontvangen. De verwerkingsstarieven van HVC worden voor 2017 iets verhoogd. HVC blijft voor haar nettoresultaat deels afhankelijk van omzet vanuit afvalaanbod uit Engeland, welke mogelijk op termijn (na 2020) vanwege in beginsel aflopende afvalaanbod-contracten vermindert, alsook van energieprijzen. De gevolgen van de Brexit in relatie tot afval-import zijn daarnaast momenteel onduidelijk.

Eneco Holding N.V.

In het najaar 2016 (voorafgaand aan de besluitvorming over deze Begroting) wordt de gemeenteraad geconsulteerd over de besluitvorming over de door de Minister afgedwongen splitsing van Eneco in 2017. Voorsnog handhaven wij de totale geraamde dividendopbrengst ad. € 7 miljoen. Dit bedrag moet nog in de loop van 2017 worden verdeeld naar de nieuwe entiteiten.

Bank Nederlandse Gemeenten

Gezien de aanhoudende onzekerheden acht de bank het niet verantwoord een uitspraak te doen over de verwachte nettowinst 2016 (waarover dividend in 2017 door de gemeente ontvangen wordt).

3.6.5 Stichtingen

Breedband Drechtsteden Groep BV

De stichting administratiekantoor Breedband Drechtsteden (26 non profit certificaathouders) heeft als primair doel het houden van aandelen van de Breedband Drechtsteden Groep BV. Deze BV bedient samen met de dochter B.V.'s Breedband Drechtsteden B.V. (voor de certificaathouders in STAK) en VitrumNet B.V. (voor alle andere activiteiten) de relaties. In 2017 moet bezien worden of er op grond van het nettoresultaat van de Breedband Drechtsteden Groep BV mogelijkheden ontstaan om (bescheiden) uitkeringen te gaan doen aan certificaathouders verenigd in de stichting administratiekantoor; waaronder de gemeente Dordrecht.

3.6.6 Coöperaties

Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A.

Op dit moment mag geconcludeerd worden dat na bijna 3 jaar na de opening in oktober 2013 de Duurzaamheidsfabriek (DZHF) een stevige positie heeft verworven in de verbinding van het onderwijs en bedrijfsleven op de thema's innovatie en duurzaamheid. Inhoudelijk gezien is met de Duurzaamheidsfabriek in drie jaar tijd veel bereikt. Daarentegen loopt de exploitatie achter. De komende jaren zal dan ook krachtig moeten worden ingezet op de doorontwikkeling van de fabriek. Met name de vergroting van de betrokkenheid van het bedrijfsleven en de regio is prioriteit.

Met het aanloopverlies 2015 zijn de gereserveerde middelen volledig besteed. In 2013 is de reserve voor opvang van exploitatieverliezen met € 3 ton verlaagd. Via herallocatie van budgetten binnen SI-Leerpark is € 330.000 beschikbaar gekomen voor de exploitatieresultaten van 2016 en 2017. Voorjaar 2017 (Kadernota 2018) wordt een nieuwe afweging gemaakt.

Energie Coöperatie Dordrecht

6 juli 2012 is de Energie Cooperatie Dordrecht (ECD) opgericht. De leden van de coöperatie zijn HVC en de gemeente Dordrecht ieder voor 50%. Doelstelling van de ECD is het bewerkstelligen van een versnelling in de uitvoering van het gemeentelijk energiebeleid door, ondermeer, het ondersteunen van burgers en bedrijven bij het treffen van energiebesparingsmaatregelen, het initiëren en faciliteren van projecten op het gebied van duurzame energie en het geven van voorlichting over energie en energiebesparing. De coöperatie treedt op als beheerder van een fonds voor investeringen in duurzame projecten. Dit fonds heeft het karakter van een revolving fonds. Een fonds dat winst uit projecten, niet uitkeert aan de leden van de coöperatie maar steeds opnieuw investeert in nieuwe projecten.

In 2017 heeft de ECD projecten op het gebied van zonne-energie, windenergie en energiebesparing gepland.

Activiteiten op het gebied van zonne-energie

- Zon op gemeentedaken: momenteel zijn er een 15- tal Pv installaties op gemeentelijke gebouwen in exploitatie.
- Crayestein zonneweide: de Zuid helling van de voormalige stortplaats crayestein is qua ligging zeer geschikt voor het plaatsen van zonnepanelen. Op basis van de SDE+ subsidieregeling heeft de ECD een rendabele businesscase ontwikkeld en een aanvraag voor wijziging van het bestemmingsplan de Staart aangevraagd. Deze wijziging is nu in behandeling. De installatie wordt nu in detail ontworpen waarna een omgevingsvergunning bij de Provincie Zuid Holland kan worden ingediend. Qua grootte wordt gedacht worden aan de installatie van 11.250 panelen, een oppervlakte 3 hectare waarmee ca. 800 huishoudens van energie kunnen worden voorzien. Het investeringsvolume bedraagt ca. € 2.800.000. de planning is er op gericht om medio september 2016 een SDE+ subsidieaanvraag te doen. Na toekenning SDE+ subsidie kan de bouw van de installatie begin 2017 plaatsvinden.

Activiteiten op het gebied van windenergie

In de structuurvisie Wind van de gemeente Dordrecht is de locatie Krabbegors aangewezen als een geschikte locatie voor de realisatie van een windturbine. Hier kan een windturbine op een perceel grond dat in eigendom is van de N.V. HVC geplaatst worden. HVC heeft aan de ECD toegezegd om haar een recht van opstal te verlenen voor het plaatsen van een windturbine. De ECD heeft, in samenwerking met het burgerinitiatief Drechtse Wind, in 2016 een plan voor de ontwikkeling van een windturbine opgesteld en is voornemens om in het 4^e kwartaal van 2016 een aanvraag om omgevingsvergunning in te dienen. Naar verwachting wordt deze procedure in het begin 3^e kwartaal 2017 succesvol afgerond waarna de ECD een SDE+ subsidieaanvraag zal doen. Na toekenning SDE+ subsidie kan de bouw van de installatie begin 2017 plaatsvinden.

Activiteiten op het gebied van Energiebesparing

- Blok voor Blok: in samenwerking met de stichting Drechtse Stroom is in 2015 het project Blok voor Blok opgezet. In 2015 en 2016 zijn op verschillende locaties in de stad isolatieprojecten uitgevoerd en voorlichtingsavonden gehouden. In totaal zijn hierbij ca. 750 woningeigenaren benaderd. Het resultaat van deze aanpak is dat er in totaal 175 energiebesparende maatregelen zijn getroffen. Deze aanpak wordt ook in 2017 voortgezet.

Coöperatie Kennis- en Opleidingscentrum Veiligheid Zuid-Holland Zuid
Deze coöperatie is waarschijnlijk eind 2016 geliquideerd.

We helpen coöperatie U.A.

In 2016 is de gemeente Dordrecht lid geworden van WeHelpen. Dat is een coöperatie opgericht door Achmea, Bureauvijftig, CZ, Menzis, PGGM, Rabobank, The Caretakers en VitaValley. Zij stimuleren het bieden van hulp en het helpen van elkaar via de website www.wehelpen.nl. Dat is een digitale marktplaats waar bewoners met een hulpvraag en bewoners met een hulpaanbod elkaar kunnen vinden. Voorbeelden van hulpvragen zijn klussen in huis en tuin, gezelschap, (zieken) vervoer, verzorging etc.. Dankzij de inzet van leden en ambassadeurs van de coöperatie wordt de website gratis aangeboden aan iedere inwoner van Nederland. De coöperatie focuste zich in 2015 op grotere naamsbekendheid. Op 11 april 2016 is in Dordrecht WeHelpen.nl gelanceerd. Het aantal bezoekers op de website stijgt snel. In juli hebben ca. 700 mensen de site bezocht. Het effect van een krantenartikel in het AD en de workshop "Dag van je Werk" met een flyeractie zijn de oorzaak van de grote piek in week 28. Landelijk zijn er inmiddels ca. 30.000 gebruikers, in Dordrecht zijn dit er op 2 augustus jl. 224 en dit aantal groeit iedere maand.

Inhoudelijke ontwikkelingen

Met de lancering in Dordrecht van WeHelpen.nl is ook een lichte, laagdrempelige mogelijkheid van respijtzorg geïntroduceerd. Op deze sociale, digitale marktplaats, komen matches tot stand die o.a. mantelzorgers ontlasten. Bij de doorontwikkeling zet WeHelpen.nl landelijk steeds meer in op het ontlasten van mantelzorgers; het is hun speerpunt voor 2017. Het is nu al mogelijk om een hulpnetwerk aan te maken op WeHelpen.nl. Dit is handig als je bijvoorbeeld samen met anderen zorgt voor een vriend of familielid. Met een hulpnetwerk kun je gezamenlijk een agenda beheren, een logboek bijhouden en notities delen. Voor (zorg)organisaties is WeHelpen.nl ook interessant. Het kan een aanvulling zijn van de dienstverlening. In plaats van nee te verkopen, kan WeHelpen.nl een oplossing bieden. Samen met een cliënt kan bv. een hulpvraag op de site gezet worden. In Dordrecht zijn 11 WeHelpen.nl Ontmoetingsplekken ingericht (neutrale plekken waar mensen die elkaar willen helpen elkaar kunnen ontmoeten zoals bibliotheken, wijkcentra, DOOR, het Albert Schweitzerziekenhuis, Crabbehoeve), herkenbaar door een bordje op het raam. Het doel is in iedere wijk in Dordrecht 1-3 WeHelpen.nl Ontmoetingsplekken inrichten, in totaal 30, einde 2016/begin 2017.

3.7 Grondbeleid

De paragraaf grondbeleid geeft op hoofdlijnen inzicht in de ontwikkelingen bij het Grondbedrijf. Een verdere verdieping op de financiële positie van het Grondbedrijf vindt u in de 'Voorlopige prognose 2017'. Deze bieden wij separaat aan in navolging op deze begroting en geeft een beeld van het te verwachten resultaat bij de Jaarrekening 2016 en het lange termijn resultaat voor de Prognose 2017. De basis voor deze begroting zijn de jaarschijven 2017 tot en met 2021 en het resultaat van de exploitaties die zijn gehanteerd voor het opstellen van de Prognose 2016.

De paragraaf is gebaseerd op de verplichte onderdelen vanuit het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV). In deze paragraaf geven we inzicht in de volgende punten:

1. een aanduiding van de wijze waarop de gemeente het grondbeleid uitvoert.
  2. een visie op het grondbeleid in relatie tot de realisatie van de doelstellingen van de programma's die zijn opgenomen in de begroting.
  3. een actuele prognose van de te verwachten resultaten van de totale grondexploitatie.
  4. een onderbouwing van de geraamde winstneming.
  5. de beleidsuitgangspunten omtrent de reserves voor grondzaken in relatie tot de risico's van de grondzaken.
- Deze punten worden in de volgende sub paragrafen verder toegelicht.

Dit jaar heeft de wijziging van het Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) grote invloed op de cijfers in de paragraaf grondbeleid. Dit vertaalt zich in een eenmalig effect en een structureel zwaardere last op de algemene reserve grondbedrijf. In afwijking tot de overige wijzigingen BBV is de ingangsdatum bij de grondexploitaties 1 januari 2016. De belangrijkste wijzigingen zijn:

- de toerekening van kosten aan grondexploitaties is beperkt.
- de spelregels voor de activering van kosten en waardering van gronden zijn gewijzigd.
- voor grondexploitaties geldt een maximum looptijd van tien jaar.
- de toegestane rentetoerekening aan grondexploitaties is gewijzigd.

Daarnaast vindt ook een traject plaats omtrent de vennootschapsbelasting. De consequenties daarvan hoeven nog niet verwerkt te worden bij deze begroting. Vanaf 1 januari is de gemeente VPB-plichtig.

Managementsamenvatting

De wijziging van het BBV beïnvloedt het beeld van het grondbedrijf sterk door een eenmalig positief effect op de algemene reserve grondbedrijf en een structureel zwaardere last. Voor de Begroting 2017 verwachten we een stabiele positie van het Grondbedrijf. De verwachting is dat de reserve Grondbedrijf licht stijgt in 2017. De omvang van de algemene reserve grondbedrijf is niet voldoende voor het opvangen van de risico's die zijn gekwantificeerd op € 10,58 miljoen.

Het totaal van exploitatieresultaten en risico's laat een positieve vermogenspositie zien van € 18,43 miljoen. Dit komt hoofdzakelijk door het onderbrengen van Dordtse Kil IV in de portefeuille van het grondbedrijf en de wijzigingen in het BBV.

In 2016 en 2017 worden een aantal nieuwe projecten in exploitatie genomen. Dit betreft de zelfbouwlocaties Oudendijk, Iepenlaan en Grote Hondring en de uitgifte van het Drechtwerkterrein aan B&S en Patersweg 1. De verwachting is dat in 2017 de projecten Johanna Nabererf, Amnesty Internationalweg en Baanhoekweg worden afgerond en het positieve resultaat wordt toegevoegd aan de algemene reserve grondbedrijf. Deze bedraagt dan € 4,16 miljoen op basis van de vastgestelde exploitaties.

3.7.1 Grondbeleid in de gemeente Dordrecht

Het grondbeleid van de gemeente Dordrecht is vastgelegd in de Nota grondbeleid 2009 en is bedoeld om uitvoering te geven aan de ruimtelijke kaders die gesteld zijn binnen de Structuurvisie 2020. Een actualisatie van deze nota is in de auditcommissie van de vorige raad behandeld in december 2013. Voor definitieve besluitvorming bieden wij de raad nog dit jaar de nota aan waarbij tevens de uitgangspunten van het nieuwe BBV zijn verwerkt. Samengevat kent de gemeente een actieve regierol bij gebiedsontwikkeling. Daarbij is de gemeente zeer terughoudend met een actief grondbeleid maar sluit dit niet uit in gevallen waar dit noodzakelijk is om de ruimtelijke doelstellingen te behalen. De keuze voor inzet van een actief grondbeleid hangt nauw samen met de investeringsstrategie.

Als gevolg van een zeer actief grondbeleid in het verleden, bezit de gemeente Dordrecht wel nog vele hectares grond ten behoeve van ontwikkeling. Deze grond bevindt zich in grote projecten als Stadswerven, Leerpark, Amstelwijck Businesspark en Belthurepark en in de strategische grondvoorraad. Over deze strategische voorraad is de raad eerder door het college gevraagd wensen of bedenkingen te uiten ([zie RIS-dossier](#)

[1743437](#)). De afgelopen jaren heeft de gemeente Dordrecht voor ongeveer € 100 miljoen afgewaardeerd op de grondvoorraad waarmee een reëel perspectief is ontstaan voor ontwikkeling. De omvang van de grondvoorraad betekent wel een aanzienlijk risico voor de gemeente dat het geïnvesteerd vermogen nog moet worden terugverdiend.

Recente ontwikkelingen in projecten zijn aanleiding om de financiële gevolgen van eventuele keuzes scherp te monitoren en inzichtelijk te maken. In het geval er sprake is van bijstelling van de projectuitgangspunten wordt de raad een herziene grondexploitatie ter besluitvorming aangeboden.

3.7.2 Visie grondbeleid in relatie tot de realisatie van doelstellingen **begrotingsprogramma's**

Het ruimtelijk beleid wordt vertaald in het Programma Ruimtelijke Ontwikkeling en Wonen. Verantwoording en inzicht in de financiële consequenties van het gevoerde grondbeleid vindt plaats in de Prognose Grondbedrijf. Met financieel economische haalbaarheid (en financiële kaderstelling) als uitgangspunt, bestaat een wisselwerking tussen het grondbeleid en het ruimtelijke beleid.

De effecten voor het grondbedrijf vanuit de Bestuursrapportage 2016 zijn verwerkt in de Prognose 2016. De Prognose is daarom dit jaar niet in het tweede kwartaal ter besluitvorming aangeboden, maar gelijktijdig met de Bestuursrapportage 2016 en voorafgaand aan de Begroting 2017. Dit wijkt dit jaar af vanwege de verwerking van het gewijzigde BBV.

In het najaar wordt een voorlopige prognose opgesteld waarin dieper wordt ingegaan op de financiële positie van het Grondbedrijf op de lange termijn. Hierbij geven we ook een verwachting voor de jaarrekening van het lopende jaar.

De komende jaren is het grondbeleid er op gericht om de risico's in de grondexploitaties sterk te beheersen. De ingezette weg met Richting Kiezen en de aantrekkende economie bieden een reële basis voor de toekomst. Aandacht voor afstemming tussen de vraag vanuit de markt en het aanbod in de projecten blijft onverminderd van belang. Het Stedelijke Programmeren speelt hierbij een belangrijke rol voor de afweging voor toevoeging van nieuwe projecten en het monitoren van (markt-) ontwikkelingen om te blijven voldoen aan doelstellingen van de beleidsprogramma's.

Om de ruimtelijke doelstellingen te behalen, ontwikkelt de gemeente met derden een aantal projecten. Dit betreft onder ander de grondexploitaties Amstelwijck Businesspark, WDO/Dordtse Kil IV, Leerpark, Gezondheidspark, Stadswerven, Belthurepark en Wilgenwende. Daarnaast bezit de gemeente Dordrecht een groot aantal strategische locaties die in de toekomst kunnen worden ontwikkeld en worden gronden beheerd die uitgegeven worden in huur of (erf)pacht. Zelfbouw als doelstelling van het programma Ruimtelijke Ordening en Wonen wordt ingevuld met projecten als Vest, Johanna Nabererf, Stadswerven, Grote Hondring 20, Oudendijk 162 en de Iepenlaan 35.

Via deze begroting vindt er geen autorisatie plaats van grondexploitaties. Deze begroting is uitsluitend gebaseerd op eerder genomen raadsbesluiten. Indien bijstelling van de begroting aan de orde is, komt dit terug bij de voorlopige prognose 2017 voorafgaand aan de Jaarrekening 2016.

3.7.3 Prognose verwachte resultaten totale grondexploitatie

Om inzicht te krijgen in de toekomstige positie van het Grondbedrijf, staat hieronder weergegeven wat de verwachting is van het verloop van de boekwaarde voor het gehele jaar 2016. De verwachte kosten en opbrengsten voor 2016 en verder zijn bijgesteld. Deze cijfers zijn conform de actualisatie van de projecten op basis van de Jaarrekening 2015, vastgestelde en herziene exploitaties en de wijzigingen die zijn doorgevoerd op basis van de Bestuursrapportage 2016 en de BBV-wijzigingen. Hierover is de raad bij de Prognose 2016 uitgebreid geïnformeerd. Daarom wordt hier niet verder op ingegaan.

Op basis van de meeste recente inzichten in de projecten, is de begroting geactualiseerd. De verwachting is dat de huidige begroting realistisch is, zeker gezien het feit dat de recente berichten van het Centraal Planbureau positief zijn met betrekking tot de economische ontwikkeling. De raming van de kosten en opbrengsten voor 2016 en verder wordt opnieuw kritisch bekeken bij de voorlopige prognose 2017. Indien hier wijzigingen uit voort vloeien, worden deze verwerkt bij de voorlopige prognose 2017 en wordt de wijziging van de begroting ter besluitvorming aangeboden.

In het volgende overzicht wordt het verloop van de boekwaarde weergegeven op basis van de huidige begroting.

<i>(bedragen × € 1 miljoen)</i>	
Boekwaarde Bouwgrond in exploitatie aan het begin van het begrotingsjaar 2016 na verwerking BBV:	98,151
Strategische grondvoorraad	39,72
Bouwgronden in exploitatie	98,151
De geraamde investeringen in het begrotingsjaar 2016:	19,96
De geraamde opbrengsten in het begrotingsjaar 2016:	17,98
De geraamde rentelasten in het begrotingsjaar 2016:	1,39
De verwachte boekwaarde aan het einde van het begrotingsjaar 2016:	101,52
De geraamde nog te maken kosten (vanaf 2017)*:	73,66
De geraamde opbrengsten (vanaf 2017)*:	143,66
De geraamde rentelasten (vanaf 2017)*:	12,26

* een onderbouwing hiervan is terug te vinden in de bijlage van de Prognose 2016 die als basis heeft gediend voor de actualisatie bij Jaarrekening 2015 en verwerking van de effecten wijzigingen BBV.

De geraamde kosten en opbrengsten moeten in samenhang worden gezien met de resultaten van de projecten. Onderstaand is het totaalresultaat van alle grondexploitaties weergegeven. Conform nieuwe BBV-voorschrift wordt het totaal ook op eindwaarde gepresenteerd.

<i>(bedragen × € 1 miljoen)</i>		
Verwachting resultaat grondexploitaties 2016	NCW	Eindwaarde
Het geraamde eindresultaat 2016 Excl. Verliesvoorzieningen: (NCW per 1-1-2016 van de actieve Grondbedrijfcomplexen cf. Prognose 2016 incl. Bestuursrapportage 2016):	-/- 27,23 (negatief)	-/- 30,98
Het geraamde eindresultaat 2016 Incl. Verliesvoorzieningen: (NCW per 1-1-2016 van de actieve Grondbedrijfcomplexen cf. Prognose 2016 incl. Bestuursrapportage 2016):	26,80 (positief)	31,31 (positief)

Een aantal zaken die bij het bepalen van de resultaten van de projecten een belangrijke rol spelen, zijn de wijzigingen als gevolg van het BBV. Hierdoor wijken de cijfers in bovenstaande tabel in positieve zin fors af van voorgaande jaren. Grootste effect wordt veroorzaakt door de bijstelling van de interne rekenrente naar 1,42% voor de actieve exploitaties en wijziging van de samenstelling van de portefeuille van het grondbedrijf door toevoeging van de positieve exploitaties van DKIV en Wielwijk.

De totale projectportefeuille van de grondexploitaties laat een negatief resultaat zien. Dit is een som van positieve en negatieve exploitaties. Op grond van het BBV zijn gemeenten verplicht negatieve grondexploitaties af te dekken met een verliesvoorziening. De verliesvoorzieningen zijn onttrokken aan de algemene reserve van het Grondbedrijf. De tabel laat zien dat de huidige portefeuille voor een deel bestaat uit positieve exploitaties. De ontwikkeling van de reserve Grondbedrijf, de risico's en een toelichting op de totale financiële positie komt terug in paragraaf 3.7.5.

3.7.4 Verlies en winstneming

Met betrekking tot de projecten met een nadelig exploitatieresultaat zijn verliesvoorzieningen gevormd. Dit is conform de nota Winst en Verliesneming 2004. Het afsluiten van de projecten betekent een definitieve verliesneming ten laste van de algemene reserve Grondbedrijf. De verliesneming is gelijk aan de al getroffen verliesvoorziening. Als gevolg van de wijziging BBV zijn twee projecten met een voorzien negatief resultaat overgedragen aan de portefeuille van het vastgoedbedrijf. Dit betreft de verkoop van de woningen aan de Weeskinderendijk en de verkoop van de panden aan de Sluisweg/Achterhakkers. Voor de projecten Jagers- en Windhondpolder, Vest (Zelfbouw) en Vogelplein geldt dat de exploitatie worden gesloten en verrekend met de verliesvoorziening.

Op basis van de nota Winst en Verliesneming is tussentijdse winstneming mogelijk. In 2016 en 2017 worden geen tussentijdse winstnemingen verwacht. Wel is de verwachting dat nog in 2016 en 2017 een aantal projecten worden afgesloten met een positief resultaat. Dit betreft in 2016 de projecten Reeweg Oost 123 (Oude LTS), Spuiboulevard ANWB, het Wiardi Beckmanplantsoen en Patersweg 1 en in 2017, Mina Kruseman-erf, Iepenlaan en de Grote Hondring, Baanhoekweg en Gezondheidspark Amnesty Internationalweg. Voor het project uitgifte Drechtwerkllocatie – B&S is een voorbereidingskrediet verstrekt en wordt in 2016 in exploitatie genomen. De verwachting is dat dit in 2017 met een positief resultaat wordt afgerond. Het definitieve resultaat

van deze projecten wordt gestort in de algemene reserve van het Grondbedrijf. Naar verwachting bedraagt dit in 2017 € 10,24 miljoen.

3.7.5 Toelichting op de financiële positie en de **risico's**

In deze paragraaf geven we een toelichting op de financiële positie van het Grondbedrijf aan de hand van de risico's in relatie tot de reserves. Dit geeft inzicht in het weerstandsvermogen, de financiële positie van het Grondbedrijf op de korte termijn (< 3 jaar) en de lange termijn (> 3 jaar).

Risico's

Binnen de risico's wordt conform de nota grondbeleid 2009 en de nota Risicomanagement en Weerstandsvermogen onderscheid gemaakt tussen de positieve en negatieve risico's binnen projecten en positieve en negatieve effecten ten opzichte van de reserve, de algemene risico's.

De positieve risico's zijn de geprognosticeerde resultaten van de grond- en erfpachtexploitaties. De projectspecifieke risico's hebben betrekking op de grondexploitaties. Om de onderhandelingspositie van de gemeente niet te schaden, gaan we niet inhoudelijk in op de risico's. De risico's hebben onder andere betrekking op de projecten Stadswerven, Leerpark, Gezondheidspark en Belthurepark. Hierbij moet worden gedacht aan risico's met betrekking tot onzekerheden over kosten en opbrengsten, saneringsrisico's en kans op archeologische vondsten.

De algemene risico's zijn van toepassing op algemene uitgangspunten zoals deze worden gehanteerd bij de actualisatie van de grondexploitaties en risico's die van toepassing zijn op alle grond- en erfpachtexploitaties. Dit heeft betrekking op bandbreedte op de parameters als kosten- en opbrengstenstijging die een beeld geven van de economische groeiverwachting.

Lange termijn (> 3 jaar)

In totaliteit rekent het Grondbedrijf met een risicobedrag per 1-8-2016 van € 35,00 miljoen. Dit is het totale risico over de volledige looptijd van grondexploitaties. Dit totaal aan risico's nemen we niet volledig mee voor het bepalen van de benodigde weerstandscapaciteit. Hiermee voorkomen we dat de weerstandscapaciteit onnodig hoog moet worden gehouden voor risico's die zich mogelijk pas in de verre toekomst voordoen.

Financiële positie Grondbedrijf

In paragraaf 3.7.3 is aangegeven dat als rekening wordt gehouden met de getroffen voorzieningen, de stand van de algemene reserve van het Grondbedrijf en de risico's, het verwachte resultaat van het Grondbedrijf op de lange termijn € 18,43 miljoen POSITIEF is op basis van de gegevens per 1-6-2016. Zoals eerder aangegeven is dit resultaat verder toegelicht in de Prognose 2016.

Naast het resultaat van de grondexploitaties zoals omschreven in 3.7.3. dient ook het resultaat erfpachtexploitaties in de totale beschouwing te worden betrokken. De contante waarde over een periode van 10 jaar bedraagt € 21,99 miljoen positief per 31-12-2015. Het resultaat van de erfpachtexploitaties levert, vanwege de constante inkomsten, een grote bijdrage aan de vermogenspositie van het Grondbedrijf op de lange termijn.

Korte termijn (< 3 jaar)

De risico's die zich binnen drie jaar kunnen voordoen, bepalen de benodigde weerstandscapaciteit. Dit wordt aangeduid als de norm voor het weerstandsvermogen. De norm voor het Grondbedrijf is bij Jaarrekening 2015 per 31-12-2015 vastgesteld op € 8,28 miljoen. Bij de actualisatie van de risico's ten behoeve van de Begroting 2017 bedraagt de norm voor het weerstandsvermogen € 10,58 miljoen.

In paragraaf 3.7.6. staat een toelichting op het verloop van de algemene reserve Grondbedrijf. In 2016 en 2017 verwachten we een lichte toename van de reserve, maar deze toename is nog niet voldoende om met alleen de algemene reserve Grondbedrijf de risico's binnen het Grondbedrijf op te kunnen vangen. De toename van de algemene reserve Grondbedrijf en de afname van de risico's, levert een positieve bijdrage aan de verbetering van het weerstandsvermogen van de stad. Voor meer informatie verwijzen we u naar paragraaf 3.2 Risicomanagement en Weerstandsvermogen van deze Begroting.

Boekwaarde grondexploitaties ten opzichte van totale baten gemeente

Begroting	Rekening 2015	Begroting 2016	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
Niet in exploitatie genomen bouwgronden (cf. art. 38 lid a punt 1 BBV)	19.936					
Bouwgronden in exploitatie (cf. art. 38 lid b BBV)	50.282	62.173	40.459	36.874	25.008	20.352
Totale baten (cf. art. 17 lid c BBV [dus exclusief mutaties reserves])	466.469	452.430	423.308	420.821	412.713	415.967
Grondexploitatie (A+B)/C x 100%	15%	14%	10%	9%	6%	5%

Het verhoudingsgetal tussen boekwaarde van grondexploitaties en de totale baten van de gemeente geeft een indicatie van het risico dat de gemeente loopt met haar grondexploitaties. Deze risico's zijn betrokken bij de bepaling van de omvang van het weerstandsvermogen en worden gemonitord middels het risicomanagement systeem. Dit kengetal is nieuw. Bovendien tellen vanaf 1 januari 2016 de niet in exploitatie genomen gronden niet meer mee, omdat die onder de materiele vaste activa worden verantwoord. De waarde die wij aan het kengetal toe moeten kennen, zal met het verloop van jaren duidelijker worden.

Economie

Naast de projectrisico's, zijn de algemene risico's opgenomen in het weerstandsvermogen. Deze zijn voor een groot deel het gevolg van de economische groeiverwachting en de omvang van de totale omzet van de portefeuille.

De ontwikkeling van de economie is vertaald in parameters voor inkomsten- en kostenstijging de komende jaren. Op dit moment wordt in de rapportages van het Rijk en de planbureaus geen aanleiding genoemd om de huidige verwachting bij te stellen. Bij de voorlopige prognose 2017 wordt dit opnieuw bezien. Een bijstelling van de hoogte van de parameters heeft invloed op het saldo van de projecten. Voor de projecten met een verliesvoorziening leidt dit direct tot een mutatie van de algemene reserve Grondbedrijf.

Toelichting totaal financiële positie

Op basis van de huidige exploitaties is het Grondbedrijf in staat om alle risico's met inkomsten uit deze exploitaties op te vangen. Hierbij maken we de kanttekening dat een groot deel van de inkomsten pas in de verre toekomst worden gerealiseerd in het project Dordtse Kil IV. Daarnaast zijn er belangrijke ontwikkelingen in de projecten Belthurepark en Amstelwijck die een negatieve impact kunnen hebben op de ontwikkeling van de financiële positie van het grondbedrijf. Dat betekent dat de mogelijkheid blijft bestaan dat de komende jaren een beroep moet worden gedaan op de reserve van de stad. De risico's van het Grondbedrijf en de algemene reserve Grondbedrijf vormen samen met de overige risico's van de gemeente Dordrecht en de algemene reserve stad het weerstandsvermogen.

3.7.6. Verloop algemene reserve Grondbedrijf

De algemene reserve Grondbedrijf is het resultaat van de winst- en verliesnemingen in de grondexploitaties, de resultaten van de erfpacht-, huur- en pachtexploitatie, kosten van grondbeleid en vaste en incidentele afdrachten aan de algemene middelen.

Terugblik Jaarrekening 2015

Het totaal van de algemene reserve Grondbedrijf bedroeg per ultimo 2015 € 0. De kosten en baten over het jaar 2015 waren groter dan de opbrengsten. Dit werd hoofdzakelijk veroorzaakt door bijstelling van de waardering van het project Stadswerven. Voor het tekort heeft verrekening plaatsgevonden met de algemene reserve stad.

Verwachting 2016, 2017 en verder

De algemene reserve Grondbedrijf wordt naar verwachting over het jaar 2016 aangevuld met winst uit de erfpachtexploitatie en een aantal af te sluiten exploitaties. Deze zijn eerder toegelicht in de paragraaf.

Als gevolg van de wijziging BBV is eenmalig een groot bedrag vrijgevallen ten bate van de algemene reserve grondbedrijf. Na verrekening van lasten heeft dit een eenmalig positief effect. Daarnaast moet jaarlijks een groter aandeel van de kosten in mindering gebracht op de algemene reserve Grondbedrijf, waaronder de rente- en beheerlasten van de strategische grondvoorraad. Daarnaast wordt tot 2018 een structurele afdracht aan de algemene middelen vanuit de erfpachtexploitatie onttrokken. Naar verwachting is het totaal aan baten hoger dan de lasten en ontstaat per 31-12-2016 een positieve stand van de algemene reserve Grondbedrijf van ongeveer € 4,91 miljoen.

Een doorkijk naar de stand van de reserve eind 2017, laat op basis van de huidige verwachtingen een verdere toename zien. Dit wordt veroorzaakt door een begrote storting aan de reserve vanuit de erfpachtexploitatie van € 2,2 miljoen en winsten uit de projecten van € 1,52 miljoen. Als ook rekening wordt gehouden met projecten waarop nog besluitvorming moet plaatsvinden, neemt het totaal toe tot € 10,24 miljoen. De verwachte lasten bedragen € 5,1 miljoen. Ook voor de jaren daarna laat de reserve Grondbedrijf een stabiel beeld zien.

4. Financiële begroting

In de financiële begroting wordt ingegaan op de exploitatie en op de balans. Dit met als doel het inzicht in de gemeentelijke financiën te vergroten.

Wat betreft de exploitatie wordt daartoe een samenhangend inzicht geboden in de ontwikkeling van de exploitatie vanaf de Kadernota 2017 naar de Begroting 2017. Hierbij wordt ingegaan op de volgende onderdelen:

- 4.1.1 Kadernota.
- 4.1.2 Begroting.
- 4.2.1 Overzicht baten en lasten programma's.
- 4.2.2 Overzicht incidentele baten en lasten.

Wat betreft de balans is de toelichting in de loop van de jaren (verplicht) toegenomen. De BBV wijzigingen omtrent de geprognosticeerde balans en het EMU-saldo zijn hierbij de laatste verplichte aanvullingen. De geprognosticeerde balans vormt het startpunt op de toelichting van de balans. Vanuit dit totaal worden vervolgens bepaalde onderdelen nader toegelicht. Hierbij wordt ingegaan op de volgende onderdelen:

- 4.2.3 Ontwikkelingen financiële positie.
- 4.2.4 Ontwikkelingen activa en kapitaallasten.
- 4.2.5 Ontwikkelingen reserves en voorzieningen.

Tenslotte wordt nog ingegaan op projecten (4.3).

4.1 Van Kadernota naar Begroting

4.1.1 Kadernota

De Kadernota 2017 vormt het startpunt voor de Begroting 2017. De Kadernota 2017 bouwt verder op het geactualiseerde meerjarenperspectief van de Begroting 2016. De besluitvorming omtrent de Kadernota 2017 heeft geleid tot het volgende financiële perspectief.

	2017	2018	2019	2020
Eindsaldo Begroting 2016	1.910	2.465	1.280	2.930
Effect autonome ontwikkelingen	-449	196	1.264	1.468
Effect benodigde indexaties uitgaven	-2.062	-2.026	-2.009	-2.006
Effect indexaties inkomsten	-114	-115	-115	-115
Effect onontkoombare knelpunten	-1.435	-1.979	-1.644	-1.694
Vrijval aflopende collegeprioriteiten	-	-	1.616	1.616
Dekking uit algemene reserve	2.350	1.650	-	-
Som structurele beleidswensen	-100	-100	-100	-100
Eindsaldo Kadernota 2017	100	91	292	2.099

De achterliggende informatie omtrent bovenstaande tabel is terug te vinden in de [Kadernota 2017](#).

4.1.2 Begroting

Technische ramingsbijstelling Begroting staand beleid

De programmakaarten en tabellen in dit boekwerk bevatten de beleidsinformatie en financiële informatie over het huidige staande beleid. Dit betekent dat de besluiten uit de Kadernota 2017 en college- en raadsbesluiten voor de jaren 2017 en verder die zijn genomen in de eerste helft van 2016 hierin zijn verwerkt.

Er is daarnaast tussen Kadernota 2017 en de totstandkoming van de Begroting 2017 een aantal technische ramingsbijstellingen doorgevoerd.

Een en ander leidt tot het volgende startperspectief, zoals opgenomen in de tabellen van dit boekwerk:

	2017	2018	2019	2020
Saldo Kadernota 2017	100	91	292	2.099
Technische ramingsbijstelling	537	531	446	420
Eindsaldo Begroting 2017-2020	637	622	738	2.519

De technische ramingsbijstelling valt uiteen in de volgende onderdelen:

- Werkelijke rente: de omvang van de te betalen rente wordt bepaald door de omvang van de leningen en het rentepercentage daarover. De marktrente is ten opzichte van de verwachting bij de Kadernota 2017 nog verder gedaald.
- Voordeel personele kosten: er is sprake een toename van de werkzaamheden voor derden. Hierdoor kan een groter gedeelte van de overheadkosten in rekening worden gebracht bij derden.
- Overig: er zijn diverse kleinere aanpassingen die het restant verklaren.

4.2 Toelichting financiële Begroting

In deze toelichting wordt meer informatie gegeven over de Begroting 2016. We vergelijken de begroting met de werkelijke baten en lasten uit de Jaarrekening 2015. Het gedeelte van de begroting dat incidenteel is wordt afzonderlijk toegelicht. Ook de reserves en voorzieningen en de boekwaarde van de activa worden aan u gepresenteerd.

4.2.1 Overzicht baten en lasten Programma's

Hieronder staat het overzicht van baten en lasten per programma. In dit overzicht – dat gebaseerd is op stand beleid – zijn de financiële effecten van de besluitvorming tot en met de Kadernota 2017 verwerkt. In overeenstemming met het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) wordt eerst het geraamd totaal saldo van baten en lasten, vervolgens de mutatie(s) in de reserves en uiteindelijk het geraamd resultaat gepresenteerd. De lasten en baten van de gemeente die niet rechtstreeks aan een programma zijn toe te rekenen, de algemene dekkingsmiddelen en een bedrag voor onvoorzien, zijn op het programma Algemene Dekkingsmiddelen opgenomen.

U vindt een gedetailleerde weergave van de kosten per programma terug op de programmakaarten. In bijlage 4 is daarnaast een totaaloverzicht van de ramingen per product, gerangschikt naar de begrotingsprogramma's, weergegeven voor de jaren 2017-2020.

Programma	Rek 2015	Begr 2016	Begroting 2017			2018	2019	2020
	Saldo's	Saldo's	Lasten	Baten	Saldo	Saldo's		
Veiligheid	-15.022	-14.583	15.767	735	-15.032	-14.872	-14.789	-14.689
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	-28.018	-26.309	40.726	19.441	-21.285	-21.610	-23.782	-21.591
Jeugd en Onderwijs	-57.460	-56.949	59.451	6.491	-52.960	-53.070	-52.942	-52.785
Werk en Inkomen	-54.380	-49.539	97.018	48.330	-48.688	-47.445	-46.611	-46.609
Economie, Sport en Cultuur	-41.963	-45.263	47.566	6.605	-40.961	-35.250	-33.819	-33.510
Milieu en Duurzaamheid	-5.648	-9.102	19.062	14.979	-4.083	-4.152	-3.732	-3.723
Zorg en Ondersteuning	-70.955	-85.664	77.911	2.627	-75.284	-75.060	-74.970	-74.970
Verkeer en Vervoer	-3.410	-3.787	12.627	9.974	-2.653	-2.443	-1.025	-916
Ruimtelijke Ordening en Wonen	-3.591	-8.975	38.695	28.060	-10.635	-12.019	-10.980	-3.635
Dienstverlening	-3.855	-4.517	14.220	7.717	-6.503	-6.266	-6.297	-6.366
Bestuur en Samenwerking	-16.086	-16.124	8.941	38	-8.903	-8.893	-8.635	-8.252
Algemene Dekkingsmiddelen	298.386	294.733	-752	278.219	278.971	278.530	278.851	280.581
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	-2.002	-26.078	431.232	423.216	-8.016	-2.550	1.269	13.535
Mutatie reserves	24.888	26.078	45.103	53.755	8.652	3.171	-531	-11.016
Geraamd resultaat	22.886	0	476.335	476.971	636	621	738	2.519

* Het begrote resultaat van de begroting 2016 bedraagt € 2,7 mln. positief. In het lopende boekjaar maakt dat nog onderdeel uit van algemene dekkingsmiddelen.

De tabel hieronder geeft een vergelijking van de bedragen per programma uit de Begroting 2017 met de huidige Begroting 2016 en de Jaarrekening 2015.

Bedragen x€1000

Programma	Jaarrekening 2015			Begroting 2016			Begroting 2017		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Veiligheid									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	16.859	1837	-15.022	15.538	955	-14.583	15.767	735	-15.032
Mutaties reserves	558	614	56	0	0	0	0	185	185
Geraamd resultaat	17.417	2.451	-14.966	15.538	955	-14.583	15.767	920	-14.847
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	41972	13.954	-28.018	45.593	19.284	-26.309	40.726	19.441	-21.285
Mutaties reserves	305	2.126	1821	1759	4.582	2.823	12.399	7.204	-5.195
Geraamd resultaat	42.277	16.080	-26.197	47.352	23.866	-23.486	53.125	26.645	-26.480
Jeugd en Onderwijs									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	68.937	11477	-57.460	65.413	8.464	-56.949	59.451	6.491	-52.960
Mutaties reserves	52	1755	1703	393	3.937	3.544	333	2.261	1928
Geraamd resultaat	68.989	13.232	-55.757	65.806	12.401	-53.405	59.784	8.752	-51.032
Werk en Inkomen									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	106.113	51733	-54.380	102.853	53.314	-49.539	97.018	48.330	-48.688
Mutaties reserves	0	0	0	0	79	79	0	72	72
Geraamd resultaat	106.113	51733	-54.380	102.853	53.393	-49.460	97.018	48.402	-48.616
Economie, Sport en Cultuur									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	51510	9.547	-41963	53.785	8.522	-45.263	47.566	6.605	-40.961
Mutaties reserves	500	5.123	4.623	831	13.073	12.242	170	9.883	9.713
Geraamd resultaat	52.010	14.670	-37.340	54.616	21.595	-33.021	47.736	16.488	-31.248
Milie u en Duurzaamheid									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	23.682	18.034	-5.648	31.788	22.686	-9.102	19.062	14.979	-4.083
Mutaties reserves	2.529	3.574	1.045	0	3.836	3.836	98	268	170
Geraamd resultaat	26.211	21.608	-4.603	31.788	26.522	-5.266	19.160	15.247	-3.913
Zorg en Ondersteuning									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	74.428	3.473	-70.955	88.291	2.627	-85.664	77.911	2.627	-75.284
Mutaties reserves	0	115	115	0	596	596	0	300	300
Geraamd resultaat	74.428	3.588	-70.840	88.291	3.223	-85.068	77.911	2.927	-74.984
Verkeer en Vervoer									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	12.674	9.264	-3.410	14.394	10.607	-3.787	12.627	9.974	-2.653
Mutaties reserves	1657	3.280	1623	91	2.873	2.782	366	1081	715
Geraamd resultaat	14.331	12.544	-1.787	14.485	13.480	-1.005	12.993	11.055	-1.938
Ruimtelijke Ordening en Wonen									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	34.907	31316	-3.591	57.764	48.789	-8.975	38.695	28.060	-10.635
Mutaties reserves	2.873	6.910	4.037	11.064	15.594	4.530	9.867	13.234	3.367
Geraamd resultaat	37.780	38.226	446	68.828	64.383	-4.445	48.562	41.294	-7.268
Dienstverlening									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	9.769	5.914	-3.855	11.778	7.261	-4.517	14.220	7.717	-6.503
Mutaties reserves	88	0	-88	145	335	190	179	306	127
Geraamd resultaat	9.857	5.914	-3.943	11.923	7.596	-4.327	14.399	8.023	-6.376
Bestuur en Samenwerking									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	16.267	181	-16.086	16.152	28	-16.124	8.941	38	-8.903
Mutaties reserves	29	694	665	29	475	446	0	80	80
Geraamd resultaat	16.296	875	-15.421	16.181	503	-15.678	8.941	118	-8.823
Algemene Dekkingsmiddelen									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	11353	309.739	298.386	11496	306.229	294.733	-752	278.220	278.972
Mutaties reserves	40.776	49.949	9.173	7.605	2.614	-4.991	21.691	18.881	-2.810
Geraamd resultaat	52.129	359.688	307.559	19.101	308.843	289.742	20.939	297.101	276.162
Totaal Programma's									
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	468.471	466.469	-2.002	514.845	488.766	-26.079	431.232	423.217	-8.015
Mutatie reserves	49.367	74.140	24.888	219.5	47.994	26.077	45.103	53.755	8.652
Geraamd resultaat	517.838	540.609	22.886	536.760	536.760	-2	476.335	476.972	636

Toelichting op tabel:

Het saldo van de Jaarrekening 2015 ad € 22,9 miljoen sluit aan op het jaarrekeningresultaat 2015 voor budgetoverheveling.

In bijlage 4 is een volledig autorisatieoverzicht opgenomen van de programmabegroting. Het saldo van de staand beleid Begroting 2017 geeft, een resultaat van € 0,637 miljoen positief.

In het raadsvoorstel stellen wij u voor een aantal nieuwe ontwikkelingen (als gevolg van de Bestuursrapportage 2016, tegenvallers staand beleid en aanvullende beleidswensen) te verwerken in de Begroting 2017. In de bijlagen bij het raadsvoorstel is daarvoor een autorisatieoverzicht opgenomen na eerste bestuurlijke wijziging.

4.2.2 Overzicht incidentele baten en lasten

Het BBV (art. 19 en 28) schrijft voor dat de gemeente zowel bij begroting als bij jaarrekening een overzicht van incidentele baten en lasten presenteert. Het overzicht is, voor zowel raad als voor provincie, een essentieel onderdeel bij de bepaling van het structureel evenwicht van de exploitatie. De structurele exploitatie wordt verkregen na eliminatie van de incidentele baten en lasten.

Het overzicht van incidentele baten en lasten bevat alleen 'eenmalige of tijdelijke' baten en/of lasten die bij ongewijzigd beleid en omstandigheden voor maximaal drie jaar vaststaan, gevolgd door een toelichting op hoofdlijnen. De uitwerking van dit overzicht is in lijn met de betreffende themacirculaire van de Provincie Zuid-Holland.

Ten opzicht van voorgaande begrotingen is de omvang van de incidentele baten en lasten gedaald. Dit is te verklaren doordat projectuitgaven voor onder andere Nieuwe Dordtse Biesbosch, groot onderhoud wegen, en dergelijke met ingang van 2017 moeten worden geactiveerd als investeringen met maatschappelijk nut. Tot en met 2016 werden deze uitgaven als incidentele lasten en baten verantwoord via de exploitatie.

Overzicht incidentele baten en lasten												Bedragen x€1000	
Programma	2017			2018			2019			2020			
	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo	
Veiligheid	185	0	-185	195	0	-195	100	0	-100	0	0	0	
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	1978	0	-1978	1150	0	-1150	300	0	-300	0	0	0	
Jeugd en Onderwijs	50	0	-50	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Werk en Inkomen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Economie, Sport en Cultuur	6.532	0	-6.532	1236	0	-1236	456	0	-456	0	0	0	
Milieu en Duurzaamheid	333	25	-308	308	0	-308	0	0	0	0	0	0	
Zorg en Ondersteuning	309	0	-309	180	0	-180	0	0	0	0	0	0	
Verkeer en Vervoer	908	0	-908	1220	0	-1220	15	0	-15	0	0	0	
Ruimtelijke Ordening en Wonen	18.761	18.641	-120	17.330	17.210	-120	10.278	10.258	-20	13.090	13.090	0	
Dienstverlening	209	30	-179	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Bestuur en Samenwerking	296	0	-296	312	0	-312	562	180	-382	0	0	0	
Algemene Dekkingsmiddelen	500	1275	775	500	525	25	0	0	0	0	0	0	
Totaal	30.060	19.970	-10.090	22.431	17.735	-4.696	11.712	10.438	-1.273	13.090	13.090	0	

Mutaties in reserves												Bedragen x€1000	
Programma	2017			2018			2019			2020			
	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo	lasten	baten	saldo	
Veiligheid	0	185	185	0	195	195	0	100	100	0	0	0	
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	0	1.128	1.128	0	300	300	0	100	100	0	0	0	
Jeugd en Onderwijs	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Werk en Inkomen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Economie, Sport en Cultuur	5.700	6.341	641	0	1.125	1.125	0	456	456	0	0	0	
Milieu en Duurzaamheid	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Zorg en Ondersteuning	0	289	289	0	180	180	0	0	0	0	0	0	
Verkeer en Vervoer	0	853	853	0	1.184	1.184	0	0	0	0	0	0	
Ruimtelijke Ordening en Wonen	0	120	120	0	120	120	0	20	20	0	0	0	
Dienstverlening	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Bestuur en Samenwerking	35	0	-35	29	0	-29	0	0	0	0	0	0	
Algemene Dekkingsmiddelen	0	3.113	3.113	0	2.150	2.150	0	0	0	0	0	0	
Totaal	5.735	12.029	6.294	29	5.254	5.225	0	676	676	0	0	0	
Totaal	35.795	31.999	-3.796	22.460	22.989	529	11.712	11.114	-597	13.090	13.090	0	

Veiligheid

Lasten

- Programma terugdringing ondermijnende criminaliteit in 2017 € 185.000, in 2018 en 2019 respectievelijk € 165.000 en € 100.000.
- Kosten functioneel leeftijdsontslag in 2018 incidenteel gedekt uit reserve FLO € 30.000.

Mutatie reserves

Onttrekkingen

- Programma terugdringing ondermijnende criminaliteit t.l.v. reserve Veiligheid in 2017 € 185.000, in 2018 € 165.000 en in 2019 € 100.000.
- Dekking uit reserve FLO in 2018 € 30.000.

Leefbaarheid en Stedelijk Beheer

Lasten

- Nader onderzoek bomen in 2017 € 100.000, in 2018 € 100.000 en in 2019 € 100.000.
- Placemaking/Dordt aan Zet in 2017 € 100.000, in 2018 € 100.000 en in 2019 € 100.000.
- Buitenparticipatie in 2017 € 150.000, in 2018 € 150.000 en in 2019 € 100.000.
- Datagestuurde aanpak in 2017 € 100.000 en in 2018 € 100.000.
- Innovatiefonds in 2017 € 500.000 en in 2018 € 500.000.
- Ontwikkeling Sportboulevard in 2017 € 400.000 en in 2018 € 200.000.
- Kosten sociaal programma Dordt West in Balans in 2017 € 628.000.

Mutatie reserves

Onttrekkingen

- Nader onderzoek bomen t.l.v. reserve product Groen in 2017 € 100.000, in 2018 € 100.000 en in 2019 € 100.000.
- Ontwikkeling Sportboulevard t.l.v. Algemene Reserve in 2017 € 400.000 en in 2018 € 200.000.
- Onttrekking SI Dordt West € 628.000.

Jeugd en Onderwijs

Lasten

- Extra Rijksmiddelen stimuleringsprogramma Gezond in de Stad in 2017 € 50.000.

Werk en inkomen

Geen incidentele lasten en baten of mutatie in reserves.

Economie, Sport en Cultuur

Lasten

- Sportcomplex Corridor in 2017 € 10.040, in 2018 € 10.040 en in 2019 € 376.185.
- Programmakosten Arbeidsmarktbeleid in 2017 € 100.490 en in 2018 € 100.490.
- Kosten werkgelegenheidsprojecten Nieuwe Dordtse Biesbosch in 2017 € 20.080 en in 2018 € 10.040.
- Beleidswens Bibliotheek in 2017 € 150.000 en in 2018 € 150.000.
- Onderzoeksbudget toekomst De Dubbel in 2017 € 20.000.
- Public affairs in 2017 € 80.000, in 2018 € 80.000 en in 2019 € 80.000.
- Waterdriehoek (co-financiering) in 2017 € 150.000.
- Dordtse synode in 2017 € 200.000 en in 2018 € 800.000.
- Visbrug openbare ruimte in 2017 € 850.000.
- Kunst in de openbare ruimte in 2017 € 250.000
- Programma levendige binnenstad in 2017 € 325.000
- Kapitaallasten City Lounge in 2017 € 166.700
- Budget Slentteroute Hofkwartier in 2017 € 85.000 en in 2018 € 85.000
- Project WDO in 2017 € 4.125.000

Mutatie reserves

Stortingen

- Reservering middelen voor uitvoering Toekomstvisie Sportparken in 2017 € 5.700.000.

Onttrekkingen

- Sportcomplex Corridor t.l.v. SI-reserve SI-SV06 Sportpark Corridor in 2017 € 10.000, in 2018 € 10.000 en in 2019 € 376.167.
- Beleidswens Bibliotheek t.l.v. reserve Bibliotheek in 2017 € 150.000 en in 2018 € 150.000.
- Public affairs t.l.v. Algemene Reserve in 2017 € 80.000, in 2018 € 80.000 en in 2019 € 80.000.
- Dekking reserve levendige binnenstad in 2017 € 1.775.000 en in 2018 € 800.000 voor o.a. Dordste synode, Visbrug en Kunst in de openbare ruimte, waterdriehoek en programmagelden.
- Dekking reserve toerisme in 2017 € 115.700 tbv kapitaallasten City Lounge.
- Dekking SI Slentteroute in 2017 € 85.000 en in 2018 € 85.000.
- Dekking SI WDO in 2017 € 4.125.000.

Milieu en Duurzaamheid

Lasten

- Programmakosten Opgave Duurzaamheid in 2017 € 307.600 en in 2018 € 307.600.
- Project Groen doet Goed Dordrecht in 2017 € 25.000.

Baten

- Project Groen doet Goed Dordrecht in 2017 € 25.000.

Zorg en Ondersteuning

Lasten

- Rijksbijdrage LHBT emancipatiebeleid in 2017 € 20.425.
- Tijdelijk extra coaching huisvesting asielzoekers in 2017 € 80.000 en in 2018 € 80.000.
- Investerings- en exploitatiebijdrage MFA Koloriet in 2017 € 108.850.
- Budget data gestuurde aanpak in 2017 € 100.000 en in 2018 € 100.000.

Mutatie reserves

Onttrekkingen

- Dekking reserves tijdelijk extra coaching huisvesting asielzoekers in 2017 € 80.000 en in 2018 € 80.000.
- Investerings- en exploitatiebijdrage MFA Koloriet t.l.v. Reserve Welzijnsaccommodaties in 2017 € 108.850.
- Dekking reserves data gestuurde aanpak € 100.000 in 2017 en 2018.

Verkeer en Vervoer

Lasten

- Station Dordrecht in 2017 € 200.000 en in 2018 € 100.000.
- VRI Groene golf Glazenplein A-16 – Binnenstad in 2018 € 149.192.
- Fietsimpuls in 2017 € 153.000 en in 2018 € 435.000.
- Gratis openbaar vervoer 65+ in 2017 € 500.000 en in 2018 € 500.000.
- Extra middelen Veer Kop van het Land i.v.m. ingroei bijdrage Werkendam in 2017 € 55.000, in 2018 € 35.000 en in 2019 € 15.000.

Mutatie reserves

Onttrekkingen

- Dekking reserves Station Dordrecht in 2017 € 200.000 en in 2018 € 100.000.
- Dekking reserves VRI Groene golf Glazenplein A-16 – Binnenstad in 2018 € 149.192.
- Dekking reserves Fietsimpuls in 2017 € 153.000 en in 2018 € 435.000.
- Gratis openbaar vervoer 65+ t.l.v. Reserve Verkeersmaatregelen in 2017 € 500.000 en in 2018 € 500.000.

Ruimtelijke Ordening en Wonen

Lasten

- Implementatie Omgevingswet in 2017 € 100.000 en in 2018 € 100.000.
- Uitbreiding gemeentelijke monumentenlijst met lijst topmonumenten in 2017 € 20.000, in 2018 € 20.000 en in 2019 € 20.000.
- Investerings diverse bouwgronden in exploitatie, voorbereidingskosten m.b.t. toekomstige grondexploitaties en tijdelijke beheers- onderhoudskosten inzake aangekochte gronden in 2017 € 18,6 miljoen, 2018 € 17,3 miljoen, 2019 € 10,3 miljoen en 2020 € 13,1 miljoen.

Baten

- Grondopbrengsten diverse bouwgronden in exploitatie, subsidies en bijdragen van derden en verrekening met boekwaarde onderhanden werken bouwgrond in exploitatie in 2017 € 18,6 miljoen, 2018 € 17,3 miljoen, 2019 € 10,3 miljoen en 2020 € 13,1 miljoen.

Mutatie reserves

Onttrekkingen

- Implementatie Omgevingswet t.l.v. Algemene Reserve in 2017 € 100.000 en in 2018 € 100.000.
- Uitbreiding gemeentelijke monumentenlijst met lijst topmonumenten t.l.v. Reserve stedelijke stimulering in 2017 € 20.000, in 2018 € 20.000 en in 2019 € 20.000.

Dienstverlening

Lasten

- Transitiekosten Dienstverlening Drechtsteden in 2017 € 208.600.

Baten

- Bijdrage regiogemeenten in transitiekosten Dienstverlening Drechtsteden in 2017 € 29.777.

Bestuur en Samenwerking

Lasten

- Flankerende activiteiten gemeenteraadsverkiezingen in 2017 € 15.211 en in 2018 € 111.544.
- Uitvoeringskosten verkiezingen in 2017 € 200.800 (2^e kamer), in 2018 € 200.800 (Gemeenteraad) en in 2019 € 562.240 (Europees, Waterschap, Provinciale Staten).
- Regionale Samenwerking en Zichtbaar samen Maritiem in 2017 € 80.000.

Baten

- Bijdrage Waterschap in de uitvoeringskosten van de Waterschapsverkiezingen in 2019 € 180.000.

Mutatie reserves

Stortingen

- Regionale Samenwerking en Zichtbaar samen Maritiem t.b.v. Reserve Bestuurlijke samenwerking in 2017 € 80.000.

Algemene Dekkingsmiddelen

Lasten

- Innovatiefonds i.h.k.v. Smartcity in 2017 € 500.000 en in 2018 € 500.000.

Baten

- Opbrengst duurzame beleggingen in 2017 € 1.275.000 en in 2018 € 525.000.

Mutatie reserves

Onttrekkingen

- Innovatiefonds i.h.k.v. Smartcity t.l.v. Algemene Reserve in 2017 € 500.000 en in 2018 € 500.000.
- Dekking begroting t.l.v. Algemene Reserve in 2017 € 2.350.000 en in 2018 € 1.650.000.
- Dekking taakstelling Regio t.l.v. Algemene Reserve in 2017 € 263.000.

Structurele mutaties reserves

Onttrekkingen en toevoegingen aan reserves zijn in de regel incidentele baten of lasten, immers een reserve is op termijn besteed aan het doel waarvoor deze is gevormd. In de presentatie wordt een uitzondering gemaakt voor onttrekkingen en toevoegingen aan financieringsreserves of bestemmingsreserves gedurende een periode van 3 jaar of langer, met als doel het dekken van structurele lasten. In onderstaande tabel zijn deze 'structurele toevoegingen en onttrekkingen aan reserves' weergegeven.

Naam reserve	Structurele toevoegingen				Structurele onttrekkingen			
	2017	2018	2019	2020	2017	2018	2019	2020
Algemene stadsreserve	636	621	738	2.519	8.018	3.975	500	-
Algemene reserve Grondbedrijf	6.077	4.394	5.125	12.494	4.333	4.325	4.128	4.014
Bedrijfsreserve Essenhof	179	196	167	141	-	-	-	-
Reserve Bovenwijkse voorzieningen	-	-	-	-	3	3	3	3
Reserve parkeervoorzieningen	385	825	1062	1203	239	239	239	239
Reserve Afschrijving Ec. Nut	22.682	15.081	11.364	12.803	9.986	10.374	10.651	10.903
Reserve frictiekosten Flexpool	29	29	29	29	-	-	-	-
Bestemmingsreserve Riool	307	287	206	465	393	275	185	501
Bestemmingsreserve afval	341	341	341	345	16	9	3	-
Reserve onderwijshuisvesting	-	-	-	-	307	409	405	263
Reserve Jeugdfonds	25	25	25	25	40	40	40	40
Bedrijfsreserve VGB	464	-	-	-	-	-	-	-
Bestemmingsreserve onderhoudsfonds VGB	2.764	2.753	2.671	2.653	2.400	2.400	2.400	2.400
Reserve investeringen wegen	5.924	5.602	3.623	5.958	5.924	5.602	3.623	5.958
Reserve Strategische Investerings	170	170	170	170	10.048	-	1.402	953
Totaal structureel	39.984	30.325	25.523	38.805	41.708	27.652	23.579	25.274
Incidenteel	5.735	29	-	-	12.029	5.254	676	-
Totaal begroting	45.719	30.354	25.523	38.805	53.737	32.906	24.255	25.274

Structurele exploitatieruimte

De structurele exploitatie wordt berekend door eliminatie van de incidentele baten en lasten op de totale exploitatie. Daarbij wordt opgeteld het saldo van de structurele onttrekkingen en toevoegingen aan reserves.

Structurele begroting	2017			2018			2019			2020		
	S	I	Totaal	S	I	Totaal	S	I	Totaal	S	I	Totaal
Lasten	401.172	30.060	431.232	400.848	22.431	423.279	399.640	11.712	411.352	389.510	13.090	402.600
Baten	403.246	19.970	423.216	402.994	17.735	420.729	402.183	10.438	412.621	402.786	13.090	415.876
Mutatie reserves	2.358	6.294	8.652	-2.054	5.225	3.171	-1.207	676	-531	-10.757	0	-10.757
Saldo	4.432	-3.796	636	92	529	621	1.335	-597	738	2.519	0	2.519

Over het algemeen geldt dat naar mate de structurele baten hoger zijn dan de structurele lasten, de exploitatie meer flexibel is dan een exploitatie waarbij structurele baten en lasten in evenwicht zijn. Het begrotingsjaar 2017 laat een positieve structureel exploitatieruimte zien van circa € 4,4 miljoen. Vanuit deze structurele ruimte kan het negatieve saldo op incidentele baten en lasten ná inzet van reserves worden opgevangen.

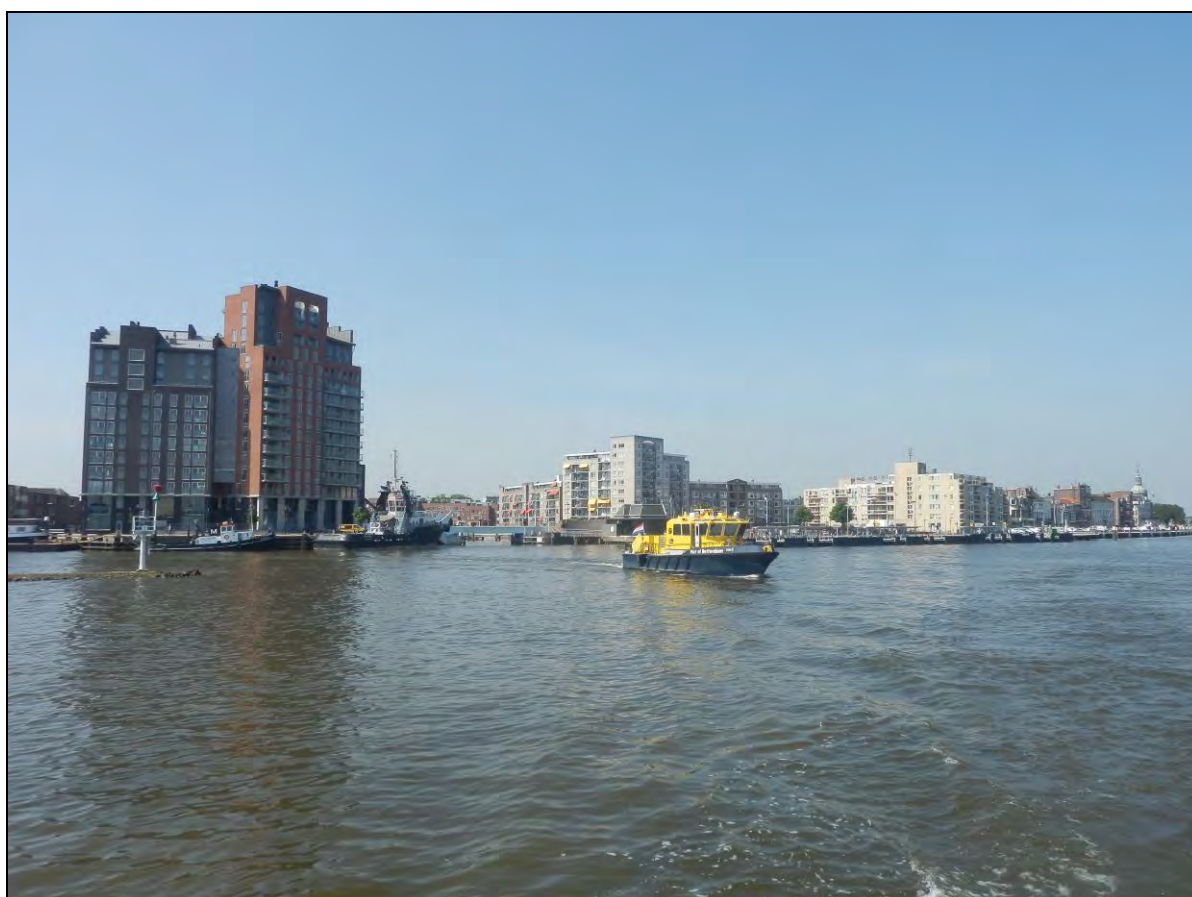
Ook voor de jaren 2018 t/m 2020 is sprake van een positieve exploitatieruimte, waarmee we concluderen dat sprake is van een structureel evenwicht van lasten en baten.

De structurele exploitatieruimte wordt uitgedrukt in een percentage, en wordt bepaald door het saldo van de structurele baten en lasten en het saldo van de structurele onttrekkingen en toevoegingen aan reserves te delen door de totale baten.

Structurele exploitatieruimte

Bedragen x € 1.000

	Rekening 2015	Begroting 2016	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
A Totale structurele lasten	424.795	416.980	401.172	400.848	399.640	389.510
B Totale structurele baten	429.085	416.662	403.246	402.994	402.183	402.786
C Totale structurele toevoegingen aan reserves	11.018	12.777	39.984	30.325	25.523	38.805
D Totale structurele onttrekkingen aan reserves	10.870	14.198	41.708	27.652	23.579	25.274
E Totale baten	466.469	449.900	423.216	420.729	412.621	415.876
Structurele exploitatieruimte ((B-A)+(D-C))/E x 100%	0,9%	0,2%	0,9%	-0,1%	0,1%	-0,1%

4.2.3 Ontwikkeling financiële positie

Om beter inzicht te krijgen in (de ontwikkeling van) de financiële positie van de gemeente en een betere raming en beheersing van het EMU-saldo op rijksniveau te realiseren, is vanuit het nieuwe BBV een geprognosticeerde balans voorgeschreven (BBV artikel 22). Deze balans vormt vervolgens de basis voor het berekenen van een meerjarig EMU-saldo en de financiële kengetallen.

Geprognosticeerde balans

Onderstaande tabel sluit aan op de balans uit de Jaarrekening 2015 en geeft voor het lopende boekjaar 2016, het begrotingsjaar 2017 en de drie jaren volgend op het begrotingsjaar een geprognosticeerde begin- en eindbalans. De prognose van de balans heeft niet dezelfde mate van detail als de jaarrekening, maar geeft de raad meer inzicht in de ontwikkeling van het balanstotaal, de vermogenspositie, investeringen, het aanwenden van reserves en voorzieningen, en de financieringsbehoefte.

(bedragen x €1.000)	Jaarrekening 31-12-2015	Prognose 31-12-2016	Prognose 31-12-2017	Prognose 31-12-2018	Prognose 31-12-2019	Prognose 31-12-2020
Activa						
Immateriële & Materiële vaste activa	589.434	639.392	647.455	673.501	673.848	668.690
- Afschrijvingen	-15.031	-16.237	-16.921	-19.557	-17.509	-18.677
- Investerings	14.821	27.856	42.886	20.068	12.452	13.060
Financiële vaste activa	147.840	131.538	113.761	70.559	67.132	54.465
<i>Vlottende activa:</i>						
- Bouwgronden in exploitatie	70.218	86.031	96.624	94.511	84.135	80.996
- Verliesvoorziening bouwgronden in exploitatie		-53.779	-56.165	-57.636	-59.126	-60.644
- Voorraden magazijn	440	500	500	500	500	500
- Vorderingen	49.598	30.000	30.000	30.000	30.000	30.000
- Liquide middelen	5.943	0	0	0	0	0
- Overige vlottende activa (sluitpost)	23.504	1698	1860	22.055	22.570	22.610
Totale activa	886.767	847.000	860.000	834.000	814.000	791.000
Passiva						
Eigen vermogen:						
- Algemene reserve	15.860	23.563	15.545	11020	10.520	10.520
- Algemene reserve grondbedrijf	0	3.862	5.606	5.675	6.672	15.152
- Bestemmingsreserves	393.709	388.407	388.693	390.589	391.242	394.519
- Resultaat	22.886	2.663	636	621	738	2.519
Voorzieningen	12.066	8.113	9.803	10.769	12.622	15.545
- toevoegingen aan voorzieningen	-597	2.925	2.934	3.310	3.788	4.312
- onttrekkingen aan voorzieningen	-3.356	-1.235	-1.968	-1.457	-865	-1.199
Langlopende leningen (bestaande portefeuille)	339.913	329.235	316.728	344.191	323.895	303.566
- Aflossingen langlopende leningen	-10.678	-12.507	-12.537	-20.296	-20.329	-45.363
- Nog aan te trekken langlopende leningen	0	0	40.000	0	0	0
<i>Vlottende passiva</i>						
Kortlopende schulden (kasgeldleningen)	58.000	40.000	40.000	40.000	40.000	40.000
Overige kortlopende schulden	10.049	12.400	12.400	12.400	12.400	12.400
Overige vlottende passiva (sluitpost)	48.915	49.574	42.160	37.178	33.317	39.029
Totaal passiva	886.767	847.000	860.000	834.000	814.000	791.000

Toelichting op de balans en de financiële positie van de gemeente

Aan de activazijde van de balans staan de bezittingen van de gemeente, die het gevolg zijn van investeringen uit het verleden. We zien onder de activa in totaliteit de komende jaren een aflopend verloop. Dit komt met name door afname van de financiële activa (beleggingen) en bouwgronden in exploitatie. De materiële activa kennen juist een licht oplopend verloop.

Materiële activa

De toename van materiële activa is niet zozeer het gevolg van meer investeringen, maar vindt zijn oorzaak in het nieuwe BBV. Enerzijds dienen investeringen in maatschappelijk nut vanaf 1-1-2017 verplicht geactiveerd te worden. Met name voor de investeringen in wegen leidt dat tot een grote verschuiving. In het verleden werden deze uitgaven bij de gemeente Dordrecht direct in de exploitatie verantwoord. Vanaf 2017 worden deze uitgaven geactiveerd. De exploitatieruimte wordt vervolgens gestort in de reserve Afschrijving, waardoor aan de passivakant de omvang van de bestemmingsreserves stijgt. Anderzijds is een aantal projecten vanuit de grondexploitaties (vlottende activa) verplicht verschoven naar de (im)materiële vaste activa. Dit betreft infrastructurele aanpassingen (zoals de brug en park Stadswerven), strategische gronden/verwervingen en voorbereidingskosten van projecten waarbij nog geen grondexploitatie is geopend.

Financiële activa

De komende jaren zullen de financiële activa fors afnemen, als gevolg van het vrijvallen van belegde middelen. De hoofdsommen van de duurzame beleggingen en uitzettingen (CLN) vallen vrij. Vanaf 2021 is deze post geheel van de balans verdwenen. Het is niet meer toegestaan de vrijvallende gelden te herbeleggen. Tegelijkertijd neemt het aantal aangetrokken leningen door aflossingen, en slechts een beperkte nieuwe leenbehoefte, af. Dit leidt tot een balansverkleining (lagere financiële activa en lager vreemd vermogen) en een lichte verbetering van de financiële kengetallen (solvabiliteit en schuldratio). In de exploitatie valt het rendement uit beleggingen weg, welke opgevangen wordt door lagere rentekosten op vreemd vermogen.

Bouwgronden in exploitatie

Als gevolg van het nieuwe BBV is de post bouwgronden in de exploitatie afgenomen. Enerzijds neemt de omvang af door een (tijdelijke) verschuiving, zoals hierboven beschreven, naar de vaste activa. Anderzijds is de omvang toegenomen, door lagere verliesvoorzieningen. In 2016 is een groot gedeelte van de verliesvoorzieningen vrijgevallen, met name door de fors lagere rekenrente (zie paragraaf 3.4 financiering). Door de lagere rekenrente NCW van de grondexploitaties zijn kleinere verliesvoorzieningen nodig. Wat betreft de ontwikkeling van grondexploitaties zien we enerzijds een toename van investeringen (Stadswerven, Dordtse Kil) en anderzijds een afname van het balanstotaal doordat grondopbrengsten binnenkomen en grondexploitaties (met winst) worden afgesloten (zie paragraaf 3.7 grondbeleid). Samenvattend zien we dat de omvang van de grondexploitaties en daarmee de potentiële risico's de komende jaren afnemen, wat ook blijkt uit het financiële kengetal "grondexploitaties". De netto omvang van de grondexploitaties daalt van 23% tot 14% van het jaarlijkse exploitatietotaal.

Vermogen

Wat betreft het vermogen zien we een daling van de Algemene reserve van € 24 miljoen naar € 10 miljoen, als gevolg van het benutten van de vrije ruimte ¹ ten behoeve van de incidentele intensiveringen. Het weerstandsvermogen zal vervolgens naar verwachting licht groeien, doordat de reserve grondbedrijf een toename laat zien en ook de begrotingssaldi van de jaarlijkse exploitatie positief zijn en naar verwachting aan de Algemene reserve kunnen worden toegevoegd. De reserve grondbedrijf kent een licht oplopend verloop als gevolg van verwachte winsten op te realiseren grondexploitaties en erfpachtinkomsten. Daarbij merken we op dat de realisatie van de winsten enige mate van onzekerheid kennen.

De omvang van de bestemmingsreserves blijft redelijk stabiel rond een kleine € 400 miljoen. Binnen de bestemmingsreserve treedt een verschuiving op van SI-reserves naar de reserve Afschrijving door het realiseren van bijbehorende investeringen.

Overige posten en conclusie

De overige onderdelen van de balans (vlottende activa en vlottende passiva) zijn moeilijk te prognosticeren. Het gaat dan met name om openstaande debiteuren en crediteuren per balansdatum. Deze onderdelen hebben maar beperkt invloed op het financiële beeld en zijn daarom niet verder uitgewerkt.

Concluderend kan gesteld worden dat de financiële positie van de gemeente Dordrecht gezond is en er voldoende ruimte is om onverwachte tegenvallers op te kunnen vangen. De gemeente heeft een ruim eigen vermogen, wat niet betekent dat er geld op de plank ligt. Het geeft slechts aan dat de gemeente nog in ruime mate in staat is extern vermogen aan te trekken ten behoeve van investeringen en knelpunten.

Het EMU-saldo

De sturing in de (meerjaren)begroting en jaarrekening vindt plaats op basis van het lasten- en batenstelsel. Het sturen op het EMU-saldo is daarmee op gemeentelijk niveau minder relevant. Omdat het op landelijk niveau consequenties heeft als de norm overschreden wordt, is het van belang dat individuele overheden meerjarig inzicht geven in het EMU-saldo en de individuele referentiewaarden. Het EMU-saldo is daarom op grond van de

¹ De vrije ruimte is het verschil tussen het feitelijke beschikbare vermogen en het vermogen dat nodig is bij een weerstandsratio van 1,0 ten bate van het opvangen van de gekwantificeerde risico's.

nieuwe BBV (artikel 23) opgenomen in deze begrotingsparagraaf. Ook de raad kan hierdoor meer invloed uitoefenen op het EMU-saldo, onder meer omdat de relatie met de referentiewaarden beter kan worden gelegd.

Berekening EMU-saldo (bedragen x €1.000)		Jaarrekening 2015	Begroting 2016	Begroting 2017	M JB 2018	M JB 2019	M JB 2020
1	Exploitatiesaldo vóór toevoeging aan c.q. onttrekking uit reserves (zie BBV, artikel 17c)	-2.002	-26.079	-8.016	-2.550	1.269	13.535
2	Afschrijvingen ten laste van de exploitatie	15.031	16.237	16.921	19.557	17.509	18.677
3	Bruto dotaties aan de post voorzieningen ten laste van de exploitatie	-597	2.925	2.934	3.310	3.788	4.312
4	Investerings in (im)materiële vaste activa die op de balans worden geactiveerd	15.414	27.856	42.886	20.068	12.452	13.060
5	Baten uit bijdragen van andere overheden, de Europese Unie en overigen, die niet op de exploitatie zijn verantwoord en niet al in mindering zijn gebracht bij post 4	0	0	0	0	0	0
6	Desinvestering in (im)materiële vaste activa (tegen verkoopprijs), voor zover niet op exploitatie verantwoord	592	0	0	0	0	0
7	Aankoop van grond en de uitgaven aan bouw-, woonrijp maken e.d. (alleen transacties met derden die niet op de exploitatie staan)	7.346	33.361	11.880	11.030	5.187	8.318
8	Baten bouwgrondexploitatie: Baten voor zover transacties niet op exploitatie verantwoord	9.585	23.593	18.897	14.439	18.616	21.214
9	Lasten op balanspost Voorzieningen voor zover deze transacties met derden betreffen	3.356	1.235	1.968	1.457	865	1.199
10	Lasten i.v.m. transacties met derden, die niet via het exploitatiesaldo (post 1) lopen, maar rechtstreeks ten laste van de reserves (inclusief fondsen en dergelijke) worden gebracht en die nog niet vallen onder één van de bovenstaande	0	0	0	0	0	0
Berekend EMU-saldo		-3.507	-45.775	-25.997	2.201	22.679	35.162

Toelichting op het EMU-saldo

Elke gemeente heeft een individuele EMU-referentiewaarde die afgeleid is van het plafond voor het EMU-saldo van de gezamenlijke gemeenten. De referentiewaarde ² voor Dordrecht is momenteel € 17,9 miljoen tekort (bron: decembercirculaire 2013 en daarna niet meer bijgesteld). Op basis van de huidige Begroting zal Dordrecht de referentiewaarde voor 2016 en 2017 overschrijden, om in de jaren vanaf 2018 vervolgens een positief beeld te geven.

Pas als het CBS in het voorjaar constateert dat het plafond voor het EMU-tekort van de gezamenlijke gemeenten wordt overschreden, kan aan gemeenten worden "gevraagd" de begroting (en dan vooral het investeringsvolume) in dat jaar bij te stellen. Of dit verzoek er in een dergelijk geval komt, hangt af van de bestuurlijke weging op dat moment. Een eventuele EMU-instructie van het Rijk kan dus effect hebben op de investeringsplanning en de financieringsplanning.

Conclusie is voornamelijk dat de gemeente Dordrecht in de begrotingsjaren 2016 en 2017, op kasbasis en de huidige investeringsplanning, de individuele referentiewaarde overschrijdt. Dit wordt mede veroorzaakt doordat een groot deel van de Dordtse investeringen afgedekt worden vanuit gevormde financieringsreserves (eigen vermogen). De investeringen, alsmede lasten en baten in grondexploitaties hebben betrekking op grote infrastructurele werken zoals Merwedestraat-Oranjelaan, Dordt West en Nieuwe Dordtse Biesbosch en de grondexploitaties Stadswerven en Dordtse Kil IV.

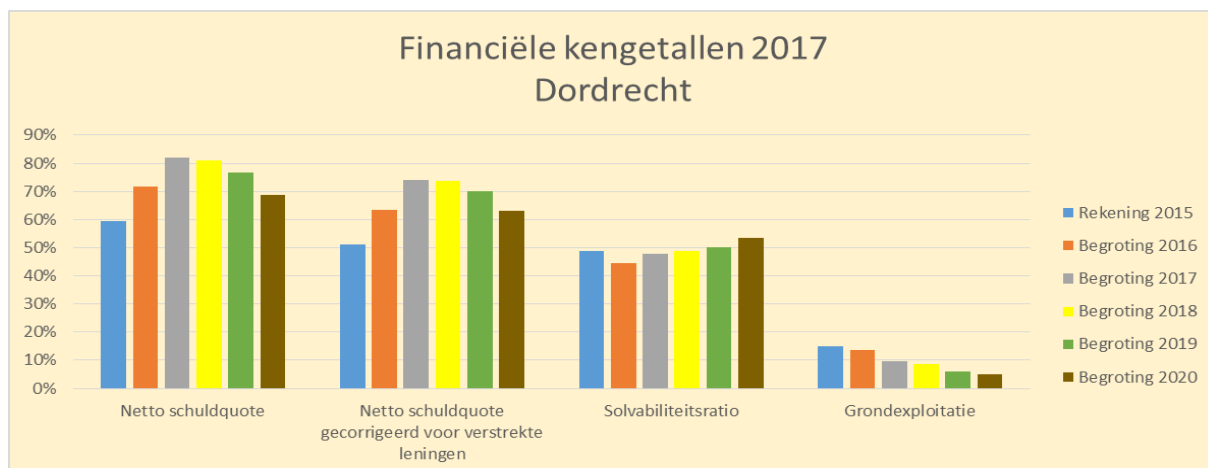
Nadere besluiten over bijvoorbeeld grote strategische aankopen of het verschuiven van de daadwerkelijke momenten van investeren (inclusief het in 2016 overhevelen van restantkredieten naar volgende boekjaren) zijn van invloed op het huidige EMU-beeld. Afgelopen jaren is bij de opmaak van jaarrekeningen altijd gebleken dat investeringsuitgaven later plaatsvinden dan begroot, waardoor op realisatiebasis geen overschrijding heeft plaatsgevonden van de individuele EMU-referentiewaarde.

² De individuele EMU-referentiewaarde betreft geen norm, maar een indicatie van het aandeel dat een provincie of gemeente op basis van zijn begrotingstotaal heeft in de gezamenlijke begrotingstekortnorm op rijksniveau van 3%.

Financiële kengetallen

Vanaf de Begroting 2016³ zijn een zestal financiële kengetallen opgenomen die inzicht geven in de financiële positie van de gemeente. In deze begroting zijn deze gegevens ook berekend voor het meerjarenperspectief. Hierdoor kan niet alleen worden teruggekeken op de historische ontwikkelingen, maar wordt het effect van beleidskeuzes ook zichtbaar op het toekomstige perspectief.

Dordrecht	Rekening 2015	Begroting 2016	Begroting 2017	Begroting 2018	Begroting 2019	Begroting 2020
Netto schuldquote	60%	72%	82%	81%	77%	69%
Netto schuldquote gecorrigeerd voor verstrekte leningen	51%	63%	74%	74%	70%	63%
Solvabiliteitsratio	49%	45%	48%	49%	50%	53%
Grondexploitatie	15%	14%	10%	9%	6%	5%
Structurele exploitatieruimte	0,9%	0,2%	0,9%	-0,1%	0,1%	-0,1%
Belastingcapaciteit	90%	90%	89%	n.b.	n.b.	n.b.

De netto schuldquote kent voor de Begroting 2017-2020 een dalend verloop van 82% naar 69%. Ten opzichte van de Jaarstukken 2015 is wel sprake van een toename van de netto schulden. Enerzijds gaat de Begroting uit van een extra lening van € 40 miljoen in 2017, daarnaast worden vrijvallende beleggingen benut voor de financiering van de investeringen. De schulden zelf nemen nauwelijks toe, en bovendien lossen we deze snel weer af, maar netto⁴ gezien neemt de schuldenlast wel toe. We verkopen een deel van onze bezittingen, zonder dat we de schulden terugbrengen. Daarmee neemt de kans dat we onze schulden kunnen terugbetalen iets af. Over de hele termijn 2015-2020 is de toename van de schuldenlast echter beperkt. Landelijk wordt een schuldquote van maximaal 130% als toelaatbaar gezien, waardoor we nog steeds ruimschoots aan de veilige kant zitten. Naast dit reële effect treedt een effect op in de ratio die verband houdt met de BBV wijzigingen. Als gevolg van het verplicht moeten activeren van investeringen in maatschappelijk nut is de omvang van de exploitatie afgenomen. Dit getal is echter de noemer in de ratio van de schuldquote. De stijging van het percentage is dus deels te wijten aan een boekhoudkundige trendbreuk.

De solvabiliteit kent een licht positief verloop. Het eigen vermogen groeit in beperkte mate, waardoor de solvabiliteit naar verwachting verbetert van 48% tot 53%. Binnen het eigen vermogen speelt de reserve Afschrijving wel een grote rol. Deze reserve maakt onderdeel uit van het eigen vermogen en dekt de bijbehorende bezittingen aan de activakant. Het eigen vermogen geeft, net als in het bedrijfsleven, de waarde van de bezittingen aan die niet gefinancierd zijn met vreemd vermogen. Een groot verschil is echter de waarderingsgrondslag en verhandelbaarheid van de activa. De marktwaarde van de deelneming Eneco is veel hoger dan op de balans gepresenteerd, anderzijds is de verhandelbaarheid van aandelen van het netbedrijf door wet- en regelgeving beperkt. Het eigen vermogen is daardoor een beperkte maatstaf om de financiële positie van af te leiden.

De omvang van de grondexploitaties neemt af⁵. Daaruit kan geconcludeerd worden dat de financiële risico's afnemen. De ruimte in de exploitatie om structurele tegenvallers op te vangen is beperkt. Toekomstige structurele tegenvallers zullen dus met structurele maatregelen opgevangen moeten worden.

Het percentage belastingcapaciteit geeft aan in welke mate de woonlasten kunnen stijgen totdat het landelijke gemiddelde is bereikt. Met 89% zit Dordrecht 11% onder de landelijke gemiddelde woonlasten per inwoner. Bij een verhoging van de lokale heffingen naar het landelijke gemiddelde zou (in theorie ⁶) ongeveer € 4 miljoen per jaar extra belasting opgehaald kunnen worden.

³ In de Begroting 2016 stond dit onderdeel in de paragraaf financiering. Omdat dit onderdeel beter aansluit op de balans en het EMU saldo hebben we dit onderdeel hier opgenomen.

⁴ Bij de netto schulden wordt de aangetrokken leningen (passiva) gecorrigeerd met de financiële activa, zoals verstrekte leningen en deelnemingen.

⁵ Vanaf 2016 tellen strategische verwervingen (nog niet in exploitatie genomen gronden) niet meer mee in deze indicator.

⁶ Afval- en rioolrechten mogen niet hoger dan kostendekkend zijn, waardoor de extra opbrengst wordt beperkt. Anderzijds zijn er ook belastingmaatregelen denkbaar buiten de woonlasten, zoals OZB niet-woningen (eigenaren en gebruikers).

4.2.4 Ontwikkelingen activa en kapitaallasten

Investerings met economisch nut en maatschappelijk nut

Het Besluit Begroting en Verantwoording (BBV) onderscheidt investeringen naar economisch en maatschappelijk nut. Investerings met een economisch nut betreffen vaste activa die verhandelbaar zijn (gebouwen, grond, voertuigen) of waar inkomsten tegenover staan (rioleringen, leges en dergelijke). Deze investeringen moeten worden geactiveerd en reserves mogen niet op deze investeringen in mindering worden gebracht. Daarnaast mag er niet resultaatgericht worden afgeschreven en moet consistent worden afgeschreven. Wel mogen bijdragen van derden die direct gerelateerd zijn aan de investering in mindering worden gebracht.

Investerings in de openbare ruimte met maatschappelijk nut zijn meestal investeringen waarop langdurig onderhoud moet worden gepleegd (wegen, bruggen, rotondes, water, pleinen, parken, openbaar groen en dergelijke). Met ingang van 2016 moet ook deze investeringen worden geactiveerd.

De volgende tabel geeft inzicht in het (verwachte) verloop van de boekwaarden van de verschillende categorieën activa per jaareinde.

Boekwaarde per 31-12 (x € 1.000)	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Immateriële Vaste Activa						
Niet in exploitatie genomen bouwgronden (NIEGG)	2.722	3.323	3.597	2.919	2.990	3.064
Bijdrage aan activa in eigendom van derden		592	673	509	409	306
Totaal Immateriële Vaste Activa	2.722	3.915	4.270	3.428	3.399	3.370
Materiële Vaste Activa met economisch nut						
GWW-Werken; Economisch nut met heffing	77.367	76.913	76.446	75.951	75.853	73.238
Machines apparaten installatie; Ec.nut met heffing	25	23	20	18	15	12
Overige materiële activa; Ec. nut met heffing	425	377	329	278	226	172
Erfpachtgronden	39.457	39.457	39.457	39.457	39.457	39.457
Gronden en terreinen	30.477	33.254	32.968	32.433	32.148	32.361
Woonruimten	3.418	3.328	3.236	3.143	3.047	2.951
Bedrijfsgebouwen	361.250	357.721	350.265	341.938	335.031	326.915
GWW-Werken; Economisch nut zonder heffing	11.861	11.643	11.677	13.198	13.384	12.719
Vervoersmiddelen; Ec. nut zonder heffing	835	825	820	906	1.048	866
Machines apparaten installatie; Ec. nut zonder hef	33.092	30.364	27.939	25.155	22.813	20.721
Overige materiële activa; Ec. nut zonder heffing	8.453	7.520	6.557	6.184	5.770	4.901
Totaal Mat. Vaste Activa economisch nut	566.660	561.426	549.713	538.661	528.791	514.314
Materiële Vaste Activa met maatschappelijk nut						
GWW-Werken; Maatschappelijk nut	29.479	59.018	70.745	77.631	82.046	89.213
Machines apparaten installatie; Maatschap. nut	6.762	7.266	7.839	7.984	8.119	7.545
Overige materiële activa; Maatschappelijk nut	200	163	124	84	43	0
Totaal Mat Vaste Activa maatschappelijk nut	36.442	66.446	78.708	85.700	90.208	96.758
Materiële Vaste Activa Gronden						
Strategische verwervingen (STRAV)	45.188	41.633	41.321	41.002	40.675	40.675
Totaal Materiële Vaste Activa Gronden	45.188	41.633	41.321	41.002	40.675	40.675

Financiële Vaste Activa

Bijdrage aan activa in eigendom van derden	750					
Kapitaalverstreking; deelnemingen	19.698	19.698	19.698	19.698	19.698	19.698
Leningen aan (UG); woning(bouw)corporaties	115,2	106,6	9.720	8.824	7.928	7.032
Leningen aan (UG); overige verbonden partijen	199	189	179	169	159	149
Leningen aan (UG); overige langlopende	8.264	7.659	7.054	6.449	5.844	5.239
Overige uitzettingen rentetypische looptijd >= 1j	73.615	60.015	20.240	20.240	11.000	0
Leningen aan (UG); Overheden (wet Fido)	17.499	15.583	13.667	11.751	9.835	7.919
Totaal Financiële Vaste Activa	131.538	113.761	70.559	67.132	54.465	40.038
Totaal Vaste Activa	782.549	787.181	744.571	735.922	717.538	695.155

Viottende Activa

Onderhanden werken; grondexploitatie (GREX)	86.031	96.624	94.511	84.135	80.996	84.943
(Verlies)voorziening; bouwgrond GREX	-53.779	-56.165	-57.636	-59.126	-60.644	-61.813
Totaal Viottende Activa	32.252	40.459	36.874	25.008	20.352	23.129
Totaal Vaste en Viottende Activa	814.802	827.640	781.445	760.931	737.890	718.284

Ontwikkeling kapitaallasten

De kapitaallasten bestaan uit rente en afschrijving. In de Begroting 2017 is gerekend met een rente omslag van 3,0%. De boekwaarde van investeringen met economisch nut vertonen een dalend verloop. De boekwaarde van investeringen met maatschappelijk nut loopt op. Deze stijging zal de komende tientallen jaren blijven doorzetten. Elk jaar worden namelijk nieuwe investeringen gepleegd met een afschrijvingsduur van 10 of 30 jaar. Zolang deze termijnen niet verstreken zijn is er sprake van een toename van de boekwaarde omdat er meer wordt geïnvesteerd dan afgeschreven.

De kapitaallasten zijn onderdeel van de begroting 2017-2020.

Kapitaallasten (rente en afschrijving)	2017	2018	2019	2020
Rente materiële vaste activa 3%	19.449	20.085	20.092	19.961
Afschrijving materiële vaste activa	16.921	19.557	17.509	18.677
Totaal kapitaallasten materiële vaste activa	36.370	39.642	37.602	38.638

Kapitaallasten (rente en afschrijving)

Rente bouwgrond in exploitatie 142%	1.222	1.372	1.342	1.195
Afschrijving op bouwgrond in exploitatie	0	0	0	0
Totaal Viottende Activa	1.222	1.372	1.342	1.195

Stand Reserve Afschrijving

	2017	2018	2019	2020
Saldo 31-12	188.163	192.744	193.458	195.358

De reserve Afschrijving wordt ingezet om een gedeelte van de kapitaallasten als gevolg van investeringen met maatschappelijk nut en economisch nut af te dekken.

Autorisatieoverzicht routine investeringen

In bijlage 5 is het autorisatie overzicht van de routine investeringen opgenomen.

4.2.5 Ontwikkeling reserves en voorzieningen

In de volgende tabellen wordt het verloop van de reserves en voorzieningen in de periode 2016 t/m 2020 weergegeven.

Startpunt is de stand per 1 januari 2016 zoals ook weergegeven in de Jaarrekening 2015, aangevuld met de begrote stortingen en onttrekkingen volgens de Begroting 2016. De stand op begrotingsbasis per 1-1-2017 kan nog wijzigen, aangezien het boekjaar 2016 nog niet afgerond is. Aan het eind van het boekjaar (bij het opmaken van de Jaarrekening 2016) worden de daadwerkelijke stortingen en onttrekkingen aan reserves en voorzieningen verwerkt, op basis van de werkelijk gemaakte uitgaven en inkomsten.

Ontwikkeling reservepositie

De ontwikkeling van de reserves vanaf 2016 t/m 2020 is in de volgende tabel weergegeven:

	Bedragen x €1000						
	Algemene reserve	Reserve grondbedrijf	Egalisatie Tarifiering	Overige Bestem. Res.	Bestem. Res. Strat. Invest.	Beklemdes Reserves	Algeheel Totaal
Stand per 1-1-2016	15.860	0	1.006	40.456	53.555	321.578	432.455
Toevoeging 2016	12.562	9.340	145	15.865	7.607	9.113	54.631
Onttrekking 2016	4.859	5.477	506	30.811	15.224	11.713	68.590
Stand per 1-1-2017	23.563	3.862	645	25.510	45.938	318.978	418.495
Toevoeging 2017	0	6.077	179	10.878	6.305	22.282	45.721
Onttrekking 2017	8.018	4.333	0	9.366	21.726	10.294	53.737
Stand per 1-1-2018	15.545	5.606	824	27.021	30.518	330.966	410.479
Toevoeging 2018	0	4.394	196	10.462	324	14.956	30.332
Onttrekking 2018	4.525	4.325	0	8.788	4.485	10.783	32.906
Stand per 1-1-2019	11.020	5.675	1.020	28.695	26.357	335.139	407.905
Toevoeging 2019	0	5.125	167	8.697	170	11.364	25.523
Onttrekking 2019	500	4.128	0	6.493	2.079	11.056	24.256
Stand per 1-1-2020	10.520	6.672	1.187	30.899	24.448	335.447	409.172
Toevoeging 2020	0	12.494	141	13.203	170	12.803	38.811
Onttrekking 2020	0	4.014	0	9.142	953	11.166	25.275
Stand per 1-1-2021	10.520	15.152	1.328	34.960	23.665	337.084	422.708

Algemeen

Het totaal van de reserves bedraagt per 1-1-2016 € 432,5 miljoen. Deze stand sluit aan op de stand zoals bij de Jaarrekening 2015 is gepresenteerd (zie paragraaf 4.3.3 Jaarstukken 2015). Na verwerking van de begrote stortingen en onttrekkingen vanuit de vastgestelde Begroting 2016, de voorliggende Begroting 2017 en de meerjarenraming 2018-2020 zien we de totale reservepositie afnemen naar € 422,7 miljoen. Deze afname wordt vooral veroorzaakt door inzet van specifieke bestemmingsreserves voor dekking van specifieke uitgaven, inzet van de reserve Strategische Investerings (SI) voor specifieke projecten en inzet van de reserve Onderwijshuisvesting ter dekking van kapitaallasten.

De Algemene Reserve (AR) daalt van € 23,6 miljoen in 2017 naar € 10,5 miljoen in de meerjarenbegroting tot en met 2020. Deze daling van de algemene reserve is verantwoord daar deze in relatie is met de gecalculerde risico's en de overige bestanddelen van het weerstandsvermogen.

De Inkomensreserve en de Exploitatiereserve EZH-middelen geven een stabiel verloop, de Algemene Reserve Grondbedrijf stijgt gestaag in de jaren t/m 2019 en fors in het jaar 2020. Hierbij is evenwel nog geen rekening gehouden met de raadsbesluiten die de komende periode over de projecten Belthurepark en Amstelwijck genomen gaan worden.

Vanaf begrotingsjaar 2017 dienen maatschappelijke investeringen te worden geactiveerd, waardoor de lasten over een lange termijn verwerkt worden in de begroting in plaats van ineens. Om het financiële effect hiervan te neutraliseren wordt voorgesteld een nieuwe bestemmingsreserve Wegen te vormen. In de reserve wegen worden de budgetten toegevoegd waarmee tot 2016 investeringen in wegen met maatschappelijk nut werden gefinancierd. Het betreft de volgende bedragen: € 5,9 miljoen in 2017, € 5,6 miljoen in 2018, € 3,6 miljoen in 2019 en € 6,0 miljoen in 2020. Vervolgens wordt bij de jaarrekening de hoogte van de daadwerkelijk uitgevoerde investeringen onttrokken en toegevoegd aan de reserve afschrijving. De niet uitgevoerde investeringen blijven per saldo achter in de reserve wegen.

Per categorie zijn de reserves hierna op hoofdlijnen toegelicht.

Algemene Reserve

De Algemene Reserve is onderdeel van het weerstandsvermogen en dient ter afdekking van de risico's. De toename van de Algemene Reserve in 2016 van € 12,6 miljoen wordt voornamelijk veroorzaakt door de

storting van het netto jaarrekeningresultaat 2015 van € 12,0 miljoen en de aframing van € 0,5 miljoen van de reserve Essenhof conform het Kadernota 2017-besluit.

De onttrekkingen in 2016 van € 4,9 miljoen worden grotendeels verklaard door de incidentele intensiveringen conform raadsbesluit Begroting en bestuurlijk traject 2016 zoals Strav Papeterspad, Spuiboulevard, Laan der VN, vorming nieuwe reserve IKB (individueel keuze budget) en andere kleinere bestuurlijke besluiten.

De begrote onttrekking in 2017 van € 8,0 miljoen betreft divers bestemmingen uit de Kadernota 2017 waaronder: Visbrug, Station Dordrecht, Ondermijning, Innovatiefonds, Sportparken, Kunst openbare ruimte en Dordt aan zet/placemaking. Het meerjarenbeeld laat een daling van de algemene reserve van € 23,1 miljoen in 2017 naar € 10,0 miljoen in 2020 zien.

Algemene Reserve Grondbedrijf

Deze Algemene Reserve Grondbedrijf dient ter afdekking van de risico's van het Grondbedrijf. De toevoegingen in 2016 bestaan voornamelijk uit vrijval voorziening Stadswerven, een begrote opbrengst van de verkoop bedrijfsterrein Planckstraat, winstneming Patersweg en diverse kleinere mutaties. De mutaties uit de Bestuursrapportage 2016 en andere bestuurlijke wijzigingen betreffen voornamelijk; Dordtse Kil 4, Infra brug, Amstelwijck en div. aanpassingen voorzieningen. Het saldo stijgt fors in begrotingsjaar 2020, dit is mede het gevolg van de begrote winstneming op Zuidwesthoek DK III (€ 6,0 miljoen) en begrote winstneming op Overkampzone GZP (€ 2,3 miljoen).

Bedrijfsreserve Essenhof

De bedrijfsreserve is bestemd voor de Essenhof om te voorkomen dat de fluctuaties in de kosten van de begraafplaats direct leiden tot fluctuaties in de tarieven voor de lijkbezorging. In de Kadernota 2017 is besloten het saldo boven de € 0,5 miljoen af te ramen naar de Algemene Reserve.

Overige bestemmingsreserves (exclusief SI-reserves)

In 2016 is er een flinke afname van de overige bestemmingsreserves. In 2017 en meerjarig 2018 tot en met 2020 herstelt het saldo. De mutaties in 2016 betreffen met name mutaties in de parkeerreserve en bestemmingen Dordt West, Oud Krispijn, Bodemsanering, Herstelplan To Be, Mutaties BOVO uit grexen, bedrijfsreserve Vastgoed en aanpassingen in de renteomslag berekening allen conform bestuurlijke besluiten.

Voor de jaren 2017 t/m 2020 komt de toename van € 9,5 miljoen voornamelijk door Bestemmingsreserve Afval, Bestemmingsreserve Riool en reserve Parkeervoorzieningen.

Bestemmingsreserves Strategische Investerings

In 2016 is er per saldo een afname van € 7,6 miljoen als gevolg van bestedingen in de projecten; Nieuwe Dordtse Biesbosch, Westelijk Dordtse Oevers, Bodemsanering, Verkeersstructuurplan, Leerpark, Levendige binnenstad en overige kleinere projecten.

Voor de jaren 2017 t/m 2020 betreft de toevoegingen hoofdzakelijk SI-Sportpark.

De onttrekkingen in de periode 2017 t/m 2020 bedragen in totaal € 29,2 miljoen voor dekking van de bestedingen in de projecten Dordt West (€ 11,0 miljoen), Nieuwe Dordtse Biesbosch (€ 3,1 miljoen), Westelijk Dordtse Oevers (€ 4,1 miljoen), Hofkwartier (€ 1,2 miljoen), Stadswerven (€ 2,9 miljoen), vrije ruimte SI (€ 5,8 miljoen) en overige kleinere projecten.

Beklemde reserves

Binnen het totaal van de bestemmingsreserves is een viertal reserves als "beklemde" reserves benoemd, de Inkomensreserve, exploitatiereserve EZH-middelen, de reserve Afschrijving en de reserve Onderwijs-huisvesting. Op de Inkomensreserve en de exploitatiereserve EZH-middelen vinden in de Begroting 2017 en meerjarenraming 2018 t/m 2020 geen mutaties plaats. Daarnaast dienen de reserve Afschrijving en de reserve Onderwijs-huisvesting ter dekking van de afschrijvingslasten van eerder gedane investeringen. Heroverweging op deze reserves is enkel mogelijk wanneer hier voor ten minste eenzelfde bedrag aan extensiveringen van investeringen tegenover staan. Gezien de omvang van deze beklemde reserves hebben wij deze als aparte categorie opgenomen in de tabel.

Het is van belang dat de beklemde reserve Afschrijving voldoende middelen bevat om de meerjarige kapitaallasten van de diverse reeds gedane investeringen, in de toekomst op te kunnen vangen. Om dit te toetsen schrijven de BBV-voorschriften voor om deze vergelijking in de begroting te verwerken. Per 1 januari 2017 is deze reserve € 175,9 miljoen groot, tegenover eenzelfde boekwaarde van de daaraan gekoppelde activa. Dit betekent dat de beschikbare middelen voldoende zijn voor het dekken van de toekomstige kapitaallasten.

Het saldo van de reserve Afschrijving stijgt in de meerjarenbegroting tot en met 2020 tot een begroot saldo van € 195,4 miljoen. Deze hoogte voorziet ook in afdekken van investeringen met maatschappelijk nut. In 2017 wordt hiervoor € 16,9 miljoen toegevoegd en in de jaren 2018 tot en met 2020 € 22,6 miljoen. Dit betreft investeringen in wegen gefinancierd vanuit lopende exploitatiebudgetten, grondexploitaties en de reserve SI.

Ontwikkelingen voorzieningen

De ontwikkelingen van de voorzieningen vanaf 2016 is in de volgende tabel weergegeven:

	Voorzieningen ivm bijdragen van derden	Onderhouds- voorzieningen	Overige voorzieningen	Algeheel totaal
Stand per 1-1-2016	1.694	2.704	3.715	8.113
Toevoeging 2016	0	1.284	1.640	2.925
Onttrekking 2016	0	1.234	0	1.234
Stand per 1-1-2017	1.694	2.754	5.355	9.803
Toevoeging 2017	12	1.284	1.638	2.934
Onttrekking 2017	0	1.968	0	1.968
Stand per 1-1-2018	1.706	2.070	6.993	10.769
Toevoeging 2018	12	1.284	2.014	3.310
Onttrekking 2018	0	1.457	0	1.457
Stand per 1-1-2019	1.718	1.897	9.007	12.622
Toevoeging 2019	12	1.284	2.492	3.788
Onttrekking 2019	0	865	0	865
Stand per 1-1-2020	1.730	2.316	11.499	15.545
Toevoeging 2020	12	1.284	3.016	4.312
Onttrekking 2020	0	1.199	0	1.199
Stand per 1-1-2021	1.742	2.401	14.515	18.658

Bedragen x€1000

Voorziening bijdragen van derden

Dit betreft de onderhoudsvoorziening voor riolering. Deze toont een stabiel verloop.

Onderhoudsvoorzieningen

De belangrijkste voorzieningen in deze categorie zijn de onderhoudsvoorziening Vastgoedbedrijf, onderhoudsvoorzieningen onderwijsgebouwen, sportvelden en Sportboulevard.

Overige voorzieningen

De belangrijkste voorzieningen in deze categorie zijn de voorziening voor wethouderspensioenen, voorziening GREX passiva, voorziening juridische risico's en de sterk stijgende spaarvoorziening Rioolheffing. De sterke stijging is het gevolg van de nieuwe vorm van financiering door middel van sparen, die met ingang van het GRP VI wordt toegepast.

Foto: Judith Kreuger

4.3 Projecten

4.3.1 Algemeen

In dit hoofdstuk wordt achtereenvolgens beknopt ingegaan op:

- de in 2016 actieve projecten per programma.
- relevante ontwikkelingen binnen de projectenportefeuille.
- rapportage en sturing binnen de projecten.

Voorheen werd er in deze paragraaf en in de bijlagen ook een gedetailleerd overzicht van de reserve strategische investeringen weergegeven. Omdat deze reserve in omvang en importantie is afgenomen, wordt dit overzicht sinds de Begroting 2015 niet meer apart in het boekwerk opgenomen.

4.3.2 Overzicht Projecten

Een project is een eenmalige en eindige taak of activiteit met een concreet gedefinieerd eindresultaat, waarvan de uitvoering zich, in de meeste gevallen, over meerdere jaren uitstrekt. De hiermee genoemde reserveringen zijn bij voorgaande kadernota's, of bij het vaststellen van de prognose grondbedrijf of MJP's genomen besluiten om financiële middelen te reserveren voor de uitvoering van een benoemd project. Kredieten zijn formeel door de raad geautoriseerde en beschikbaar gestelde budgetten (vanuit de reserveringen dus) ten behoeve van de voorbereiding en/of uitvoering van een formeel voorgenomen project.

In de volgende tabel zijn, buiten de projecten die door de raad als groot project zijn aangemerkt, ook de andere lopende projecten opgenomen. In de kolom "reservering" wordt het totaal van de geraamde uitgaven weergegeven. Bij de grondexploitaties worden de uitgaven voornamelijk uit toekomstige grondopbrengsten gedekt.

De verwachte uitgaven voor de andere projecten worden meestal door gemeentelijke middelen gedekt maar ook door bijdragen van derden zoals subsidies. Naast de totale reserveringen en kredieten, wordt in de tabel ook vermeld wat de tot op heden verrichte uitgaven per project bedragen. Hiermee wordt zichtbaar welk gedeelte van het krediet al is uitgegeven en welk gedeelte dus nog beschikbaar (en mogelijk heroverweegbaar) is. Om de tabel niet onnodig complex te maken is er voor gekozen om de bedragen niet uit te splitsen in de verschillende dekkingsbronnen; deze informatie wordt in de projectbladen voor de grote projecten wel op beknopte wijze inzichtelijk gemaakt in de taartdiagram "Wat mag het kosten".

Overzicht actieve projecten 2016: per programma met meerjarige kredieten

Programma	Projectomschrijving	Reservering	Krediet	Uitgaven
Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	Herstructurering Dordt West	30.534.135	28.954.333	15.862.416
Totaal Leefbaarheid en Stedelijk Beheer		30.534.135	28.954.333	15.862.416
Jeugd en Onderwijs	Leerpark SI Programma	41.118.568	41.118.568	40.214.260
Totaal Jeugd en Onderwijs		41.118.568	41.118.568	40.214.260
Economie, Sport en Cultuur	Hofkwartier - Openb.ruimte Museumstraat e.o.	1.321.975	1.206.975	38.964
	WDO Voorbereiding	10.770.000	10.770.000	4.332.547
Totaal Economie, Sport en Cultuur		12.091.975	11.976.975	4.371.511
Milieu en Duurzaamheid	Nieuwe Dordtse Biesbosch (NDB)	34.131.900	33.658.800	13.387.600
Totaal Milieu en Duurzaamheid		34.131.900	33.658.800	13.387.600
Ruimtelijke Ordening en Wonen	Amstelwijck Businesspark (1)	21.450.853	18.190.228	17.858.830
	Belthurepark (1)	7.392.697	6.487.746	5.075.639
	Leerpark (1)	46.251.639	32.561.612	32.573.204
	Patersweg 1	289.373	289.373	289.373
	Amnesty Internationalweg	55.708	37.678	446
	Gezondheidspark (overkampzone)	4.537.413	4.537.413	3.837.265
	Spuiboulevard 4-88	74.507	74.730	36.005
	Stadswerven (1)	105.299.221	61.954.038	58.945.815
	Mijlweg - Nijverheidsstraat (ROGAM)	2.243.161	1.793.167	1.101.696
	Vogelplein/Sperwerstraat	863.629	863.629	606.896
	WDO Dordtse Kil IV Actieve ontwikkeling (1)	25.636.795	15.471.074	9.883.442
	WDO, DKIII Zuidwesthoek	2.664.277	2.303.310	2.085.514
	Wiardi Beckman plantsoen	641.488	641.488	388.059
	Zeehavengebied, resterende werkzaamheden *		Zie geheime bijlage RIS 1609060	
Totaal Ruimtelijke Ordening en Wonen		217.400.761	145.205.486	132.682.184
Totaal Generaal		335.277.339	260.914.162	206.517.972

(1) Bij deze projecten zijn de grondexploitaties aangepast en/of gesplitst door gewijzigde BBV regelgeving. Aanpassingen betreffen o.a. administratieve splitsingen in een actieve grondexploitatie en een materieel vast actief doordat de ontwikkeling meer dan 10 jaar bestrijkt, infra is aan de grondexploitaties onttrokken en als materiële vaste activa opgenomen op de balans. Daarnaast is door BBV regelgeving voor alle projecten de gebruikte rekenrente verlaagd. Hierdoor wijken bedragen af van eerdere rapportages. Voor meer informatie over de aanpassingen verwijzen we naar de geheime stukken bij de prognose grondbedrijf. Ook voor Dordtse Kil IV geldt dat er een administratieve splitsing heeft plaatsgevonden in een actieve grondexploitatie en een materieel vast activum. In het projectblad is er, om onnodige complexiteit te voorkomen, voor gekozen om Dordtse Kil IV als 1 geheel te blijven beschouwen en over het geheel te rapporteren.

4.3.3 Relevante ontwikkelingen in projecten

Met betrekking tot de "grote projecten" is de relevante informatie en zijn de belangrijke ontwikkelingen terug te lezen in de projectbladen in het bijlagenboek; deze zullen daarom niet in dit hoofdstuk worden behandeld. Zoals bij jaarrekening 2014 gemeld, is project Hofkwartier afgerond wordt het projectblad daarom sinds dit jaar niet meer in dit boekwerk opgenomen. Er zijn nog 7 grote projecten waarvoor een projectblad wordt opgesteld: Gezondheidspark, Westelijke Dordtse Oever (WDO), Stadswerven, Leerpark, Dordt West, Belthurepark en Nieuwe Dordtse Biesbosch.

Indien er voor de overige projecten ontwikkelingen zijn, wordt de raad op de hoogte gebracht door middel van separate raadsinformatiebrieven of om besluitvorming gevraagd door middel van separate raadsvoorstellen.

Als gevolg van een gemeente brede organisatieontwikkeling, gericht op het beter inspelen op de veranderende samenleving, zal mogelijk de aansturing en verantwoording met betrekking tot de projecten ook wijzigen. We moeten optimaal kunnen inspelen op kansen en initiatieven van de samenleving en dit vertalen in programmadoelstellingen die we willen behalen. Deze programmadoelstellingen zullen mogelijk uitmonden in nieuwe projecten maar kunnen ook vertaald worden in nieuwe of geactualiseerde doelstellingen binnen de huidige projectenportefeuille.

In 2016 is stevig doorgepakkt op realisatie binnen de lopende grote projecten. De planprocedure voor realisatie van de Westelijk Dordtse Oever (WDO) / Dordtse Kil IV verloopt volgens planning. Het college zal dit najaar een nieuw bestemmingsplan voorleggen aan de raad. Het havenbedrijf Rotterdam werkt intussen volop aan de

herstructurering van de Zeehaven en Louter Bloemen, en op bestaande terreinen wordt samen met ondernemers gewerkt aan diverse investeringsprojecten. Zo is op Dordtse Kil I is een deel van de gebouwen van Drechtwerk gesloopt, om de uitbreiding van B&S mogelijk te maken en bij de entree van Louter Bloemen zijn afspraken gemaakt met nieuwe vestigende partijen op de locatie Nijverheidsstraat-Mijlweg (ex ROGAM). Op stadswerven is de bouw gestart van de particuliere kavels aan de randen van kavel B en start dit najaar de realisatie van 3 nieuwe appartementen complexen in hetzelfde deelgebied. Met een open uitvraag zijn twee ontwerpen geselecteerd voor transformatie van het oude Regiokantoor aan de Noordendijk. Aan de oostzijde van het Wantij zijn vergevorderde plannen voor nieuwe woningbouw. De werkzaamheden voor realisatie van de Nieuwe Dordtse Biesbosch zijn volop in gang. Volgens planning zal medio 2017 de Noorderdiepzone opgeleverd worden. Begin juni jl. heeft de raad aangegeven zich niet langer te kunnen vinden in de realisatie van de voorziene contouren voor Belthurepark en heeft het college uitgenodigd een nieuwe visie te presenteren. Deze wordt dit najaar aan de raad gepresenteerd, waarna een nieuw bestemmingsplan gemaakt gaat worden. In mei jl. heeft de raad ingestemd met de start van een gebiedsontwikkeling op de Spuiboulevard. De gemeente heeft twee leegstaande kantoorpanden gekocht om de regie te houden op de realisatie van een visie die uitgaat van een modern kantooromgeving aan de Oostzijde en nieuwe woningbouw aan de westkant op de locatie van het bestaande stadskantoor. Met een ontwikkelaar zijn afspraken gemaakt over de sloop en nieuwbouw op de locatie van het oude ANWB-pand. Begin 2016 is de transformatie van het oude postkantoor afgerond en in de loop van 2016 is de transformatie van het Tomadohuis een feit. Dit laatste geeft een nieuwe impuls aan het stationsgebied dat komende jaren ook met andere gebruikers onder handen genomen gaat worden. Aldus wordt volop geïnvesteerd in stationsgebied, één van de belangrijke entrees van de binnenstad.

4.3.4 Rapportage en sturing op grote projecten.

Met het proces "Richting Kiezen" is er een weg ingeslagen om een "reëel speelveld" te creëren en de projecten tot een, voor de gemeente en andere partijen, zo goed mogelijk einde te brengen, zowel op het gebied van financiën als op het gebied van de tevoren geformuleerde ambities en maatschappelijk rendement. Tijdens dit proces is geconstateerd dat er bij de raad behoefte bestaat om op een andere wijze en met wellicht andere, voor ieder begrijpelijke informatie op de hoogte gesteld te worden.

Inmiddels heeft u bij de Begroting 2015 voor de eerste keer kennis gemaakt met het nieuwe format voor de projectbladen. Dit format biedt de mogelijkheid om u beter te informeren met betrekking tot geraamde kosten en opbrengsten, kasstromen en verwachte eindresultaten, zowel op financieel gebied maar ook op het gebied van ambities en (maatschappelijk) rendement. In het nieuwe format is er aandacht voor alle facetten die relevant zijn voor projectbeheersing: geld, risico's, organisatie, tijd, informatie, communicatie en kwaliteit (GROTICK).

In het voorjaar van 2016 hebben wij aangekondigd dat wij uw raad dit najaar een voorstel zullen voorleggen om de projectenportefeuille opnieuw in te delen en aan de hand daarvan de projecten opnieuw te rubriceren en de manier van verantwoording aan te passen. De huidige indeling van projecten in de 7 grote en overige projecten zullen wij kritisch onder de loep nemen. Dit voorstel wordt momenteel uitgewerkt. Bij de tot de onderhavige rapportage behorende projectbladen is vooralsnog uitgegaan van de huidige projectenstructuur. De veranderende samenleving vraagt om verandering van de wijze van opereren door de overheid. Om effectiever te kunnen sturen op het behalen van gemeentelijke doelstellingen en om beter in te kunnen spelen op marktomstandigheden en ontwikkelingen vanuit de samenleving staan wij een inrichting en rapportage op basis van programma's voor in plaats van een inrichting en verantwoording op basis van projecten alleen. We willen daarbij meer aansluiten op de begrotingsprogramma's. Vooruitlopend op een wijziging van de manier waarop we de rubricering van projecten en de verantwoording willen inrichten, is de sector Stadsontwikkeling al overgegaan op een aanpassing van het organisatiemodel, onder andere door het aanstellen van programmamanagers. Wij zijn van mening dat sturing en verantwoording op basis van programma's in plaats van projecten leidt tot een grotere betrokkenheid van uw raad en dat daarmee gericht kan worden gestuurd op het behalen van onze doelstellingen en ambities. Projecten dragen immers bij aan het behalen van programmatische doelstellingen en niet andersom. Projecten zijn een middel, geen doel op zich.

Naar verwachting volgt een raadsvoorstel over dit onderwerp in november. Voor een uitgebreidere toelichting op de stand van zaken binnen de projecten verwijzen wij naar de bijgevoegde projectbladen.

Bijlage 1: Beleidsindicatoren

De basisset beleidsindicatoren van de VNG laat zien hoe iedere gemeente in Nederland ervoor staat. De set omvat 40 indicatoren, verdeeld over negen taakvelden. Met de tabel laten we, met medewerking van het Onderzoekcentrum Drechtsteden, zien hoe Dordrecht medio 2016 op deze indicatoren scoort ten opzichte van vijf referentiegemeenten (m.u.v. taakveld 'Bestuur en ondersteuning'); in de toelichting geven we aan wat er met de indicatoren wordt bedoeld en plaatsen we enkele kanttekeningen.

1 Tabel met basisset

Tabel 1 Scores op de negen taakvelden met 40 indicatoren voor het meest recente jaar

indicator – eenheid	jaar	Dordrecht	Alkmaar	Breda	Delft	Haarlem	Leiden
bestuur en ondersteuning*							
Formatie - FTE's per 1.000 inwoners (FTE)	2017	5,6	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Bezetting - FTE's per 1.000 inwoners (FTE)	2016	5,5	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Apparaatskosten - kosten per inwoner (€)	2017	627,3	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Externe inhuur - begroot bedrag (€ mln.)	2017	2,0	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Externe inhuur - kosten als % totale lasten (%)	2017	3,9	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
Overhead - % van de totale lasten (%)	2017	7,4	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.
veiligheid							
verwijzingen Halt - per 10.000 inwoners 12-17 jaar	2014	247,1	169,6	156,7	198,8	158,7	245,5
hardekern jongeren - per 1.000 inwoners 12-24 jaar	2014	2,2	1,2	0,3	1,4	0,8	1,3
jongeren met delict voor rechter- % van 12-21 jaar	2012	3,4	2,7	2,1	2,3	2,6	2,7
winkeldiefstal - per 1.000 inwoners	2015	3,5	3,9	4,0	2,3	3,7	4,0
gewelddsmisdrijven - per 1.000 inwoners	2015	7,3	6,5	7,9	6,0	5,0	5,4
diefstal uit woning - per 1.000 inwoners	2015	2,5	4,3	4,5	4,2	4,2	3,4
vernietiging en beschadiging - per 1.000 inwoners	2015	9,5	8,1	6,9	5,4	8,1	6,4
verkeer en vervoer							
verkeersongevallen met een motorvoertuig - %	2014	7,0	9,0	6,0	5,0	7,0	6,0
overige vervoersongevallen met gewonde fietser - %	2014	9,0	10,0	9,0	12,0	9,0	13,0
economie							
functiemenging - %	2015	47,4	53,0	55,0	50,8	46,7	52,3
banen - per 1.000 inwoners 15-64 jaar	2015	628,3	795,6	824,0	692,8	618,0	690,9
vestigingen - per 1.000 inwoners 15-64 jaar	2014	104,8	121,1	129,5	97,3	137,2	98,0
bruto gemeentelijk product	2013	110	98	86	116	140	102
onderwijs							
absoluut verzuim - per 1.000 leerlingen	2014	3	6	12	2	1	4
relatief verzuim - per 1.000 leerlingen	2014	52	56	58	73	61	77
voortijdige schoolverlaters - %	2014	2,5	2,1	2,4	2,8	2,1	2,8
sport, cultuur, recreatie							
niet-sporters - %	2014	51,8	48,9	47,5	49,1	49,1	47,3
sociaal domein							
kinderen in uitkeringsgezin - %	2012	7,2	4,5	5,7	10,5	4,9	7,4
netto arbeidsparticipatie - %	2015	62,4	66,5	67,0	63,1	68,7	67,0
achterstandsleerlingen - %	2012	17,6	9,5	11,0	13,5	12,3	12,1
werkloze jongeren - %	2012	1,3	1,0	0,8	0,6	1,1	0,7
personen met bijstandsuitkeringen - per 10.000 inwoners 18+	2015	548	363	408	467	358	434
lopende re-integratievoorzieningen - per 10.000 inw. 15-64 jr	2015	193	183	367	369	101	220
jongeren met jeugdhulp - %	2015	11,7	8,8	8,9	9,5	8,1	13,2
jongeren met jeugdbescherming - %	2015	1,6	1,2	1,1	1,7	1,1	1,0
jongeren met jeugdreclassering - %	2015	0,6	0,6	0,5	0,4	0,4	0,3
cliënten met een maatwerkarrangement - per 10.000 inwoners	2015	420	n.b.	n.b.	720	n.b.	615
volksgezondheid en milieu							
huishoudelijk restafval - kg per inwoner	2014	228	-	185	-	265	258
hernieuwbare elektriciteit - %	2014	18,3	84,4	1,8	0,3	1,1	0,3

indicator – eenheid	jaar	Dordrecht	Alkmaar	Breda	Delft	Haarlem	Leiden
volkshuisvesting, RO en stedelijke vernieuwing							
WOZ-waarde woningen (gemiddelde) - x€1.000	2016	158	183	225	180	228	209
nieuwbouw - per 1.000 woningen	2013	2,8	7,5	14,2	1,8	6,7	5,9
demografische druk (groen en grijs) - %	2016	52,5	51,5	50,5	38,3	50,9	38,5
woonlasten éénpersoonshuishouden - €	2016	644,0	464,0	639,0	708,0	627,0	566,0
woonlasten meerpersoonshuishouden - €	2016	644,0	562,0	741,0	831,0	761,0	752,0

* Deze indicatoren zijn afkomstig uit de eigen gegevens of uit de eigen begroting.

2 Toelichting

Tabel 1 bevat de Dordtse score op 40 indicatoren uit de basisset van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Deze basisset is eind 2015 tot stand gekomen en in het voorjaar van 2016 voor het eerst door KING gevuld (m.u.v. de indicatoren 'Bestuur en ondersteuning'). In tabel 2 geven we per indicator een toelichting. Meer in het algemeen stellen we dat het nog te vroeg is voor harde conclusies en dat er oog moet zijn voor het verhaal achter de cijfers.

Te vroeg voor harde conclusies

Het is te vroeg om harde conclusies te verbinden aan de uitkomsten. Dat kan pas als alle indicatoren voor meerdere jaren van een score zijn voorzien. Dat is nog maar in de helft van de indicatoren zo. De meeste indicatoren zijn namelijk bepaald op basis van registraties en die hebben vaak hun eigen verhaal: aan het verschil met andere gemeenten ligt een verklaarbare reden ten grondslag. Voor die indicatoren is het goed om te kijken naar de ontwikkeling die Dordrecht zelf doormaakt.

Het verhaal achter de cijfers

Neem bijvoorbeeld de verwijzingen naar Bureau Halt. Als de gemeente Dordrecht jongeren eerder dan andere gemeenten hiernaar toe laat sturen, komt het op deze indicator automatisch slechter voor de dag. Terwijl het (problematische) gedrag van de jeugd in werkelijkheid niet (veel) anders hoeft te zijn.

Andere indicatoren kijken naar het aantal verstrekte voorzieningen (zie bijvoorbeeld: lopende re-integratievoorzieningen, cliënten met een maatwerkarrangement). Ook die vertellen niet het hele verhaal. Ze zeggen niet of de ondersteuning bij de juiste persoon uitkomt: degene die de hulp daadwerkelijk nodig heeft.

Tabel 2 Toelichting per indicator

indicator	definitie	kanttekening
Bestuur en ondersteuning		
formatie	Het begrote aantal FTE per 1 januari 2017 gedeeld door het aantal inwoners per 1 januari 2016.	
bezetting	De bezetting medio augustus gedeeld door het aantal inwoners per 1 januari 2016.	
apparaatskosten	Het totaal van de begrote lonen en inhuur plus de overhead (exclusief lonen en inhuur) in de begroting 2017 gedeeld door het aantal inwoners per 1 januari 2016.	
externe inhuur	De begrote inhuur in de begroting 2017.	
overhead	Het totaal van de begrote overhead in 2017 gedeeld door de totale lasten uit de begroting 2017.	
Veiligheid		
verwijzingen Halt	Het aantal verwijzingen naar Halt, per 10.000 inwoners in de leeftijd van 12-17 jaar. Jongeren komen bij Halt terecht omdat ze een grens hebben overschreden. Ze hebben bijvoorbeeld een afvalbak vernield, gespijbeld of een winkeldiefstal gepleegd	aantal verwijzingen kan ook weerspiegelen hoe actief er op wordt ingezet
hardekern jongeren	Het aantal jongeren in de leeftijd van 12-24 jaar die een ernstig strafbaar feit hebben gepleegd en al eerder met politie en justitie in aanraking kwamen	
jongeren met delict voor rechter	Het percentage jongeren (12-21 jaar) dat met een delict voor de rechter is verschenen	

indicator	definitie	kanttekening
winkeldiefstal	Het aantal winkeldiefstallen per 1.000 inwoners	
geweldsmisdrijven	Het aantal geweldsmisdrijven, per 1.000 inwoners. Voorbeelden van geweldsmisdrijven zijn seksuele misdrijven, levensdelicten zoals moord en doodslag en dood en lichamelijk letsel door schuld (bedreiging, mishandeling, etc.)	
diefstal uit woning	Het aantal diefstallen uit woningen, per 1.000 inwoners	
vernietiging en beschadiging	Het aantal vernietigingen en beschadigingen, per 1.000 inwoners	
verkeer en vervoer		
verkeersongevallen met een motorvoertuig	als aandeel van het totaal aantal ongevallen die leiden tot ziekenhuisopnamen	
overige vervoersongevallen met gewonde fietser	als aandeel van het totaal aantal ongevallen die leiden tot ziekenhuisopnamen	
economie		
functiemenging	De functiemengingsindex (FMI) weerspiegelt de verhouding tussen banen en woningen, en varieert tussen 0 (alleen wonen) en 100 (alleen werken). Bij een waarde van 50 zijn er evenveel woningen als banen	streven kan zijn om werken en wonen zoveel mogelijk in balans te hebben, en dus zo dicht mogelijk bij de 50% uit te komen
banen	Het aantal banen, per 1.000 inwoners in de leeftijd van 15-64 jaar. Gaat om personen die minimaal 1 uur per week betaalde activiteiten verrichten op of vanuit een vestiging: meewerkende eigenaar (directie, bedrijfshoofd), meewerkend gezinslid, zelfstandige beroepsbeoefenaar en/of werknemer (inclusief uitzendkrachten)	op basis van een enquête, dus uitkomst omgeven door nauwkeurigheidsmarges
vestigingen	Elke afzonderlijk gelegen ruimte, terrein of complex van ruimten of terreinen, benut door een bedrijf voor uitoefening van de activiteiten. Ieder bedrijf bestaat uit tenminste één vestiging. Meerdere locaties van een bedrijf binnen één postcodegebied worden als één vestiging beschouwd	
bruto gemeentelijk product	Bruto gemeentelijk product (BGP) is het product van de toegevoegde waarde per baan en het aantal banen in een gemeente. De verhoudingswaarde tussen verwacht BGP en gemeten BGP geeft aan of er boven verwachting (<100) of beneden verwachting (>100) wordt gepresteerd	modelmatige doorberekeningen uit vragenlijsten. Vanuit het OCD hebben we twijfels bij wat de indicator toevoegt aan de basisset
onderwijs		
absoluut verzuim	Het aantal leerplichtigen dat niet staat ingeschreven op een school	
relatief verzuim	Het aantal leerplichtigen dat wel staat ingeschreven op een school, maar ongeoorloofd afwezig is (te laat, luxe verzuim, te laat terug van vakantie of signaalverzuim)	
voortijdige schoolverlaters	Het aandeel leerlingen (12 - 23 jaar) dat voortijdig, dus zonder startkwalificatie, het onderwijs verlaat.	
sport, cultuur, recreatie		
niet-sporters	Het percentage inwoners dat niet sport ten opzichte van het totaal aantal inwoners	enquêtegegevens, dus omgeven door nauwkeurigheidsmarges
sociaal domein		
kinderen in uitkeringsgezin	Kinderen tot 18 jaar die leven in een gezin dat van een bijstandsuitkering moet rondkomen	
netto arbeidsparticipatie	Het percentage van de werkzame beroepsbevolking ten opzichte van de bevolking	op basis van de CBS enquête 'Beroepsbevolking', dus omgeven door nauwkeurigheidsmarges
achterstandsleerlingen	Het percentage leerlingen (4-12 jaar) in het primair onderwijs dat kans heeft op een leerachterstand op basis van het opleidingsniveau van de ouders	bepaald door opleidingsniveau van ouders/verzorgers waardoor het maar langzaam verandert
werkloze jongeren	Het percentage werkloze jongeren (16-22 jaar)	
personen met bijstandsuitkeringen	Het aantal personen met een bijstandsuitkering op grond van de Participatiewet	
lopende re-integratievoorzieningen	Voorzieningen die door een gemeente worden ingezet nadat de gemeente heeft vastgesteld dat een cliënt een belemmering heeft die directe arbeidsinschakeling bemoeilijkt (er is een afstand tot de arbeidsmarkt). De voorziening is erop gericht de afstand tot de arbeidsmarkt van een cliënt te verkleinen, waarbij het doel op de lange termijn altijd arbeidsinschakeling is.	het zou beter zijn om deze indicator te corrigeren voor de omvang van de doelgroep. Streven is immers: zorgen dat iedereen die een voorziening nodig heeft, deze ook krijgt
jongeren met jeugdhulp	Hulp en zorg aan jongeren en hun ouders bij psychische, psychosociale en of gedragsproblemen, een verstandelijke beperking van de jongere, of opvoedingsproblemen van de ouders	voor deze drie indicatoren kan ook gelden: hoe hoger, hoe beter. Dat kan als je redeneert vanuit de gedachte: iedere jongere met behoefte aan hulp of bescherming ook daadwerkelijk helpen

<i>indicator</i>	<i>definitie</i>	<i>kanttekening</i>
<i>jongeren met jeugdbescherming</i>	<i>Jeugdbescherming is een maatregel die de rechter dwingend oplegt. Dat gebeurt als een gezonde en veilige ontwikkeling van een kind of jeugdige wordt bedreigd en vrijwillige hulp niet of niet voldoende helpt. Een kind of jongere wordt dan 'onder toezicht gesteld' of 'onder voogdij geplaatst'</i>	
<i>sociaal domein (vervolg)</i>		
<i>jongeren met jeugdreclassering</i>	<i>Jeugdreclassering is een combinatie van begeleiding en controle voor jongeren vanaf 12 jaar die voor hun 18e verjaardag met de politie in aanraking zijn geweest en een proces-verbaal hebben gekregen. Indien de persoonlijkheid van de dader of de omstandigheden waaronder het misdrijf is begaan daartoe aanleiding geven, bijvoorbeeld bij jongvolwassenen met een verstandelijke beperking, kan het jeugdstrafrecht eveneens worden toegepast op jongvolwassenen in de leeftijd 18 tot en met 22 jaar.</i>	
<i>cliënten met een maatwerkarrangement</i>	<i>Een maatwerkarrangement is een vorm van specialistische ondersteuning binnen het kader van de Wmo. Voor de Wmo gegevens geldt dat het referentiegemiddelde gebaseerd is op 137 deelnemende gemeenten</i>	<i>idealiter geeft deze indicator weer of de cliënten die een arrangement nodig hebben, deze ook krijgen. Maar van drie gemeenten gegevens beschikbaar</i>
<i>volksgezondheid en milieu</i>		
<i>huishoudelijk restafval</i>	<i>Door of in opdracht van de gemeente bij huishoudens ingezameld afval (inclusief door scholen, verenigingen en liefdadigheidsorganisaties ingezameld textiel, oud papier en karton). Omdat het afval van kleine winkels en dergelijk vaak tegelijk met het afval van huishoudens wordt ingezameld, zal een (klein) deel niet afkomstig zijn van huishoudens</i>	<i>op basis van een schriftelijke vragenlijst onder alle Nederlandse gemeenten. Ruim 90 procent retourneert een bruikbare vragenlijst</i>
<i>hernieuwbare elektriciteit</i>	<i>Hernieuwbare elektriciteit is elektriciteit die is opgewekt uit wind, waterkracht, zon of biomassa. Het gaat hier om het gebruik</i>	<i>vanwege de verschillen in scores zetten we vraagtekens bij de juistheid ervan</i>
<i>volkshuisvesting, RO en stedelijke vernieuwing</i>		
<i>WOZ-waarde woningen</i>	<i>De gemiddelde WOZ waarde van woningen (koop en huur)</i>	
<i>nieuwbouw</i>	<i>Het aantal nieuwbouwwoningen, per 1.000 woningen</i>	
<i>demografische druk</i>	<i>De som van het aantal personen van 0 tot 15 jaar en 65 jaar of ouder in verhouding tot de personen van 15 tot 65 jaar (niet werkende bevolking/werkende bevolking)</i>	
<i>woonlasten éénpersoonshuishouden</i>	<i>Het gemiddelde totaalbedrag in euro's per jaar dat een éénpersoonshuisouden betaalt aan woonlasten (onroerendzaakbelasting, afvalstoffenheffing en rioolheffing)</i>	
<i>woonlasten meerpersoonshuishouden</i>	<i>Het gemiddelde totaalbedrag in euro's per jaar dat een éénpersoonshuisouden betaalt aan woonlasten (onroerendzaakbelasting, afvalstoffenheffing en rioolheffing)</i>	

Bijlage 2: Overzicht taakvelden

Als gevolg van het nieuwe BBV is het verplicht om de begrotingsramingen 2017-2020 op te stellen aan de hand van taakvelden. In deze bijlage geven we hier invulling aan. Er zijn diverse tabellen opgenomen. Met behulp van deze gegevens kunnen gemeenten onderling beter worden vergeleken.

De eerste tabel betreft een overzicht van de bedragen per hoofdtaakveld. Vervolgens tabellen met daarin ook de subtaakvelden. Tenslotte volgen tabellen waarin de programma's worden onderverdeeld naar taakvelden. Uit deze tabel blijkt hoe de verhouding is tussen de onderverdeling van de begrotingsramingen in programma's en die in taakvelden.

Onderverdeling begroting in taakvelden

Hoofdtaakvelden	Begroting 2017			2018	2019	2020
	Lasten	Baten	Saldo			
Bestuur en Ondersteuning	101.234	354.692	253.458	247.533	244.224	234.037
Veiligheid	14.345	1.028	-13.317	-13.157	-13.074	-12.974
Verkeer en vervoer	26.846	7.061	-19.785	-19.655	-20.402	-18.070
Economie	14.124	3.949	-10.175	-5.675	-3.872	-4.337
Onderwijs	22.075	6.724	-15.351	-15.393	-15.207	-15.015
Sport, Cultuur en Recreatie	37.370	5.535	-31.835	-31.542	-31.241	-30.911
Sociaal Domein	207.097	51.605	-155.492	-153.760	-153.008	-153.126
Volksgezondheid en milieu	32.122	29.053	-3.069	-2.770	-2.480	-2.531
VHROSV	21.760	17.326	-4.434	-5.581	-4.940	2.927
Geraamd resultaat	476.973	476.973	0	0	0	0

Onderverdeling begroting in taakvelden en subtaakvelden

Nr.	Bestuur en Ondersteuning	Begroting 2017			2018	2019	2020
		Lasten	Baten	Saldo			
	Taakveld						
0.1	Bestuur	7.636	38	7.598	7.588	7.148	7.147
0.2	Burgerzaken	5.304	4.829	475	264	477	162
0.3	Beheer overige gebouwen en gronden	10.970	7.287	3.683	4.034	4.133	4.101
0.4	Overhead	34.352	163	34.189	33.986	33.079	33.078
0.5	Treasury	1.951	11.871	-9.920	-11.075	-10.361	-11.764
0.61	OZB woningen	265	11.183	-10.918	-11.052	-11.052	-11.052
0.62	OZB- niet woningen	884	11.524	-10.640	-10.779	-10.779	-10.779
0.63	Parkeerbelasting	1.288	5.043	-3.755	-3.865	-3.865	-3.865
0.64	Belastingen overig	143	6.808	-6.665	-6.665	-6.665	-6.665
0.7	Alg.uitk.overige uitk.Gemeentefonds	0	237.088	-237.088	-235.743	-234.714	-234.714
0.8	Overige baten en lasten	-7.298	5.101	-12.399	-11.673	-12.893	-13.216
0.9	Vennootschapsbelasting	0	0	0	0	0	0
0.10	Mutaties reserves	45.103	53.757	-8.654	-3.174	530	11.011
0.11	Resultaat van de rekening van baten en lasten	636	0	636	621	738	2.519
	Totaal Bestuur en Ondersteuning	101.234	354.692	-253.458	-247.533	-244.224	-234.037
Nr.	Veiligheid	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
	Taakveld						
1.1	Crisisbeheersing en Brandweer	10.750	0	10.750	10.657	10.657	10.657
1.2	Openbare orde en Veiligheid	3.595	1.028	2.567	2.500	2.417	2.317
	Totaal Veiligheid	14.345	1.028	13.317	13.157	13.074	12.974

				Bedragen x €1000			
Begroting 2017				2018	2019	2020	
Nr.	Verkeer en vervoer	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
	Taakveld						
2.1	Verkeer en vervoer	18.047	1.618	16.429	16.903	18.487	16.271
2.2	Parkeren	5.818	4.755	1.063	644	346	255
2.3	Recreatieve Havens	67	185	-118	-118	-126	-126
2.4	Economische Havens en waterwegen	1.609	321	1.288	1.123	1.114	1.104
2.5	Openbaar vervoer	1.305	182	1.123	1.103	581	566
	Totaal Verkeer en vervoer	26.846	7.061	19.785	19.655	20.402	18.070
Nr.	Economie	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
	Taakveld						
3.1	Economische ontwikkeling	191	0	191	166	166	166
3.2	Fysieke bedrijfsinfrastructuur	9.468	3.300	6.168	1.836	900	1.366
3.3	Bedrijfsloket en -regelingen	969	418	551	551	486	486
3.4	Economische promotie	3.496	231	3.265	3.122	2.320	2.319
	Totaal Economie	14.124	3.949	10.175	5.675	3.872	4.337
Nr.	Onderwijs	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
	Taakveld						
4.1	Openbaar basisonderwijs	243	0	243	243	243	243
4.2	Onderwijshuisvesting	12.366	1.420	10.946	11.084	11.089	10.898
4.3	Onderwijsbeleid en leerlingenzaken	9.466	5.304	4.162	4.066	3.875	3.874
	Totaal Onderwijs	22.075	6.724	15.351	15.393	15.207	15.015
Nr.	Sport, Cultuur en Recreatie	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
	Taakveld						
5.1	Sportbeleid en activering	1.925	40	1.885	1.889	1.576	1.576
5.2	Sportaccommodaties	8.259	3.200	5.059	5.062	5.478	5.222
5.3	Cultuurpresentatie, cultuurproductie en cultuur	7.772	0	7.772	7.600	7.606	7.601
5.4	Musea	6.449	1.667	4.782	4.830	4.734	4.780
5.5	Cultureel erfgoed	486	1	485	485	485	465
5.6	Media	3.407	0	3.407	3.145	2.795	2.795
5.7	Openbaar groen en (openlucht) recreatie	9.072	627	8.445	8.531	8.567	8.472
	Totaal Sport, Cultuur en Recreatie	37.370	5.535	31.835	31.542	31.241	30.911
Nr.	Sociaal Domein	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
	Taakveld						
6.1	Samenkracht en burgerparticipatie	13.002	606	12.396	11.775	11.513	11.598
6.2	Wijkteams	8.040	0	8.040	8.064	8.072	8.077
6.3	Inkomensregelingen	71.287	48.267	23.020	23.019	23.015	23.015
6.4	Begeleide participatie	20.398	0	20.398	18.901	17.695	17.695
6.5	Arbeidsparticipatie	6.957	0	6.957	7.203	7.387	7.386
6.6	Maatwerkvoorzieningen (WMO)	3.584	254	3.330	3.330	3.331	3.332
6.71	Maatwerkdienstverlening 18+	19.524	0	19.524	18.906	18.722	18.722
6.72	Maatwerkdienstverlening 18-	19.481	2.478	17.003	17.097	17.128	17.150
6.81	Geëscaleerde zorg 18+	38.828	0	38.828	39.440	40.110	40.110
6.82	Geëscaleerde zorg 18-	5.996	0	5.996	6.025	6.035	6.041
	Totaal Sociaal Domein	207.097	51.605	155.492	153.760	153.008	153.126
Nr.	Volksgezondheid en milieu	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
	Taakveld						
7.1	Volksgezondheid	4.980	0	4.980	4.918	4.918	4.918
7.2	Riolering	9.945	11.550	-1.605	-1.703	-1.678	-1.622
7.3	Afval	13.113	14.502	-1.389	-1.396	-1.402	-1.409
7.4	Milieubeheer	1.844	128	1.716	1.716	1.408	1.408
7.5	Begraafplaatsen	2.240	2.873	-633	-765	-766	-764
	Totaal Volksgezondheid en milieu	32.122	29.053	3.069	2.770	2.480	2.531

Nr.	VHROSV	Begroting 2017			Bedragen x€1000		
		Lasten	Baten	Saldo	2018	2019	2020
	Taakveld						
8.1	Ruimtelijke Ordening	3.374	694	2.680	2.475	2.020	2.020
8.2	Grondexploitatie (niet bedrijventerreinen)	11.442	14.927	-3.485	-1.987	-1.841	-9.709
8.3	Wonen en bouwen	6.944	1.705	5.239	5.093	4.761	4.762
	Totaal VHROSV	21.760	17.326	4.434	5.581	4.940	-2.927

Onderverdeling van programma's in taakvelden

Nr.	Programma Veiligheid	Begroting 2017			Bedragen x€1000		
		Lasten	Baten	Saldo	2018	2019	2020
	Taakveld						
0.4	Overhead	1.422	0	1.422	1.422	1.422	1.422
1.1	Crisisbeheersing en Brandweer	10.750	0	10.750	10.657	10.657	10.657
1.2	Openbare orde en Veiligheid	3.595	735	2.860	2.793	2.710	2.610
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	15.767	735	15.032	14.872	14.789	14.689
0.10	Mutaties reserves	0	185	-185	-165	-100	0
	Geraamd resultaat	15.767	920	14.847	14.707	14.689	14.689

Nr.	Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	Begroting 2017			Bedragen x€1000		
		Lasten	Baten	Saldo	2018	2019	2020
	Taakveld						
0.4	Overhead	6.018	0	6.018	6.018	6.018	6.018
0.64	Belastingen overig	85	6.000	-5.915	-5.915	-5.915	-5.915
2.1	Verkeer en vervoer	15.924	1.571	14.353	15.152	17.274	15.037
5.7	Openbaar groen en (openlucht) recreatie	7.353	321	7.032	7.061	7.044	6.950
6.1	Samenkracht en burgerparticipatie	670	0	670	257	299	383
6.3	Inkomensregelingen	455	0	455	455	455	455
7.2	Riolering	9.945	11.550	-1.605	-1.703	-1.678	-1.622
7.4	Milieubeheer	265	0	265	265	265	265
8.3	Wonen en bouwen	11	0	11	19	19	19
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	40.726	19.442	21.284	21.609	23.781	21.590
0.10	Mutaties reserves	12.399	7.204	5.195	5.198	3.069	5.292
	Geraamd resultaat	53.125	26.646	26.479	26.807	26.850	26.882

Nr.	Jeugd en Onderwijs	Begroting 2017			Bedragen x€1000		
		Lasten	Baten	Saldo	2018	2019	2020
	Taakveld						
0.4	Overhead	1.178	0	1.178	1.178	1.178	1.178
4.1	Openbaar basisonderwijs	0	0	0	0	0	0
4.2	Onderwijshuisvesting	11.581	915	10.666	10.802	10.819	10.625
4.3	Onderwijsbeleid en leerlingenzaken	8.174	5.120	3.054	2.961	2.772	2.774
6.1	Samenkracht en burgerparticipatie	4.657	457	4.200	4.183	4.179	4.179
6.2	Wijkteams	4.924	0	4.924	4.948	4.956	4.961
6.72	Maatwerkdienstverlening 18-	19.481	0	19.481	19.575	19.606	19.628
6.82	Geëscaleerde zorg 18-	5.996	0	5.996	6.025	6.035	6.041
7.1	Volksgezondheid	3.459	0	3.459	3.397	3.397	3.397
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	59.450	6.492	52.958	53.069	52.942	52.783
0.10	Mutaties reserves	333	2.261	-1.928	-1.922	-1.737	-1.597
	Geraamd resultaat	59.783	8.753	51.030	51.147	51.205	51.186

		Begroting 2017			2018	2019	2020
		Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
Werk en Inkomen							
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
0.4	Overhead	105	0	105	105	105	105
4.3	Onderwijsbeleid en leerlingenzaken	65	0	65	65	65	65
6.3	Inkomensregelingen	69.750	48.330	21.420	21.418	21.416	21.415
6.4	Begeleide participatie	20.277	0	20.277	18.790	17.694	17.694
6.5	Arbeidsparticipatie	6.821	0	6.821	7.067	7.330	7.330
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	97.018	48.330	48.688	47.445	46.610	46.609
0.10	Mutaties reserves	0	72	-72	-71	-70	-69
	Geraamd resultaat	97.018	48.402	48.616	47.374	46.540	46.540
Economie, Sport en Cultuur							
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
0.2	Burgerzaken	9	2	7	7	7	7
0.4	Overhead	6.537	0	6.537	6.537	6.537	6.537
2.1	Verkeer en vervoer	850	0	850	0	0	0
2.3	Recreatieve Havens	67	185	-118	-118	-126	-126
2.4	Economische Havens en waterwegen	1.572	321	1.251	1.087	1.078	1.068
2.5	Openbaar vervoer	58	50	8	8	8	8
3.1	Economische ontwikkeling	191	0	191	166	166	166
3.2	Fysieke bedrijfsinfrastructuur	4.432	0	4.432	293	193	113
3.3	Bedrijfsloket en -regelingen	969	393	576	576	511	511
3.4	Economische promotie	3.428	218	3.210	3.068	2.268	2.268
4.1	Openbaar basisonderwijs	243	0	243	243	243	243
4.2	Onderwijshuisvesting	537	485	52	52	52	52
5.1	Sportbeleid en activering	1.942	40	1.902	1.906	1.593	1.593
5.2	Sportaccommodaties	8.287	3.200	5.087	5.091	5.507	5.250
5.3	Cultuurpresentatie, cultuurproductie en cultuur	7.751	0	7.751	7.600	7.606	7.601
5.4	Musea	5.462	1.667	3.795	3.840	3.741	3.783
5.5	Cultureel erfgoed	83	0	83	83	83	83
5.6	Media	3.407	0	3.407	3.145	2.795	2.795
5.7	Openbaar groen en (openlucht) recreatie	1.618	45	1.573	1.553	1.553	1.553
6.4	Begeleide participatie	121	0	121	111	1	1
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	47.564	6.606	40.958	35.248	33.816	33.506
0.10	Mutaties reserves	170	9.883	-9.713	-4.489	-3.821	-3.306
	Geraamd resultaat	47.734	16.489	31.245	30.759	29.995	30.200
Milieu en Duurzaamheid							
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
0.4	Overhead	1.679	0	1.679	1.679	1.679	1.679
2.4	Economische Havens en waterwegen	44	0	44	44	43	43
3.4	Economische promotie	14	14	0	0	0	0
4.3	Onderwijsbeleid en leerlingenzaken	1.301	184	1.117	1.114	1.111	1.108
5.7	Openbaar groen en (openlucht) recreatie	0	0	0	79	126	126
6.3	Inkomensregelingen	1.050	-63	1.113	1.113	1.113	1.113
7.3	Afval	13.113	14.502	-1.389	-1.396	-1.402	-1.409
7.4	Milieubeheer	1.580	128	1.452	1.452	1.145	1.145
8.1	Ruimtelijke Ordening	281	213	68	68	-82	-82
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	19.062	14.978	4.084	4.153	3.733	3.723
0.10	Mutaties reserves	98	268	-170	-240	-278	-269
	Geraamd resultaat	19.160	15.246	3.914	3.913	3.455	3.454

		Begroting 2017			2018	2019	2020
		Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
		Bedragen x€1000					
Zorg en Ondersteuning							
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
0.4	Overhead	2.158	0	2.158	2.158	2.096	2.096
5.3	Cultuurpresentatie, cultuurproductie en cultuur	20	0	20	0	0	0
5.7	Openbaar groen en (openlucht) recreatie	38	0	38	38	38	38
6.1	Samenkracht en burgerparticipatie	7.921	150	7.771	7.580	7.281	7.281
6.2	Wijkteams	3.116	0	3.116	3.116	3.116	3.116
6.5	Arbeidsparticipatie	135	0	135	135	55	55
6.6	Maatwerkvoorzieningen (WMO)	3.328	0	3.328	3.328	3.328	3.328
6.71	Maatwerkdienstverlening 18+	19.524	0	19.524	18.906	18.722	18.722
6.72	Maatwerkdienstverlening 18-	0	2.478	-2.478	-2.478	-2.478	-2.478
6.81	Geëscaleerde zorg 18+	38.828	0	38.828	39.440	40.110	40.110
7.1	Volksgesondheid	1.521	0	1.521	1.521	1.521	1.521
8.3	Wonen en bouwen	1.320	0	1.320	1.314	1.181	1.181
Geraamd totaal saldo van baten en lasten		77.909	2.628	75.281	75.058	74.970	74.970
0.10	Mutaties reserves	0	300	-300	-192	-12	-12
Geraamd resultaat		77.909	2.928	74.981	74.866	74.958	74.958
Verkeer en Vervoer							
		Begroting 2017			2018	2019	2020
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
0.4	Overhead	2.696	0	2.696	2.696	2.696	2.696
0.63	Parkeerbelasting	1.288	5.043	-3.755	-3.865	-3.865	-3.865
2.1	Verkeer en vervoer	1.219	44	1.175	1.518	855	855
2.2	Parkeren	6.177	4.755	1.422	999	765	672
2.5	Openbaar vervoer	1.247	132	1.115	1.095	573	558
Geraamd totaal saldo van baten en lasten		12.627	9.974	2.653	2.443	1.024	916
0.10	Mutaties reserves	366	1.081	-715	-618	780	921
Geraamd resultaat		12.993	11.055	1.938	1.825	1.804	1.837
Ruimtelijke Ordening en Wonen							
		Begroting 2017			2018	2019	2020
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo
0.3	Beheer overige gebouwen en gronden	10.970	7.287	3.683	4.034	4.133	4.101
0.4	Overhead	2.825	21	2.804	2.804	2.804	2.804
0.8	Overige baten en lasten	-268	0	-268	-268	-268	-268
1.2	Openbare orde en Veiligheid	0	293	-293	-293	-293	-293
2.1	Verkeer en vervoer	54	3	51	234	357	379
2.2	Parkeren	-359	0	-359	-356	-420	-417
2.4	Economische Havens en waterwegen	-7	0	-7	-7	-7	-7
3.2	Fysieke bedrijfsinfrastructuur	5.036	3.300	1.736	1.542	706	1.253
3.4	Economische promotie	54	0	54	53	51	50
4.2	Onderwijshuisvesting	247	20	227	230	218	220
4.3	Onderwijsbeleid en leerlingenzaken	-74	0	-74	-73	-73	-73
5.1	Sportbeleid en activering	-17	0	-17	-17	-17	-17
5.2	Sportaccommodaties	-28	0	-28	-28	-28	-28
5.4	Musea	987	0	987	990	993	997
5.5	Cultureel erfgoed	403	1	402	402	402	382
5.7	Openbaar groen en (openlucht) recreatie	63	262	-199	-201	-195	-195
6.1	Samenkracht en burgerparticipatie	-246	0	-246	-246	-246	-246
7.4	Milieubeheer	-2	0	-2	-2	-2	-2
7.5	Begraafplaatsen	-137	0	-137	-245	-244	-244
8.1	Ruimtelijke Ordening	2.371	481	1.890	1.686	1.381	1.381
8.2	Grondexploitatie (niet bedrijventerreinen)	11.442	14.927	-3.485	-1.987	-1.841	-9.709
8.3	Wonen en bouwen	5.380	1.466	3.914	3.766	3.568	3.568
Geraamd totaal saldo van baten en lasten		38.694	28.061	10.633	12.018	10.979	3.636
0.10	Mutaties reserves	9.867	13.234	-3.367	-4.692	-3.853	3.488
Geraamd resultaat		48.561	41.295	7.266	7.326	7.126	7.124

				Bedragen x€1000					
Dienstverlening				Begroting 2017			2018	2019	2020
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo	
0.2	Burgerzaken	5.083	4.827	256	45	77	145		
0.4	Overhead	6.027	0	6.027	6.027	6.027	6.027		
7.5	Begraafplaatsen	2.378	2.873	-495	-521	-522	-520		
8.1	Ruimtelijke Ordening	721	0	721	721	721	721		
8.3	Wonen en bouwen	11	17	-6	-6	-6	-6		
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	14.220	7.717	6.503	6.266	6.297	6.367		
0.10	Mutaties reserves	179	306	-127	-96	-32	-53		
	Geraamd resultaat	14.399	8.023	6.376	6.170	6.265	6.314		
Bestuur en Samenwerking				Begroting 2017			2018	2019	2020
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo	
0.1	Bestuur	7.636	38	7.598	7.588	7.148	7.147		
0.2	Burgerzaken	211	0	211	211	393	11		
0.4	Overhead	1.094	0	1.094	1.094	1.094	1.094		
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	8.941	38	8.903	8.893	8.635	8.252		
0.10	Mutaties reserves	0	80	-80	0	0	0		
	Geraamd resultaat	8.941	118	8.823	8.893	8.635	8.252		
Algemene Dekkingsmiddelen				Begroting 2017			2018	2019	2020
Nr.	Taakveld	Lasten	Baten	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo	Saldo	
0.4	Overhead	2.611	142	2.469	2.265	1.422	1.420		
0.5	Treasury	1.951	11.871	-9.920	-11.075	-10.361	-11.764		
0.61	OZB woningen	265	11.183	-10.918	-11.052	-11.052	-11.052		
0.62	OZB- niet woningen	884	11.524	-10.640	-10.779	-10.779	-10.779		
0.64	Belastingen overig	59	808	-749	-749	-749	-749		
0.7	Alg.uitk.overige uitk.Gemeentefonds	0	237.088	-237.088	-235.743	-234.714	-234.714		
0.8	Overige baten en lasten	-7.030	5.101	-12.131	-11.405	-12.625	-12.948		
0.11	Resultaat van de rekening van baten en lasten	636	0	636	621	738	2.519		
3.3	Bedrijfsloket en -regelingen	0	26	-26	-26	-26	-26		
6.3	Inkomensregelingen	30	0	30	30	30	30		
6.6	Maatwerkvoorzieningen (WMO)	256	254	2	2	3	4		
8.3	Wonen en bouwen	222	222	0	0	0	0		
	Geraamd totaal saldo van baten en lasten	-116	278.219	-278.335	-277.911	-278.113	-278.059		
0.10	Mutaties reserves	21.691	18.881	2.810	4.112	6.585	6.617		
	Geraamd resultaat	21.575	297.100	-275.525	-273.799	-271.528	-271.442		

Bijlage 3: Projectbladen 7 Grote Projecten

Op de volgende pagina's zijn rapportages met betrekking tot de 7 grote projecten opgenomen.

De 7 grote projecten zijn:

1. Gezondheidspark
2. Westelijke Dordtse Oever
3. Stadswerven
4. Leerpark
5. Dordt West
6. Belthurepark
7. Nieuwe Dordtse Biesbosch

Het project Hofkwartier is in 2015 afgerond en maakt sinds 2016 geen onderdeel meer uit van de begroting. Dit projectblad is voor de laatste maal als bijlage aan de jaarrekening van 2015 toegevoegd.

1. Organisatie

Onder deze kop worden de hoofdrolspelers vermeld; wie is portefeuillehouder, wie is de ambtelijk opdrachtgever en met welke collega wethouders is afstemming noodzakelijk.

2. Het project

Hier staat de ruimtelijke en inhoudelijke scope van het project vermeld en wordt beschreven wat de voornaamste kaders en uitgangspunten zijn op juridisch- en contractueel gebied maar ook alle relevante, kaderstellende besluitvorming wordt vermeld in de tabel "voorgaande besluitvorming". In deze tabel worden voor de besluiten de dossiernummers vermeld waardoor de relevante documenten eenvoudig in het raadsinformatiesysteem kunnen worden teruggevonden. Ook is er een kleine plankaart van het gebied opgenomen.

3. Wat willen we bereiken

De projectdoelstellingen en de kritische succesfactoren worden benoemd; hoe draagt het project bijvoorbeeld bij aan de aantrekkelijkheid van de binnenstad, versterking van de economie van de stad, de differentiatie in woonmilieus, maatschappelijke voorzieningen of invulling van landschappen en water en wat zijn de daarbij vooraf geformuleerde doelstellingen.

4. Hoe willen we dat bereiken

Een beschrijving hoe invulling wordt gegeven aan de projectdoelstellingen en kritische succesfactoren. Er wordt aangegeven op basis van het projectplan wat de stand van zaken is met betrekking tot de voorgenomen programmering van bijvoorbeeld woningen, kantoren, detailhandel, parkeren en voorzieningen.

5. Wat hebben we gedaan?

Projecten bestaan uit verschillende fasen; initiatief, ontwerp, voorbereiding en uitvoering. In dit gedeelte wordt in grote lijnen aangegeven welke werkzaamheden in de verschillende fasen hebben plaatsgevonden en hoe lang daar over is gedaan. Tevens wordt getracht om deze fasering te koppelen aan geld. Hoeveel is er tot op heden aan dit project in de verschillende fasen uitgegeven en welke producten heeft dat opgeleverd. Vanwege de lange historie en overlapping van verschillende fasen binnen sommige projecten is dit helaas niet altijd even goed mogelijk.

6. Wat gaan we nog doen?

Hier wordt schematisch weergegeven hoeveel tijd er nog nodig is om de verschillende projectfasen te doorlopen, welke producten er in die fasen worden opgeleverd in welke bedragen daarvoor geraamd zijn. Dit totaal benodigd bedrag wordt afgezet tegen het totaal beschikbaar budget en het bedrag dat inmiddels al is uitgegeven. Hieruit blijkt of het gereserveerde bedrag toereikend is.

7. Financiën

Uit het voorgaande format voor de projectbladen is de grafiek overgenomen waarin in taartvorm de samenstelling van de financiële middelen is weergegeven. Daarnaast wordt, indien van toepassing, in tabelvorm een samenvatting van de grondexploitatie gegeven met betrekking tot de kosten, opbrengsten, saldo en eventueel getroffen voorziening voor het project.

Onder het kopje financiën is ook weergegeven wat de eventuele mutatie in het financiële eindresultaat (Netto Contante Waarde) is ten opzichte van de eerdere rapportage en is in een grafiek het verloop van de cashflow weergegeven.

8. Risico's

Sinds 2009 is het risico-informatiesysteem van het Nederlands Adviesbureau voor Risicomanagement (Naris) bij de gemeente Dordrecht in gebruik. Dit systeem biedt de organisatie een handvat om op continue en systematische wijze de organisatie op risico's te analyseren, met als uiteindelijk doel een balans te vinden tussen risico's nemen en risico's beheersen. Financiële risico's van grote projecten zijn opgenomen in Naris voor zover deze geen onderdeel zijn van de gereserveerde projectmiddelen (als post onvoorzien).

De risico's krijgen op basis van 'kans maal effect' een rode, oranje of groene codering. Indien een zuivere berekening niet mogelijk is gebeurt dit op basis van inschatting (bijvoorbeeld afbreukrisico's). Aan de raad worden de grootste en voornaamste risico's met beheersmaatregelen toegelicht waarbij de output uit het hiervoor genoemde systeem als basis dient. Deze risico's worden vermeld voor zover deze (openbare) informatie niet schadelijk is voor de positie van de gemeente. Bij "schadelijk" moet bijvoorbeeld gedacht worden aan gevallen waar sprake is van mogelijke (schade)claims of onderhandelingen met marktpartijen.

9. Actuele ontwikkelingen in het project

Hier is plaats om tekstueel de actualiteit toe te lichten.

Hierin kunnen eventuele kansen en bedreigingen vermeld worden, successen worden gevierd of tegenvallende resultaten worden gemeld en kan voorgesorteerd worden op eventueel toekomstige besluitvorming en trends die zich voor doen.

10. Communicatie

Communicatie is een belangrijk instrument om realisatie van projectdoelstellingen mogelijk te maken. Hoe wordt gecommuniceerd met belanghebbenden en welke instrumenten worden daarvoor ingezet.

Er valt te denken aan bewonersavonden, persberichten, advertenties, internetpagina's maar ook inzet van "nieuwe media" zoals facebook en twitter.

1. Gezondheidspark

Datum rapportage	September 2016
Datum vorige rapportage	Maart 2016

1.1. Organisatie

1.1.1. Interne betrokkenen

Functie	Naam
Portefeuillehouder	P.H. Sleeking
Collegiale afstemming B&W	J. Mos en H. van der Linden
Ambtelijk opdrachtgever	G.A. ten Dolle

1.2. Het project

1.2.1. Scope

Bij het Gezondheidspark (GZP) is aanvankelijk ingezet, met een samenwerkingsverband tussen gemeente, het Albert Schweitzer ziekenhuis (ASZ) en een marktpartij, op het versterken van de stedelijke structuur op het gebied van sport en zorg, ondersteund door een meer commercieel gericht programma en woningbouw.

De invulling van het commerciële programma is om meerdere redenen achtergebleven en heeft zich beperkt tot de realisatie van één van de beoogde drie woontorens aan de Overkampzone.

Inmiddels is gebleken dat, ondanks alle inspanningen van partijen, mede onder invloed van een veranderende markt, het geprojecteerde programma in de middenzone niet langer als haalbaar moet worden beschouwd. Om die reden is al eerder bestuurlijk besloten om het actief ontwikkelen van een commercieel programma te beëindigen, de samenwerking met de betrokken marktpartij eveneens te beëindigen en het financiële verlies te nemen.

De twee woontorens in de Overkampzone zullen nog wel tot ontwikkeling worden gebracht.

In dit kader is door het ASZ aangegeven het huidige contract eveneens te willen beëindigen, dit met de wens om in overleg met de gemeente te komen tot een geheel nieuw contract. Hierbij zullen dan alle onderdelen die relevant zijn in relatie tot het toekomstperspectief, zowel voor de gemeente als voor het ASZ, aan de orde worden gesteld. Hierbij moet onder andere worden gedacht aan zaken als hoe om te gaan met het parkeren, zowel op de korte als de lange termijn, de rolname van partijen, de financiële participatie, mede in het licht van de huidige afspraken, een nieuw ruimtelijk functioneel kader, tijdelijke en structurele verbetermaatregelen, de samenhang met Amstelveen enz. Dit proces loopt inmiddels al geruime tijd maar heeft, sinds de (recente) bestuurswisseling bij het ASZ, wel een meer positieve wending gekregen. De verwachting is dat het gehele proces nog behoorlijk wat tijd in beslag zal nemen. Resultaat wordt eind dit jaar, begin volgend jaar verwacht.

Synchroon aan dit proces wordt al wel gesproken met partijen die, naar aanleiding van de gemeentelijke aanwezigheid op de vastgoedbeurs Provada, hun interesse in het GZP hebben geuit.

Tot het moment van besluitvorming zullen in principe geen tijdelijke verbetermaatregelen worden uitgevoerd, zal nog geen aangepast ruimtelijk functioneel kader en het hieraan te koppelen voorontwerp bestemmingsplan worden aangeboden.

1.2.2. Voornaamste kaders en uitgangspunten

1.2.2.1. Contractuele kaders

Grondposities

De gemeente is eigenaar van alle nog uit te geven gronden binnen het plangebied, behoudens een klein perceel waarop een trafo staat (wordt mogelijk ingepast in programma).

Het project bestaat uit een Sportboulevard, Ziekenhuiszone, Middenzone en Overkampzone. De Sportboulevard en Ziekenhuiszone zijn afgerond.

Overeenkomst(en)

Samenwerkingsovereenkomst inzake Gezondheidspark Dordwijk (SOK oud) d.d. 22 november 2004

Samenwerkingsovereenkomst Gezondheidspark Dordrecht (SOK) d.d. 26 oktober 2005

1.2.2.2. Betrokken private partijen

Samenwerkingsovereenkomst (SOK) Oud

- Stichting Albert Schweitzer Ziekenhuis (ASZ)

Samenwerkingsovereenkomst (SOK)

- Stichting Albert Schweitzer Ziekenhuis
- AM Vastgoed B.V. (AM Vastgoed)

Realisatie overeenkomst (ROK)

- Stichting Albert Schweitzer Ziekenhuis
- AM Wonen B.V. (AM Wonen)

1.2.2.3. Bestemmingsplan en stedenbouwkundig plan.

Soort plan	Datum
Bestemmingsplan	Zal worden geënt op de huidige situatie, in samenhang met de toekomstige kaderstelling.
Stedenbouwkundig programma	Zal worden herzien.

1.2.2.4. Voorgaande besluitvorming

Orgaan	Datum	Dossiernummer	Besluit
Raadsbesluit	05-03-2002		Vaststellen van het voorbereidingsbesluit "Kombipark Ziekenhuis"
Raadsbesluit	12-11-2002		Instemmen met het functioneel programma en stedenbouwkundig plan voor het Gezondheidspark Dordwijk
Raadsbesluit	11-05-2004		Instemmen met de realisatie Gezondheidspark Dordwijk en het programma Sportboulevard
Raadsbesluit	26-04-2005		Verklaren van voorbereiding bestemmingsplan
Raadsbesluit	04-10-2005		Wensen en bedenkingen Samenwerkingsovereenkomst Gezondheidspark

Raadsbesluit	19-12-2006	117961	Vaststellen van het stratenbeloop omgeving Gezondheidspark
Raadsbesluit	03-02-2009	118636	Aanpassing masterplan Gezondheidspark
Raadsbesluit	25-06-2013	932326	Richtinggevende besluitvorming in relatie tot inhoud en financiën
Collegebesluit	18-03-2014	1175709	Einde samenwerking met Multi
Raadsbesluit	17-02 2015	1328085	Beëindiging samenwerking met Multi, sluiten van de Grondexploitatie GZP, openen van de grondexploitatie Overkampzone, beschikbaar stellen van een voorbereidingskrediet

1.3. Wat willen we bereiken?

(Projectdoelstellingen en kritische succesfactoren)

	Economie
Wat:	Het project versterkt de economie en draagt bij aan werkgelegenheid en de kennisinfrastructuur.
Doelstelling:	Tot stand brengen van sport en zorg en thema gerelateerd wonen en werken voor wat betreft de Middenzone.
	Differentiatie woonmilieus
Wat:	Het (deel)project zorgt voor gedifferentieerde en aantrekkelijk woonmilieu.
Doelstelling:	De huidige doelstelling is het realiseren van een tweetal woontorens in de Overkampzone (in totaal circa 100 woningen); op termijn eventueel zorg gerelateerd wonen in de Middenzone.
	Groen/blauwe ruimte
Wat:	Het project versterkt de groene en blauwe ruimte.
Doelstelling:	Oriëntatie op de inhoud en de aard van een (mogelijk) toekomstige ontwikkeling.
	Maatschappelijke voorzieningen
Wat:	Het project zorgt voor voorzieningen die een duidelijke leemte vullen in de stad, met name op het gebied van maatschappelijke voorzieningen.
Doelstelling:	Het in de Middenzone ontwikkelen van een zodanig programma dat de thema's sport en zorg worden versterkt.

1.4. Hoe willen we dat bereiken?

(Projectresultaat op basis van projectplan)

Het Gezondheidspark bestaat uit verschillende zones; de Ziekenhuiszone, Sportzone, Middenzone en de Overkampzone. De eerder vastgestelde grondexploitatie op basis van het Masterplan uit 2008 is afgesloten en er is een nieuwe grondexploitatie voor het Gezondheidspark geopend, namelijk alleen voor de Overkampzone.

KPI's/Projectresultaten	Oorspronkelijke Programmering	Huidige Programmering	Gerealiseerd	Status
Aantal woningen Overkampzone	150	150	50	
Perceel voorziening Amnesty Internationalweg (m ²)	2000	2000	0	
 <i>Op schema</i>				
 <i>Mogelijk vertraging</i>				
 <i>Vertraagd t.o.v. vorige planning</i>				

Toelichting op bovenstaande tabel

In verband met de ontwikkelingen op de woningmarkt heeft deze planontwikkeling geruime tijd stil gelegen. Inmiddels is het overleg gericht op ontwikkeling weer opgestart.

1.5. Wat hebben we gedaan?

Door de gemeente

	<2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Uitgaven
								Gerealiseerd
1. Initiatief	■	■	■			■	■	
2. Ontwerp								
3. Voorbereiding						■	■	
4. Uitvoering	■	■	■	■	■	■	■	

Door derden

	<2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Uitgaven
								Gerealiseerd
1. Initiatief	■	■						
2. Ontwerp								
3. Voorbereiding								
4. Uitvoering								

Toelichting

1.1	Ondertekening SOK; archeologisch onderzoek; sloop tennishal; parkeergarage sportzone; regionaal politiebureau; tunnel Karel Lotsyweg; onderhandelingen marktpartijen en provincie Zuid-Holland-Zuid.		
1.4	Nieuwbouw GGD en ASZ; Nieuwbouw Sportboulevard; oplevering eerste woontoren Overkampweg nieuwbouw hostel.		
1.5	Verbouw/nieuwbouw vm. Amigo's in 2014. Nieuwbouw Coralgebouw (tussen politiebureau en ASZ), bouw gestart tweede helft 2015.		
		Totaal Reservering	Totaal Uitgaven
		4.537.413	3.837.265
Totaal budget nog beschikbaar (restant reservering)			700.148

1.6. Wat gaan we nog doen?

Door de gemeente Dordrecht

Activiteit	Fase	2016	2017	2018	2019	2020>	Benodigd
							Krediet
(1) Heroriëntatie m.b.t. de Middenzone. Ontwikkelen nieuwe kaderstelling/bestemmingsplan. Uitvoering pakket aan tijdelijke maatregelen	Initiatief fase						144.944
Start bouw woningen Overkampweg fase 3	Onbekend		■	■	■		555.204
(1) Ingebruikname busstation	Onbekend						
<i>(1) Zoals onder 1.2.1 aangegeven, wordt met ASz overleg gevoerd over het vervolg. De uitkomst van deze gesprekken zijn bepalend voor de planning</i>							
	Op schema						
	Mogelijk vertraging						
	Vertraagd t.o.v. vorige planning						

Berekende rente en kostenstijging	PM
Totaal benodigd budget	
Totaal beschikbaar budget	700.148

Door derden

Activiteit	Fase	2016	2017	2018	2019	2020>
	Realisatie					
	Realisatie					

1.7. Financiën

De beëindiging van de samenwerking met Multi en het niet langer nastreven van de oorspronkelijk beoogde ontwikkeling van de Middenzone heeft gevolgen gehad voor de grondexploitatie. De grondexploitatie van het totale gebied is afgesloten en er is verlies genomen ([raadsvoorstel 1321402](#); [raadsbesluit 17-2-2015](#)). Voor de resterende ontwikkeling in het gebied is een grondexploitatie voor alleen de Overkampzone in de plaats gekomen. Het betreft de uitgifte van een tweetal woontorens aan ontwikkelaar AM en de inrichting van het omliggende terrein aan de Overkampzone.

De toekomstige invulling van de Middenzone moet nader bepaald worden. Daarom zijn de gronden in de Middenzone opgenomen als strategische grondvoorraad (niet in exploitatie genomen gronden). Om onderzoek te doen naar de toekomstige ontwikkeling van de Middenzone en de mogelijke vormen van samenwerking met het ASZ is daarnaast door de raad op 17 februari 2015 een voorbereidingskrediet van 175.000 beschikbaar gesteld. Het voorbereidingskrediet komt ten laste van de exploitatie in voorbereiding voor de Middenzone. Omdat de voorbereiding meer tijd in beslag neemt, is er bij handeling van de prognose 2016 van het grondbedrijf 100.000,- extra voorbereidingskrediet verstrekt (er van uitgaande dat 2e helft 2016 – begin 2017 besluitvorming plaatsvindt over vervolg van het project). Daarnaast is er rekening gehouden met ca. 100.000,- aan kosten voor tijdelijk beheer van de Middenzone.

Samenvatting grondexploitatie Gezondheidspark Overkampzone per 1-1-2016

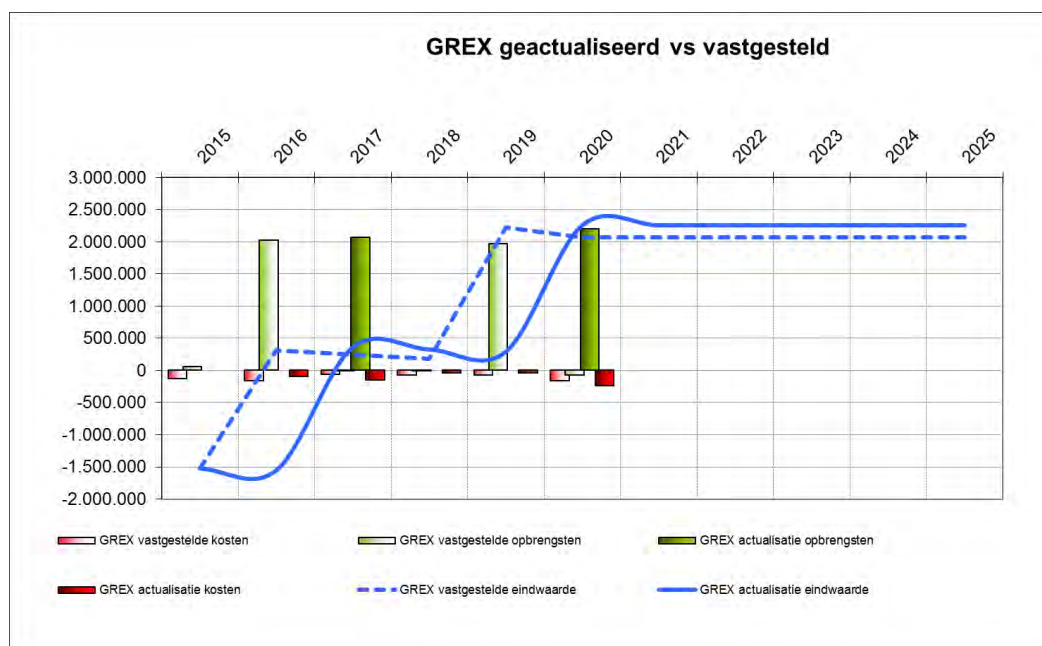
Kosten	Gerealiseerde kosten	€ 3,7 mln.
	Nog te realiseren kosten	€ 0,5 mln.
	Totale kosten	€ 4,2 mln.
Opbrengsten	Gerealiseerde opbrengsten	€ 2,2 mln.
	Nog te realiseren opbrengsten	€ 4,0 mln.
	Totale opbrengsten	€ 6,2 mln.
Saldo	Boekwaarde per 1-1-2016	€ 1,5 mln.
	Rente-effect	€ 0,1 mln.
	Eindwaarde per 31-12-2020	€ 2,3 mln.
	Netto contante waarde per 1-1-2016	€ 2,1 mln.

Samenvatting exploitatie in voorbereiding Gezondheidspark Middenzone per 1-1-2016

Kosten	Gerealiseerde kosten	€ 0,14 mln.
	Nog te realiseren kosten	€ 0,14 mln.
	Totale kosten	€ 0,28 mln.
Opbrengsten	Gerealiseerde opbrengsten	€ 0 mln.
	Nog te realiseren opbrengsten	€ 0 mln.
	Totale opbrengsten	€ 0 mln.
Saldo	Boekwaarde per 1-1-2015	€ 0 mln.
	Rente-effect	€ 0 mln.
	Eindwaarde per 31-12-2015	€ - 0,28 mln.
	Netto contante waarde per 1-1-2015	€ - 0,28 mln.

Netto Contante Waarde grondexploitatie

Prognose 2015 Grex Overkampzone NCW 1-1-16	Prognose 2016 Grex Overkampzone NCW 1-1-16	Mutatie
1.740.000	2.070.000	330.000

Bij actualisatie van de grondexploitatie Overkampzone van 1-1-15 naar 1-1-16 zijn er de volgende mutaties:

- Vertraging uitgifte woontorens van 2016 en 2019 naar 2017 en 2020.
- Indexering grondopbrengsten in overeenstemming met contract.
- Actualisatie (plan)kosten op basis van werkelijke kosten en huidige inzichten.
- Wijziging % rentekosten cf. gewijzigde BBV regels voor grondexploitaties.

Reeds in 2013 is de verliesvoorziening opgehoogd. Middels het [raadsbesluit d.d. 17 februari 2015](#) is de grondexploitatie voor de Middenzone gesloten en is een afzonderlijke positieve grondexploitatie voor de Overkampzone geopend.

De vraag of in het licht van het nieuwe kader en de vertaling hiervan in een nieuw bestemmingsplan de grondexploitatie opnieuw moet worden geopend, zal bij de advisering hierover afzonderlijk worden gewogen.

1.8. Risico's

Omdat het uitgangspunt gehanteerd is dat het geplande programma in de Middenzone niet doorgaat en hiervoor verlies wordt genomen, zijn de risico's ten aanzien van ontwikkeling van de Middenzone komen te vervallen. De resterende risico's hebben betrekking op de ontwikkeling van de Overkampzone.

Risico's/beheersmaatregelen/bijsturing:

1. Vervallen programma Overkampzone.

Beheersmaatregelen:

Sturen op nakoming overeenkomst AM Wonen. Aanvullende afspraken maken t.a.v. fasering.
Indien nodig flexibele invulling programma toestaan naar aanleiding van marktomstandigheden.

2: Vertraging gronduitgifte Overkampzone.

Beheersmaatregelen:

Sturen op nakoming overeenkomst AM Wonen. Aanvullende afspraken maken t.a.v. fasering.
Indien nodig flexibele invulling programma toestaan naar aanleiding van marktomstandigheden.

3: Afwijking kosten bouwrijp maken en inrichting openbare ruimte.

Beheersmaatregelen:

Bewaken budgetten grondexploitatie. Tijdig actualiseren civieltechnische ramingen.

Ten aanzien van uitgifte perceel Amnesty Internationalweg zijn eerder de volgende maatregelen afgesproken: plaatsing Dordtse ruimte, plaatsing verkoopbord, inschakelen makelaar, opruimen terrein.

1.9. Actuele ontwikkelingen in het project

In de tweede helft van 2015 is gestart met de bouw van het Coralgebouw, geprojecteerd tussen het bestaande politiebureau en het ASZ. Dit gebouw wordt binnenkort opgeleverd. Met het tot stand brengen van dit gebouw wordt de laatste opening in de wand langs de Karel Lotsyweg gesloten.

Ontwikkeling van de twee nog ontbrekende woontorens in de Overkampzone is en blijft uitgangspunt. Overleg met de ontwikkelaar is met het oog hierop weer op gang gebracht.

Met Yulius wordt (incidenteel) nog steeds gesproken over een mogelijke herontwikkeling van de bestaande locatie aan de zuidkant van het Gezondheidspark, waarbij in het openbaar gebied ook de samenhang met het Dalton College wordt gezocht. Ook de locatie Kasperspad wordt bij deze gesprekken betrokken. Eind 2016 begin 2017 wordt hierover meer duidelijkheid verwacht.

Incidenteel wordt met particuliere initiatiefnemers en ontwikkelende partijen gesproken over een mogelijke ontwikkelingen binnen de Middenzone. Een actueel kader vertaald in een bestemmingsplan, is echter een vereiste voor een adequaat vervolg.

Met het ASZ wordt gesproken over zowel de beëindiging van het huidige contract alsmede de inhoud van een nieuw contract. Onderwerpen als Amstelwijck, financiën, parkeren, een gewijzigde kaderstelling en dergelijke, worden in dit verband aan de orde gesteld. Eind 2016 – begin 2017 zal hierover worden gerapporteerd. Binnen dit kader bezint ook de gemeente zelf zich op het toekomstperspectief van met name de Middenzone.

1.10. Communicatie

Behoudens met direct betrokken partijen als het ASZ, AM en Yulius, vindt op moment geen communicatie plaats.

2. Westelijke Dordtse Oever

Datum rapportage	September 2016
Datum vorige rapportage	Maart 2016

2.1. Organisatie

2.1.1. Interne betrokkenen

Functie	Naam
Portefeuillehouder	J. Mos
Collegiale afstemming B&W	P.H. Sleeking en H. van der Linden
Ambtelijk opdrachtgever	G.A. ten Dolle

2.2. Het project

2.2.1. Scope

Doel Businesscase WDO: een versnelde ontwikkeling en start realisatie (voor 2020) van het bedrijventerrein op de locatie Westelijke Dordtse Oever, overeenkomstig de businesscase WDO. Dit project voorziet in een alternatieve locatie voor het bovenregionale bedrijventerrein, dat oorspronkelijk in de Hoekse Waard gerealiseerd zou worden.

De Businesscase WDO uit 2009, 8 maatregelen:	Financieel tekort € 57 mln:
1. Aanpak verkeersknoop N3/A16 door Rijkswaterstaat.	€ -
2. Ontsluiting DK IV.	€ 15 mln
3. Herstructurering bedrijventerreinen Dordtse Kil I, II en Amstelwijck-West.	€ 13 mln
4. (Her)ontwikkeling Zeehavengebied.	€ 13 mln
5. Westelijke ontsluiting bedrijventerreinen.	€ 4 mln
6. Bodemsanering Zuidwestelijk deel bedrijventerrein Dordtse Kil III.	€ 3 mln
7. Versnelde ontwikkeling bedrijventerrein Dordtse Kil IV.	€ 7 mln
8. Vrachtwagenparkeren.	€ 2 mln

Financieel tekort: **€ 57 mln** Op 20 april 2009 is een bestuurlijke overeenkomst bedrijventerrein "de Westelijke Dordtse Oever" gesloten tussen het Rijk, de provincie Zuid-Holland, het Havenbedrijf Rotterdam (HbR) en de gemeente Dordrecht. Hierin is o.a. vastgelegd hoe elke partij financieel bijdraagt in het financieel tekort:

Dekking:	
- Ministerie van EZ	€ 17 mln
- Provincie Z.H.	€ 8 mln
- Havenbedrijf R'dam	€ 10 mln
- Gemeente Dordrecht	€ 22 mln*

* Deze 22 miljoen wordt gedekt uit het positieve resultaat op de grondopbrengsten uit de grondexploitatie Dordtse Kil IV.

Het programma Westelijke Dordtse Oever (WDO) en de hiervan deel uitmakende projecten heeft tot doel een aantrekkelijk en duurzaam bedrijventerrein te creëren door de interne en externe bereikbaarheid te verbeteren, bestaand terrein te herstructureren en nieuw bedrijventerrein te ontwikkelen.

Totale investering gemeente nog ca. € 80,5 van de 113,2 mln. Belangrijk om daarbij op te merken is dat dit te investeren bedrag niet heroverweegbaar is en/of voor andere doelen kan worden ingezet, omdat:

- Ca. 65 mln van het totaal wordt geïnvesteerd in de ontwikkeling van DK IV en de Zuidwesthoek DK III en wordt gefinancierd uit de toekomstige grondopbrengsten; zonder ontwikkeling dus ook geen beschikbare middelen;
- Ca. € 27 mln wordt geïnvesteerd in infrastructuur die randvoorwaardelijk is voor de ontwikkeling van DK IV;
- De overige bedragen benodigd zijn voor de andere maatregelen omdat hier afspraken over zijn gemaakt met de andere partners. Het betreft een businesscase; alle opbrengsten investeringen zijn communicerende vaten. Op het moment dat er ingegrepen wordt in 1 van de maatregelen zal dat vergaande gevolgen hebben voor andere deelprojecten binnen de WDO en de dekking daarvan.

2.2.2. Voornaamste kaders en uitgangspunten

2.2.2.1. Contractuele kaders

Bestuurlijke overeenkomst WDO d.d. 20 april 2009: de bestuurlijke overeenkomst is gesloten met als doel: het versneld realiseren van het bedrijventerrein op de locatie Westelijke Dordtse Oever (WDO), overeenkomstig het basispakket plus, zodat op korte termijn kan worden voorzien in de behoefte aan havengerelateerde bedrijventerreinen ten behoeve van de Rotterdamse regio, waardoor ook de mainport Rotterdam wordt versterkt.

Basispakket plus: het in de businesscase d.d. 13 november 2008 verwoorde basispakket, aangevuld met de aanleg van de westelijke ontsluiting (geraamd op € 4 mln) en de herstructurering van Dordtse Kil I en II (geraamd op € 13 mln).

Verplichtingen van partijen gezamenlijk: inspanningsverplichting om tot versnelde realisatie van basispakket plus te komen.

Verplichtingen Rijk: inspanningsverplichting om binnen relevante wettelijke kaders zo spoedig en flexibel mogelijk een financiële bijdrage te leveren van € 17 mln. Deze bijdrage heeft de gemeente al in zijn geheel ontvangen.

Verplichtingen Provincie Zuid-Holland: verplichting om binnen relevante wettelijke kaders zo spoedig en flexibel mogelijk een financiële bijdrage te leveren van maximaal € 8 mln (ten bate van infrastructurele maatregelen). De Provincie heeft hiervan al € 5,4 mln als voorschot voor gedane investeringen aan de gemeente uitbetaald.

Verplichtingen Havenbedrijf Rotterdam (HbR): inspanningsverplichtingen om circa € 10 mln te investeren in havengeëigende projecten op voorwaarde van voldoende rendement. HbR geeft hier invulling aan door overname van de exploitatie en ontwikkeling van de Zeehaven voor eigen rekening en risico.

Verplichtingen gemeente: inspanningsverplichting om;

- binnen relevante wettelijke kaders de ontwikkeling en realisatie van het bedrijventerrein Westelijke Dordtse Oever (WDO) voortvarend uit te werken en op de kortst mogelijke termijn een begin te maken met de uitvoering (uiterlijk voor 2020).
- € 22 mln voor rekening en risico van gemeente te nemen.
- voortvarend bestemmingsplanprocedures te doorlopen.

Looptijd

Ingang per ondertekening en aangegaan voor de duur van de ontwikkeling en realisatie van het bedrijventerrein Westelijke Dordtse Oever.

Algemene kenmerken

De overeenkomst betreft een (globale) intentieovereenkomst. Er wordt uitsluitend gesproken over inspanningsverplichtingen op hoofdlijnen, vooral gericht op de financiële bijdragen. Er worden verder geen concrete verplichtingen opgelegd.

Samenwerking zeehaven/Havenbedrijf Rotterdam

Overeenkomsten:

- Intentieverklaring d.d. 21-5-2009.
- Hoofdlijnendocument d.d. 17-12-2010.
- Samenwerkingsovereenkomst d.d. 1-7-2011.
- Samenwerkingsovereenkomst II (SOK II).
- Erfpachtovereenkomst (inclusief Algemene Voorwaarden en Akte van vestiging).
- Overeenkomst Flankerend Sociaal Beleid d.d. 1-7-2011.
- Overeenkomst Nautisch Beheer d.d. 1-7-2011.
- Overeenkomst herstel Prins Willem Alexander-kade (PWA-kade)
- Convenant WDO-samenwerking d.d. febr. 2015 (bijlage 11 SOK II).
- Overeenkomst ter afronding projectfase Havensamenwerking SOKII d.d. 19-1-2016

De Intentieverklaring, het Hoofdlijnendocument en de Samenwerkingsovereenkomst d.d. 1 juli 2011 kwamen te vervallen toen SOK II werd aangegaan. De Erfpachtovereenkomst, Overeenkomst Nautisch Beheer, Overeenkomst Flankerend Beleid en de Overeenkomst herstel PWA-kade zijn verdere uitwerkingen van SOK II.

Inhoud op hoofdlijnen

Doel SOK II: opnieuw vastleggen van afspraken met betrekking tot de samenwerking en de overdracht van de gronden vastleggen van procesafspraken.

Hoofdlijnen van de samenwerking

- Het Havenbedrijf Rotterdam (HbR) neemt beheer, ontwikkeling en exploitatie van het zeehavengebied (inclusief bedrijventerrein Louter Bloemen) over van gemeente.
- HbR krijgt het gebied in hoofderfpacht (bestaande erfpacht- en huurcontracten worden gerespecteerd).
- Havenmeester neemt nautisch beheer over (ook in Papendrecht en Zwijndrecht en elders in Dordrecht).
- Gemeente blijft bevoegd gezag voor publiekrechtelijke aangelegenheden.

Met de laatste overeenkomst, ter afronding van de projectfase van de Havensamenwerking, is wederzijds vastgesteld dat alle afspraken uit SOKII zijn nagekomen en ingevuld.

Samenwerking Dijkversterking/Waterschap Hollandse Delta

Overeenkomsten:

- Samenwerkingsovereenkomst (SOK).
- Uitvoeringsovereenkomst.
- Planschadeverhaalovereenkomst.
- Koopovereenkomst.
- Overeenkomst(en) rechten van opstal.

Inhoud op hoofdlijnen

Doel SOK: uitvoering van de dijkverbetering, realisatie van de weg en het fietspad en het vastleggen van de afspraken en procedures om dit te bereiken.

Hoofdlijnen van de samenwerking

- verbetering van de dijk langs de Dordtse Kil vanaf Wieldrecht tot aan Willemsdorp.
- verbreden, upgraden en verlengen van de weg op de dijk.
- aanleggen fietspad met voorzieningen.

Het Waterschap Hollandse Delta (WHD) draagt zorg voor de gehele uitvoering van het project, inclusief de gemeentelijke werken (verbreden weg en aanleg fietspad). Het project is conform planning in uitvoering. Grote delen van het dijktracé zijn inmiddels versterkt. Het project wordt medio 2017 afgerond en opgeleverd.

Samenwerking Rijkswaterstaat inzake N3/A16 en Ontsluiting DK IV op A16

Overeenkomsten:

- Samenwerkingsovereenkomst Top 6 programma Aansluitingen (2009)
- Financieringsovereenkomst basisaanpak knoop A16/N3 (2014)
- Realiseringsovereenkomst knoop A16/N3 plus ontsluiting DK IV op A16 (2014)

Inhoud op hoofdlijnen

In 2009 hebben bestuurlijke partners in Zuid-Holland afspraken gemaakt omtrent aanpak van zes prioritaire aansluiting/knooppunten op het rijkswegennet, inclusief de financiën. De knoop N3/A16 is een van deze zes. Doel SOK en ROK: uitvoering geven aan het project N3/A16, waarbij Rijkswaterstaat ook de nieuw ontsluiting van DK IV op de A16 in haar project meeneemt. Er zijn financiële en organisatorische afspraken gemaakt.

Hoofdlijnen van de samenwerking

- Uitvoering project knoop A16/N3 door RWS, waarbij RWS op verzoek gemeente de ontsluiting van DK IV op de A16 heeft toegevoegd aan haar project. De gemeente draagt de meerkosten vanuit de WDO.
- Gemeente draagt zorg voor herziening bestemmingsplannen en MER.
- RWS en gemeente werken samen op gebied van communicatie, grondverwervingen, planning en ontwerp.

2.2.2.2. *Betrokken private partijen*

Bestuurlijke overeenkomst:

- Rijk (namens Rijk: EZ).
- Provincie Zuid-Holland (PZH).
- Havenbedrijf Rotterdam (HbR).

Samenwerkingsovereenkomst zeehaven:

- Havenbedrijf Rotterdam.
- Divisie Havenmeester van HbR (als afgeleide van HbR).

Overeenkomst dijkversterking:

- Waterschap Hollandse Delta (WHD).

Rijkswaterstaat; Realiseringsovereenkomst RWS-Gemeente (juni 2014).

2.2.2.3. *Bestemmingsplan, stedenbouwkundig plan et cetera.*

Soort plan	Datum
Nieuw Bestemmingsplan Zeehavens	Juni 2013 vastgesteld in de raad.
Stedenbouwkundig plan DK IV	Juni 2014, vastgesteld in de raad september 2014.
Beeldkwaliteitplan DK IV	Juni 2014, vastgesteld in de raad september 2014.
(kaders) MER en bestemmingsplan DK IV	Juni 2014 Notitie Reikwijdte en detailniveau (in het kader van MER procedure) en eerste aanzet ontwerp bestemmingsplan, vastgesteld in de raad september 2014.
Startnotitie vervolgfase DK I en II	Juni 2014 opgeleverd, vastgesteld in raad september 2014.
Notitie reikwijdte en detailniveau MER DK IV en N3/A16	In september 2014 vrijgegeven voor zienswijzen en eind 2014 getoetst door de Commissie MER. Beantwoording zienswijzen mei 2015 in vastgesteld. Appellanten en raad hebben de beantwoording aansluitend ontvangen.
Voorontwerp bestemmingsplan en MER voor DKIV en A16/N3	De voorontwerpbestemmingsplannen en de MER voor DKIV en A16/N3 zijn november 2015 door college vrijgegeven voor inspraak. Na bespreking en toelichting in de raad december 2015, is begin 2016 de inspraak- en vooroverlegfase gestart. Het resultaat van deze fase wordt momenteel verwerkt in de ontwerp bestemmingsplannen en MER.
Bestemmingsplan DKIV met verbrede reikwijdte	Naar aanleiding van de voorgaande fase is het voorstel voor DKIV een bestemmingsplan met verbrede reikwijdte op te stellen, door het op te laten nemen in de 15 ^e tranche van de Crisis- en herstelwet. Het college heeft de raad zomer 2016 een voorstel wensen- en bedenkingen aangeboden.

2.2.2.4. *Voorgaande besluitvorming*

Orgaan	Datum	Dossiernummer	Besluit
Raad	30-11-2010	516601	Herlabelen reserve economische structuurversterking naar reserve WDO en beschikbaar stellen van een voorbereidingskrediet van 750.000
College	25-09-2012	932813	Aangaan SOKII + krediet, waaronder voor uitvoering sanering
Raad	05-12-2012	932813	Aangaan SOKII + krediet, waaronder voor uitvoering sanering
Raad	30-08-2011	649671	Beschikbaar stellen voorbereidingskrediet DK IV van 1.850.000
Raad	26-02-2013	1008253	RIB realisatie WDO-pakket en inzet onderhandelingen
Raad	03-06-2013	1078051	Infrastructuur en DK IV: Extra kosten knooppunt A16/N3
Raad	25-06-2013	1078051	Infrastructuur en DK IV
Raad	23-09-2014	1324138	Beslispunten inzake WDO 1. instemmen VO hoofdinfrastructuur en voorbereidingskrediet 2. geen wensen en bedenkingen op ROK RWS 3. mbt DK IV, instemmen met Stedenbouwkundig plan, vaststellen GREX, instemmen start MER en verwerving resterende gronden 4. vaststellen startnotitie Kwaliteitsimpuls DK I, II en Amstelveen-West fase incl. krediet 5. mbt ontwikkelstrategie WDO, vaststellen organisatorische en programmatische kaders WDO, verstrekken krediet inrichten programmamangement 6. geheimhouding bekrachtigen GREX en financiën

College	19-05-2015	1425501	Instemmen met beantwoording zienswijzen op Notitie reikwijdte en detailniveau MER DK IV en N3/A16. Raad informeren over de beantwoording door middel van een RIB.
College	10-11-2015	1597147	<ol style="list-style-type: none"> instemmen met de voorontwerpbestemmingsplannen DKIV en A16/N3, inclusief de ontwerp MER, en deze vrij te geven voor inspraak. de raad te informeren over de voortgang van het programma Westelijke Dordtse Oever, de voorontwerpbestemmingsplannen en het ontwerp van het milieueffectrapport (RIB, besproken in de raad op 17-11-2015 en 15-12-2015).
Raad	10-01-2016	1608381	<ol style="list-style-type: none"> Geen wensen en bedenkingen te uiten inzake overeenkomst met HBR ter afronding projectfase Havensamenwerking. het project Havensamenwerking af te sluiten en het restantkrediet ad € 1,8 miljoen in de reserve SI-WDO beschikbaar te houden voor de overige WDO maatregelen.
Raad	28-06-2016	1654990	Raadsinformatiebrief inzake Programma Duurzaamheid WDO 1. De raad heeft het stuk voor kennisgeving aangenomen.
Raad	28-06-2016	1732888	Raadsinformatiebrief Energie-infrastructuur Dordtse Kil IV 1. De raad heeft het stuk voor kennisgeving aangenomen
Raad	College 28 juni 2016 Raads-behandeling volgt augustus / september	1742273	Verstrekken van krediet voor het programma Westelijke Dordtse Oever. Het college heeft de raad 28 juni 2016 voorgesteld: <ol style="list-style-type: none"> een krediet beschikbaar te stellen van € 1.700.000 voor het programma Westelijke Dordtse Oever; dit krediet te dekken uit de hiervoor bestemde reserve strategische investeringen WDO, SI-E01; als gevolg van beslispunten 1. en 2. de begroting te wijzigen conform bijgevoegde begrotingswijziging met nummer 216018.
Raad	College 5 juli 2016 Raads-behandeling volgt augustus / september	volgt	WENSEN EN BEDENKINGEN inzake verzoek opname bestemmingsplan Dordtse Kil IV in 15 ^e tranche Crisis- en herstelwet. Het college heeft de raad 5 juli 2016 voorgesteld: <ol style="list-style-type: none"> geen wensen en bedenkingen kenbaar te maken ten aanzien van het voornemen van het college om de minister van Infrastructuur en Milieu te verzoeken het bestemmingsplan "Dordtse Kil IV" op te nemen in de 15^e tranche van de Crisis- en herstelwet.

2.3. Wat willen we bereiken?

(Projectdoelstellingen en kritische succesfactoren)

	<u>Economie</u>
Wat:	Het project versterkt de economie (verbreding en accent op maritiem cluster) en draagt bij aan werkgelegenheid.
Doelstelling:	Het project op de Westelijke Dordtse Oever (WDO) heeft tot doel een aantrekkelijk en duurzaam regionaal en bovenregionaal georiënteerd bedrijvengebied te creëren door de interne en externe bereikbaarheid te verbeteren, bestaand terrein te herstructureren en nieuw bedrijventerrein te ontwikkelen. Dit project voorziet in een alternatieve locatie voor het bovenregionale bedrijventerrein, dat oorspronkelijk in de Hoekse Waard gerealiseerd zou worden.
	<u>Groen/blauwe ruimte</u>
Wat:	Het project versterkt de groene en blauwe ruimte (landschappen en water).
Doelstelling:	Het tot stand brengen van een bedrijventerrein in een landschappelijke context met een hoge verblijfskwaliteit en voorzien van een sterk duurzaamheidsprofiel.

2.4. Hoe willen we dat bereiken?

(Projectresultaat op basis van projectplan)

Het uitvoeren van het WDO-maatregelenpakket bestaande uit acht deelprojecten:

- Aanpak verkeersknoop N3/A16 door Rijkswaterstaat: het verbeteren van de doorstroming en verkeersafwikkeling van het knooppunt N3/A16 door een transformatie tot een kwart klaverblad met enkele bypasses, inclusief een parallelrijbaan aan de westzijde van de A16.

2. Ontsluiting DK IV: op de nieuwe parallelrijbaan van de A16 wordt ter hoogte van DK IV een op- en afrit aangesloten die centraal in DK IV aantakt. Direct ten noorden van de Moerdijkbrug wordt een nieuwe op- en afrit gemaakt die via het oude en een nieuw aan te leggen viaduct en de Rijkstraatweg DK IV vanuit de zuidzijde gaat verbinden met de oostelijke rijbaan A16. Hierdoor ontstaat de benodigde directe ontsluiting op de A16 voor het bedrijventerrein Dordtse Kil IV.
3. Herstructurering bedrijventerreinen Dordtse Kil I en II en Amstelwijck-West: in samenwerking met onder meer het gevestigde bedrijfsleven het verhogen van de kwaliteit van de bestaande bedrijventerreinen door inventarisatie en vervolgens aanpak van de verbeterpunten (bijvoorbeeld uitstraling openbaar gebied/private terreinen, aanpak leegstand). De opgave concentreert zich in enkele deelgebieden, verspreid over het terrein, met een geschatte oppervlakte van ca. 13 ha.
4. Herontwikkeling Zeehavengebied: verbetering van het functioneren van het Zeehavengebied door intensieve samenwerking met het Havenbedrijf Rotterdam (HbR). Het HbR beheert, exploiteert en ontwikkelt het Zeehavengebied van Dordrecht overeenkomstig het opgestelde ontwikkelprofiel.
5. Westelijke ontsluiting bedrijventerreinen: het langs de Dordtsche Kil gelegen deel van de Wioldrechtse Zeedijk wordt door het Waterschap Hollandse Delta verzwaaard. Gelijktijdig met deze dijkverzwaring kan een bredere verbindingsweg vanaf het Zeehavengebied, langs de terreinen Dordtse Kil I t/m III naar Dordtse Kil IV worden aangelegd.
6. Bodemsanering Zuidwestelijk deel bedrijventerrein Dordtse Kil III: om ook het resterende zuidwestelijke deel van het bedrijventerrein Dordtse Kil III geschikt te maken voor bedrijfsvestiging en voor de noordelijke ontsluiting van het bedrijventerrein Dordtse Kil IV, is – na verplaatsing van de bestaande functies en verwijdering van de bebouwing – in het gebied van en rond het woonwagenkamp bodemsanering noodzakelijk.
7. Versnelde ontwikkeling bedrijventerrein Dordtse Kil IV: ontwikkelen van het nieuwe bedrijventerrein Dordtse Kil IV, waarbij vestigingsmogelijkheden voor bovenregionale, logistieke en havengerelateerde bedrijvigheid ontstaat. Bij de ontwikkeling van het terrein wordt uitgegaan van een duurzame ontwikkeling (o.a. door plaatsing van windmolens) en de behoefte uit de markt.
8. Vrachtwagenparkeren: terugdringen van parkeeroverlast van vrachtwagens en te zijner tijd het (door de markt laten) realiseren van een (beveiligd) parkeerterrein. Hierbij wordt met name gekeken naar een verbinding met parkmanagement en het ontwikkelprofiel van Dordtse Kil IV.

KPI's/Projectresultaten	Oorspronkelijke Programmering	Huidige Programmering	Gerealiseerd	Status
Bruto oppervlakte bedrijventerrein	700 ha.	700ha.		
Herstructurering bestaande bedrijventerrein:				
- DK I, II en Amstelwijck	13 ha	13 ha	7 ha ¹	
- Zeehavengebied (incl. Louterbloemen)	Zelf ontwikkelen van de Zeehaven 144 ha	HbR ontwikkelt en exploiteert de zeehaven 144 ha		
Bedrijventerrein in ontwikkeling:				
- DK III	72 ha	72 ha	46 ha ²	
Bedrijventerrein nog te ontwikkelen:				
- DK IV	bruto 100 ha	Circa 70 ha		
Andere KPI's :				
Vrachtwagen Parkeren	Truckparking vooraf	Truckparking als potentieel onderdeel parkmanagement. Aanpak overlast DK I en II	Aanpak overlast DK I en II	
Realisatie knooppunt N3-A16	2016-2018	2017-2019		
Start uitgifte DK IV in 2018	3 ha/jaar	3 ha/jaar		
Toename werkgelegenheid (arbeidsplaatsen)	2.000	2.000		
	<i>Op schema</i>			
	<i>Mogelijk vertraging</i>			
	<i>Vertraagd t.o.v. vorige planning</i>			

¹ Dit is inclusief de recente ontwikkeling waarbij 5 ha van de Drechwerkklocatie wordt her ontwikkeld.

² Dit is inclusief de recente uitgifte van ruim 5 ha. in de Zuidwest hoek van Dordtse Kil III. De 26 nog uitgeefbare hectares is inclusief ca 4 ha bij private partijen met grondposities.

2.5. Wat hebben we gedaan?

1. Door de gemeente

								Uitgaven
	< 2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Gerealiseerd
Programma management								€ 1.528.742
1.3. Voorbereiding								
Knooppunt N3-A16								€ 0
1.1. Initiatief								
1.2. Ontwerp								
1.3. Voorbereiding								
1.4. Uitvoering								
Hoofdinfra DK IV								€ 1.692.311
1.1. Initiatief								
1.2. Ontwerp								

								Uitgaven
	< 2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Gerealiseerd
1.3. Voorbereiding								
1.4. Uitvoering								
Bodemsanering voormalige woonwagenlocatie								€ 1.802.299
1.1. Initiatief								
1.2. Ontwerp								
1.3. Voorbereiding								
1.4. Uitvoering								
Aanleg westelijke ontsluiting								€ 1.044.526
1.1. Initiatief								
1.2. Ontwerp								
1.3. Voorbereiding								
1.4. Uitvoering (door derden)								
Ontwikkeling Zeehaven (SOK II)								€ 1.200.000
1.1. Initiatief								
1.2. Ontwerp								
1.3. Voorbereiding								
1.4. Uitvoering								
Herontw. DK I								€ 150.621

	met DK IV en knoop N3/A16.
1.3	<p>Programmamanagement: Kosten voor algemeen programmamanagement. Zeehavengebied: Voorbereidingskosten SOK II. DK I, II, AWW: tussenrapportage en formulieren vervolgaanpak (startnotitie fase 2). In startnotitie fase 2 zijn de 3 opgaven voor de komende jaren geformuleerd: 1. <i>Door ontwikkelen parkmanagement</i>. Dit is onderdeel van de kwaliteitsimpuls 2014-2016. De invoering van Parkmanagement is vanwege de lage organisatiegraad van de ondernemers en het ontbreken van een of meerdere 'natuurlijke' trekkers/opdrachtgevers een lastige opgave. Aangezien de gemeenten geen vastgoed in de deelgebieden in bezit heeft, kan en wil de gemeente geen opdrachtgever zijn. De publieke taak beperkt zich tot het zo optimaal mogelijk faciliteren van private initiatieven die kunnen leiden tot een vorm van Parkmanagement. Samen met de DOV, WD en DKIB wordt naar manieren gezocht om de huidige patstelling te doorbreken. 2. <i>Aanpak privaat vastgoed</i> (leegstand en verpaupering), ruimte creëren voor herverkaveling en verbetering openbare ruimte. Dit onderdeel krijgt een enorme impuls door de uitbreidingsplannen van een gevestigd bedrijf op Dordtse Kil I. Dankzij een actieve rol van de gemeente kan de onderneming dit jaar starten met realisatie (in 2 fasen, totaal 5 ha) waarbij een groot deel van de oude Drechtwerklocatie wordt herontwikkeld. Ook enkele kleinere particuliere initiatieven zijn in voorbereiding. Voor de verplaatsing van het kunstwerk "Mobilarium" wordt binnen de WDO gezocht naar een alternatieve locatie. 3. <i>Bevordering duurzaamheid</i>; Op 17 februari 2016 heeft het college ingestemd met het Programma Duurzaamheid WDO. Dit programma is een uitwerking van het Opgaveplan Duurzaamheid voor de WDO en geeft naast een visie op duurzaamheid in de WDO een overzicht van lopende en geplande activiteiten op dit onderdeel. Lopende projecten en activiteiten zijn: Energievisie DKIV & marktconsultatie, BREEAM certificering DKIV, Energiescans DK I, II en Amstelwijck-West. De gemeente biedt de ondernemers in DK I, II en Amstelwijck West zogenaamde energiescans aan. Deze scans analyseren het energieverbruik van maximaal 300 bedrijven. De uitkomsten van deze scans worden vertaald in quick wins die het mogelijk moeten maken het energieverbruik van de bedrijven terug te brengen. De energiescans zijn gratis voor de ondernemers. Als vervolg hierop biedt de gemeente de ondernemers aan om tegen een gereduceerde prijs een maatwerk adviesrapport op te laten stellen. Dit rapport licht de bedrijfsvoering van de bedrijfshuisvesting van de ondernemer door en biedt een specifiek duurzaamheidsadvies met perspectief op energiebesparingen aan. Dit adviesrapport is inclusief overzicht van de investeringskosten, bezuinigingen en terugverdientijd. Daarnaast lopen verschillende marktinitiatieven die een bijdrage leveren aan de duurzaamheidsdoelstellingen in het gebied zoals: Windmolens Kilwind DKIV (bouw inmiddels gestart), Windmolen(s) ECD op Duivelseiland, Zonnecentrale Transberg en een waterstof facility point op DKIV. Toekomstige projecten en activiteiten zijn: stimuleren zonnepanelen op bestaande daken, plan van aanpak duurzame mobiliteit. Klimaat neutrale openbare ruimte, borgen duurzaamheid in gronduitgifte en uitwerken energie-infrastructuur DKIV.</p>
1.4	<p>Zeehaven: uitvoering SOK II, herstel PWA kade. In dit projectblad staat 1,2 mln. vermeld als uitgaven; de bijdrage uit het WDO aan de werkzaamheden die voortvloeien uit SOK II met het havenbedrijf Rotterdam waren geraamd op 3 mln. De totale raming van deze werkzaamheden bedraagt 14,5 miljoen. De havensamenwerking is als project afgerond. De investeringsafspraken bij aangaan SOKII zijn uitgevoerd. Bij afronding van de werkzaamheden resteerde 1,8 miljoen. De raad heeft bij afronding van het project besloten het restant van 1,8 miljoen in de reserve WDO beschikbaar te houden voor realisatie van de overige WDO maatregelen. Halverwege 2016 zijn de laatste projecten in dit kader afgewikkeld en afgesloten. Een en ander conform de overeenkomst afsluiting projectfase havensamenwerking SOKII. De havensamenwerking loopt uiteraard door als reguliere activiteit via het WDO gebiedsmanagement (2.4). DK I, II, AWW: door particulier initiatief is de vastgoedkwaliteit van enkele deelgebieden aanzienlijk verbeterd.</p>
1.1 – 1.2 2.1 – 2.2	<p>Knoop N3-A16: Realiseringsovereenkomst Rijkswaterstaat (RWS) en gemeente, getekend 27-11-2014, ten bate van aanleg infrastructuur inclusief werkafspraken voor het project. Gemeente faciliteert RWS met onder andere de bestemmingsplanprocedure, communicatie en verwervingen. Gemeente en RWS werken al enige jaren intensief samen met als resultaat een gedegen en definitief ontwerp voor het knooppunt N3-A16. Balk initiatief en ontwerp is derhalve zowel bij 1 als 2 ingevuld. Financieringsovereenkomst tussen Rijk, Provincie en gemeente inzake de extra kosten van 10 mln. Afspraak is dat elk van de partijen voor 1/3 financieel bijdraagt aan het geraamde tekort. DK IV: Landschapsplan, opstellen ontwerp-MER en BP, stedenbouwkundig plan, Beeldkwaliteitplan, Grondexploitatie. Knoop N3-A16 en Hoofdinfra DKIV: Definitief ontwerp N3-A16 is opgesteld en vastgesteld in 2015. Definitief Ontwerp hoofdinfra DKIV is eveneens in 2015 opgesteld en vastgesteld. De definitieve ontwerpen zijn vertaald in de Voorontwerp Bestemmingsplannen DKIV en N3- A16 en de MER (inclusief alle benodigde milieuonderzoeken). Deze zijn eind 2015 door college vrijgegeven voor inspraak. De bestemmingsplanprocedure is daarmee begin 2016 gestart. In 2016 is gewerkt aan de civiel technische uitwerking en voorbereiding, uitvoeringsplanning, fasering, contractvoorbereidingen, etc. Werkzaamheden ter voorbereiding van de uitvoering. Na het voltooien van de bestemmingsplanprocedures kan gestart worden met aanbestedingen.</p>
2.4	Zeehaven: Havenbedrijf Rotterdam (HBR) ontwikkelt en exploiteert de zeehaven. Stappen initiatief t/m

<p>voorbereiding zijn in nauwe samenwerking met gemeente gedaan (HD, SOKI en II) en zijn ook vermeld blok 1. Recent is de ontwikkelvisie voor 2016 en volgende ontwikkeld. Hiernaast is recent een beeldkwaliteitsplan tot stand gebracht.</p> <p>Westelijke Ontsluitingsweg: het grootste deel van de werkzaamheden aan de dijken op het Eiland van Dordrecht worden eind 2016 afgerond. De eerste helft van 2017 worden de laatste werken en afronding gedaan, waaronder het aanpassen van de weg boven de Kiltunnel. Aansluitend kan de weg worden opengesteld. Projectafronding is medio 2017 voorzien.</p>		
	Totaal Reservering (dekking)	Totaal Uitgaven
	113.330.000	32.829.949
Totaal budget nog beschikbaar (restant reservering)		80.500.051

2.6. Wat gaan we nog doen?

Door de gemeente Dordrecht

Activiteit	Fase	2017				2018				2019				2020>				Benodigd	
		Krediet		Krediet		Krediet		Krediet		Krediet		Krediet		Krediet					
Projectmanagement Waaronder de WDO-brede thema's gebiedsmarketing, duurzaamheid en parkmanagement	Voorbereiding																	1.050.000	
Zeehaven: Grondwatersanering Kilkade 7	Uitvoering																	PM	
Doorlopen RO procedure MER en Bestemmingsplannen DK IV en N3-A16																			
Hoofdinfra DKIV Uitvoeringsplannen opstellen (technische uitwerking DO's naar bestekken), voorbereiding aanbesteding, opstellen directieraming. Aanvraag uitvoeringskrediet.	Voorbereiding																	648.000	
Activiteit	Fase	2017				2018				2019				2020>				Benodigd	
N3-A16: Uitvoering geven aan samenwerkings- overeenkomst RWS en gemeente tbv aanleg infrastructuur inclusief werkafspraken voor het project. Gemeente faciliteert RWS met o.a. de bestemmingsplanprocedure, communicatie en verwervingen	Voorbereiding																	3.300.000	
Hoofdinfra / N3-A16: Aanbesteding en start werkzaamheden (aanbesteding Q1 en 2 2017, start realisatie Q3 2017)	Uitvoering																	24.160.000	
Sanering voormalig woonwagenkamp:	Uitvoering																	750.000	
Aanleg westelijke ontsluiting / versterking	Uitvoering																	950.000	

Het totale geschatte investeringsvolume in het gebied Westelijke Dordtse Oever bedraagt **naar schatting minimaal € 400 miljoen**.

Hiervan neemt, volgens de huidige ramingen, de gemeente ca. € 113 mln. voor haar rekening (zie tabel hieronder). Een groot gedeelte van deze gemeentelijke investering wordt gedekt door de grondopbrengsten.

Alle overige investeringen worden gedaan door derden. Onder investeringen door derden verstaan we de investeringen door HbR in het zeehavengebied, de investering van Rijkswaterstaat in de ontsluiting van de WDO, de verbreding- en versterking van de Kildijk door het waterschap maar ook de investeringen door private partijen in de Zeehaven, investeringen in particulier vastgoed op Dordtse Kil I, II en in Amstelwijck en de in de windmolens in Dordtse Kil IV.

Netto Contante Waarde grondexploitaties	Prognose		Mutatie
	Per 1-1-2016 (na wijziging BBV)	Prognose Per 1-1-2016	
Dordtse Kil IV	13.207.034	34.332.811	-21.125.777*
Dordtse Kil IV (deel 2)	21.125.777		+21.125.777*
Zuidwesthoek	5.079.889	4.821.537	+258.352

*Als gevolg van BBV regelgeving heeft er een administratieve splitsing plaatsgevonden van de grondexploitatie in een actief, in exploitatie genomen deel voor de komende 10 jaar en een "inactief" deel wat als haalbaarheidsstudie en materiële vaste activa op de balans is opgenomen. De netto contante waarde van de "actieve grondexploitatie is € 21,1 miljoen lager dan voorheen. Dit is geen verslechtering, maar slechts een presentatie als gevolg van de administratieve verdeling. Het overige positieve resultaat zit in de haalbaarheidsstudie van deel 2, het inactieve deel van de grondexploitatie. Per saldo blijft de winstpotentie en het geprognosticeerde resultaat nagenoeg gelijk.

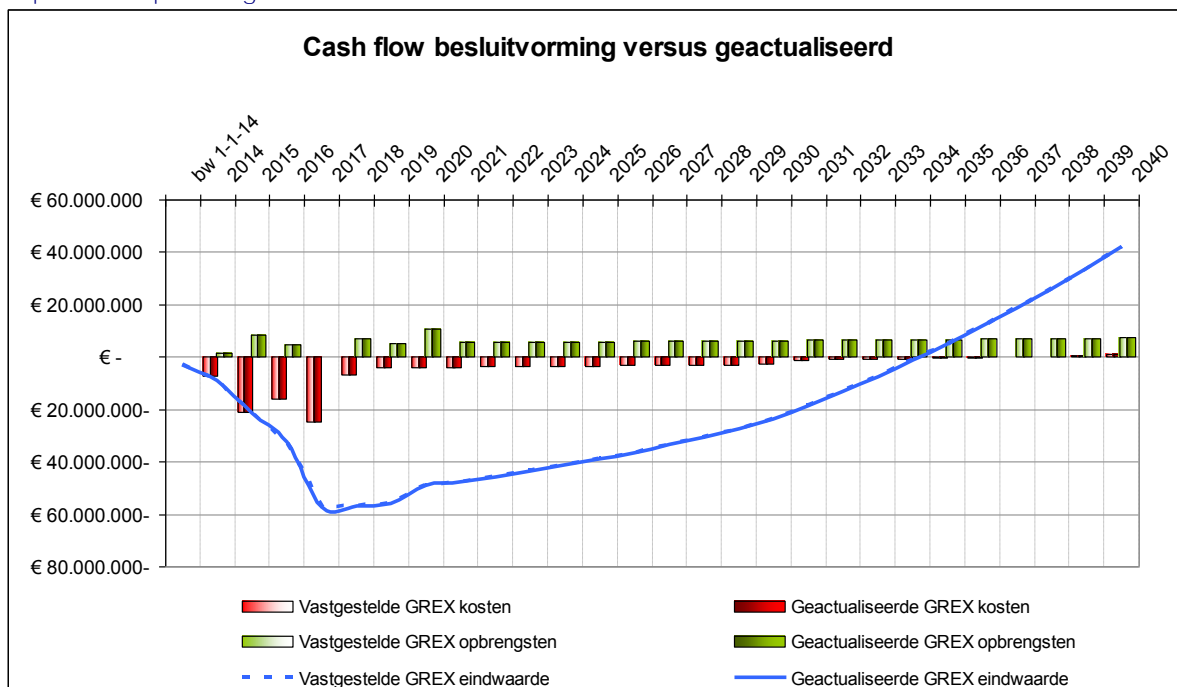
		Raming	Onrendabele top/ meerkosten BC WDO 2009	Onrendabele top/ meerkosten BC WDO (nu) 2014	
V	Plan en voorbereidingskosten	2.630.000		2.630.000	
1	Bijdrage Knooppunt A16 / N3	3.300.000		3.300.000	
2	Nieuwe aansluiting A16 / ontsluiting Dordtse Kil IV	26.500.000	15.000.000	26.500.000	(1)
3	Bodemsanering vm woonwagenlocatie	2.700.000	3.000.000		
4	Aanleg Westelijke ontsluiting	2.000.000	4.000.000	2.000.000	
5	Bijdrage uit WDO aan Zeehaven Sok II	1.200.000	13.000.000	1.200.000	(2)
6	Zoneren en herstructureren DK I en II	13.000.000	13.000.000	13.000.000	
7	(Versneld) ontwikkelen DK IV*	62.000.000	7.000.000		
8	Truckparking		2.000.000		
	Totaal investeringen:	113.330.000	57.000.000	48.630.000	
	Dekking WDO partners				
	Bijdrage Rijk	17.000.000	17.000.000	17.000.000	
	Bijdrage provincie ZH	8.000.000	8.000.000	8.000.000	
	HBR (investeert in de Zeehaven, buiten beschouwing gelaten)		10.000.000		
	Subsidie recreatieve fietsroute	375.000		375.000	
	RWS, realisatie N3/A16, 3,3 mln bijdrage provincie				
	Dekking WDO gemeente Dordrecht				
	Grondexploitatie DK IV	143.400.000	18.000.000	19.000.000	(3)
	Grondexploitatie Zuidwesthoek DKIII	8.300.000	3.000.000	3.000.000	(4)
	Grondopbrengsten dijkverzwaring		1.000.000		(5)
	Reserve Strategische Investering I-E01	1.800.000		1.800.000	
	Totaal dekking:	178.875.000	57.000.000	49.175.000	

- De ontsluiting DK IV bestaat uit: zuidelijke ontsluiting A16, aanpassing Rijksstraatweg, aansluiting parallelstructuur, verlenging Aquamarijnweg en de Dijkweg vanaf DK IV. De geraamde investeringkosten zijn inclusief indexeringskosten, plankosten, grondkosten, niet verrekenbare BTW en risico (€ 5 mln.). De definitieve ontwerpen van RWS en gemeente voor de Hoofdinfrastructuur zijn tweede kwartaal 2015 vastgesteld. Op basis van de Definitieve Ontwerpen luidt de conclusie dat nog steeds binnen de vastgestelde financiële kaderstelling wordt geopereerd en daarom is de raming met € 3 mln. naar beneden bijgesteld. Het risicoprofiel is verwerkt in een risicoreserve.
- Als gevolg van de ondertekening van de Samenwerkingsovereenkomst (SOK II) met Havenbedrijf Rotterdam (HbR) zullen de investeringen in het gebied door HbR worden gedaan. Voor de resterende werkzaamheden voor de gemeente die voortvloeien uit SOK II was een gedeelte (€ 3 mln.) gefinancierd uit de reserve WDO. De werkzaamheden zijn ruim binnen de financiële kaders uitgevoerd. Op 10-01-2016 heeft de raad besloten ([1608381](#)) dat het restantkrediet van € 1,8 mln in reserve blijft voor de overige maatregelen uit de businesscase.
- De grondexploitatie is exclusief bovenwijkse infrastructurele kosten. Deze kosten zijn meegenomen bij maatregel 2; de ontsluiting DK IV. In het saldo is geen rekening gehouden met risico's op de grondexploitatie, deze zijn verwerkt in het risicosysteem van de gemeente.
- Resultaat is verbeterd doordat meerkosten van inpassing van een woning wegvallen vanwege aankoop door de ROM-D.
- De grondopbrengst van de dijkverzwaring binnen het plangebied DK IV maakt deel uit van de grondexploitatie DK IV.

Opmerking: De businesscase WDO kan gezien worden als een gesloten exploitatie, eventuele tegenvallers worden gecompenseerd door andere onderdelen.

Er wordt nog steeds binnen de financiële kaders geopereerd. Dit resultaat zal telkens tegen het licht worden gehouden op de momenten dat er zich mutaties met financiële gevolgen voordoen.

Liquiditeitenplanning:

2.8. Risico's

Risico's / Beheersmaatregelen / bijsturing:

Westelijke Dordtse Oever, geconsolideerd risico

Risico voor afwijkingen in kosten, opbrengsten, uitgeefbaar gebied, programma en looptijd.

Op 23 september 2014 heeft de raad met raadsbesluit 1260913 ingestemd met de ontwikkeling van Dordtse Kil IV, de uitvoering van een achttal maatregelen binnen de WDO en de bijbehorende risico's. Het gewogen risicoprofiel voor Dordtse Kil IV bedraagt € 7,8 mln. het gewogen risicoprofiel voor de aanleg van de hoofdinfra en de sanering van de Zuidwesthoek DK III bedragen respectievelijk € 1,3 mln. en € 0,5 mln. Het totale gewogen risicoprofiel voor de WDO bedraagt hiermee een kleine € 10 mln.

Beheersing

De projectorganisatie "Westelijke Dordtse Oever" is er qua capaciteit en bemensing op ingericht om te kunnen sturen op planning, kwaliteit, financiën en risico's. Twee keer per jaar worden de risico's geïnventariseerd, geanalyseerd en geactualiseerd. Binnen diverse overlegvormen wordt bepaald welke actie op welk moment gewenst is en wordt via de stuurgroep afgestemd met de portefeuillehouder.

2.9. Actuele ontwikkelingen in het project

Na de positieve, unanieme besluitvorming in de raad (september 2014) wordt met veel enthousiasme door de programmaorganisatie, samen met externe partijen, aan het WDO-programma gewerkt. Cruciaal daarbij is de integrale benadering van de WDO als (her)ontwikkelingsopgave van dit verreweg grootste bedrijventerrein van de regio. Behalve de ontwikkeling van Dordtse Kil IV vormen de reeds bestaande deelgebieden nadrukkelijk onderdeel van de WDO opgave. Naast het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid geeft de programmaorganisatie bijzondere aandacht aan de gevestigde bedrijven om hen voor Dordrecht te behouden. Het bestaande bedrijfsleven vormt daarbij als het ware de magneet voor het aantrekken van nieuwe bedrijvigheid op DK IV (en III), terwijl de ontwikkeling van DK IV de buitenboordmotor vormt voor de revitaliseringsopgave op DK I, II, AWW en het Zeehavengebied. Samen met de nieuw aan te trekken ondernemers vormt het bestaande bedrijfsleven de economische motor van Dordt en de overige Drechtsteden. Het verder verstevigen van de Dordts/Drechtstedelijke economie en het inbedden van stedelijke ambities op het gebied van Innovatie, Duurzaamheid, Werkgelegenheid, Educatie vormen dan ook de rode draad in alle acties van het programmateam en zullen leiden tot de verbetering van de concurrentiepositie van Dordrecht en de realisatie van een aantrekkelijke duurzame en gedifferentieerde stad in haar volle breedte. De aanpak verloopt via twee lijnen: projecten en thema's.

Projecten/deelgebieden:

De *Zeehaven* wordt onder verantwoordelijkheid van en voor rekening en risico van het Havenbedrijf Rotterdam gerevitaliseerd. De PWA-kade is voor uitgifte gereed gemaakt (kade gestabiliseerd, terrein bouwrijp gemaakt), havenbekkens zijn op diepte gebaggerd, beeldkwaliteitsplan is opgesteld en op Louter Bloemen is de voorbereiding van de revitaliseringsopgave ver gevorderd. Voorbereidingen worden getroffen voor verlenging van de BIZ Louterbloemen en voor een nieuwe BIZ op Krabbepolder voor de periode 2017 t/m 2021. De jaarlijkse afdracht door het Havenbedrijf aan de gemeente bedraagt conform de SOK II € 2.4 mln.

De *herstructurering van DK I, II en Amstelwijck-West* krijgt een enorme impuls door de uitbreidingsplannen één van de gevestigde bedrijven. Dankzij een actieve rol van de gemeente kan de onderneming dit jaar starten met de realisatie (in 2 fasen, totaal 5 ha) waarbij een groot deel van de oude Drechtwerkllocatie wordt herontwikkeld. Ook op kleinere schaal worden vorderingen geboekt. Zo heeft een onderneming in de Planckstraat het verloederde pand Planckstraat 13 aangekocht met de bedoeling het pand op te knappen en in te zetten voor uitbreiding van haar (maritieme) verproductie. Ook de herontwikkeling van de locatie aan de Mijlweg – Nijverheidsstraat komt dichterbij. De onderhandelingen met een bedrijf uit de automotive branche zijn afgerond en de partij heeft reeds tijdelijk intrek genomen in Louterbloemen, vooruitlopend op definitieve vestiging aan de Mijlweg. Voor het resterende deel lopende gesprekken met een geïnteresseerde partijen. Met het aantrekken van deze internationale partij en de ambitieuze revitalisatieplannen op Louterbloemen van het Havenbedrijf Rotterdam wordt een belangrijke impuls gegeven aan de verbetering van de entree van de WDO komende vanaf de stad en wordt perspectief geboden op snelle uitgifte van de rest van kavel aan de Mijlweg - Nijverheidsstraat. Om de bedrijvendynamiek op Dordtse Kil I en II te stimuleren en de concurrentiepositie te vergroten worden samen met de gemeente zgn. clustersessies georganiseerd. In samenspraak met de ondernemers wordt gepoogd parkmanagement in het gebied te professionaliseren. De ondernemers in het gebied krijgen energiescans aangeboden. Deze energiescans zijn eind van dit jaar afgerond en zullen naar verwachting niet alleen leiden tot een lagere energierekening van de ondernemers maar ook en vooral tot een lagere CO2 uitstoot. Het beheerniveau van de openbare ruimte is door de gemeente opgewaardeerd van niveau C naar niveau B (het niveau van de woonwijken). Samen met Toezicht wordt onderzocht of beheer en handhaving op Louterbloemen en de Zeehaven door en voor rekening van het HBR kan worden uitgevoerd . Eventueel vrijkomend kapitaal en mankracht kan vervolgens worden ingezet in de overige deelgebieden.

Op *Dordtse Kil III* werd een belangrijk succes geboekt door de verkoop van een perceel van 5.2 ha in de zuidwesthoek voor een logistieke ontwikkeling. Daarmee is nu ruim 60% van het gebied uitgegeven. De resterende uitgeefbare oppervlakte bedraagt ca. 27 ha (incl. 4 ha van projectontwikkelaars). Op DK III is nu nog één grote kavel aan de zuidzijde beschikbaar en verder alleen kleinere kavels van 1 ha of minder, verspreid liggend in het gebied.

Voor *Dordtse Kil IV* en de aanpassing van het knooppunt A16/N3 zijn de bestemmingsplannen en het MER (Milieu effecten Rapportage) begin januari in de inspraak gebracht. De plannen van Kilwind voor de ontwikkeling van 4 windturbines zijn vergund. De molens zijn eind 2016 operationeel. De Energievisie en de BREEAM-certificering voor Dordtse Kil IV DK IV worden voor de zomer in de besluitvorming gebracht. Het bedrijfsleven is hierbij nauw betrokken geweest. Ook aan de uitgiftestrategie van Dordtse Kil IV wordt gewerkt, met veel aandacht voor mogelijke nieuwe werkgelegenheid, een toegesneden investeringsstrategie, een flexibele fasering met onder andere de vraag hoe enkele grote leads voor grondafname op dit terrein kunnen worden gefaciliteerd en gebonden. We streven hierbij naar korte doorlooptijden, maatwerkoplossingen, duurzaamheid en zoveel mogelijk nieuwe werkgelegenheid. Het marktperspectief biedt weer ruimte voor optimisme: de komende jaren wordt een forse dynamiek verwacht in met name de logistieke markt. En uit de recente Monitor Bedrijfsruimtemarkt Drechtsteden 2015 blijkt dat de opname van bedrijfsobjecten in de regio sedert 2014 weer in de lift zit.

De nieuwe *westelijke ontsluiting* over de dijk langs de Dordtsche Kil is in uitvoering, is deels al gereed en zal medio 2017 geheel gereed komen wanneer de laatste werkzaamheden aan de dijk worden afgerond.

De *bestemmingsplanprocedure* voor DKIV en de A16/N3 is van start gegaan met de inspraak op de voorontwerp bestemmingsplannen en MER. Najaar 2016 wordt de volgende fase ingegaan met de vrijgave van de ontwerp bestemmingsplannen en MER voor zienswijzen. Voor DKIV is naar aanleiding van de voorgaande fase het voorstel een bestemmingsplan met verbrede reikwijdte op te stellen, door het op te laten nemen in de 15e tranche van de Crisis- en herstelwet. Hierdoor ontstaat de mogelijkheid om, vooruitlopend op de nieuwe Omgevingswet, een bestemmingsplan met een zogenaamde verbrede reikwijdte op te stellen, waardoor enkele onderdelen die nu op basis van de Wet ruimtelijke ordening nog niet kunnen worden geregeld, in een experimentele fase wel kunnen worden opgenomen (waaronder een planperiode van 20 jaar, die beter aansluit bij de ontwikkelperiode). Aangezien de raad te zijner tijd beslist over de vaststelling van het bestemmingsplan, is de raad de mogelijkheid geboden wensen en bedenkingen kenbaar te maken. Het college heeft de raad zomer 2016 een voorstel wensen- en bedenkingen aangeboden.

Thema's:

Voor de hele WDO is een *Duurzaamheidsprogramma* vastgesteld en voor DKIV een energievisie (en d.m.v. een raadsinformatiebrief met de raad gecommuniceerd). Belangrijke onderdelen hiervan zijn hierboven onder projecten al genoemd. Dit programma wordt dit jaar over alle deelgebieden van de WDO uitgerold. Kansen op het gebied van circulaire economie worden opgepakt. Ook op het thema Duurzaamheid wordt nadrukkelijk de samenwerking gezocht met het lokale bedrijfsleven maar ook met het Platform Duurzaamheid en de Duurzaamheidsfabriek.

Het thema *arbeidsmarkt en innovatie* wordt uitgewerkt in nauwe samenwerking met het programma arbeidsmarkt. Het bedrijfsleven wordt betrokken via het Platform WDO en de al eerder genoemde

clustersessies. De verbinding met het recent gelanceerde MKB-Katalysatorfonds van de Drechtsteden is gelegd. De samenwerking met de Duurzaamheidsfabriek wordt verder versterkt. Bij de ontwikkeling van een WDO-brede gebiedsmarketing wordt samengewerkt met het Havenbedrijf Rotterdam. Een gezamenlijke opdracht aan een combinatie van externe bureaus heeft geleid tot een ontwikkelings- en positioneringsvisie die na de zomer 2016 wordt aangeboden voor bestuurlijke behandeling.

2.10. Communicatie

De *projectcommunicatie* met bewoners en gebruikers in het gebied verloopt onder andere via gebiedsinformatiemarkten en periodieke inloopbijeenkomsten in het Postillionhotel. De laatste was in juni 2016. Opvallend was het onevenredig hoge bezoek van bewoners op de WDO. Het bedrijfsleven was matig vertegenwoordigd. Enerzijds kan dit worden verklaard doordat er op hetzelfde moment een haringparty werd georganiseerd, anderszijds gaven ondernemers aan reeds voldoende op de hoogte te zijn van de WDO ontwikkelingen. Reden voor de projectorganisatie de gebiedsinformatiemarkt te evalueren en met ingang van volgend jaar een ander karakter te geven waarbij het accent van informatieverschaffing zal verschuiven naar bedrijfsparticipatie, waarbij nadrukkelijker de inbreng van het bedrijfsleven zal worden gezocht.

De gebiedsmanager heeft inmiddels een kleine 90 bedrijven in het gebied bezocht. Daarnaast wordt uiteraard gecommuniceerd via de *website* WDO (een nieuwe met krachtiger uitstraling is in ontwikkeling) en nieuwsbrieven. Er wordt fors ingezet op het '*bruggen bouwen met het bedrijfsleven*'. Dit gebeurt onder andere door de instelling van een *Bedrijvenplatform* WDO waarin naast gemeente, Havenbedrijf en ROM-D vertegenwoordigers zitting hebben van de ondernemersverenigingen in de WDO (DOV, Werkgevers Drechtsteden, BIZ Louterbloemen, de Vereniging DK III, de BIZ Krabbepolder i.o. en Dordtse Kil in Business). Het bedrijfsleven is nauw betrokken bij de opstelling en toets op realiteit van de Energievisie DK IV. Onder 2.9 noemden we al de WDO brede *clustersessies*. Een *database* van alle bedrijven wordt verder opgebouwd en actueel gehouden door het OCD (Onderzoekcentrum Drechtsteden) waarbij ook de input die beschikbaar komt uit de clustersessies en individuele bedrijfsbezoeken van de gebiedsmanager WDO worden opgenomen. Op deze wijze ontstaat een Management InformatieSysteem voor de WDO dat actueel en breed (in en extern) te gebruiken is. Delen van dit MIS zijn ook op de nieuwe WDO site bereikbaar. Op deze wijze worden én de WDO én de ondernemers meer en meer ontsloten, hetgeen de onderlinge samenwerking en kennisuitwisseling zal bevorderen. Een digitaal *ondernemerspanel* WDO is in ontwikkeling bij het Onderzoekcentrum Drechtsteden. De eerste enquête (Arbeidsmarkt, Economie en Innovatie) heeft inmiddels plaatsgevonden. De resultaten worden op dit moment door het OCD verwerkt, waarna de vervolgacties bij de Programmamanagers worden belegd. Bij het opzetten van het panel is nadrukkelijk de samenwerking met de ondernemersverenigingen (DOV, WD en DKIB) gezocht. Tot slot kan de deelname aan de belangrijkste vastgoedbeurs van Nederland, de *PROVADA*, afgelopen juni worden genoemd. Dordrecht heeft zich gepresenteerd als aantrekkelijke stad om te investeren, in het bijzonder in het WDO-gebied en Stadswerven.

3. Stadswerven

Datum rapportage	September 2016
Datum vorige rapportage	Maart 2016

3.1. Organisatie

3.1.1. Interne betrokkenen

Functie	Naam
Portefeuillehouder	P.H. Sleeking
Collegiale afstemming B&W	J. Mos
Ambtelijk opdrachtgever	G.A. ten Dolle

3.2. Het project

3.2.1. Scope

Stadswerven bestaat uit een zuidelijk en een noordelijk deel. Het zuidelijk deel wordt begrensd door de Noordendijk, de Oranjelaan, het Wantij en de Biesboschstraat. Het noordelijk deel door de Merwede, het Wantij, de Merwedestraat en de bedrijfsbebouwing oostelijk van de Papendrechtse straat. De bouw van het Energiehuis, de parkeergarage en de bioscoop maken geen onderdeel uit van het project. Bij oplevering maken zij fysiek daarvan wel deel uit. Ook de directe omgeving van het plangebied is aandachtsgebied, waar het beïnvloed wordt door de ontwikkeling.

Stadswerven is een herstructureringsgebied van (vooral) scheepsbouw en andere bedrijvigheid naar (binnen-) stedelijk wonen met voorzieningen. Het gaat om kleinschalige voorzieningen aan de noordzijde die een stedelijke menging van wonen met andere functies moeten geven en een menging van wonen met meer grootschalige centrumachtige voorzieningen aan de zuidzijde.

3.2.2. Voornaamste kaders en uitgangspunten

3.2.2.1. Contractuele kaders

Grondposities

Gemeente: binnen ontwikkelgebied nagenoeg volledig gemeente eigendom.

Overeenkomst(en)

- Overeenkomst ter Verwerving van Kooprechten
Bouwgronden Plangebied De Stadswerven - 13 mei 2011, waarmee is vervallen
- Overeenkomst (Right of First Refusal) - 13 juli 2001

Van belang is hierbij op te merken dat de Ontwikkelingscombinatie de Werven (OCW) vanaf 2001 de ontwikkelrechten van vrijwel het gehele gebied had verkregen (zogenaamde claimgebied).

Met het oog op de Europese aanbesteding- en staatssteunregels heeft de overeenkomst in essentie het karakter van een (raam)koopovereenkomst en niet van een samenwerkingsovereenkomst.

Looptijd overeenkomst

De eerdergenoemde overeenkomst is per datum ondertekening 13 mei 2011 in werking getreden.

De planning kent een doorlooptijd van 2011 tot en met 2028.

De vigerende grondexploitatie loopt tot 31 december 2028.

Behoudens tussentijdse beëindiging (surseance, faillissement etc.) eindigt de overeenkomst op het moment waarop partijen aan alle verplichtingen hebben voldaan.

Algemene kenmerken

1. Lang lopende, niet opzegbare overeenkomst, met wederzijdse verplichtingen.
  2. Grondpositie en grondexploitatie volledig voor rekening gemeente.
  3. Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW) heeft contractuele aanspraken (ontwikkelrechten/rechten van koop) op en dus financieel belang bij nagenoeg het gehele gebied. Slechts deelgebied E is expliciet uitgezonderd van de kooprechten. Het staat de gemeente vrij daarover te beschikken en daarmee te doen wat haar goedgebeurt. Dit is inmiddels achterhaald omdat met OCW de afspraak is gemaakt dat de gemeente de mogelijkheid krijgt om 80 woningen uit te geven in het particulier opdrachtgeverschap, waarbij OCW in de plangebied A, met uitzondering van de punt van de Punt, voor haar rekening neemt.
  4. De gemeente is buiten de onder 3 genoemde uitzonderingen, niet vrij om rechtstreeks met derden te onderhandelen/contracteren over de verkoop van gronden. De Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW) is eerst rechthebbende.
  5. Binnen het plangebied Stadswerven, maar buiten de context van deze overeenkomst, vallen de deelgebieden I en J in Stadswerven Zuid. Deze kunnen in afwijking van de planning door de gemeente eerder worden ontwikkeld, voor zover dat niet concurrerend is met op dat moment door de Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW) in ontwikkeling zijnde deelgebieden.
  6. Prestatieprijkkels zijn ingebouwd met als sanctie vervallen kooprecht bij stilzitten ontwikkelaar, echter beperkt tot een tweetal momenten in de contractueel overeengekomen procedure om te komen tot aanbidding en prijsvorming.
  7. Geen ontbindingsmogelijkheid voor gemeente anders dan bij faillissement etc.
  8. De overeengekomen planning is leidend voor start ontwikkeltraject, aanbidding- en prijsvormingprocedure. Gemeente stelt na overleg met de Ontwikkelingscombinatie de Werven BV (OCW) startmoment daarvan vast. Biedt de gemeente de gelegenheid het moment van op de markt komen te beïnvloeden.
  9. Gemeente beoordeelt een verzoek van de Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW) om een van de planning afwijkend startmoment vast te stellen (kan vroeger zijn maar ook later), op basis van redelijkheid.
  10. Gemeente heeft op moment bepalen marktconformiteit invloed op aard en omvang van het programma, moment verkoop, aantal woningen, oppervlakte, categorieën, differentiatie, kwaliteit etc. Wederzijdse overeenstemming vereist, vast te leggen in door beide partijen te ondertekenen document. Als de Ontwikkelingscombinatie De Werven BV in dat verband aantoont dat het Stedenbouwkundig Plan niet marktconform is, dan staat het ter beoordeling van de gemeente dit aan te passen. Een verzoek daartoe mag de gemeente niet op onredelijke grond weigeren.
    - a. De procedure uitoefening kooprecht (vaststelling marktconformiteit, prijsvorming door middel van eerste en tweede vraagprijs en bieding, taxaties en tot stand komen koopovereenkomst e.v.), waarborgt dat de gemeente tijdig aan de knoppen zit.
    - b. Dit is het moment voor de gemeente om vanuit haar contractuele positie te sturen en te trachten een voorgenomen resultaat (bijvoorbeeld meer/minder programma, hoger marktsegment, hogere grondwaarde) te bewerkstelligen. Ook de Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW) moet zich in dit traject conformeren aan de uitkomst. Verlies aan bouwpotentie ten opzichte van het in het stedenbouwkundig plan vervatte programma – zo dat aan de orde is - kan dan geen grondslag vormen voor een compensatieclaim richting gemeente. De gemeente zal dan ook op dit moment (anders dan in het nu lopende onderhandeltraject voor deelgebied B-Zuid) geen initiatief richting de Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW) moeten ondernemen te schrappen in het programma. De vragende partij begint met achterstand aan de onderhandelingen en zal snel in een positie gebracht kunnen worden een prijs te betalen.
- Echter:
11. Initiatief of druk vanuit de gemeente om omvang programma te verminderen of de overeengekomen ontwikkelplanning te vertragen, staat haaks op bestuurlijke wil en grondslag om de overeenkomst en het gebied binnen het gestelde tijdsplan te ontwikkelen. Vertraging in afzettempo of omvang programma heeft direct nadelige financiële consequenties voor de gemeente.

3.2.2.2. Betrokken private partijen

- Ontwikkelingscombinatie De Werven BV waarin thans samenwerken:
  - AM BV.
  - Dura Vermeer Bouw Rotterdam BV.
  - Aanneming Maatschappij J.P. van Eesteren BV.
  - Private partijen voor beide één locatie:
  - Leyten
  - Looye

3.2.2.3. Bestemmingsplan, stedenbouwkundig plan et cetera.

Soort plan	Datum
Masterplan	Vastgesteld door de raad op 12 mei 2009
Stedenbouwkundig Plan	Vastgesteld door de raad op 26 januari 2010
Beeldregieplan	Vastgesteld door de raad op 26 januari 2010
Bestemmingsplan De Stadswerven	Vastgesteld door de raad op 1 mei 2005, goedgekeurd door Gedeputeerde Staten op 18 oktober 2005, in werking getreden op 22 december 2005. Geactualiseerd bestemmingsplan vastgesteld door de raad op 10 mei 2016.

3.2.2.4. Voorgaande besluitvorming

Orgaan	Datum	Zaaknummer	Besluit
Raad	9 september 2008	136088	Vaststellen van notitie "ambities en uitgangspunten Stadswerven 2005-2008"
Raad	12 mei 2009	132239	Vaststellen van Masterplan Stadswerven
Raad	26 januari 2010	290163	Instemmen met stedenbouwkundige uitwerking van Stadswerven c.a. evenals de financiën, grondexploitatie, parkeerexploitatie en relaties met externe partijen
Raad	23 november 2010	487463	Instemmen met tijdelijke invulling Biesboschhal door Dordtmij
Raad	11 januari 2011	506909	Vaststellen van addendum Villa Augustus (geen wensen & bedenkingen)
Raad	18 januari 2011	536801	Vaststellen van de voorovereenkomst met Leyten (geen wensen & bedenkingen)
Raad	19 april 2011	575586	Vaststellen van de raamovereenkomst met Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW)
Raad	24 april 2012	772307	Vaststellen van voorstellen m.b.t. de bioscoop en parkeergarage
College	22 oktober 2013		Nadere afspraken met de Ark van Noach
Raad	17 december 2013	1148416	Vaststellen van aanvullingen en wijzigingen op eerder vastgestelde uitgangspunten Stadswerven
Raad	17 december '13	1148361	Vaststellen van de bijgestelde grondexploitatie Stadswerven
Raad	17 december 2013	1157892	Vaststellen van de tweede herziening bestemmingsplan Stadswerven
College	20 februari 2014		Vaststellen van Beheerplan Stadswerven-Zuid
College	15 mei 2014		Instemming met statutaire wijziging Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW)
College	4 juni 2014		Instemmen met tijdelijke vestiging Warten auf der Fluss en permanente handhaving van de Kraanbaan
College	17 juli 2014		Vaststellen van de grondverkoopovereenkomst met Wolff/Kinopolis
Raad	9 december 2014	1389383	Het beschikbaar stellen van een bedrag van € 150.000 voor geluidwerende voorzieningen aan woningen Noordendijk en Biesboschstraat.
College	20 januari 2015	1341269	Kennisnemen van de rapportage evaluatie beheersplan Stadswerven Zuid van 2014, van 4 december 2014 en instemmen met het voorstel dat de beheergroep haar werkzaamheden aanpast door twee keer per jaar ook alle omwonenden uit te nodigen voor een informatiebijeenkomst.
Raad	17 februari 2015	1317161	Instemmen met de wijzigingen van het stedenbouwkundige plan van Stadswerven deelgebied E en Wervenpark en akkoord te gaan met de wijziging van de grondexploitatie.
College	20 januari 2015	1341392	De raad te informeren over het voorontwerp voor de herinrichting van het plein en de openbare ruimte in Stadswerven Zuid.
Raad	21 april 2015	146232	Actualiseren bestemmingsplan De Stadswerven (voorontwerp).
College	8 maart 2016		Vaststellen geactualiseerd bestemmingsplan Stadswerven
Raad	10 mei 2016		Vastgesteld geactualiseerd bestemmingsplan.

3.3. Wat willen we bereiken?

(Projectdoelstellingen en kritische succesfactoren)

	<u>Aantrekkelijkheid Binnenstad</u>
Wat:	Het project maakt de binnenstad aantrekkelijker (cultuur, voorzieningen, openbare ruimte).
Doelstelling:	Herontwikkeling van het binnenstedelijk gebied De Stadswerven tot een multifunctioneel gebied met een stedelijk karakter, in verbinding met de historische binnenstad. De verbinding met de binnenstad zal worden vormgegeven door de realisatie van een voet-fietsgangersbrug naar de Riedijkshaven, direct ontsloten op het Noorderhoofd (de kop van de Riedijkshaven) en daarmee via de brug over de Riedijkshaven op de binnenstad.
	<u>Economie</u>
Wat:	Het project versterkt de economie (verbreding en accent op maritiem cluster) of draagt bij aan werkgelegenheid (vooral toerisme en de zorg bieden kansen) of kennisinfrastructuur.
Doelstelling:	Realiseren van: <ul style="list-style-type: none"> - woningbouw als aanvulling op de bestaande woningbouw in de Drechtsteden (duurdere waterlocatie nabij de binnenstad). - recreatieve en werkvoorzieningen in het zuidelijk deel en het herinrichten van het Energieplein(plein is gerealiseerd) en de kade aan het Wantij en de openbare ruimte - recreatieve en commerciële voorzieningen in het noordelijk deel.
	<u>Differentiatie woonmilieus</u>
Wat:	Het project zorgt voor gedifferentieerde en aantrekkelijke woonmilieus (duur, stedelijk).
Doelstelling:	Waterrijke woonmilieus nabij de binnenstad; doelgroep midden en hoog. Gericht op creativiteit van toekomstige bewoners door ruimte voor zelfbouw (p.o. kavels in totaal 80).
	<u>Groen/blauwe ruimte</u>
Wat:	Het project versterkt de groene en blauwe ruimte (landschappen en water).
Doelstelling:	Het project voegt een interessant binnenstedelijk watergelegen woongebied toe aan de Drechtsteden.
	<u>Maatschappelijke voorzieningen</u>
Wat:	Het project zorgt voor voorzieningen die een duidelijke leemte invullen in de stad, met name op het gebied van maatschappelijke voorzieningen.
Doelstelling:	In recreatieve zin versterkt het gebied de stad op essentiële punten (Energieplein, Energiehuis, bioscoop, horeca).

3.4. Hoe willen we dat bereiken?

(Projectresultaat op basis van projectplan)

Het ontwerp Masterplan Stadswerven, vastgesteld in de raad op 12 mei 2009, omvat de ontwikkeling van woningen, kantoren, horeca, onderwijs, winkelvoorzieningen en parkeerfaciliteiten.

<u>KPI's/Projectresultaten</u>	Oorspronkelijke Programmering	Huidige Programmering	Gerealiseerd	Status
Aantal woningen	1.200	873	59	
Appartementen		477	0	
EGW		357	47	
Vrije kavels		34	12	
Waterwoningen	0	5	0	
Afzet woningen per jaar	60	75	0	
Kantoren programma	18.000 m ²	0	0	
Voorzieningen	16.300 m ²	5.400	2.400	
Commercieel		3.000	0	
Bioscoop		2.400	2.400	
Parkeren		2.100	2.100	
Toename werkgelegenheid (arbeidsp				
	Op schema			
	Mogelijk vertraging			
	Vertraagd t.o.v. vorige planning			

Opmerkingen: Bovenstaande aantallen zijn gebaseerd op de vigerende (ontwikkel) plannen. Aangezien een deel van de programmering in de vigerende grondexploitatie, a.g.v. conjuncturele c.q. markttechnische veranderingen, niet meer als realistisch wordt gezien is het bestemmingsplan geactualiseerd en inmiddels vastgesteld door de raad. Het bestemmingsplan is inmiddels onherroepelijk. In dit kader zullen de fasering, civieltechnische kosten, grondopbrengsten, etc. wijzigen. De voornaamste mutaties in de herziening zijn:

- In deelgebied A zullen 600m² minder commerciële voorzieningen worden gerealiseerd. Daarentegen zullen 12 meergezinswoningen worden toegevoegd. Voornoemde mutaties zijn gestoeld op het nieuwe bestemmingsplan en het teken- en reken-traject tussen de gemeente en OCW inzake deelgebied A. Het traject daarvan is nog niet afgerond. Tussen de gemeente en OCW vinden gesprekken plaats om hier in het dure en stedelijk segment te bouwen en kwalitatief hoogwaardig te bouwen. Naventant zal de infrastructuur ook aan die kwaliteit moeten voldoen.
- Conform het aangepaste bestemmingsplan zullen de voorzieningen in deelgebied D, zijnde 3.000m², worden geschrapt. Ter vervanging van dit programma zullen 24 appartementen worden toegevoegd.
- De thans geprogrammeerde 54 eengezinswoningen in deelgebied G zullen bij voldoende interesse worden vervangen door mogelijk 4 à 8 (vrije) kavels. Het huidige programma wordt niet meer reëel geacht. Bij onvoldoende interesse kunnen, gelet op de markante ligging van de landtong, ook weer andere invulmogelijkheden van het gebied worden overwogen.
- Aangezien een versnelling van de herontwikkeling wordt verwacht wordt de fasering van het project gewijzigd. M.n. de realisatie van de deelgebieden D en G wordt in de herziening naar voren gehaald.
- Ten behoeve van de voorbereiding en uitvoering van de brug is in de grex een post opgenomen ten bedrage van € 0,8 mln.
- IBD heeft de civieltechnische raming van de deelgebieden A, B, C, G en J op basis van de nieuwe (inrichtings)plannen geactualiseerd. Deze zijn nu in de exploitatie verwerkt.

Toelichting op vorenstaande tabel

De woningbouw in Stadswerven Noord heeft een moeilijke start gehad als gevolg van de economische crisis. In samenwerking met de Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW) zijn momenteel goede verkoopresultaten geboekt met nieuwbouw van woningen door OCW en met de uitgifte van vrije kavels (in de rij) en waterwoningen door de gemeente in B-Zuid en met een doorstart naar B-Noord. In dat gedeelte loopt de verkoop minder vlot als voor Zuid. De po kavels aan de Merwedezijde zijn uitgegeven en aan de oostzijde en het middengebied zijn nog enkele kavels in de verkoop. In Stadswerven Noord is de parkeergarage gerealiseerd en is de bioscoop Kinopolis februari 2016 in gebruik genomen. Gelijkertijd is het Energieplein aangelegd en heeft de opening daarvan op 18 juni 2016 plaatsgevonden. De kade wordt in het voorjaar/zomer 2017 aangelegd. Aanvankelijk zou de kade in fasen worden aangelegd maar om prijstechnische redenen is gekozen voor het in één keer aanleggen van de gehele kade (trappartijen).

3.5. Wat hebben we gedaan?

Door de gemeente

	<2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Uitgaven
								Gerealiseerd
1. Initiatief								€
2. Ontwerp								€
3. Voorbereiding								€
4. Uitvoering								€

Door derden

	<2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Uitgaven
								Gerealiseerd
1. Initiatief								€
2. Ontwerp								€
3. Voorbereiding								€
4. Uitvoering								€

	Totaal Reservering	Totaal Uitgaven
	105.299.221	58.945.815
	Nog beschikbaar	46.353.416

3.7. Financiën

Samenvatting grondexploitatie 1-1-2016

(Bedragen zijn nominaal, excl. indexering en rente en x 1 mln.)

De grex Stadswerven sloot per 1-1-2015 op € 41,5 mln. nadelig. Het saldo van de herziene grex bedraagt op contante waarde per 1-1-2016 € 47,75 mln. nadelig.

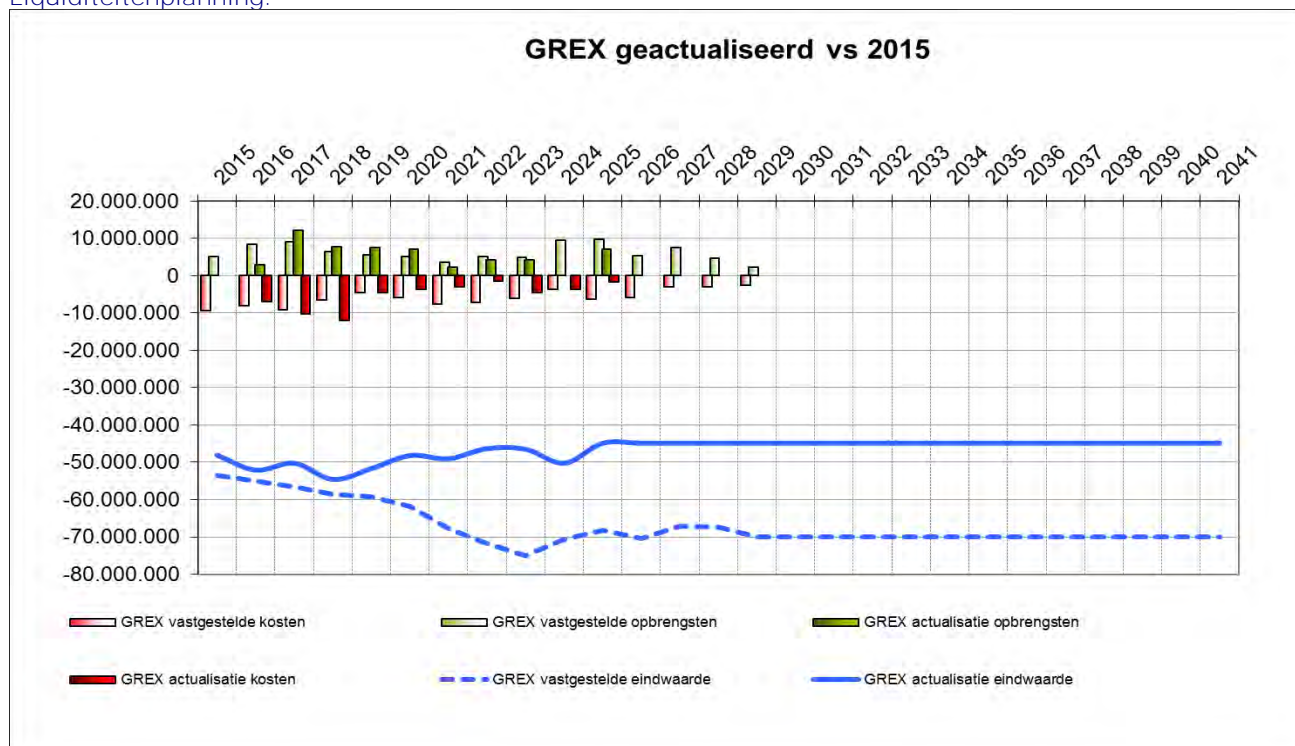
Kosten	Gerealiseerde kosten	€	58,95
	Nog te realiseren kosten	€	46,35
	Totale kosten	€	105,30
Opbrengsten	Gerealiseerde opbrengsten	€	6,74
	Nog te realiseren opbrengsten	€	51,37
	Totale opbrengsten	€	58,11
Saldo	Boekwaarde per 1-1-2016	€	52,21
	Rente-effect	€	21,91
	Eindwaarde per 31-12- 2025	€	67,36
	Netto contante waarde per 1-1-2016	€	47,75
Voorzieningen	Getroffen voorziening per 1-1-2016	€	47,75

Daarnaast zijn vanwege nieuwe BBV-regelgeving de rentepercentages aangepast en zijn de opbrengsten en kosten die niet toerekenbaar zijn aan het project uit de grex geschrapt. Dit is slechts administratief omdat dit elders in de gemeentelijke begroting terug komt. Voor nadere detaillering verwijzen wij naar de geheime bijlage die bij het raadsvoorstel, aangaande de aanstaande herziening, zal worden gevoegd. Deze mutaties leiden administratief tot een aanpassing van het saldo met € 10,9 mln. op contante waarde. Deze verbetering wordt bovenal veroorzaakt door:

- Aanpassing rentepercentages : € 3.897.833,- +/+
- Aanpassing toerekening kosten en opbrengsten Wervenpark : € 1.548.942,- +/+
- Aanpassing toerekening kosten en opbrengsten Biesboschhal : € 1.755.941,- +/+
- Aanpassing toerekening kosten en opbrengsten brug : € 3.683.539,- +/+

Prognose 2015 Begroting 2016	Prognose 2016 (geactualiseerd)	Mutatie
€ 41.529.205	€ 47.753.162	€ -6.223.957

Liquiditeitenplanning:

In 2015 hebben drie beleidsmatige wijzigingen plaatsgevonden die zijn verwerkt in de grondexploitaties:

- De gehanteerde interne rekenrente is vanaf 2016 met 0,5 procentpunt verlaagd naar 3,5%. Voornoemde verlaging leidt tot een verbetering van het saldo van de grondexploitatie met € 0,2 miljoen.
- De halfjaarlijkse rentetoe rekening is vervangen door een jaarlijkse rentetoe rekening. Deze werkwijze is in overeenstemming met de administratie binnen de gemeente Dordrecht. Hierdoor verslechtert het saldo van de grondexploitatie met kleine € 100.000.
- De afdracht aan het fonds BOVO is komen te vervallen. Daarentegen is een bijdrage vanuit het fonds aan het project verlaagd. Dit leidt tot een verslechtering van het resultaat met € 0,35 miljoen.

Naast de beleidsmatige wijzigingen hebben bovenal de navolgende mutaties de grex beïnvloed:

- Kostenindexering.
- Aanpassing parameters.
- Indexatie grondopbrengsten woningbouw geen saneringskosten voor het Wervenpark en Wervenpark-West.
- Het schrappen van de verwachte UFM-subsidie.
- Daling grondopbrengsten deelgebied H door aangepast plan ontwikkelaar.
- Verhoging van de plankosten..
- Hogere kosten voor de inrichting Energiehuisplein.
- Rentetoe rekening over de boekwaarde per 1-1-2015

Per saldo leiden de bovenstaande mutaties tot een verslechtering van de grondexploitatie met € 1.6 miljoen. Deze wijzigingen zijn verwerkt in de prognose 2016.

Zoals eerder gememoreerd is de grex herzien. Deze wordt in november 2016 ter vaststelling aangeboden aan de raad. Echter daar de uitgangspunten in de vigerende grex op bepaalde onderdelen niet meer reëel zijn of niet meer kloppen is afgesproken dat de nog vast te stellen herziene grex vanaf heden leidend is. Bovendien is het saldo van de herziene grex verwerkt in de jaarrekening. Het saldo van de grex is t.o.v. de prognose 2015 € 6,2 mln. verslechterd. Deze verslechtering wordt voor € 4,6 mln. veroorzaakt als gevolg van actualisatie van grondopbrengsten van de deelgebieden.

3.8. Risico's

Het saldo van de grondexploitatie is de financiële vertaling van de uitgangspunten die vastgesteld zijn, tegelijkertijd met het openen van de grondexploitatie. Het verwezenlijken van deze uitgangspunten gaat gepaard met financiële risico's. Het financieel management omtrent de grondexploitatie impliceert naast het sturen op het financieel resultaat daarom ook het sturen op risico's.

De risicoberekening is geactualiseerd op basis van de laatste stand van zaken. Het risicoprofiel van Stadswerven bedraagt per 1-1-2016 € 6,4 mln. De vier grootste risico's van het project Stadswerven zijn:

Risico 1 Daling grondopbrengsten deelgebied A, C, D, E en F.

Maatregel: Door de plannen waar nodig te optimaliseren wordt er naar gestreefd tenminste de geraamde opbrengsten te genereren.

Risico 2 hogere kosten Prins Clausbrug

Maatregel: Het ontwerpteam onderzoekt welke bezuinigingen kunnen worden aangedragen om de kosten binnen het beschikbaar gestelde budget te houden. Hierbij spelen zaken als de levensduur van de brug en het comfort dat geboden wordt. In het ontwerp komen de funderingskosten hoger uit, vanwege de grillige grondgesteldheid die tijdens de periode van de prijsvraag niet bekend was.

Risico 3 Hogere plankosten

Maatregel: Plannen zo snel mogelijk uitzoeken ter voorkoming van de extra kosten.

Risico 4 Daling grondopbrengsten B-noord

Maatregel: De appartementen in deelgebied B Noord zullen in het dure segment op de markt worden gezet. Hierdoor zullen de grondopbrengsten toenemen. Hierbij is het van groot belang dat met de ontwikkelaar(s) strak en zakelijk wordt onderhandeld om tot marktconforme grondprijzen te komen.

Naast de negatieve risico's is ook een positief risico opgenomen. De kistdamconstructie die is voorzien in de noordelijke insteekhaven kan mogelijk achterwege worden gelaten. Dit wordt thans onderzocht.

3.9. Ontwikkelingen in het project (Problemen en aandachtspunten)

- Woningbouw Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW)*
Met OCW zijn afspraken gemaakt over het vervolg van de woningbouw in Vlek B-noord en B Zuid. In beide gedeelten geeft de gemeente woningen uit voor particulier opdrachtgeverschap. OCW bouwt woningen in het middel dure en- dure segment, waaronder een drietal appartementengebouwen. Looye bouwt eveneens een appartementengebouw. Hierbij is de afspraak gemaakt dat OCW in plangebied A met uitzondering van de punt van de Punt de woningbouw voor haar rekening neemt. Het aantal woningen dat de gemeente in heel Stadswerven in particulier opdrachtgeverschap gaat uitgeven bedraagt 80. Hierover is met OCW overeenstemming bereikt. Door middel van een allonge 2 moet dat nog worden bekrachtigd. Overwogen wordt de overeenkomst tussen de gemeente Dordrecht en OCW te herzien, hiervoor lopen onderhandelingen tussen de gemeente en OCW over het bouwprogramma en de segmentering.
- Woningbouw Leyten/ Uitbreiden hotelfaciliteiten Villa Augustus*
Het oorspronkelijk door Leyten gemaakte plan (Wonen aan het Wantij) bleek niet afzetbaar in de markt. Leyten ontwikkelt in overleg met de gemeente nieuwe minder stedelijke plannen passend bij de omliggende bebouwing en omgeving. Het plan wordt door de ontwikkelaar in nauw overleg met de gemeente verder uitgewerkt. Hierbij gaat het om de bouw van circa 10 appartementen en 20 grondgebonden woningen. De aantallen kunnen nog marginaal stijgen. Villa Augustus heeft aangegeven dat de bezettingsgraad van haar hotel 70% op jaarbasis gemiddeld is. Om die reden is de gemeente verzocht mee te werken aan de aanleg van een kade waar een boot kan worden afgemeerd met hotelkamers.
- In juni 2016 is het Energieplein opgeleverd.* Het plein voorziet in speelvoorzieningen voor de jeugd en wordt incidenteel benut voor kleinschalige evenementen. Kort daarvoor is de bioscoop Kinopolis opgeleverd. Aansluitend is gestart met het ontwerpen van trappartijen aan het Wantij en vindt de uitvoering daarvan plaats in 2017.
- Aanpassing plannen Vlek E (Papendrechtsestraat en omgeving) en Wervenpark*
De raad heeft ingestemd met een aanpassing van het stedenbouwkundig plan en de grondexploitatie voor deelgebied E en het Wervenpark. Hier is een kleinschaliger opzet van de bouw, de opname van woonwagenaanplaatsen en kluswoningen, en een vervroeging van de aanleg van het park, voor een belangrijk deel ontworpen door Ecoshape/Building with nature. In het Wervenpark is tevens de historische haven/hijskraan die voorheen in Noordoevers, gemeente Hendrik Ido Ambacht stond, geplaatst. Het Wervenpark is in het najaar van 2015 op maaiveldniveau aangelegd. De inrichting van het gebied vindt plaats in het voorjaar van 2017. De woonwagenaanplaatsen worden medio 2017 aangelegd en ingericht, dat is een jaar later als gepland. De reden daarvan is een deel van de grond nog gesaneerd moet worden. Afgezien wordt van het op de markt brengen van kluswoningen. Gezien de ligging en kosten die gemaakt moeten worden, waaronder de kosten van een nieuwe fundering is dat niet verantwoord.
- Historische schepen en jachten e.d. in de zuidelijke insteekhaven*

In december 2014 is door de Stichting Dordtse Wateren een haalbaarheidsstudie ingediend voor de realisatie van een haven met varend erfgoed in de Zuidelijke insteekhaven van Stadswerven. In de haalbaarheidsstudie wordt uitgegaan van volledige uitvoering door de Stichting Dordtse Wateren met een permanent gebruik. Gezien de interesse door diverse partijen, de investering die door de gemeente zelf dient te worden gedaan en het belang van een goede invulling voor de ontwikkeling voor de rest van Stadswerven wordt onderzocht of de gemeente in de uitvoering zelf een rol kan nemen. Hiervoor heeft de gemeente in overleg met OCW een extern adviesbureau, Op Koers, ingeschakeld. Dit bureau heeft de opdracht gekregen in overleg met betrokken partijen de ontwikkelings- en inrichtingsmogelijkheden te onderzoeken en de gemeente en OCW daarin te adviseren. In juni 2016 heeft Op Koers een tussentijds advies uitgebracht. Op onderdelen van samenwerking en financiële haalbaarheid moet dat plan verder worden uitgewerkt en kan op basis daarvan besluitvorming plaatsvinden.

6. *Accountant*

Bij de laatste controle is gebleken dat de accountant, Deloitte, van mening is dat de grondexploitatie van het project Stadswerven een schattingsonzekerheid bevat die niet in de grondexploitatie of in het risicoprofiel van Stadswerven is opgenomen. Om die reden is op verzoek van de raad aan Pas B.V. opdracht verstrekt voor een second opinion. Uit de second opinion is gebleken dat Pas B.V. zich grotendeels kan vinden in de risicoanalyse van de gemeente. Wel is een aantal aandachtspunten aangedragen waarop de risicoanalyse aangescherpt dient te worden. Bij de herziening van de grondexploitatie wordt daar aandacht aan besteed.

3.10. Communicatie

De raad is door middel van raadsinformatiebrieven geïnformeerd over de volgende onderwerpen:

- 16 december 2014, zaaknummer 1393546: de prijsvraag voor het maken van een fietsgangersbrug vanaf deelgebied Stadswerven (Punt van de Punt) naar de Riedijkshaven.
- 20 januari 2015, zaaknummer 1341392: het voorlopig ontwerp voor de herinrichting van het stedelijk plein en de openbare ruimte en de planning van uitvoering.
- In juni 2015 heeft een presentatie plaatsgevonden van plannen voor de bouw van een Delta Experience Centre in Stadswerven. De studies die tot nu toe zijn uitgevoerd geven nog niet aan dat dit op Stadswerven gerealiseerd gaat worden. Naast de gemeentelijke website (www.dordrecht.nl/Stadswerven) heeft de Ontwikkelingscombinatie De Werven BV (OCW) de website Stadswerven.nl van de gemeente te leen, ten behoeve van zijn verkoopactiviteiten. De OCW benut deze breed, door ook de gemeentelijke informatie daarin op te nemen. Bij de start van woningbouwplannen worden kopers uitgenodigd voor een officiële handeling. De interesse daarvoor is groot.

Ook voor de start bouw van po kavels worden officiële startmomenten georganiseerd. Hetzelfde geldt voor de opening van het Energieplein en de plaatsing van de havenkraan. De interesse en betrokkenheid neemt steeds meer toe.

Eind 2015 heeft wederom een evaluatie van de beheergroep Stadswerven Zuid plaatsgevonden. Geconstateerd wordt dat het aantal meldingen (hinder) afneemt. Vanwege de opening van Kinapolis, de oplevering van het Energieplein en gebruikswijzigingen van het Energiehuis is het van belang de activiteiten te stroomlijnen en het overleg met omwonenden te continueren. Verwacht wordt dat de beheergroep haar werkzaamheden eind dit jaar kan stoppen. Voor een meer pragmatische werkwijze is besloten een onderscheid te maken tussen overleg met omwonenden en professionals. Door beide partijen is daarmee akkoord gegaan. Beide groepen komen incidenteel bijeen en alleen op momenten dat dat echt zinvol is. Problemen die zich voorheen voordeden zijn na oplevering van Kinapolis en het Energieplein nagenoeg tot nul gereduceerd. Voor de geluidsisolatie van de woningen Noordendijk hebben 14 van de 30 bewoners subsidie aangevraagd. De werkzaamheden worden onder begeleiding van de Omgevingsdienst in oktober 2016 uitgevoerd.

4. Leerpark

Datum rapportage	September 2016
Datum vorige rapportage	Maart 2016

4.1. Organisatie

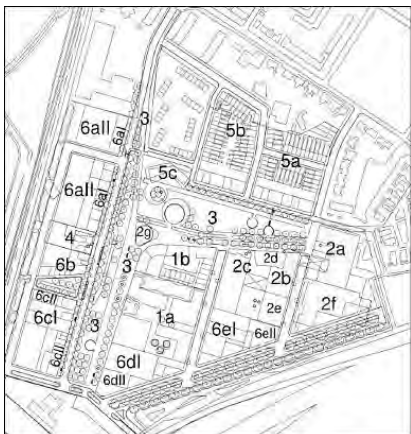
4.1.1. Interne betrokkenen

Functie	Naam
Portefeuillehouder	P.J. Heijkoop
Collegiale afstemming B&W	J. Mos (deel grondexploitatie)
Ambtelijk opdrachtgever	R.C.A. Meester

4.2. Het project

4.2.1. Scope

Het Masterplan Leerpark omvat de ontwikkeling van woningen, scholen, kantoren, horeca, winkelvoorzieningen en parkeerfaciliteiten. Daarnaast willen we versterking van het onderwijs, met name op het gebied van techniek, duurzaamheid en maritiem. Om de sociale samenhang in het gebied te vergroten willen we programmatisch de verantwoordelijkheid van het gebied overdragen aan de gebruikers.

4.2.2. Voornaamste kaders en uitgangspunten

4.2.2.1. Contractuele kaders

Grondposities

Gemeente en Stichting Regionaal Opleidingencentrum Zuid-Holland Zuid Da Vinci College (DVC) hebben alle binnen het ontwikkelgebied gelegen nog uit te geven gronden in eigendom. Alleen Perceel 6C is geheel in eigendom van de gemeente. De gemeente en DVC vormen samen een coöperatie. De Coöperatie Ontwikkeling

Leerpark U.A. is opdrachtgever voor het realiseren van het totale Leerpark gebied (inclusief onderwijsleerbedrijven, woningen en openbare ruimte). Perceel 6C (linksonder op de tekening, zie hieronder) valt binnen het projectgebied maar buiten de Bieding. Hier heeft Heijmans dus geen ontwikkelrecht/plicht op. Het staat de gemeente vrij om hierover te contracteren. DVC heeft hier evenmin rechten, eventuele opbrengsten zijn dus direct voor de gemeente.

Overeenkomst(en) met Heijmans

2003: Aanbestedingsleidraad

2003/2004: Bieding Heijmans

2004: Gunningbesluit

2004: Integrale samenwerkingsovereenkomst (SOK)

2004: Coördinatieovereenkomst

2004: Samenwerkingsovereenkomsten op perceelniveau voor de percelen 1 t/m 6.

2005: Ontwikkelingsbesluit

2005: Realiseringsovereenkomst op perceelniveau voor de percelen 1, 2 (exclusief 2F) en 3.

2014: Vaststellingsovereenkomst betreffende de percelen 2F, 5A, 5B, 5C, 6A, 6B en 6DII.

Looptijd overeenkomst:

Datum inwerkingtreding SOK: bij ondertekening, na Gunningsbesluit

Einde na beëindiging Realiseringsfase of artikel 11

Start Realisatiefase: het Ontwikkelingsbesluit is genomen en de Realisatie- en Gronduitgifteovereenkomsten zijn ondertekend.

Samenwerkingsfase: de fase die een aanvang neemt met het Gunningbesluit in combinatie met het ondertekenen van deze overeenkomst en eindigt met het Ontwikkelingsbesluit in combinatie met het ondertekenen van Partijen van Realisatie- en Gronduitgifteovereenkomsten.

Samenwerking op hoofdlijnen/wederzijdse verplichtingen

Coöperatie Leerpark U.A.

Het redigeren van de definitieve Realisatieovereenkomst, de Gronduitgifteovereenkomsten, het voeren en notuleren van al het benodigde overleg met de Marktpartij, tijdige besluitvorming over/goedkeuring van de verschillende onderdelen van het Ontwikkelingsplan, het ter goedkeuring voorleggen aan haar leden van het Ontwikkelingsplan ten behoeve van het Ontwikkelingsbesluit.

Heijmans N.V.

Het met name verrichten van activiteiten die resulteren in het opstellen van het VO, het DO, Bestek en tekeningen of een beeldkwaliteitplan, werkzaamheden in de samenwerkingsfase voor eigen rekening. Al die werkzaamheden die voor de ontwikkeling en realisatie van het Leerpark dienen te worden verricht en die niet expliciet door de Coöperatie dienen te worden verricht. De grond bedoeld voor de bouw van woningen, bedrijven en kantoren afnemen tegen de in de vaststellingsovereenkomst overeengekomen vergoeding.

Partijen gezamenlijk

Gerechtigd tot het doen van voorstellen tot aanpassing.

Aanvulling of wijziging overeenkomst enkel na schriftelijke goedkeuring van beide partijen.

Algemene kenmerken

Langlopende overeenkomst, met wederzijdse verplichtingen, zonder einddatum. Verplichte grondafname Heijmans met afgesproken afnamedata. De grondposities van de gemeente en Da Vinci geven naast indexatie met de CPI-index ook een rentelast de interne rekenrente. Om dit risico af te dekken hebben onderhandelingen plaatsgevonden tussen de coöperatie en Heijmans. De uitkomst van deze onderhandelingen is inmiddels door het coöperatiebestuur geaccordeerd en vastgesteld door college en raad. De belangrijkste herziene afspraken betreffen de vertraagde, maar nu wel verplichte afname van de grond (doorlopend tot 2023). Perceel 6C valt buiten de bieding met Heijmans. De gemeente is intern in overleg, hoe de ontwikkeling van deze kavel het beste kan worden aangepakt. De gemeente Dordrecht is verantwoordelijk voor de grondexploitatie (GREX).

4.2.2.2. *Betrokken private partijen*

- Da Vinci, partner in de Coöperatie Leerpark.
- Heijmans N.V., ontwikkelaar.
- West 8, stedenbouwkundig bureau.
- Studio Leon Thier, architecten.

4.2.2.3. *Bestemmingsplan, stedenbouwkundig plan et cetera.*

Soort plan	Datum
Bestemmingsplan	Gewijzigd bestemmingsplan november 2014 definitief

4.2.2.4. Voorgaande besluitvorming

Orgaan	Datum	Dossier-nummer	Besluit
Raad	07-12-1999	-	Vaststellen intentieverklaring project leerpark en beschikbaar stellen krediet voor extern organisatieadvies
Raad	<2000	-	Bijdrage Onderwijs (MO)
Raad	12-12-2000 en 8-11-2005	-	Vaststellen Masterplan Leerpark. Toekenning bijdragen uit Mandenmaken (besluit Drechtsteden 10-2007)
Raad	8-4-2003	-	Bouw school Wartburg
Raad	5-4-2004	-	Bouw scholen Bogerman, A.Schweitzer en Wartburg
Raad	6-12-2005	-	Bouw School Insula college
Raad	14-05-2014	-	Bouw Stedelijk Dalton Lyceum en Samenwerkingsgebouw
Raad	2007-2009	-	Diverse besluiten rond voorzieningen w.o. WKO en beveiliging
Raad	05-02-2008	118383	Proces/Parkmanagement en veiligheid Leerpark
Raad	11-11-2008	118162	Bouw sportgebouw Leerpark; Kunstbudget Leerpark; Ruimte vrijval BTW t.b.v. de Duurzaamheidsfabriek (DZHF); bijdrage grondbedrijf
Raad	30-06-2009	184563	Uitvoeringskrediet Brandweer Leerpark + ontsluiting via N3; Programma ontwikkel- en organisatiekosten Leerpark 2009; Verkoop Warmte- Koudeopslag
Raad	19-01-2010	294890	Visie- en Businessplan Duurzaamheidsfabriek
Raad	09-2010	447909	Besluit kenniscentrum Veiligheid
Raad	25-05-2012	494026	Raadsinformatiebrief Duurzaamheidsfabriek
Raad	18-09-2012	904420	Kredietvoorstellen Leerpark
Raad	09-2013	KN 2013	Kadernota - Sociale Agenda Leerpark 2013 + index Leonardo Plaza
Raad	09-2013	KN 2014	Kadernota - Programma- en organisatiekosten 2013 - 2014
Raad	27-05-2014	KN 2015	Kaderbrief - Programma- en organisatiekosten 2015 - 2018
Raad	25-11-2014	1380956	Vaststellingsovereenkomst Heijmans en herziening grondexploitatie

4.3. Wat willen we bereiken?

	<u>Aantrekkelijkheid Dordrecht</u>
Wat:	Het project maakt de stad aantrekkelijker (mengvorm van onderwijs met bedrijfsleven, voorzieningen, openbare ruimte).
Doelstelling:	Afbouwen woningen, bedrijven en restant voorzieningen
	<u>Economie</u>
Wat:	Het project versterkt de economie (verbreding en accent op maritiem cluster) en draagt bij aan werkgelegenheid en kennisinfrastructuur.
Doelstelling:	Een optimaal functionerende kennisinfrastructuur ontwikkelen en in stand houden. De ontwikkeling van een dergelijke infrastructuur verloopt ongelijkmatig en langs uiteenlopende lijnen. De deelnemende partijen moeten elkaar versterken in innovatieve uitdagingen. Daarnaast zal accent gelegd blijven op de duurzame ontwikkeling van het Leerpark en de Duurzaamheidsfabriek (DZF).
	<u>Differentiatie woonmilieus</u>
Wat:	Het project zorgt voor gedifferentieerde en aantrekkelijke woonmilieus (duur, stedelijk).
Doelstelling:	Vanaf oktober 2014 wordt de bouw weer opgepakt en wordt het Leerpark verder afgebouwd in een langzamer tempo (tot 2023) dan oorspronkelijk was afgesproken.
	<u>Groen / blauwe ruimte</u>
Wat:	Het project versterkt de groene en blauwe ruimte (landschappen en water).
Doelstelling:	Op een klein deel na, is dit reeds gerealiseerd. Het Leerpark heeft het water van West naar Oost verbonden.
	<u>Maatschappelijke voorzieningen</u>
Wat:	Het project zorgt voor voorzieningen die een duidelijke leemte invullen in de stad, met name op het gebied van maatschappelijke voorzieningen.
Doelstelling:	Verwevenheid van wonen, werken, leren en recreëren. Verwevenheid van duurzame elementen in de ruimste zin van het woord, door de hele wijk.

4.4. Hoe willen we dat bereiken?

(Projectresultaat op basis van projectplan)

Het Masterplan Leerpark omvat de ontwikkeling van woningen, kantoren, horeca, onderwijs, winkels, groen en parkeerfaciliteiten.

<u>KPI's / Projectresultaten</u>	Oorspronkelijke Programmering	Gerealiseerd	Nog te realiseren	Status
Aantal woningen appartementen	359	124	235	
Aantal woningen EGW	72	0	72	
Vrije kavels	-	-	-	
Kantoren BVO m2	6.891	0	8.708	
Kantoren in bedrijfshallen BVO m2	3.632	1.815		
Bedrijfshallen BVO m2	10.399	0	10.399	
Commercieel BVO m2	1.857	0	1.857	
Onderwijsleerbedrijven m2	9.361	5.753	3.608	
Overige voorzieningen m2	4.189	4.189	0	
	<i>Op schema (conform het nieuwe contract)</i>			
	<i>Mogelijk vertraging</i>			
	<i>Vertraagd t.o.v. vorige planning</i>			

Toelichting op bovenstaande tabel

In 2014 zijn met Heijmans nieuwe afspraken gemaakt over de grondafname in het gebied, hierdoor zal het project doorlopen tot 2023. Eind 2014 is de bouw gestart van de Plus Supermarkt met appartementen aan de Maria Montessorilaan. Op grond van de afspraken die gemaakt zijn met Heijmans in 2014, is de status weer op groen gezet. Heijmans heeft een aantal malen uitstel gevraagd op de afname van de woningbouwpercelen. Dit zou mogelijk kunnen leiden tot vertraging van de realisatie. In oktober gaan de woningen voor perceel 5a in zijn geheel in de verkoop. Daarmee wordt dan een inhaalslag gemaakt op de afname van de afgesproken percelen. Vandaar dat de status "op schema" wordt gehandhaafd.

Om beschadiging van de openbare ruimte te voorkomen, zijn een aantal aanpassingen gedaan, waardoor het niet meer mogelijk is om met de auto langs de pollers en met de fiets over het gras te rijden. Tevens is er logica aangebracht in de verkeersdeelneming aan de Maria Montessorilaan. Hiervoor zijn 2 verkeersbesluiten genomen.

Programmatisch wordt nu ingezet op het inpassen van de Leerparkpromenade in het reguliere wijkbeleid.

4.5. Wat hebben we gedaan?

Wanneer	Actie/Mijlpaal
2007	Oplevering Insula College
2007	Oplevering Da Vinci College
07 2008	Oplevering Samenwerkingsgebouw (Praktijkgebouw)
12 2008	Oplevering Warmte Koude Opslag
12 2008	Ontwikkeling van Onderwijs Leerbedrijven
12 2008	Realisatie ICT voorzieningen
01 2009	Samenwerking vmbo's en MBO
02 2009	Start programma Leonardo Experience
07 2009	Oplevering Sportgebouw
07 2011	Oplevering 2 ^e uitrukpost Brandweer 6E
07 2012	Verplaatsing DLTC
11 2012	Oplevering kantoor Veiligheidsregio en ambulancepost
11 2012	Oplevering 124 woningen, bedrijfsruimten, parkeren 180 pp.
12 2012	Oplevering 36 woningen met plint leerbedrijven tussen dalton en Insula
03 2013	Ingebruikname Duurzaamheidsfabriek
12 2014	Nieuwe vaststellingsovereenkomst Heijmans met herziene grondexploitatie
02 2015	Transport percelen 5A fase 1 en 6A I aan Heijmans
04 2015	Besluit vestigen van een recht van overpad tussen de supermarkt en de Bogermanschool

06 2015	Transport percelen 5A fase 2 en 6A II fase 1 aan Heijmans
10 2015	Uitstel is gevraagd en verleend op de afname van Perceel 3 in 5A

Op perceel 5AI stond een kastanjeboom, welke op verzoek van de bewoners langer was blijven staan. De boom is uiteindelijk gekapt na het doorlopen van een bezwaarprocedure tegen een nieuwe kapvergunning.

De bouw van de Plus Supermarkt is gestart.

4.6. Wat gaan we nog doen?

Activiteit door gemeente	Fase	2016				2017				2018				2019-2023			
Sloop	Uitvoering																
Bouwrijpmaken	Uitvoering																
Woonrijp maken	Uitvoering																
Beheer	Uitvoering																
Gronduitgifte	Uitvoering																
Programma	Uitvoering																
		<i>Op schema</i>															
		<i>Mogelijk vertraging</i>															
		<i>Vertraagd t.o.v. vorige planning</i>															

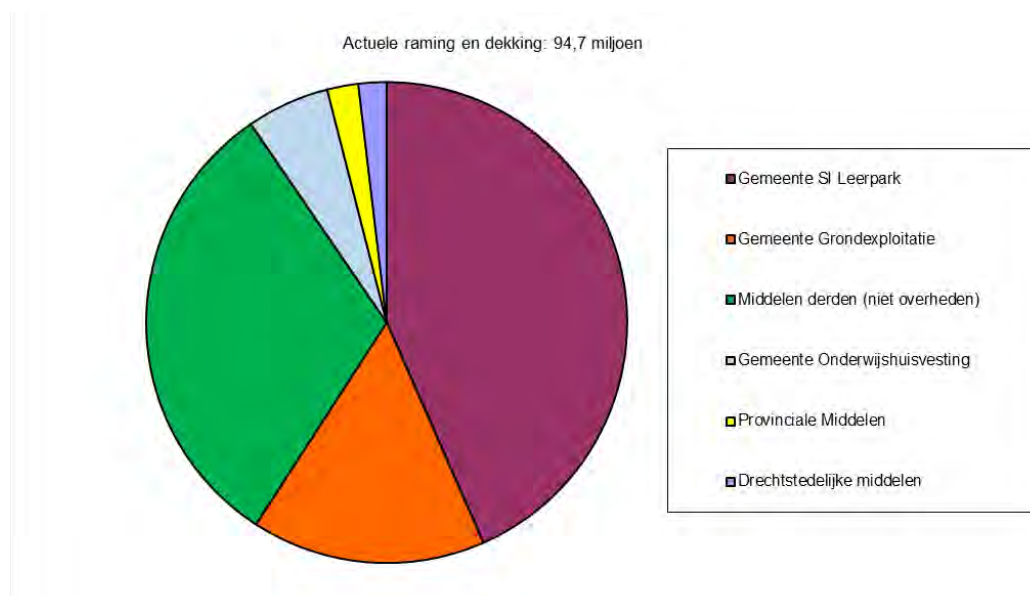
Activiteit door derden (Heijmans)	Fase	2016				2017				2018				2019-2023			
Bouw woningen en bedrijven	Uitvoering																

Toelichting op bovenstaande tabel

De sloop van de Valkhorst op perceel 5B is vertraagd omdat er bij het aanvragen van de sloopvergunning vanuit de Flora- en Faunawet geconstateerd is dat er een grote kolonie vleermuizen huist in het gebouw. Hiervoor zijn extra maatregelen genomen, waaronder de bouw van een vleermuistoren. Het RVO heeft echter nog steeds geen ontheffing afgegeven. Hierdoor lopen de andere activiteiten, bouwrijp en woonrijp maken eveneens vertraging op. De vertraging is echter nog niet kritisch ten opzichte van het bouwverloop van Heijmans.

4.7. Financiën

De financieringsstructuur van het project Leerpark is opgebouwd uit een grondexploitatie (GREX), een begroting voor de bouw van scholen, leerpark voorzieningen en organisatiekosten ten bate van de Coöperatie Leerpark. De totale omvang van het project is circa € 94,7 miljoen. Hieronder is de totale reservering schematisch weergegeven.

Toelichting Algemeen

De MO-bijdrage onderwijs voor bouw van scholen, de Drechtstedelijke middelen uit Manden Maken en de Provinciale subsidies uit het verleden zijn reeds afgesloten en afgewikkeld. Nog lopend voor het project Leerpark zijn de Grondexploitatie en een aantal kredieten binnen de SI-post Leerpark t.b.v. voorzieningen en organisatiekosten van de Coöperatie Leerpark.

Samenvatting Grondexploitatie Leerpark

De investeringen c.q. uitgaven grondexploitatie zijn volgens de meest recente prognose geraamd op € 44,5 miljoen en worden voor € 29,6 miljoen gedekt door verkoopopbrengst gronden voor woningen, kantoren en bedrijven. Het saldo op basis van contante waarde van de geactualiseerde grondexploitatie bedraagt € 14,5 miljoen (negatief). Hiervoor is een verliesvoorziening gevormd.

Kosten	Gerealiseerde kosten	32.408.425
	Nog te realiseren kosten	12.127.298
	<i>Totale kosten</i>	44.535.723
Opbrengsten	Gerealiseerde opbrengsten	10.644.253
	Nog te realiseren opbrengsten	18.991.240
	<i>Totale opbrengsten</i>	29.635.493
Saldo	Boekwaarde	21.764.172
	Rente toerekening	1.645.434
	Eindwaarde	-16.616.146
	Netto Contante Waarde	-14.465.355
Voorziening	voorziening per 1-1-2016	-14.465.355

Netto Contante Waarde grondexploitatie

Prognose 2015 (jaarrekening)	Prognose 2016	verschil
€ 15,1 mln (nadelig)	€ 14,5 (nadelig)	€ 0,6 mln

In vergelijking met de prognose bij de jaarrekening 2015 is het resultaat met € 0,6 miljoen verbeterd tot € 14,44 mln. Deze verbetering wordt veroorzaakt door aanpassing rentesystematiek conform nieuwe BBV-regelgeving.

Samenvatting programma Leerpark (SI -middelen)

De gemeentelijke investeringen in het Leerpark worden voor het hoofddeel gefinancierd vanuit de Strategische Investeringen Leerpark € 41,1 miljoen (was € 41,7 miljoen, een deel van de middelen voor de Leonardo Plaza is teruggevloeid naar de vrije ruimte SI). Hieronder zijn de kredieten weergegeven met realisatie.

omschrijving	reservering	krediet	realisatie juni 2016	restant reservering	restant krediet
Reservering SI SV01 Leerpark	41.118.568	41.118.568	40.214.260	0	904.309

Hieronder is de financiële voortgang weergegeven n.a.v. besluit 777979 d.d. 18-9-2012.

Bouw scholen	Omschrijving	Krediet	Uitputting juni 2016	Restant krediet
18-9-2012	Ruimte vrijval BTW sportgebouw tbv DZHF	1.200.000	1.181.761	18.239
18-9-2012	Sloop - gebied 5	465.000	0	465.000
18-9-2012	Kunstabudget scholen - inrichting mediacentrum	133.424	127.300	6.124
Totaal bouw scholen		1.798.424	1.309.061	489.363

Voor zieningen	Omschrijving	Krediet	Uitputting dec 2015	Restant krediet
18-9-2012 / kadernota 2013 / nov-2014	Leonardo Plaza bouwkosten	100.179	0	100.179
18-9-2012	Design academy	25.000	25.000	0
18-9-2012	Urgenda	11.200	11.200	0
18-9-2012	Filmopnamen	10.000	8.403	1.597
18-9-2012	Reservering VIV	150.000	75.000	75.000
18-9-2012	Maritieme Campus / Techniekdoc	25.000	16.796	8.204
18-9-2012	Sublean	50.000	40.000	10.000
18-9-2012	Sociaal Duurzaam Programma Leerpark	30.000	30.320	-320
18-9-2012	Beveiliging Leerpark	24.700	27.695	-2.995
Kadernota 2013	Sociale Agenda 2013	260.000	171.718	88.282
Kadernota 2014	Sociale Agenda 2014	135.000	0	135.000
Totaal Leerpark Voorzieningen		821.079	406.132	414.947

Organisatie kosten	Omschrijving	Krediet	Uitputting dec 2015	Restant krediet
18-9-2012	Programma- en organisatiekosten 2012	120.000	116.858	3.142
Kadernota 2013	Programma- en organisatiekosten 2013	195.000	216.259	-21.259
Kadernota 2013	Programma- en organisatiekosten 2014	195.000	176.883	18.117
Totaal Leerpark Organisatiekosten		510.000	510.000	0

Totaal		3.129.503	2.225.193	904.309
--------	--	-----------	-----------	---------

Toelichting:

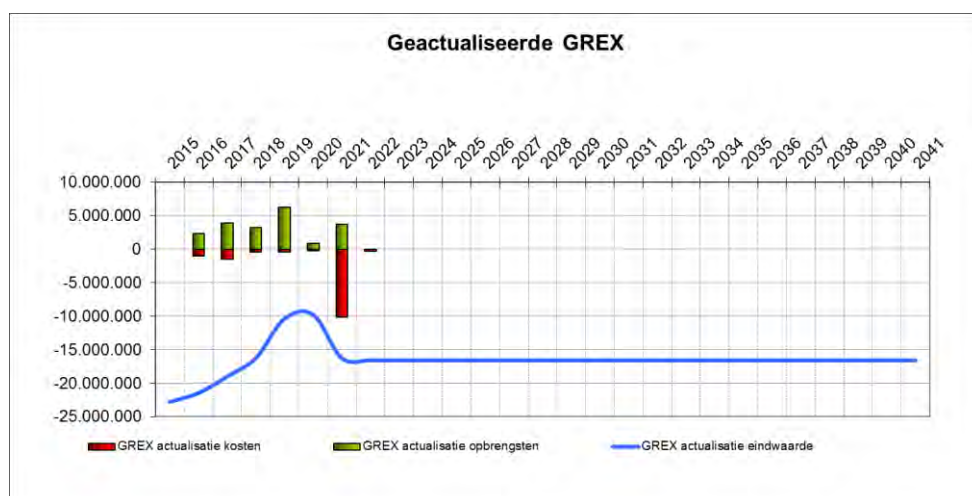
In de realisatiecijfers voor de Duurzaamheidsfabriek (DZHF) is € 300.000 aan bezuiniging begrepen, waartoe in 2013 is besloten. De gereserveerde middelen zijn volledig besteed en het aanloopverlies uit 2015 is verwerkt. Door herallocatie van budgetten binnen SI-Leerpark zijn middelen voor de exploitatie DZHF tot en met 2017 beschikbaar gekomen. Voorjaar 2017 (Kadernota 2018) wordt een nieuwe afweging gemaakt.

Het plan voor de resterende budgetten binnen de Leerpark Voorzieningen is in 2015 aangescherpt en in uitvoering genomen. In samenwerking met bewoners, bedrijven en andere betrokkenen zijn ideeën geïnventariseerd en is een plan van aanpak geschreven. Voor realisatie van bewegwijzering is € 50.000 uitgetrokken. In 2016 is met de uitvoering van het plan van aanpak begonnen. In het najaar zullen activiteiten worden opgepakt om de levendigheid van het gebied te verhogen. Zo worden de muzikale studenten uitgedaagd op te treden in de week voor de herfstvakantie en wordt begin oktober een festiviteit georganiseerd voor de bewoners.

De organisatiekosten zijn de kosten van Dordrecht in relatie tot de verbonden partij Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A. Met ingang van 2015 worden de organisatiekosten niet meer vanuit SI gefinancierd, maar vanuit de exploitatie.

Liquiditeitenplanning

Hieronder is de liquiditeitenplanning van de grondexploitatie weergegeven.

4.8. Risico's

Risicogebeurtenis	Maatregelen
Vertraging grondopbrengsten als gevolg van uitstel afname Heijmans	Om te voorkomen dat Heijmans verlaat of niet afneemt is het noodzakelijk, bij elke transactie, ruim van te voren met Heijmans hierover in gesprek te gaan conform het afnameschema. De vaststellingsovereenkomst voorziet in een vastgesteld afname-schema, en een renteclausule bij verlate (of vervroegde) afname, waarmee het renteverlies is afgedekt.
Opbrengst van ontwikkeling op perceel 6C valt tegen.	De (potentiële) grondopbrengsten dienen door de taxateurs minimaal een keer per jaar opnieuw te worden gewaardeerd. Zodoende kan snel op marktveranderingen worden geanticipeerd en kunnen risico's worden beperkt.
Hogere plankosten agv langere looptijd project	Door een strakke aansturing van het project zal de kans op vertraging worden gereduceerd. Bovendien is het van essentieel belang dat deze kosten regelmatig, bijvoorbeeld met de jaarlijkse prognose, opnieuw worden bepaald. Daarnaast dient de (beheer)administratie in orde te zijn.
Kosten tijdelijk beheer project worden afgewenteld naar worden.	Ook in dit geval kan door een strakke aansturing van het project de kans op vertraging worden gereduceerd. Daarnaast dienen de beheerkosten goed te worden geadmistreerd, de budgetten regelmatig te worden geactualiseerd en indien nodig aangepast.
Meerjarig exploitatietekort Duurzaamheidsfabriek overschrijdt restant garantstelling	Een tweede doorlichting van de exploitatie van de Duurzaamheidsfabriek, waarbij een vergelijk wordt gemaakt met voorzieningen elders en nieuwe exploitatiemodellen worden verkend, moet leiden tot een sluitende exploitatie op termijn.

4.9. Actuele ontwikkelingen in het project

Er is wederom een kleine vertraging opgetreden in de afname van de gronden. Op verzoek van Heijmans is opnieuw uitstel verleend conform het contract. Dit heeft te maken met een heroverweging over het soort woningen dat gebouwd kan worden in de percelen 5A, 5B en 5C. Per 1 oktober zal het eerste perceel, na uitstel, moeten worden afgenomen.

Binnen het programma Leerpark wordt een betere bewegwijzering opgestart, niet alleen naar de verschillende gebouwen, maar ook gericht op het plaatsvinden van activiteiten. Deze zal in de loop van 2016 worden gerealiseerd.

Op dit moment worden stappen ondernomen om de uitvoering van Parkmanagement over te dragen aan het onderwijs. Hiervoor zal een vereniging worden opgericht.

4.10. Communicatie

Om de actualiteit binnen het project zoveel mogelijk op de website vertaald te zien, is besloten de verslagen van de verschillende overleggen te delen met de communicatieadviseur die verantwoordelijk is voor het bijhouden van de website. Voor publicatie worden berichten uitgewisseld tussen de gemeente, het DVC en Heijmans.

5. Dordt West

Datum rapportage	September 2016
Datum vorige rapportage	Maart 2016

5.1. Organisatie

5.1.1. Interne betrokkenen

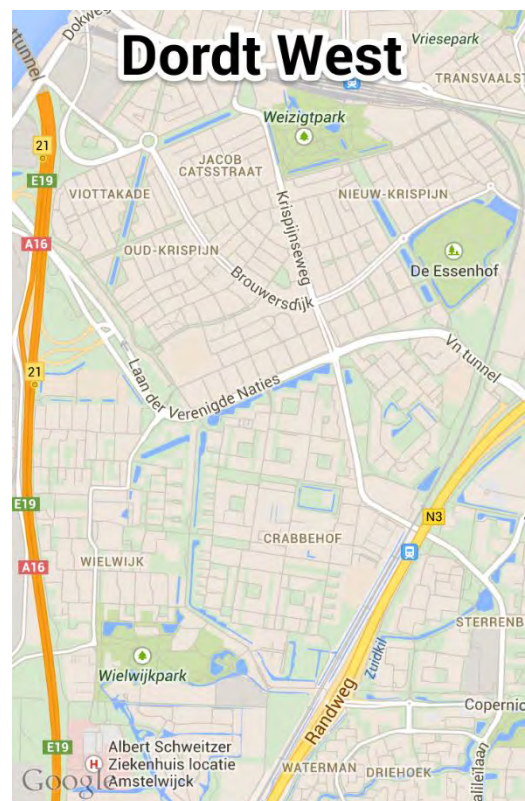
Functie	Naam
Portefeuillehouder	mw. R.E.C. Reynvaan
Collegiale afstemming B&W	mw. C.M.L. Lambrechts (sociale teams) dhr. P.H. Sleeking (fysiek)
Ambtelijk opdrachtgever	dhr. M.M. van der Kraan

5.2. Het project

5.2.1. Scope

In Dordrecht West, bestaande uit de wijken Oud & Nieuw Krispijn, Wielwijk en Crabbehof, vindt een meerjarige sociale en fysieke herontwikkeling plaats. Samen met bewoners, betrokkenen, professionals, corporaties en de diverse afdelingen binnen de gemeente wordt gewerkt aan een vitaal Dordt West. Gezamenlijk brengen we Dordt West in Balans!

Werken in het stedelijk weefsel vergt tijd & flexibiliteit. De basis voor de herontwikkeling is immers al voor 2000 gelegd en het eindplaatje is volgens de laatste planning rond 2025 gereed. Kortom, een gedegen herontwikkeling duurt een generatie. Maar, zo hebben we reeds ervaren, in een tijdsbestek van één generatie veranderen ook de maatschappelijke en wettelijke kaders.

5.2.2. Voornaamste kaders en uitgangspunten

5.2.2.1. Contractuele kaders

Sociaal	Stimuleringsprogramma Dordrecht West in Balans (2013 – 2016)	
Fysiek	<i>Grondposities</i>	<i>Samenwerking</i>
Wielwijk	<ul style="list-style-type: none"> Het openbaar gebied en Wielwijkpark in eigendom bij gemeente. Overige gronden met opstallen veelal in eigendom bij Woonbron, incidenteel particulier bezit (Reeweg zuid). 	<ul style="list-style-type: none"> Bewoners, Woonbron en de gemeente hebben de "Visie Wielwijk sterk en weerbaar" van mei 2007 vastgesteld. Vaststelling en samenwerkingsovereenkomst tussen de gemeente en Woonbron getekend op 8 februari 2016.
Crabbehof	<ul style="list-style-type: none"> Het openbaar gebied in eigendom bij de gemeente. Overige gronden met opstallen in eigendom bij Woonbron en Trivire. 	<ul style="list-style-type: none"> Bewoners, Woonbron, Trivire en de gemeente hebben gezamenlijk in 2012 de toekomstvisie Crabbehof opgesteld.
Nieuw Krispijn	<ul style="list-style-type: none"> Het openbaar gebied in eigendom bij de gemeente. Overige gronden met opstallen in eigendom bij Woonbron en Trivire. 	<ul style="list-style-type: none"> Bewoners, Woonbron, Trivire en de gemeente hebben gezamenlijk de wijkvisie woontypologie Nieuw Krispijn opgesteld zoals vastgesteld in 2007.
Oud Krispijn	<ul style="list-style-type: none"> Het openbaar gebied in eigendom bij de gemeente. Overige gronden met opstallen in eigendom bij Trivire. 	<ul style="list-style-type: none"> De raamwerkovereenkomst Oud Krispijn Vernieuwt is per 31 december 2013 afgerond. De nog te ontwikkelen fysieke projecten die door de economische crisis zijn vertraagd, worden de komende jaren uitgevoerd in afstemming met het opnamevermogen van de markt.

5.2.2.2. Betrokken private partijen

De woningcorporaties Woonbron en Trivire zijn inhoudelijk en financieel partners in de herstructurering van Dordrecht West. De nieuwe Woningwet, welke ingegaan is op 1 juli 2015, heeft de betrokkenheid van de partners bij de herstructurering niet veranderd. De manier waarop we samenwerken is aangepast aan de huidige wet en regelgeving.

5.2.2.3. Bestemmingsplan, stedenbouwkundig plan et cetera.

- Bestemmingsplan Wielwijk, Crabbehof en Zuidhoven.
- Bestemmingsplan Krispijn.
- Stedenbouwkundig kader Parklint Wielwijk (15-12-2015).

5.2.2.4. Voorgaande besluitvorming

Orgaan	Datum	Zaaknummer	Besluit
Raad	2000	-	Raamwerk Oud Krispijn
Raad	30-1-2007	MO/2006/3209	Sociaal Programma Wielwijk 2007-2009
Raad	27-5-2008	118471	Sociaal Programma Nieuw Krispijn 2008 -2009
Raad	11-11-2008	118533	Sociaal Programma Crabbehof
Raad	26-06-2007	118153	Dordrecht West op Stoom 2
Raad	8-7-2008	136021	Dordrecht West op Stoom 3
Raad	26-01-2010	280734	Dordrecht West op Stoom 4
Raad	22-12-2011	738963	Herinrichting Nassauweg, Nieuw Krispijn
Raad	20-6-2012	800610	Wielwijk fysiek 1 ^e fase
Raad	11-12-2012	953349	Dordrecht West in Balans 2013-2016
Raad	14-10-2014	1339466	Bestemmingsplan Wielwijk, Crabbehof en Zuidhoven
Raad	28-10-2014	1354811	Bestemmingsplan Krispijn
Raad	9-12-2014	1389365	Krediet herinrichtingsplan Reddersbuurt Midden
Raad	15-12-2015	1580185	Herontwikkeling Wielwijk 2 ^e fase en beschikbaar stellen krediet

5.3. Wat willen we bereiken?

Sociaal-cultureel en sociaal-economische doelstelling
In Dordrecht West ontstaan verschillende wijken waarin de sociaal-culturele en sociaal-economische positie van diverse groepen meer in balans worden gebracht door in te zetten op de volgende thema's: <ul style="list-style-type: none"> • actieve participatie van wijkbewoners. • verbetering van de gezondheid van de mensen. • verhoging van het aantal mensen dat zelfredzaam is en een goede balans in draagkracht en draaglast. • het begeleiden naar (meer passend) werk, waardoor tevens de financiële huishoudboekjes beter op orde kunnen zijn. • het verhogen van zowel de objectieve veiligheid als het veiligheidsgevoel.
Fysiek-economische doelstelling
In Dordrecht West ontstaan verschillende wijken die fysiek en economisch goed in balans zijn en die van toegevoegde waarde zijn voor de stad, door: <ul style="list-style-type: none"> • het realiseren van een betere woningvoorraad door meer variatie in woningen. • het realiseren van een beter niveau van de openbare ruimte. • het zorgen voor een eigentijds voorzieningenniveau en economische ontwikkeling op diverse locaties.

5.4. Hoe willen we dat bereiken?

Sociaal (inclusief schoon, heel en veilig)

Verduurzamen van het gemeenschappelijk stimuleringsprogramma door gemeente en woningcorporaties, door datgene wat succesvol is op te nemen in het reguliere werk.

Fysiek

Wielwijk

Middels sloop en nieuwbouw van het corporatie bezit variatie in de woningvoorraad aanbrenge. Meest in het oog springend is de herontwikkeling van het Parklint. Het aanleggen van de Admiraal de Ruyterweg maakt een grondige kwaliteitsslag in de openbare ruimte mogelijk. Niet alleen wordt de groenstructuur van Wielwijk hiermee versterkt (park de wijk in), ook wordt er een nieuw woonmilieu toegevoegd, namelijk wonen in het park.

Crabbehof

De komende jaren zijn er drie speerpunten: de sloop/nieuwbouw opgave van Woonbron in Crabbehof-Noord (Colijnstraat en omgeving), de "light" aanpak van het Winkelcentrum en de gefaseerde herstructurering door Trivire van Crabbehof-Zuid.

Nieuw Krispijn

Meer differentiatie in woningaanbod door sloop van bestaande huur voorraad, en fysieke herinrichting van de openbare ruimte o.a. Nassauweg en omgeving.

Oud Krispijn

Het deelproject Oud Krispijn Vernieuwt is op 31 december 2013 afgesloten en het merendeel van de fysieke projecten is opgeleverd. Deelgebied 1 (Patersweg) en deelgebied 5, fase 2 (Zuiderpoort) worden de komende jaren afgerond.

5.5. Wat hebben we gedaan?

Sociaal	
Wanneer	Actie/Mijlpaal
<'08 - '12	Uitvoering Sociaal Programma Wielwijk
<'08 - '12	Uitvoering Sociaal Programma Nieuw Krispijn
<'08 - '12	Uitvoering Sociaal Programma Crabbehof
<'08 - '13	Uitvoering Raamovereenkomst Oud Krispijn
'13 tot heden	Dordrecht West in Balans 2013 - 2016

Fysiek		
Wijk	Wanneer	Actie/Mijlpaal
Wielwijk	05 2010	Uitvoering "de Compagnie" en het wijkcentrum Wielwijk
	05 2011	Wielwijk - Van den Kloosterstraat: oplevering 39 appartementen
	05 2011	Sportpark Wielwijk Noord
	08 2011	Opleveren definitief stedenbouwkundige plannen Reddersbuurt en Westervogel in Wielwijk
	12 2012	Wielwijk Naereboutstraat: start bouw 18 appartementen en 36 eengezinswoningen
	06 2013	Masterplan Wielwijk Park en Tromtuinen gereed
	04 2014	Plint Piet Heinflat Admiraalsplein gerenoveerd.
	06 2014	Herinrichting Admiraalsplein.
	09 2014	Bouwrijp maken Stormhoek 2 ^e fase.
	09 2014	Stedenbouwkundig raamwerk Tromtuinen, Wielwijkpark en volkstuintuinlocatie.
Crabbehoef	12 2015	Rioleringsherstel Reddersbuurt uitgevoerd.
	12 2015	Woonrijp maken Isaac Sweersstraat uitgevoerd.
	02 2016	Woonrijp maken Reddersbuurt midden afgerond
	03 2016	Woonbron: start uitverhuizen fase 1 M.H. Trompweg, sloop 1 ^e kw 2017.
	06 2016	Start voorbereiding aanbesteding voorbelasting Admiraal de Ruyterweg
	08 2016	Start voorbereiding bouwrijp maken woningbouw Wielwijkpark.
	10 2012	Oplevering eengezinswoningen Vorrinklaan
	07 2013	Oplevering appartementen Vorrinklaan
Nieuw Krispijn	06 2012	Oplevering Spoorpark (Jaap Burgerpark)
	04 2015	Start sloop huurwoningen Colijnstraat
	06 2015	Aanpassing chinees restaurant Winkelcentrum Crabbehoef
	10 2012	Oplevering Prinsemarij
	11 2012	Oplevering Nassau aan de Singel
	09 2014	Oplevering Montessori Kindcentrum
	09 2014	Oplevering fietsstraat Nassauweg
Oud Krispijn	09 2014	Sloop sociale huurwoningen Frisostraat
	04 2015	Oplevering bouw woningen Frisostraat
	08 2016	Oplevering openbare ruimte Frisostraat tezamen met rioolwerkzaamheden
	12 2007	Oud Krispijn: Multi Functionele Accommodatie de Koloriet gereed
	07 2008	Oud Krispijn Start herstructurering Krispijnse Driehoek
	03 2011	Oud Krispijn oplevering 11 koopwoningen Gouverneurstraat.
	06 2011	Oud Krispijn oplevering project Omslag, 55 huurwoningen
	09 2012	Oud Krispijn oplevering Goeverneurplein
	09 2012	Oud Krispijn start bouw vervangende nieuwbouw Dr. Schaepmanstraat
	03 2013	Aanpak particuliere voorraad Dichterskwartier
03 2013	Oud Krispijn start bouw deelgebied 5 (Zuiderpoort), 17 van de 64 koopwoningen	
12 2013	Afronden Raamovereenkomst Oud Krispijn Vernieuwt	
12 2015	Oplevering bouw deelgebied 11 (Brouwersdijk - Crispijn van Outgaerden)	

5.6. Wat gaan we nog doen?

Sociaal - door gemeente, Trivire en Woonbron

Activiteit	2016	2017	2018	2019	2020
Uitvoering Dordrecht West in Balans					
	<i>Op schema</i>				
	<i>Mogelijk vertraging</i>				
	<i>Vertraagd t.o.v. vorige planning</i>				
Beschikbaar budget (exploitatie)					€ 3.600.000
Saldo gedekt vanuit reserve Strategische investeringen					€ 3.600.000

Fysiek Wielwijk

Activiteit door gemeente	Fase	2016	2017	2018	2019	2020 >
Stormhoek 2 ^{de} fase bouw- en woonrijp maken (afh. van Woonbron)	Uitvoering					
Admiraalsplein Woonrijp maken (afh. van scholen)	Uitvoering					
Adm. de Ruyterweg bouwrijp maken (afh. van Woonbron)	Vorbereiding					
Aanleggen voorbelasting Adm. de Ruyterweg (afh. van Woonbron)	Uitvoering					
Aanleggen Adm. de Ruyterweg (afh. van Woonbron)	Vorbereiding en uitvoering					
Bouwrijp maken en inrichting Wielwijk Zuid	Vorbereiding					
Bouwrijp maken en inrichting Wielwijk Zuid	Uitvoering					
Bestemmingsplan wijziging Parklint, volkstuinten en D.van Nieuwenhuisweg	Vorbereiding					
Uitgifte kavels Wielwijk park	Vorbereiding					
	<i>Op schema</i>					
	<i>Mogelijk vertraging</i>					
	<i>Vertraagd t.o.v. vorige planning</i>					
Beschikbaar / benodigd budget – investeringen infrastructuur / openbare ruimte						€ 18.682.148
Beschikbaar / benodigd budget – investeringen grondexploitatie						7.222.793
Te realiseren opbrengsten (vnl. gronduitgifte en vervangingsbijdrage riolering)						14.285.790
Indexering kosten / indexering opbrengsten						366.398
Saldo gedekt vanuit reserve Strategische investeringen						11.985.549

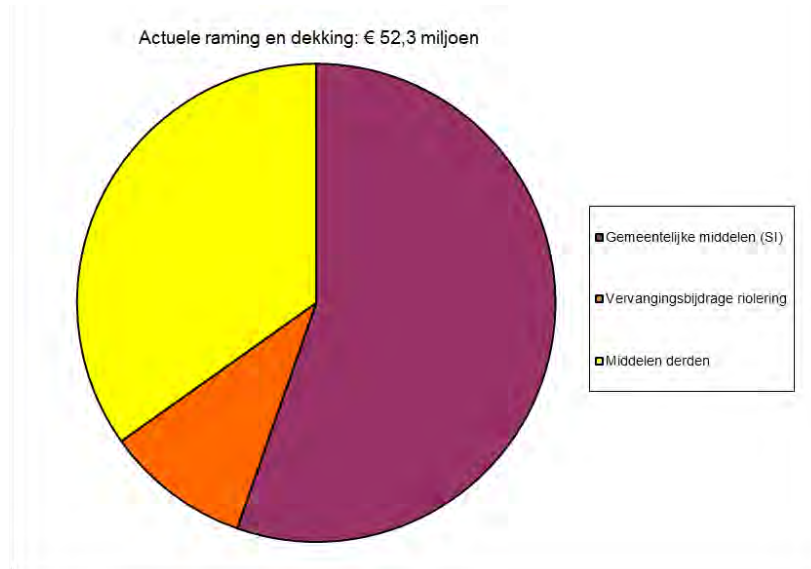
Activiteit door derden	Fase	2016	2017	2018	2019	2020 >
Woonbron – Stormhoek fase 2	Vorbereiding					
Woonbron – Tromptuinen	Sloop					

Fysiek Oud Krispijn Zuid

Activiteit door gemeente	Fase	2016	2017	2018	2019	2020 >
Gronduitgifte Zuiderpoort	Vorbereiding					
Bouwrijp maken Patersweg	Sloop					
Gronduitgifte Patersweg	Vorbereiding/ uitvoering					
Woonrijp maken Zuiderpoort	Uitvoering					

5.7. Financiën

De investeringen in Dordrecht West zijn gefinancierd uit Rijksmiddelen (Impulsregeling Stedelijke Vernieuwing (ISV), Gemeentelijke middelen (Strategische Investerings en Grondopbrengsten) en middelen van derden (bijdragen Woningcorporaties en samenwerkingspartners).

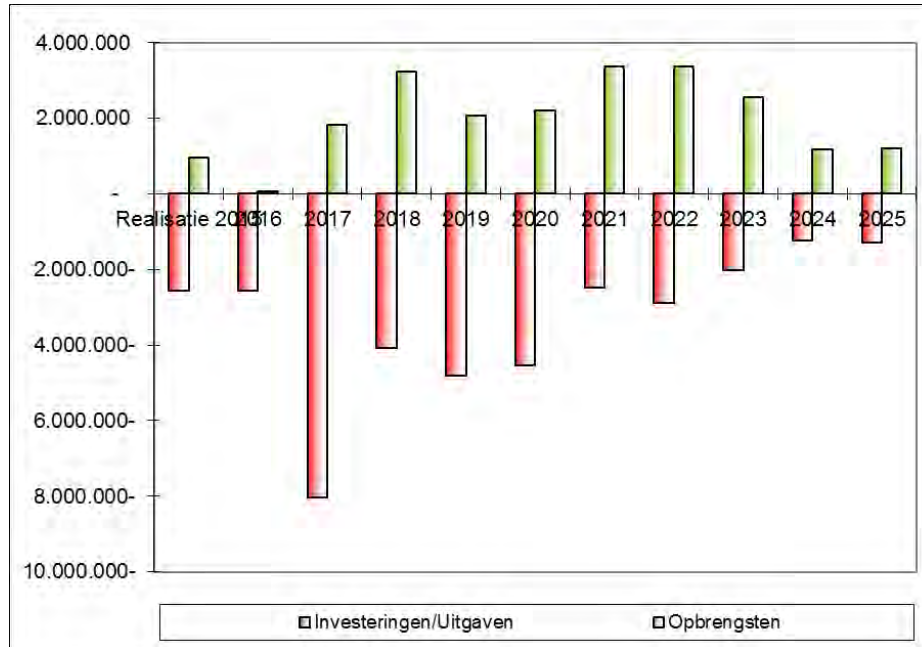
In onderstaande tabel zijn de nog lopende kredieten en bestedingen volgens geactualiseerde gemeentelijke projectadministratie en meest recente prognoses van de grondexploitaties opgenomen. De bestedingen welke rechtstreeks door woningcorporaties zijn gedaan, zijn niet in deze tabel opgenomen.

Datum Raadsbesluit	Omschrijving	Krediet	Realisatie t/m 1 juli 2016
<i>Afgeronde kredieten</i>			
	Totaal afgeronde deelprojecten	20.379.460	19.279.460
	<i>vrijval Screening SI Dordt West - kadernota 2016</i>	<i>-1.100.000</i>	<i>0</i>
		19.279.460	19.279.460
<i>Lopende kredieten</i>			
11-12-2012	<i>Dordrecht West in Balans (2013-2016)</i>	3.600.000	2.464.423
12-1-2010	<i>Oud Krispijn Zuid Grondexploitatie</i>	9.968.784	9.240.524
26-1-2010	<i>Oud Krispijn Infrastructuur, Brouwersdijk e.o.</i>	1.000.000	0
22-12-2011	<i>Nieuw Krispijn Infrastructuur, herinrichting Nassauweg</i>	1.700.000	953.671
26-1-2010	<i>Crabbehof Infrastructuur, Noord en Winkelcentrum</i>	700.000	19.960
15-12-2015	<i>Wielwijk Grondexploitatie en Infrastructuur</i>	11.985.549	3.183.838
	Restant krediet	28.954.333	15.862.416
	Saldo reserve 432 SI W20 Dordt West 1-7-2016		15.159.558
	<i>reservering einde project ⁽¹⁾</i>		<i>1.567.802</i>

⁽¹⁾ Saldo reserve SI Dordt West t.b.v. risico tegenvallende grondopbrengsten en hogere infrastructurele investeringen. Het restant SI kan nog niet vrijvallen, omdat winstneming in grondexploitaties pas is toegestaan op het moment dat resultaten zijn gerealiseerd zijn.

Liquiditeitenplanning:

Op basis van de beschikbaar gestelde kredieten voor Dordt West zijn in onderstaande grafiek per boekjaar de nog te verwachten investeringsuitgaven en nog te realiseren opbrengsten (voornamelijk grondtransacties) weergegeven. Tussen 2016 en met 2025 zal naar verwachting totaal nog circa € 33,9 miljoen worden geïnvesteerd, € 3,8 miljoen verrekend met rioolexploitatie en circa € 17,3 miljoen aan grondopbrengsten worden gerealiseerd. Het verschil tussen investeringen en opbrengsten wordt gedekt vanuit de reserve Strategische Investerings voor Dordt West.

5.8. Risico's

Risico's/Beheersmaatregelen/Bijsturing	
Fysiek	<p>Grondopbrengsten en infrastructuur Wielwijk Een deel van de gemeentelijke investeringen wordt gedekt uit opbrengsten van gronduitgifte voor woningbouw. De omvang en het tempo van realisering van deze grondopbrengsten kunnen afwijken van de prognose. Dit is het risico op tegenvallende dekkingsinkomsten voor de nog te maken investeringen aan de openbare ruimte.</p> <p>De gemeente investeert daarnaast in de aanleg van nieuwe infrastructuur. De kosten hiervan zijn begroot op basis van civieltechnische ramingen. Als gevolg van planuitwerking, prijsontwikkeling en aanbesteding kan de hoogte van deze kosten in de praktijk afwijken.</p> <p><i>Beheersmaatregel</i> Voor de gronduitgifte voor woningbouw wordt extra ingezet op promotie van wonen aan het Wielwijkpark. Met de inzet van particulier opdrachtgeverschap willen we optimale flexibiliteit behouden om plannen af te stemmen op de actuele marktvraag. Indien inkomsten uit gronduitgifte tegenvallen, kunnen investeringen aan openbare ruimte beperkt worden. Voor de beheersing van investeringskosten aan infrastructuur verrichten we aanvullende civieltechnische en verkeerskundige onderzoeken waarop het ontwerp zal worden afgestemd.</p>
Fysiek	<p>Grondopbrengsten en infrastructuur Oud Krispijn De gemeentelijke investeringen in de openbare ruimte en de infrastructuur worden gedekt uit opbrengsten van gronduitgifte voor woningbouw. Trivire claimt niet aan de gemaakte grondprijz-afpraak te kunnen voldoen, omdat zij alleen DAEB activiteiten ontwikkelen. Wanneer we de markt op gaan, bestaat er een risico op tegenvallende dekkingsinkomsten voor de nog te maken investeringen.</p> <p><i>Beheersmaatregel</i> Voor de gronduitgifte voor woningbouw wordt extra ingezet op bekendheid bij mogelijke ontwikkelaars door Oud Krispijn te promoten bij contacten uit de Provada en door een aanvullende informatie bijeenkomst te organiseren.</p>

5.9. Actuele ontwikkelingen in het project

Sociaal

In 2015 is de eerste slag gemaakt van projectmatig stimuleren naar regulier verduurzamen. Hierbij zijn bewuste keuzes gemaakt, met een kritische en realistische blik zijn de werkzaamheden en werkwijzen uit het stimuleringsprogramma beoordeeld. Dat wat werkelijk bijdraagt aan de sociaal-economisch doelstelling van Dordrecht West is verduurzaamd in het reguliere, tijdelijke projecten zijn succesvol afgesloten, dan wel na een kritische evaluatie stopgezet. Zie uitgebreide beschrijving in raadsinformatiebrief [1360647](#).

De slag van projectmatig naar regulier werk verloopt soepel, echte gaten zijn er niet gevallen en daar waar onduidelijkheden leken te ontstaan, werden deze tijdens de reguliere overleggen of in een goed gesprek snel weggenomen. Eind 2016 wordt de raad middels een RIB geïnformeerd over de resultaten van vier jaar stimuleringsprogramma Dordt West in Balans.

Fysiek Wielwijk

Woonbron heeft haar ontwikkelportefeuille anders ingericht als gevolg van de verhuurdersheffing, het huurbeleid en positie van woningcorporaties. Focus in Wielwijk blijft de ontwikkeling van de Tromptuinen en het afmaken van de lopende projecten. Hiertoe zal Woonbron partijen zoeken welke de grondpositie van Woonbron overnemen. Ten bate van de ontwikkeling is gezamenlijk het Stedenbouwkundig kader Parklint Wielwijk de Samenwerkingsovereenkomst opgesteld welke in december 2015 zijn vastgesteld. Ondertekening van de SOK heeft op 8 februari 2016 plaatsgevonden.

Fysiek Oud Krispijn Zuid

Per 1 juli 2015 is de nieuwe Woningwet van kracht. Als gevolg hiervan heeft Trivire te kennen gegeven de herontwikkelingen van de deelgebieden Zuiderpoort en de Patersweg niet te kunnen volbrengen. Momenteel zijn de gemeente en Trivire in overleg hoe hiermee om te gaan en wordt geïnventariseerd hoe de posities in de markt te zetten.

Fysiek Crabbehof

Woonbron is begonnen de portieketagewoningen aan de Colijnstraat, in de komende 5 jaar fasegewijs, te slopen. Na de sloop krijgen de vrijgekomen gronden in de Colijnstraat in afwachting van de nieuwbouw een tijdelijke invulling.

In de afgelopen jaren is met de belanghebbenden in eerste instantie gewerkt aan plannen voor de herontwikkeling van het winkelcentrum volgens de ideeën uit de wijkvisie. In dit tijdsgewricht is dit echter niet haalbaar gebleken en is er vervolgens ingezet op een beperktere aanpak. Het winkelcentrum is door de eigenaar opnieuw geschilderd en van een nieuwe huisstijl voorzien. De aanpassingen aan het Chinees restaurant zijn uitgevoerd en er worden plannen ontwikkeld voor een verbetering van de openbare ruimte op en rond het winkelcentrum.

Fysiek Nieuw Krispijn

De herinrichting van de Nassauweg Oostzijde is, op de herinrichting van de locatie van de noodschool na, afgerond. Eind 2015, begin 2016 is in samenspraak met omwonenden en belanghebbenden een plan voor de herinrichting van deze locatie ontwikkeld. Eind 2016 zal dit plan worden uitgevoerd. De woningen aan de Frisostraat zijn in 2014 gesloopt. Op deze locatie is nieuwbouw van sociale huurwoningen in opdracht van Trivire gerealiseerd. In 2016 is gestart met de rioolvervangning in de Frisostraat en de herinrichting van de Frisostraat.

De verdere herstructurering van de wijk is gezien de economische omstandigheden op initiatief van de corporaties, in overleg met de gemeente, doorgeschoven naar 2020 en latere jaren.

5.10. Communicatie

Communicatie door corporaties en gemeente naar bewoners, professionals en overige geïnteresseerden vindt plaats via wijkwebsites, facebook pagina's, twitter accounts, nieuwsbrieven, informatie avonden, wijkkranten en Buurbook.

6. Belthurepark

Datum rapportage	September 2016
Datum vorige rapportage	Maart 2016

6.1. Organisatie

6.1.1. Interne betrokkenen

Functie	Naam
Portefeuillehouder	P.H. Sleeking
Collegiale afstemming B&W	J. Mos
Ambtelijk opdrachtgever	G.A. ten Dolle

6.2. Het project

6.2.1. Scope

Belthurepark is een woningbouwontwikkeling aan de zuidrand van Dordrecht. Globaal worden de projectgrenzen gevormd door de bebouwing aan de oostzijde van de Stevensweg, de Oudendijk, het Laantje van Middenhoeve, de Zeedijk en de Schenkeldijk. De Zuidendijk doorsnijdt het plangebied.

Het project behelst de realisatie van woningen in het dure segment. Het plangebied wordt ontsloten met een nieuw aan te leggen ontsluitingsweg.

6.2.2. Voornaamste kaders en uitgangspunten

6.2.2.1. Contractuele kaders

Grondposities

Gemeente heeft ongeveer 26 hectare van de benodigde gronden in bezit. De overige benodigde gronden zijn in eigendom van Bouwfonds en derden.

Overeenkomst(en)

- Intentieovereenkomst (IOK) 20 december 2002, inmiddels vervangen door,
- Samenwerkingsovereenkomst (SOK) 20 april 2005.
- Ontbinding van de SOK Besluit college d.d. 22/7/2014.
Besluit raad 25/11/2014 – wensen en bedenkingen.

6.2.2.2. Betrokken private partijen

- Was: Wilgendael B.V. (Wilgendael) en Bouwfonds Ontwikkeling BV.
- Nu: Diverse grondeigenaren, waaronder BPD Ontwikkeling.

6.2.2.3. Bestemmingsplan, stedenbouwkundig plan et cetera.

Soort plan	Datum
Bestemmingsplan Belthurepark	2 oktober 2007 (Onherroepelijk per 7-10-2009)

6.2.2.4. Voorgaande besluitvorming

Orgaan	Datum	Dossier-nummer	Besluit
	1998		Initiatief integrale planontwikkeling Dordtwijkzone Zuid: Intentieovereenkomst met ontwikkelaar afgesloten
Raad	Juli 2003		Ruimtelijk besluit raad met instemming programma
	April 2005		Samenwerkingsovereenkomst met ontwikkelaar ondertekend
Raad	December 2005		Voorontwerp Bestemmingsplan gereed
Raad	2 Oktober 2007	134892	Bestuurlijke behandeling inspraak/overleg ontwerp bestemmingsplan
Raad	Juni 2008		Goedkeuring bestemmingsplan (besluit GS)
Raad	25 november 2014	1324076	Raadsbesluit inzake wensen en bedenkingen ontbinding SOK en herziening grondexploitatie.

6.3. Wat willen we bereiken?

(Projectdoelstellingen en kritische succesfactoren)

	<u>Economie</u>
Wat:	Het project versterkt de economie en draagt bij aan werkgelegenheid en de kennisinfrastructuur.
Doelstelling:	Aantrekken hogere inkomsten
	<u>Differentiatie woonmilieus</u>
Wat:	Het project zorgt voor gedifferentieerde en aantrekkelijke woonmilieus
Doelstelling:	Programmatische invulling voor duur en dun wonen
	<u>Groen / blauwe ruimte</u>
Wat:	Het project versterkt de groene en blauwe ruimte.
Doelstelling:	Verbeteren van waterhuishouding in Dubbeldam
	<u>Maatschappelijke voorzieningen</u>
Wat:	Het project zorgt voor voorzieningen die een duidelijke leemte invullen in de stad, met name op het gebied van maatschappelijke voorzieningen.
Doelstelling:	Een betere recreatieve fietsverbinding en effectiever ruimte gebruik door de verenigingen

6.4. Hoe willen we dat bereiken?

(Projectresultaat op basis van projectplan)

Het bestemmingsplan Belthurepark voorziet in duur en dun wonen en een golfbaan.

<u>KPI's / Projectresultaten</u>	Oorspronkelijke Programmering	Huidige Programmering	Gerealiseerd	Status
Aantal woningen	Min. 220 – max. 290	Min. 220 - max. 290	-	
Afzet woningen per jaar	15	15	-	
Kantoren programma	nvt	nvt	nvt	
Voorzieningen	18 holes golfbaan	18 holes golfbaan	-	
Parkeren				
Toename werkgelegenheid (arbeidsplaatsen)				
	Op schema			
	Mogelijk vertraging			
	Vertraagd t.o.v. vorige planning			

6.5. Wat hebben we gedaan?

Eind 2014 is de Samenwerkingsovereenkomst (SOK) met Wilgendael BV ontbonden, aangezien de samenwerking tot onvoldoende resultaten heeft geleid en niet is aangetoond dat op korte termijn de plannen in Belthurepark conform de SOK gerealiseerd zouden worden. Bij ontbinding heeft de gemeente recht op vergoeding van de door haar gemaakte kosten, hiervoor was een garantieverklaring afgegeven. Op 24 december 2015 heeft de gemeente het bedrag van de bankgarantie ontvangen.

De tot nu gemaakte kosten zijn opgenomen in de grondexploitatie, en verwerkt in de prognose van het grondbedrijf. Voor de waardering van de grondexploitatie is het vigerende bestemmingsplan het uitgangspunt.

6.6. Wat gaan we nog doen?

Door de gemeente Dordrecht

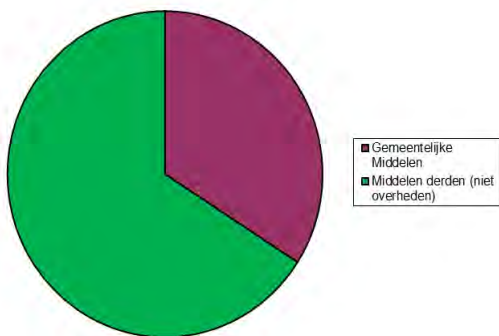
Onderstaande bedragen zijn nog te verwachten kosten.

Activiteit	Fase	2016												2017												2018												2019												2020												Benodigd	
																										Krediet																																					
Slopen		█																																																												€ 0,5 mln	
Saneren		█																																																												€ 0,2 mln	
Plankosten		█												█																																																€ 0,2 mln	
Beheer		█												█												█												█												█												€ 0,1 mln	
Berekende rente en kostenstijging																										€ 0,6 mln																																					
Totaal benodigd budget																										€ 1,6 mln																																					
Totaal beschikbaar budget																										€ 1,6 mln																																					

6.7. Financiën

Samenvatting grondexploitatie 1-7-2016
(Bedragen zijn nominaal, excl. Indexering en rente)

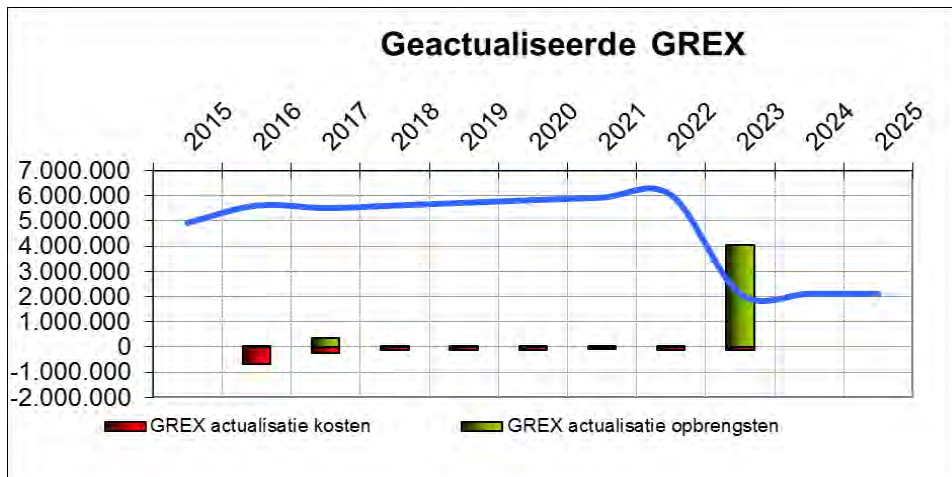
Actuele raming en dekking: € 8,0 miljoen

Kosten	Gerealiseerde kosten	€ 5,8 mln
	Nog te realiseren kosten	€ 1,6 mln
	<i>Totale kosten</i>	€ 7,4 mln
Opbrengsten	Gerealiseerde opbrengsten	€ 0,9 mln
	Nog te realiseren opbrengsten	€ 4,4 mln
	<i>Totale opbrengsten</i>	€ 5,3 mln
Saldo	Boekwaarde 1-7-2016	€ 4,9 mln
	Eindwaarde 31-12-2023	€ 2,1 mln
	Contante Waarde 1-7-2016	-/- € 1,8 mln
Voorziening	Voorziening per 1-7-2016	€ 1,8 mln

In vergelijking met de prognose bij de jaarrekening 2015 is het resultaat met € 0,6 miljoen verbeterd tot € 1,8 miljoen negatief. Deze verbetering wordt veroorzaakt door aanpassing rentesystematiek conform nieuwe BBV-regelgeving.

Liquiditeitenplanning:

6.8. Risico's

In deze fase is het wenselijk om de risico's niet openbaar te communiceren. De raad wordt via een geheime bijlage bij de besluitvorming en vaststelling van de grondexploitatie over de risico's geïnformeerd

6.9. Actuele ontwikkelingen in het project

Na de ontbinding van de SOK zijn in 2015 gesprekken met BPD (grootste grondbezitter) gevoerd over een nieuwe planinvulling. Tot op heden heeft dat niet geleid tot een nieuwe plan binnen de gestelde kaders.

Er dient helderheid te komen over het meest wenselijke woonmilieu op deze planlocatie in relatie tot de haalbaarheid ervan. In mei 2016 is de raad door middel van een raadsinformatiebrief geïnformeerd over de mogelijke keuzerichtingen aangaande de toekomst van Belthurepark.

Na de zomervakantie zal de raad gevraagd worden een besluit te nemen aangaande de toekomst van het project Belthurepark, ten einde een nieuwe gebiedsvisie en bestemmingsplan op te kunnen stellen.

6.10. Communicatie

Bij de integrale gebiedsvisie zal een communicatieplan worden opgesteld. Hierin zal helder worden op welke wijze grondeigenaren, belanghebbenden en bewoners betrokken zullen worden.

7. Nieuwe Dordtse Biesbosch

Natúúrlíjk geníeten
in de Nieuwe Dordtse
Biesbosch!

Datum rapportage	September 2016
Datum vorige rapportage	Maart 2016

7.1. Organisatie

Functie	Naam
Portefeuillehouder	P.J. Heijkoop
Collegiale afstemming B&W	n.v.t.
Ambtelijk opdrachtgever	G.A. ten Dolle

7.2. Het project

7.2.1 Scope

Realisatie van het Strategisch Groen Project (SGP) de Nieuwe Dordtse Biesbosch op het Eiland van Dordrecht. Het plan betreft het ontwikkelen en inrichten van 530 ha nieuw natuur- en recreatiegebied. Dit betekent een natuurverbinding van de Dordtse met de Sliedrechtse Biesbosch, waarbij de nadruk ligt op versterking van de natuur met mogelijkheden voor recreanten om hier de natuur te beleven.

Voor het blijvende landbouwgebied (circa 1.100 ha) wordt een ontsluitingsweg aangelegd.

7.2.2 Voornaamste kaders en uitgangspunten

7.2.2.1. Contractuele kaders

Wijzigingsovereenkomst (dossiernummer 969072)

Op 14 februari 2013 is de wijzigingsovereenkomst ondertekend tussen provincie Zuid-Holland, Waterschap Hollandse Delta en gemeente Dordrecht. Deze wijzigingsovereenkomst heeft betrekking op de "Samenwerkingsovereenkomst - Strategisch Groenproject de Nieuwe Dordtse Biesbosch" en de daarbij horende "Overeenkomst grondverwerving voor het Strategisch Groenproject Eiland van Dordrecht". In de wijzigingsovereenkomst zijn afspraken vastgelegd voor uitvoering van het project. De gemeente Dordrecht is verantwoordelijk voor de uitvoering van het project en is tevens budgethouder. De samenwerkingspartners dragen er zorg voor dat de bijdragen voor grondaankoop, inrichting en beheer tijdig worden over gemaakt naar de gemeente Dordrecht. Op grond van een memo d.d. april 2015 zijn een aantal aanpassingen op de wijzigingsovereenkomst overeengekomen tussen partijen.

Kader Richtlijn Water

Medio 2013 is gestart met het ontwerp en de voorbereiding van de Kader Richtlijn Water (KRW) maatregelen. Dit betreft de aanleg van natuurvriendelijke oevers (binnen het projectgebied en binnen de polder de Biesbosch), aanleg van zuiverende voorzieningen voor zowel het stedelijk als het landelijk gebied en de verbetering van de waterkwaliteit door het scheiden van waterstromen.

Voor de realisatie van KRW maatregelen en verkrijging van de synergie subsidie (€ 2,3 mln.) heeft de Provincie (brief van 16-1-2015, kenmerk PZH-2015-502416308) uitstel van de planning tot eind 2017 goedgekeurd.

Fietspad 220

In het verlengde van de goedkeuring op uitstel van de planning tot eind 2017 op de uitvoering van de KRW is de Provincie ook akkoord gegaan met uitstel van de planning van fietspad 220 tot eind 2017 (brief kenmerk PZH-2015-516593574).

7.2.2.2. *Betrokken (private) partijen*

Eigenaren van gronden, daarnaast geen private partijen.

7.2.2.3. *Bestemmingsplan, stedenbouwkundig plan et cetera.*

Soort plan	Datum
Reparatie bestemmingsplan	September 2014
Definitief Ontwerp Noorderdiepzone	November 2014
Definitief Ontwerp Dagrecreatieterrein	November 2015
Definitief Ontwerp Kop van 't Land	November 2015

Bestemmingsplan

De procedures rondom het bestemmingsplan (tot en met de bodemprocedure) zijn daarmee definitief afgerond.

7.2.2.4. *Voorgaande besluitvorming*

Orgaan	Datum	Zaak nummer	Besluit
Raad	11 2012	854935	Vaststellen bestemmingsplan gemeente
Raad	12 2012	969067	Beschikbaar stellen krediet voor uitvoering NDB
Raad	02 2013	969072	Ondertekening wijzigingsovereenkomst NDB tussen Provincie, Waterschap en gemeente
Raad	12 2013	1159058	PVE Noorderdiepzone en dagrecreatieterrein
Raad	12 2013	1086181	Beschikbaar stellen krediet voor uitvoering NDB
Raad v. State	03 2014	-	Uitspraak bestemmingsplan
Raad	06 2014	1263970	Verzoekbesluit tot onteigening
Raad	09 2014	1324100	Definitieve instemming met aanleg Landbouwweg, conform tracé zoals opgenomen in bestemmingsplan NDB, incl. oplossing voor aansluiting Rijksstraatweg.
Raad	09 2014	1323380	Vaststellen gewijzigd Bestemmingsplan (reparatiebesluit)
Raad	12 2014	1384862	Kredietverlening uitvoering NDZ en Elzen-noord en voorbereiding dagrecreatieterrein/Kop van 't Land
Raad	06 2015	1473357	Voorstel ontwikkeling Dagrecreatieterrein en onderzoek Viersprong; <ul style="list-style-type: none"> Dagrecreatieterrein te ontwikkelen en te beperken tot de minimale basisopgave, zijnde 4,7 ha water, fietspad 220 en een parkeerterrein van 50 plaatsen. Viersprong niet op te nemen in de scope van het project Nieuwe Dordtse Biesbosch, als separaat project een nader onderzoek uit te voeren naar de mogelijkheden van het verbeteren van de Viersprong als zwemlocatie.
Raad	12-2015	1608579	Raadsinformatie brief over stand van zaken voortgang en definitieve ontwerpen Dagrecreatieterrein, Kop van 't Land en Landbouwweg.
Raad	05 2016	1622376	Voorstel waarin besloten: <ul style="list-style-type: none"> de geactualiseerde Natuurexploitatie Nieuwe Dordtse Biesbosch 2016 vast te stellen; voor de uitvoering van de deelgebieden Dagrecreatieterrein en Kop van 't Land een krediet beschikbaar te stellen van € 2,1 miljoen ten laste van de reeds ontvangen bijdragen en subsidies van provincie Zuid-Holland en Waterschap Hollandse Delta.

7.3. Wat willen we bereiken?

	<u>Groen / blauwe ruimte</u>
Wat:	Het project versterkt de groene en blauwe ruimte (landschappen en water).
Doelstelling:	Verbeteren van de waterhuishouding op het Eiland van Dordrecht (inclusief verbetering van de drooglegging voor de landbouw) en het verbeteren van de waterkwaliteit.
	<u>Maatschappelijke voorzieningen</u>
Wat:	Het project zorgt voor voorzieningen die een duidelijke leemte invullen in de stad, met name op het gebied van maatschappelijke voorzieningen.
Doelstelling:	Ontwikkelen en inrichten van 530ha nieuw natuur- en recreatiegebied. Een goede en veilige ontsluiting voor het landbouwverkeer.

7.4. Hoe willen we dat bereiken?

<u>KPI's / Projectresultaten</u>	Oorspronkelijke Programmering	Huidige Programmering	Gerealiseerd	Status
Ontwikkeling ha natuur- en recreatiegebied	777 ha	530 ha	-	
Uitvoering Landbouwweg			-	
Verwerving gronden	307,223 ha	306,323 ha	269,90 ha	
 <i>Op schema</i>				
 <i>Mogelijk vertraging</i>				
 <i>Vertraagd t.o.v. vorige planning</i>				

Toelichting op bovenstaande tabel

De uitvoering van de watermaatregelen en natuur- en recreatieve voorzieningen zijn mede afhankelijk van het beschikken over de benodigde gronden. Veel percelen zijn inmiddels overgedragen. Voor ca. 20 ha loopt de overdrachtsprocedure nog en voor ca. 16 ha hebben we te maken met onteigening en verplaatsing. De onteigenings-procedure loopt. 30 augustus wordt het Koninklijk Besluit verwacht. Direct daarna wordt een laatste bod uitgebracht voor naar verwachting 1 of 2 percelen. Mocht dit bod niet geaccepteerd worden, dan worden medio oktober de aanmaningen verstuurd en is de planning verder afhankelijk van de rechtbank. Het streven is eind 2016/begin 2017 over de gronden te kunnen beschikken. De verplaatsing van één eigenaar/gebruiker vergt meer tijd en leidt mogelijk tot vertraging van dit deel in de Noorderdiepzone, hetgeen de komende tijd nog de nodige aandacht vraagt qua procedures en mogelijk verzoek tot uitstel bij de subsidiegevers. Op grond van de planning conform alle proceduretijden lijkt oplevering eind 2017 niet meer haalbaar. In overleg met de partners zal na de aanbesteding NDZ, als de planning van de aannemer beschikbaar is en de bestemmingsplanprocedure voor de verplaatsing is gestart, uitstel worden aangevraagd. Een andere aanleiding voor een mogelijke vertraging is het feit dat er tot nu toe tegen elke verleende omgevingsvergunning een voorlopige voorziening en bezwaar wordt ingediend. Dit heeft tot nu toe geleid tot vertraging van de uitvoering van het werk en kan aanleiding zijn voor verdere vertraging.

De start van de aanleg landbouwweg is door diverse oorzaken vertraagd, zowel aan de kant van de aannemer als aan de kant van de gemeente. Ten gevolge van uitvoeringsoverleg met de leidingbeheerders diende onder andere de constructie voor de aan te leggen noodbrug te worden aangepast. De aannemer heeft ondanks herhaaldelijk verzoek nog geen nieuwe planning overlegd.

7.5. Wat hebben we gedaan ?

<u>De volgende projectonderdelen zijn gerealiseerd</u>	
1.	331ha natuur Slidrechtse Biesbosch gereed
2.	Herinrichtingsplan Bos de Elzen gereed
3.	Oplevering inrichtingsplan Dordtwijkzone
4.	Opening Tongplaat, LC polder en Oplevering Zuidplaatje.
5.	Oplevering VO Noorderdiepzone
6.	Vaststelling programma van Eisen (Noorderdiepzone en dagrecreatieterrein)
7.	Vaststellen DO NDZ en Elzen Noord door Stuurgroep en Bestuurlijk Overleg
8.	Reparatiebesluit bestemmingsplan Nieuwe Dordtse Biesbosch
9.	Onteigeningsbesluit door Raad
10.	Raadsbesluit tracé en krediet aanleg landbouwweg

11.	Varianten dagrecreatieterrein ter informatie in Stuurgroep
12.	Uitstel einddatum tot 31-12-2017 KRW subsidie en meenemen verwervingskosten in subsidies.
13.	Een vastgestelde plan van aanpak aanbestedingen NDZ en Elzen-noord
14.	Vaststellen DO NDZ en Elzen-noord en kredietbesluit uitvoeringsfase in de raad
15.	Bodemonderzoeken eerste fase ten behoeve van onderhandeling grondwerk met van Oord
16.	Overige onderzoeken opgestart, te weten hoogtemetingen, sonderingen, explosieven ten behoeve van opstellen bestekken Noorderdiepzone
17.	Raadvoorstel inzake gefaseerd uitvoeren dagrecreatieterrein en apart ontwikkelen Viersprong
18.	Overeenkomst Plukpark
19.	Opdracht second opinion Deltares t.a.v. door Evides gestelde eisen kruising leidingen met landbouwweg
20.	Landbouwweg aanbesteed.
21.	Informatie avond VO Dagrecreatieterrein en Kop van 't Land
22.	Vaststelling DO's Dagrecreatieterrein en Kop van 't Land
23.	Onderhandelingen met Van Oord over de eerste 80.000 m3 klei afgerond.
24.	Bestek Noorderdiepzone met bijbehorende onderzoeken gereed
25.	Bodemonderzoeken Dagrecreatieterreinen Kop van 't Land gereed
26.	Raadsinformatiebrief voortgang, DO's Dagrecreatieterrein en Kop van 't Land en regelen beheer Landbouwweg
27.	Overleg gestart over uitvoering Kop van 't land door Waterschap/aannemer dijkversterking (compensatie grondruil en werk met werk maken) en in afrondende fase
28.	Overeenkomsten grondoverdracht provincie – gemeente getekend (overdracht begin 2016)
29.	Afspraken gemaakt met Staatsbosbeheer over start uitvoering Elzen-noord en bomen gekapt
30.	Start voorbereiding uitvoering hevel
31.	Subsidie toegekend voor recreatieve voorzieningen hevel
32.	Informatieavond februari 2016 over de voortgang van het project en de start van de uitvoering
33.	Overeenkomst met landbouwers over de afvoer van de grond na voorbelasting Landbouwweg
34.	Verwerving Landbouwweg: overeenstemming over beëindigen pachtovereenkomst Van Damme, verwerving woning en grond hoek Rijksstraatweg/Wieldrechtse Zeedijk afgerond, afronding overige verwerving
35.	Hoekoplossing Landbouwweg Rijksstraatweg/Wieldrechtse Zeedijk opgenomen in bestemmingsplan Dordtse Kil IV
36.	Samenwerkingsovereenkomst en Beheerplan NDZ nagenoeg afgerond
37.	Idem Dagrecreatieterrein en Kop van 't Land in voorbereiding
38.	Aanbestedingsprocedure NDZ gestart
39.	Natuurexploitatie 2016 vastgesteld en uitvoeringskredieten Dagrecreatieterrein en Kop van 't Land verleend
40.	Diverse omgevingsvergunningen aangevraagd, verleend en/of in procedure
41.	Start ontgraving bezinkplas en Kooikil
42.	Twee voorlopige voorzieningen bij de rechtbank niet ontvankelijk verklaard
43.	Bestek Dagrecreatieterrein in voorbereiding
44.	Communicatieplan uitvoering opgesteld

7.6. Wat gaan we nog doen?

De landbouwweg is begin 2016 definitief gegund, waarna de uitvoering is voorbereid. De uitvoering daarvan is vertraagd als gevolg van procedures, bezwaren en extra eisen leidingbeheerders. Met Evides worden definitieve afspraken gemaakt over de oplossing voor wat betreft de overkluizing. Dit werk wordt vervolgens apart aanbesteed nadat Evides de leiding heeft aangepast. Na afronding van de voorzieningen voor de watertransportleidingen is aanbesteding nodig voor de asfaltering van het weggedeelte Oude Veerweg tot de watertransportleidingen en de aanpassing van het kruispunt Wieldrechtse Zeedijk/Rijksstraatweg.

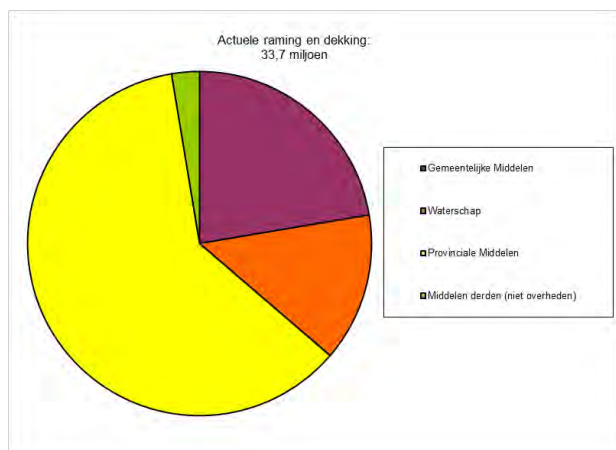
Voor de aanpassing van het kruispunt moeten nog een groot aantal stappen worden gezet. Omwonenden hebben via het voorontwerp bestemmingsplan Dordtse Kil IV bezwaar gemaakt tegen de hoekoplossing. In overleg met hen wordt vanuit Dordtse Kil IV bezien of er alternatieven zijn waardoor het deel Wieldrechtse Zeedijk tussen A16 en Rijksstraatweg kan worden ontlast van zwaar verkeer. De hoekoplossing Rijksstraatweg

Activiteit – Door de gemeente Dordrecht	Fase	2016	2017	2018	2019>
	Op schema				
	Mogelijk vertraging				
	Vertraagd/uitgesteld				

7.7. Financiën

(Investerings-) kosten	Reservering	Krediet	Realisatie t/m 1 juli 2016
Plankosten algemeen	1.526.000	1.858.800	873.400
Verervingen	10.870.400	10.870.400	8.136.700
Investerings- Noorderdiepzone, Kaderrichtlijn Water, Fietspad 220, Landbouwweg, Kop v 't Land, Dagrecreatieterrein etc.	21.735.500	21.262.400	4.377.500
Totaal (investerings-) kosten	34.131.900	33.658.800	13.387.600
(inzet) Beschikbare dekkingsmiddelen	33.658.800	33.658.800	13.387.600
Nog te dekken / tekort	-473.100	0	0

Actuele kostenraming

De actuele kostenraming komt uit op een totaal van € 34,1 miljoen en aan dekkingsmiddelen is in totaal € 33,7 miljoen beschikbaar. Door de ontwikkeling van het dagrecreatieterrein te beperken tot de minimale basisopgave en een extra subsidie op de Hevel is het tekort teruggebracht naar € 473.100 (was: € 1,2 miljoen). Met een aantal maatregelen is het mogelijk om het risico op het geraamde tekort verder te reduceren. Het effect van deze maatregelen zijn nog onzeker en pas bekend na aanbestedingen en start van de uitvoering Noorderdiepzone en Landbouwweg. In april 2016 is de een aangepaste natuurexploitatie vastgesteld met daarin verwerkt o.a. de aanbesteding van de Landbouwweg.

Mocht uiteindelijk blijken dat er budget over is, dan vloeien eventuele resterende middelen (bijvoorbeeld na alle aanbestedingen en/of na de oplevering van de Landbouwweg, de Noorderdiepzone, Kop van 't land en het Dagrecreatieterrein) terug naar bestedingen in het gebied/project Nieuwe Dordtse Biesbosch. Wanneer dit aan de orde is, dan wordt hiervoor een voorstel voor een eventuele heroverweging op diverse onderdelen aan de raad voorgelegd. Dit voorstel zal in overleg met de Provincie en het Waterschap tot stand komen.

Dekkingsmiddelen

Voor de verwerving van de gronden en kosten voor inrichting en beheer is door de provincie een bijdrage beschikbaar gesteld van € 18,8 miljoen (prijsspeil 01-01-2011) en ontvangen. Op 16 december 2014 is door gemeenteraad ingestemd met het toevoegen van de rentebaten over de reeds ontvangen bijdrage van provincie en waterschap. Het Waterschap heeft een bijdrage van € 3,1 miljoen beschikbaar gesteld voor verwerving, inrichting en beheer (prijsspeil 01-01-2011). Hierop zijn de kosten voor aanleg van natuurvriendelijke oevers € 0,7 miljoen in mindering gebracht, omdat deze werkzaamheden door het waterschap worden uitgevoerd. In december 2014 zijn er tussen Waterschap en gemeente nieuwe afspraken gemaakt over de planning en fasering van de bijdrage van het Waterschap aan de gemeente. Een en ander is gebaseerd op een aangepaste fasering en planning van het plan. Ook is een Synergiesubsidie - Kader Richtlijn Water toegezegd van € 2,3 miljoen, hierop is reeds € 728.000 aan voorschotten ontvangen.

Voor het realiseren van het Fietspad 220 is door provincie een subsidie van 50%, circa € 0,6 miljoen toegezegd. De overige 50% / € 0,6 miljoen wordt gedekt uit gemeentelijke middelen. Vanuit gemeentelijke middelen is daarnaast € 5,8 miljoen beschikbaar voor de aanleg van de landbouwweg.

Eind december 2015 is de formele subsidiebeschikking ontvangen op het toevoegen van recreatieve voorzieningen aan de Hevel ad € 63.500. begin juni zal er een stand van zaken bericht uitgaan naar de Provincie en een verzoek van uitstel. De uitvoering is vertraagd als gevolg van aanpassing van de technische uitgangspunten van het ontwerp.

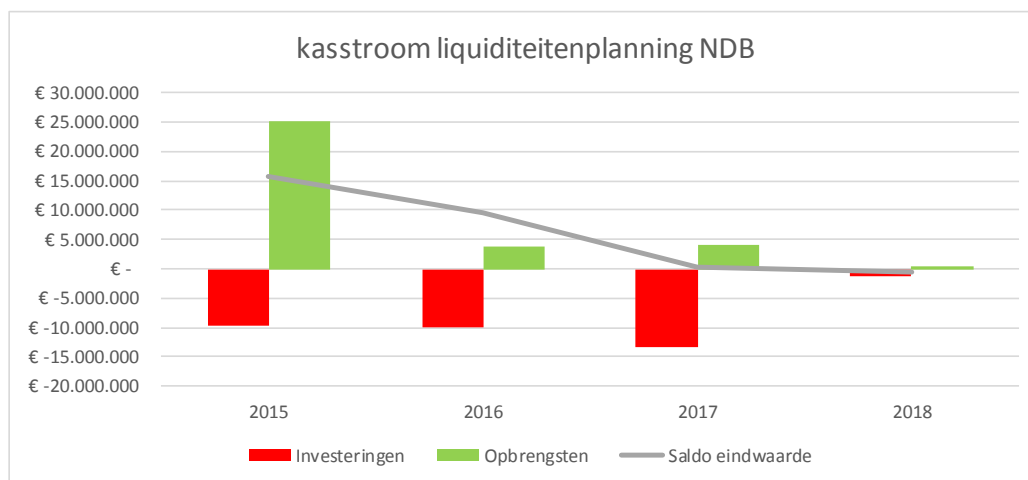
Financiële besluitvorming

In totaal zijn uitvoeringskredieten beschikbaar gesteld tot een totaal van € 33.658.800 voor plankosten, verwerving gronden, fietspad 220, landbouwweg, Noorderdiepzone, Elzen-noord, KRW en voorbereidingskredieten voor plan- en voorbereidingskosten Dagrecreatieterrein en Kop van 't Land. Alle uitvoeringskredieten zijn beschikbaar gesteld na vaststelling van de aangepaste natuurexploitatie op grond van het definitief ontwerp van de projectdelen, de bestekken van de Noorderdiepzone en voortschrijdend inzicht.

Liquiditeitenplanning:

Op basis van de natuurexploitatie is een inschatting gemaakt van het verwachte verloop van de investeringsuitgaven. Deze zijn in onderstaand grafiek weergegeven. In 2017 is de uitvoering van de Noorderdiepzone - Elzen Noord, KRW, aanleg fietspad en landbouwweg gestart. In 2016 lopen deze werkzaamheden door en naar verwachting start de uitvoering van het Dagrecreatieterrein begin 2017 en Kop van 't Land 4^e kwartaal 2016. De opbrengsten in 2015 en 2016 betreft subsidies voor KRW en Fietspad en inzet van gemeentelijke SI middelen voor het fietspad en de landbouwweg.

	2015	2016	2017	2018
Investerings	€ -9.601.425	€ -9.881.000	€ -13.462.900	€ -1.186.100
Opbrengsten	€ 25.281.853	€ 3.804.200	€ 4.114.300	€ 458.400
Saldo eindwaarde	€ 15.680.427	€ 9.603.627	€ 255.027	€ -472.673

7.8. Risico's

Het totale risicoprofiel voor de gemeente, inclusief het risico van het huidige dekkingstekort, bedraagt € 1,0 miljoen. Op de risico's en de beheersmaatregelen wordt actief gestuurd o.a. door deze periodiek te agenderen en te bespreken in de projectgroep. In het kader van de actualisering van de natuurexploitatie is de risico analyse en het risicoprofiel in Naris voorjaar 2016 geactualiseerd.

De stand van zaken van de belangrijkste risico's zijn:

Nr.	Categorie	Risicogebeurtenis	Maatregelen
1.	Algemeen	Budgetten ontoereikend	Verkopen/tijdelijk verpachten gronden. Aanbestedingsvoordelen.
2.	Algemeen	Kostenstijging niet begroot	Rentebaten over ontvangen middelen toegevoegd. Begin 2017 natuurexploitatie actualiseren.
3.	Financiering	Subsidie KRW en fietspad wordt niet benut	Kosten monitoren. Planningen bewaken en zo nodig uitstel aanvragen.
4.	KRW	Bijdrage aan saneringskosten dammen en sloten nog onzeker	Bewaken dat voorstel ingediend wordt begin 2017 ter dekking van kosten.
5.	NDZ	BTW niet terug vorderbaar a.g.v. overdracht eigendom aangelegd gebied aan derden.	Fiscaal en juridisch advies opvragen en maatregelen treffen op basis daarvan in overleg met toekomstige beheerders.
6.	Verwerving	Gronden niet tijdig beschikbaar	Onteigening. Uitvoeringsplanning aanpassen/faseren.
7.	Verwerving	Gebruiker/eigenaar niet tijdig verplaatst.	Uitstel aanvragen KRW en fietspad 220 i.o.m. partners.
8.	Vergunningen	Voorlopige voorziening en bezwaren	Aantal vergunningen en procedure tijden incl. bezwaren in beeld brengen. Niet starten binnen de bezwaartermijn.

7.9. Actuele ontwikkelingen in het project

Er zijn bezwaren tegen verleende omgevingsvergunningen ingediend en voorlopige voorzieningen zijn aangevraagd. Bij 2 vergunningen zijn de bezwaren afgewezen door de beroep- en bezwaren commissie en door de rechtbank. Momenteel loopt er 1 bezwaar tegen een verleende kapvergunning, zowel bij de gemeente als bij de Rechtbank. Meerdere vergunningprocedures lopen nog waartegen ook bezwaren van dezelfde partij worden verwacht.

7.10. Communicatie

Communicatie naar geïnteresseerden vindt plaats via websites, social media, nieuwsbrieven en informatie bijeenkomsten. Op 10 februari 2016 is een inloopavond georganiseerd met betrekking tot de uitvoering van de Noorderdiepzone en Elzen-noord. Specifiek gericht op de uitvoering is een communicatieplan opgesteld.

Bij aanvang van uitvoeringswerkzaamheden NDZ en landbouwweg worden info avonden georganiseerd. Er is een omgevingsmanager aangesteld om zo adequaat mogelijk te kunnen reageren op knelpunten en problemen tijdens de uitvoering. En er is een communicatieplan uitvoering opgesteld.

Bijlage 4: Autorisatieoverzicht programmabegroting en meerjarenbegroting

Bedragen x€1000

Programma Veiligheid	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Progr. begeleiding en procesveiligheid	2.560	501	2.059	2.540	501	2.039	2.475	501	1.974	2.375	501	1.874
Sociale veiligheid	299	0	299	299	0	299	281	0	281	281	0	281
Toezicht	2.158	234	1.924	2.111	234	1.877	2.111	234	1.877	2.111	234	1.877
Rampenbestrijding	30	0	30	30	0	30	30	0	30	30	0	30
Brandweer	10.720	0	10.720	10.627	0	10.627	10.627	0	10.627	10.627	0	10.627
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	15.767	735	15.032	15.607	735	14.872	15.524	735	14.789	15.424	735	14.689
Mutaties met de reserves	0	185	-185	0	165	-165	0	100	-100	0	0	0
Geraamd resultaat	15.767	920	14.847	15.607	900	14.707	15.524	835	14.689	15.424	735	14.689

Leefbaarheid en Stedelijk Beheer	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Wegen	12.341	6.989	5.352	13.199	6.989	6.210	15.295	6.989	8.306	13.037	6.989	6.048
Groen	8.457	317	8.140	8.453	277	8.176	8.439	280	8.159	8.352	288	8.064
Openbare verlichting	1.966	29	1.937	1.954	29	1.925	1.966	29	1.937	1.976	29	1.947
Verkeersmeubilair en VRI's	2.231	504	1.727	2.235	504	1.731	2.241	504	1.737	2.240	504	1.736
Constructies	2.518	49	2.469	2.467	49	2.418	2.475	49	2.426	2.487	49	2.438
Speelvoorzieningen	1.178	4	1.174	1.171	4	1.167	1.171	4	1.167	1.171	4	1.167
Riolering	11.300	11.550	-250	11.654	12.002	-348	12.150	12.473	-323	12.696	12.962	-266
Dordrecht West	735	0	735	330	0	330	372	0	372	456	0	456
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	40.726	19.442	21.284	41.463	19.854	21.609	44.109	20.328	23.781	42.415	20.825	21.590
Mutaties met de reserves	12.399	7.204	5.195	11.836	6.638	5.198	7.802	4.733	3.069	12.736	7.444	5.292
Geraamd resultaat	53.125	26.646	26.479	53.299	26.492	26.807	51.911	25.061	26.850	55.151	28.269	26.882

Jeugd en Onderwijs	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Sluitende aanpak VSV	1.858	959	899	1.858	959	899	1.858	959	899	1.858	959	899
Schoolmaatschappelijk werk	949	53	896	897	0	897	897	0	897	897	0	897
Voor- en vroegschoolse educatie	4.743	4.036	707	4.756	4.035	721	4.799	4.035	764	4.799	4.035	764
School in de samenleving (SIS)	2	0	2	2	0	2	2	0	2	2	0	2
Onderwijsaangelegenheden	1.811	21	1.790	1.771	21	1.750	1.671	21	1.650	1.671	21	1.650
Leerpark	366	0	366	299	0	299	166	0	166	166	0	166
Speeltuinwerk en Scouting	350	0	350	350	0	350	350	0	350	350	0	350
Kinderopvang	669	404	265	670	381	289	664	381	283	665	381	284
Onderwijshuisvesting	11.859	1.019	10.840	11.997	1.019	10.978	11.901	905	10.996	11.709	905	10.804
Jeugdgezondheidszorg	3.305	0	3.305	3.248	0	3.248	3.248	0	3.248	3.248	0	3.248
Preventief jeugdbeleid	2.604	0	2.604	2.560	0	2.560	2.560	0	2.560	2.560	0	2.560
Hoog Specialistische Jeugdhulp	2.451	0	2.451	2.463	0	2.463	2.467	0	2.467	2.470	0	2.470
Reguliere Jeugdhulp	26.860	0	26.860	26.990	0	26.990	27.032	0	27.032	27.063	0	27.063
Uitvoering Jeugdhulp	1.090	0	1.090	1.095	0	1.095	1.097	0	1.097	1.098	0	1.098
Lokaal budget jeugdhulp	532	0	532	529	0	529	530	0	530	530	0	530
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	59.449	6.492	52.957	59.485	6.415	53.070	59.242	6.301	52.941	59.086	6.301	52.785
Mutaties met de reserves	333	2.261	-1.928	258	2.180	-1.922	1.995	-1.737	218	400	1.997	-1.597
Geraamd resultaat	59.782	8.753	51.029	59.743	8.595	51.148	59.500	8.296	51.204	59.486	8.298	51.188

Werk en Inkomen	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Werk en Participatie	27.335	0	27.335	26.092	0	26.092	25.258	0	25.258	25.257	0	25.257
Bijstandsverlening	65.430	48.330	17.100	65.429	48.330	17.099	65.429	48.330	17.099	65.429	48.330	17.099
Armoedebeleid	4.203	0	4.203	4.203	0	4.203	4.203	0	4.203	4.203	0	4.203
Schuldenbeleid	50	0	50	50	0	50	50	0	50	50	0	50
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	97.018	48.330	48.688	95.774	48.330	47.444	94.940	48.330	46.610	94.939	48.330	46.609
Mutaties met de reserves	0	72	-72	0	71	-71	0	70	-70	0	69	-69
Geraamd resultaat	97.018	48.402	48.616	95.774	48.401	47.373	94.940	48.400	46.540	94.939	48.399	46.540

Economie, Sport en Cultuur	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Mediazaken	270	0	270	220	0	220	220	0	220	220	0	220
Bibliotheek	3.100	0	3.100	2.888	0	2.888	2.538	0	2.538	2.538	0	2.538
Culturele educatie	2.190	0	2.190	2.037	0	2.037	2.037	0	2.037	2.037	0	2.037
Culturele subsidies	3.931	0	3.931	3.903	0	3.903	3.903	0	3.903	3.903	0	3.903
Volksfestiviteiten	152	208	-56	152	208	-56	152	208	-56	152	208	-56
Recreatie	1.883	49	1.834	1.863	49	1.814	1.863	49	1.814	1.863	49	1.814
Sportboulevard Kapitaallasten	2.268	0	2.268	2.271	0	2.271	2.275	0	2.275	2.279	0	2.279
Havenexploitatie	1.840	551	1.289	1.826	551	1.275	1.809	551	1.258	1.799	551	1.248
Werkgelegenheid Toerisme en Zorg	195	0	195	185	0	185	76	0	76	76	0	76
Economische innovatie	503	0	503	478	0	478	378	0	378	298	0	298
Binnenstad	1.909	0	1.909	934	0	934	134	0	134	134	0	134
Toerisme en Marketing	2.739	10	2.729	2.573	10	2.563	2.572	10	2.562	2.572	10	2.562
Ondersteuning ondernemerschap	974	115	859	974	115	859	909	115	794	909	115	794
Detailhandel en ambulante handel	590	278	312	605	293	312	605	293	312	605	293	312
Droge- en natte bedrijven	4.236	0	4.236	98	0	98	98	0	98	98	0	98
Hofkwartier	984	0	984	1.014	0	1.014	1.020	0	1.020	1.015	0	1.015
Sportbeleid	36	0	36	36	0	36	36	0	36	36	0	36
Sportbedrijf	10.984	3.726	7.258	10.988	3.726	7.262	11.088	3.726	7.362	10.828	3.726	7.102
Kunst en geschiedenis	8.782	1.669	7.113	8.827	1.669	7.158	8.728	1.669	7.059	8.770	1.669	7.101
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	47.566	6.606	40.960	41.872	6.621	35.251	40.441	6.621	33.820	40.132	6.621	33.511
Mutaties met de reserves	170	9.883	-9.713	170	4.659	-4.489	170	3.991	-3.821	170	3.476	-3.306
Geraamd resultaat	47.736	16.489	31.247	42.042	11.280	30.762	40.611	10.612	29.999	40.302	10.097	30.205

Milieu en Duurzaamheid	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Afvalinzameling en verwerking	14.389	14.439	-50	14.384	14.440	-56	14.378	14.441	-63	14.373	14.442	-69
Milieubeheer	1.702	341	1.361	1.702	341	1.361	1.551	341	1.210	1.551	341	1.210
Ecologie	192	0	192	703	432	271	750	432	318	750	432	318
Natuur- en Milieucentrum	2.030	198	1.832	2.003	173	1.830	2.000	173	1.827	1.997	173	1.824
Duurzaamheid	748	0	748	748	0	748	441	0	441	441	0	441
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	19.061	14.978	4.083	19.540	15.386	4.154	19.120	15.387	3.733	19.112	15.388	3.724
Mutaties met de reserves	98	268	-170	98	338	-240	98	376	-278	102	371	-269
Geraamd resultaat	19.159	15.246	3.913	19.638	15.724	3.914	19.218	15.763	3.455	19.214	15.759	3.455

Zorg en Ondersteuning	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Welzijnsaccommodaties	1.009	150	859	804	150	654	604	150	454	604	150	454
Participatie Dordtse migranten	290	0	290	270	0	270	190	0	190	190	0	190
Lokaal gezondheidsbeleid	1.522	0	1.522	1.522	0	1.522	1.522	0	1.522	1.522	0	1.522
WMO hulpmiddelen en hoppers	3.328	0	3.328	3.328	0	3.328	3.328	0	3.328	3.328	0	3.328
WMO integratie-uitkering	7.142	0	7.142	7.142	0	7.142	7.142	0	7.142	7.142	0	7.142
Maatschappelijke ondersteuning	5.843	0	5.843	5.858	0	5.858	5.758	0	5.758	5.758	0	5.758
Maatschappelijke zorg	8.701	0	8.701	8.432	0	8.432	8.432	0	8.432	8.432	0	8.432
Buurtwerk	136	0	136	136	0	136	136	0	136	136	0	136
Vrijwilligerswerk	418	0	418	418	0	418	418	0	418	418	0	418
Overige maatschappelijk voorzieningen	306	0	306	306	0	306	306	0	306	306	0	306
Leefbare wijken	2.218	0	2.218	2.213	0	2.213	2.017	0	2.017	2.017	0	2.017
Deelfonds sociaal domein beschermd wone	30.561	1.812	28.749	31.441	1.812	29.629	32.111	1.812	30.299	32.111	1.812	30.299
Deelfonds sociaal domein WMO taken	16.437	665	15.772	15.818	665	15.153	15.634	665	14.969	15.634	665	14.969
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	77.911	2.627	75.284	77.688	2.627	75.061	77.598	2.627	74.971	77.598	2.627	74.971
Mutaties met de reserves	0	300	-300	0	192	-192	0	12	-12	0	12	-12
Geraamd resultaat	77.911	2.927	74.984	77.688	2.819	74.869	77.598	2.639	74.959	77.598	2.639	74.959

Verkeer en Vervoer	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Verkeersveiligheid	300	30	270	311	30	281	333	30	303	333	30	303
Hoofdinfrastructuur	2.751	146	2.605	3.063	146	2.917	1.856	146	1.710	1.840	146	1.694
Parkeren	9.576	9.798	-222	9.359	10.114	-755	9.214	10.202	-988	9.120	10.202	-1.082
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	12.627	9.974	2.653	12.733	10.290	2.443	11.403	10.378	1.025	11.293	10.378	915
Mutaties met de reserves	366	1.081	-715	806	1.424	-618	1.043	263	780	1.184	263	921
Geraamd resultaat	12.993	11.055	1.938	13.539	11.714	1.825	12.446	10.641	1.805	12.477	10.641	1.836

Ruimtelijke Ordening en Wonen	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Vergunningen	4.969	1.759	3.210	5.014	1.974	3.040	5.014	1.974	3.040	5.014	1.974	3.040
Handhaving ruimtelijke ordening	338	0	338	333	0	333	228	0	228	228	0	228
Monumenten	802	1	801	802	1	801	802	1	801	782	1	781
Beheer en ontwikkelen van wijken	2.245	0	2.245	2.044	0	2.044	1.842	0	1.842	1.841	0	1.841
Planologisch juridisch instrumentarium	638	93	545	638	93	545	638	93	545	638	93	545
Wonen	1.088	0	1.088	1.110	0	1.110	912	0	912	912	0	912
Exploitatie bouwgronden wonen	10.245	10.427	-182	9.469	8.103	1.366	6.531	5.019	1.512	2.233	8.589	-6.356
Exploitatie gemeentelijke eigendommen -erfpacht	1.762	5.150	-3.388	1.760	5.200	-3.440	1.766	5.200	-3.434	1.766	5.200	-3.434
Grondbeleid en ontwikkeling	742	0	742	742	0	742	742	0	742	742	0	742
Exploitatie economische ontwikkeling	4.676	3.300	1.376	6.131	4.765	1.366	2.654	1.968	686	2.596	1.340	1.256
Exploitatie kantoorlocaties	5	0	5	5	0	5	5	0	5	5	0	5
Budget Stadsontwikkeling	-268	0	-268	-268	0	-268	-268	0	-268	-268	0	-268
Budget Vastgoed	11.451	7.331	4.120	10.693	6.320	4.373	9.977	5.610	4.367	8.676	4.333	4.343
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	38.693	28.061	10.632	38.473	26.456	12.017	30.843	19.865	10.978	25.165	21.530	3.635
Mutaties met de reserves	9.867	13.234	-3.367	7.637	12.329	-4.692	7.011	10.864	-3.853	14.182	10.694	3.488
Geraamd resultaat	48.560	41.295	7.265	46.110	38.785	7.325	37.854	30.729	7.125	39.347	32.224	7.123

Dienstverlening	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Plichtigheden (Essenhof)	3.131	2.873	258	3.105	2.873	232	3.105	2.873	232	3.106	2.873	233
Basisregistratie vastgoed	721	0	721	721	0	721	721	0	721	721	0	721
Publieke dienstverlening	10.368	4.844	5.524	10.167	4.855	5.312	9.856	4.511	5.345	9.805	4.393	5.412
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	14.220	7.717	6.503	13.993	7.728	6.265	13.682	7.384	6.298	13.632	7.266	6.366
Mutaties met de reserves	179	306	-127	196	292	-96	167	199	-32	141	194	-53
Geraamd resultaat	14.399	8.023	6.376	14.189	8.020	6.169	13.849	7.583	6.266	13.773	7.460	6.313

Bestuur en Samenwerking	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
Product												
Griffie	4.656	0	4.656	4.752	0	4.752	4.640	0	4.640	4.640	0	4.640
Rekenkamer	408	0	408	408	0	408	408	0	408	408	0	408
Bestuur	939	38	901	913	38	875	1.274	218	1.056	711	38	673
Bestuurlijke samenwerking	2.675	0	2.675	2.594	0	2.594	2.266	0	2.266	2.266	0	2.266
Internationale betrekkingen	250	0	250	250	0	250	250	0	250	250	0	250
Communicatie	14	0	14	14	0	14	14	0	14	14	0	14
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	8.942	38	8.904	8.931	38	8.893	8.852	218	8.634	8.289	38	8.251
Mutaties met de reserves	0	80	-80	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Geraamd resultaat	8.942	118	8.824	8.931	38	8.893	8.852	218	8.634	8.289	38	8.251

Algemene Dekkingsmiddelen Product	Begroting 2017			Begroting 2018			Begroting 2019			Begroting 2020		
	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo	Lasten	Baten	Saldo
IBD	0	253	-253	0	253	-253	0	253	-253	0	253	-253
Algemene uitkering	0	237.088	-237.088	0	235.743	-235.743	0	234.714	-234.714	0	234.714	-234.714
Belastingheffing	1.238	23.541	-22.303	1.238	23.813	-22.575	1.238	23.813	-22.575	1.238	23.813	-22.575
Geldleningen en provisie	478	776	-298	438	736	-298	398	695	-297	357	653	-296
Beleggingen	591	8.532	-7.941	591	8.668	-8.077	591	8.668	-8.077	591	8.668	-8.077
Onvoorzien	1.000	0	1.000	400	0	400	400	0	400	400	0	400
Stelposten	867	0	867	1.112	0	1.112	602	0	602	576	0	576
Bedrijfvoering Stad	-11.756	0	-11.756	-10.435	0	-10.435	-11.056	0	-11.056	-11.206	0	-11.206
Saldi kostenplaatsen Stad	3.336	4.229	-893	826	3.067	-2.241	-132	2.333	-2.465	-256	3.760	-4.016
Resultaatsrekening	636	0	636	622	0	622	738	0	738	2.519	0	2.519
Saldi kostenplaatsen overig	0	0	0	-33	0	-33	-33	0	-33	-33	0	-33
Werken derden	3.494	3.800	-306	3.585	3.971	-386	3.590	3.971	-381	3.590	3.972	-382
Geraamd totaal saldo van baten en lasten	-116	278.219	-278.335	-1.656	276.251	-277.907	-3.664	274.447	-278.111	-2.224	275.833	-278.057
Mutaties met de reserves	21.691	18.881	2.810	8.777	4.665	4.112	8.287	1.702	6.585	7.570	953	6.617
Geraamd resultaat	21.575	297.100	-275.525	7.121	280.916	-273.795	4.623	276.149	-271.526	5.346	276.786	-271.440
Structureel begrotingsaldo 2017-2021			636			621			738			2.519

Bijlage 5: Autorisatieoverzicht routine investeringen

Bedragen x €1000

Investering per programma		Investeringsbedrag				Kapitaallasten		
		2.017	2.018	2.019	2.020	2.018	2.019	2.020
Leefbaarheid en stedelijk beheer								
PROJ: Vervoermiddelen 2017	U	154	0	0	0	5	35	34
PROJ: Vervoermiddelen 2018	U	0	154	0	0	0	5	35
Vervoermiddelen 2019	U	0	0	154	0	0	0	5
Vervoermiddelen 2020	U	0	0	0	154	0	0	0
PROJ Wegen 2017, elementenverharding (2017-2019)	U	2.974	0	0	0	89	89	147
PROJ Wegen 2018, elementenverharding (2018-2020)	U	0	1.794	0	0	0	54	54
PROJ Wegen 2019, elementenverharding (2019-2021)	U	0	0	1.321	0	0	0	40
PROJ Wegen 2020, elementenverharding (2020-2022)	U	0	0	0	962	0	0	0
PROJ Wegen 2017, overig (2017-2019)	U	3.490	0	0	0	89	89	193
PROJ Wegen 2017, overig (2017-2019)	I	-540	0	0	0			
PROJ Wegen 2018, overig (2018-2020)	U	0	3.808	0	0	0	114	114
PROJ Wegen 2019, overig (2019-2021)	U	0	0	2.302	0	0	0	69
PROJ Wegen 2020, overig (2020-2022)	U	0	0	0	4.997	0	0	0
PROJ Groot onderhoud Merwedestraat en omgeving	U	7.000	0	0	0	420	420	421
PROJ: Mechanisatie Groen 2017	U	135	0	0	0	4	17	17
PROJ: Mechanisatie Groen 2018	U	0	135	0	0	0	4	17
Mechanisatie Groen 2019	U	0	0	135	0	0	0	4
Mechanisatie Groen 2020	U	0	0	0	135	0	0	0
PROJ: Vervanging verlichting 2017	U	453	0	0	0	14	14	36
PROJ: Vervanging verlichting 2018	U	0	453	0	0	0	14	14
Vervanging verlichting 2019	U	0	0	453	0	0	0	14
Vervanging verlichting 2020	U	0	0	0	453	0	0	0
PROJ Vervanging VRI's Constructie 2017	U	410	0	0	0	12	12	20
PROJ Vervanging VRI's apparatuur 2017	U	175	0	0	0	5	5	11
PROJ Vervanging VRI's Constructie 2018	U	0	475	0	0	0	14	14
PROJ Vervanging VRI's apparatuur 2018	U	0	205	0	0	0	6	6
PROJ Vervanging VRI's Constructie 2019	U	0	0	145	0	0	0	4
PROJ Vervanging VRI's apparatuur 2019	U	0	0	105	0	0	0	3
PROJ Vervanging VRI's construc 2020	U	0	0	0	150	0	0	0
PROJ Vervanging VRI's apparatuur 2020	U	0	0	0	85	0	0	0
PROJ Kunstwerken 2017	U	468	0	0	0	14	26	25
PROJ Kunstwerken 2018	U	0	468	0	0	0	14	26
PROJ Kunstwerken 2019	U	0	0	468	0	0	0	14
PROJ Kunstwerken 2020	U	0	0	0	468	0	0	0
PROJ: GRP VI Rioolprogramma 2017	U	2.059	0	0	0	62	96	95
PROJ: GRP VI Rioolprogramma 2018	U	0	2.059	0	0	0	62	96
PROJ: GRP VI Rioolprogramma 2019	U	0	0	2.059	0	0	0	62
PROJ: GRP VI Rioolprogramma 2020	U	0	0	0	2.486	0	0	0
PROJ Wielwijk infra - Admiraalsp.openbare ruimte	U	319	0	0	0	14	14	14
PROJ Wielwijk infra - Reddersbuurt Stormhoek e.o.	U	651	0	0	0	28	28	28
Wielwijk infra - Westervoeg	U	1.559	1.614	1.639	0	23	48	107
Wielwijk infra - Westervoeg	I	-779	-779	-779	0			
PROJ Wielwijk infra - Wielwijk zuid Trompweg e.o	U	0	778	754	846	0	17	42
PROJ Wielwijk infra - Wielwijk zuid Trompweg e.o	I	0	-223	-265	-265			
PROJ Wielwijk infra - Wielwijk park openb.ruimte	U	0	0	352	372	0	0	11
Wielwijk infra - Ring Admiraalsplein	U	2.767	0	0	0	120	120	120
PROJ Nw Krispijn - Nassauweg openbare ruimte	U	218	0	0	0	9	9	9
Crabbehof openbare ruimte	U	500	0	0	0	22	22	22
PROJ Oud Krispijn Fietspad Patersweg	U	0	200	0	0	8	8	8
PROJ Oud Krispijn Fietspad Patersweg	I	0	-85	0	0			
PROJ Stadswerven Infra, klaar in 2017	U	96						
PROJ Stadswerven infra Brug, klaar in 2020	U	1.496	1.526	0	0	16	36	55
PROJ Stadswerven infra Brug, klaar in 2020	I	0	-200	0	0			
PROJ Amstelwijck businesspark Infra(klaar in 2026)	U	5	214	281	117	1	1	4
PROJ Dordtse Kil IV infra, klaar in 2031	U	6.078	5.016	414	137	28	211	368
		29.689	17.613	9.538	11.097	983	1.603	2.377
Jeugd & Onderwijs		2.017	2.018	2.019	2.020	2.018	2.019	2.020
Grondkosten De Albatros Fontein in Wielwijk	U	514	0	0	0	16	16	16
Nieuwbouw De Albatros/Fontein in Wielwijk	U	2.700	500	0	0	146	146	147
PROJ Grondkosten gymzaal Yulius-Het Tij	U	147	0	0	0	5	5	5
Grondkosten gymzaal Binnenstad	U	290	0	0	0	9	9	9
Yulius-Het Tij bouwe 1e gymzaal	U	1.104	0	0	0	46	46	47
Bouw Gymzaal Binnenstad	U	1.860	200	0	0	93	93	93
Inventarissen 1e en 2e gymzaal Yulius-Het Tij	U	0	81	0	0	0	9	9
Inventaris Gymzaal Binnenstad	U	0	163	0	0	0	19	19
		6.615	944	0	0	315	343	345

Economie, Sport & Cultuur		2.017	2.018	2.019	2.020	Bedragen x €1000		
						2.018	2.019	2.020
STH veegmachine 1800PHK verticuteermachine (2017)	U	23	0	0	0	4	4	4
PROJ Hofkwartier OR Museumstraat & overige straten	U	1.156	0	0	0	35	48	48
Aanleg kunstgras DMHC Veld N-Schenkeldijk (2017)	U	280	0	0	0	14	14	14
Toyota vorkheftruck type 7FB25 (2017)	U	28	0	0	0	3	3	3
Case IH JX1070C+hoogwerkerbak+voorlader (2017)	U	54	0	0	0	6	6	6
Fiat Strada 1,3 JTD Multijet Adventure (2016)	U	15	0	0	0	2	2	2
JCB 354 compact+ferri armmaaier+knipper (2016)	U	45	0	0	0	7	7	7
Patersweg kunstgras Korfbal 1+2 mat.totaal K renov	U	121	0	0	0	14	14	14
Corridor kunstgras voetbalveld 1 mat doel renv '16	U	40	0	0	0	5	5	5
Zeehavenlaan kunstgras voetbalveld A mat doel renv	U	29	0	0	0	3	3	3
Amstelwijck kunstgras veld K1 mat ovaal renov. '19	U	0	0	61	0	7	7	7
Schenkeldijk kunstgras voetbal mat doel renov 2017	U	29	0	0	0	3	3	3
Smitsweg kunstgrasveld 1+2 mat doel renov. (2017)	U	57	0	0	0	7	7	7
John Deere 1905 Kooimaaier (2018)	U	0	84	0	0	0	18	18
Bredal bezandingsmachine type K35 nr. 1 (2018)	U	0	25	0	0	0	3	3
Bredal bezandingsmachine type K35 nr. 2 (2018)	U	0	25	0	0	0	3	3
B.C.S.Tractor type 400 DTC (2018)	U	0	29	0	0	0	3	3
Schenkeldijk kunstgrasveld R mat slag renov (2018)	U	0	30	0	0	0	3	4
Schenkeldijk kunstgrasveld M mat totaal renov 2018	U	0	179	0	0	0	21	21
Gravensingel kunstgras K1 totaal+K2 ovaal (2018)	U	60	60	0	0	2	14	14
Husmann houtversnipperaer (2018)	U	0	26	0	0	0	4	4
Imants schutfrees Shockwave SW220 (2018)	U	0	26	0	0	0	4	4
Reeweg atletiek L+S renovatie (2018)	U	0	49	0	0	0	11	11
Schenkeldijk kunstgrasveld 4 mat slag (2017)	U	30	0	0	0	3	4	4
Krommedijk Veld F kgras en doelen vervang. (2019)	U	0	0	311	0	0	0	36
Krommedijk Veld F kgras constructie (2019)	U	0	0	113	0	0	0	5
Stadspolders Veld 1 kunstgras vervang. (2019)	U	0	0	242	0	0	0	31
Stadspolders Veld 1 kgras constructie (2019)	U	0	0	100	0	0	0	4
Stadspolders Veld 2 kgras en doelen vervang.(2019)	U	0	0	28	0	0	0	29
Kubota RTV 900 (2019)	U	0	0	28	0	0	0	4
Veegmachine Amazone, GHS210DRIVE (2019)	U	0	0	33	0	0	0	5
Hörger SKU kunstgrasreiniger (2019)	U	0	0	17	0	0	0	3
John Deere X740 (2019)	U	0	0	21	0	0	0	2
Corridor veld B doelgebied (2019)	U	0	0	28	0	0	0	6
Corridor veld B kunstgrasveld + doelen 2019	U	0	0	232	0	0	0	27
Corridor veld B armaturen, hekwerk, ballenv (2019)	U	0	0	34	0	0	0	2
Corridor veld B constructie kgras,lichtm+fund 2019	U	0	0	170	0	0	0	7
Ford Transit Chasis RDW incl Hiab laadkraan (2020)	U	0	0	0	47	0	0	0
Redemix verti-drain 7120 (2020)	U	0	0	0	28	0	0	0
Corridor veld 1 verv Kgrasm zand/TPE voetb+d 2020	U	0	0	0	285	0	0	0
Stadspolders veld 2 doelgebied voetbal (2020)	U	0	0	0	28	0	0	0
Stadspolders veld 2 verv Kgr zand/sbr voetb+d 2020	U	0	0	0	242	0	0	0
Stadspolders veld 2 eenmalig lava (2020)	U	0	0	0	100	0	0	0
Kubota RTV 900 (1ste) (2020)	U	0	0	0	30	0	0	0
Kubota RTV 900 (2de) (2020)	U	0	0	0	30	0	0	0
Corridor veld 1 doelgebied voetbal 2020	U	0	0	0	39	0	0	0
Corridor veld 1 eenmalig lava 2020	U	0	0	0	52	0	0	0
Schenkeldijk veld E doelgebied voetbal 2020	U	0	0	0	28	0	0	0
Stadspolders veld A doelgebied voetbal 2020	U	0	0	0	28	0	0	0
Inventaris horeca 2018	U	0	50	0	0	0	6	6
Camera's portofoons 2018	U	0	25	0	0	0	5	5
Verlichting musea 2018	U	0	25	0	0	0	5	5
Facilitaire voorzieningen Huis Van Gijn 2019	U	0	0	50	0	0	0	4
Klimaatbeheersingsmaterialen 2019	U	0	0	21	0	0	0	5
Verlichting en armaturen bouwdeel C 2019	U	0	0	25	0	0	0	5
Transportmateriaal incl. depot 2019	U	0	0	15	0	0	0	3
Server beveiliging 2019	U	0	0	25	0	0	0	5
Bedrijfssoftware 2020	U	0	0	0	60	0	0	0
Bestelbus 2020	U	0	0	0	43	0	0	0
Verlichting 2020	U	0	0	0	25	0	0	0
Inbraakinstallatie 2020	U	0	0	0	50	0	0	0
Transportmateriaal incl. depot 2020	U	0	0	0	15	0	0	0
Conserveringsmaterialen 2018	U	0	15	0	0	0	2	2
Archiveringsmateriaal incl. depot 2019	U	0	0	15	0	0	0	3
Update coll. registratiesysteem 2019	U	0	0	15	0	0	0	3
Arch.- en conserveringsmateriaal incl. depot 2020	U	0	0	0	15	0	0	0
Inrichting Dordrechtzaal 2020	U	0	0	0	15	0	0	0
Audiotour 2018	U	0	30	0	0	0	6	7
Websites 2018	U	0	30	0	0	0	11	11
Tentoonstellingsmateriaal 2018	U	0	35	0	0	0	8	8
Audiotours incl. 't Hof 2019	U	0	0	40	0	0	0	14
Herinrichting vaste presentatie incl. 't Hof 2019	U	0	0	85	0	0	0	18
Multimedia incl. 't Hof 2019	U	0	0	30	0	0	0	6
Herinrichting vaste presentatie software 2019	U	0	0	25	0	0	0	9
Websites 2020	U	0	0	0	30	0	0	0
Tentoonstellingsmateriaal 2020	U	0	0	0	35	0	0	0
Multimedia 2020	U	0	0	0	30	0	0	0
		1.967	743	1.764	1.255	115	254	492

					<i>Bedragen x €1000</i>			
Milieu & Duurzaamheid		2.017	2.018	2.019	2.020	2.018	2.019	2.020
PROJ Noorderdiep, KRW, dagrecreatie & Kop vh Land	U	5.092	582	0	0	22	47	47
PROJ Noorderdiep, KRW, dagrecreatie & Kop vh Land	I	-4.349	-200	0	0			
PROJ NDB Kaderrichtlijn water (KRW)	U	3.875	0	0	0	0	0	0
PROJ NDB Kaderrichtlijn water (KRW)	I	-3.875	0	0	0			
PROJ NDB Fietspad 220	U	787	130	0	0	10	14	14
PROJ NDB Fietspad 220	I	-457	-130	0	0			
PROJ NDB Landbouwweg	U	1.550	0	0	0	47	65	65
		<u>2.623</u>	<u>382</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>79</u>	<u>126</u>	<u>126</u>
Verkeer & Vervoer		2.017	2.018	2.019	2.020	2.018	2.019	2.020
Verkeersstructuurplan Centrum	U	400	125	0	0	12	35	35
Parkeervoorziening middenzone GZP (2015)	U	1.500	0	0	0	174	174	175
PG Sportboulevard Vervanging parkeerapparatuur '19	U	0	0	215	0	0	0	25
PG Sportboulevard Vervanging CCTV/Intercom 2019	U	0	0	50	0	0	0	6
PG Sportboulevard Vervanging afsluit.speedgate '19	U	0	0	110	0	0	0	13
PG Achterom Vervanging parkeerapparatuur 2020	U	0	0	0	220	0	0	0
PG Achterom Vervanging CCTV/Intercom 2020	U	0	0	0	60	0	0	0
PG Achterom Vervanging afsluitingen/speedgate 2020	U	0	0	0	75	0	0	0
Vervanging CCTV fietsenstalling Achterom (2018)	U	0	36	0	0	0	5	5
Vervanging CCTV fietsenstalling Kolfstraat (2018)	U	0	36	0	0	0	5	5
		<u>1.900</u>	<u>197</u>	<u>375</u>	<u>355</u>	<u>186</u>	<u>219</u>	<u>264</u>
Dienstverlening		2.017	2.018	2.019	2.020	2.018	2.019	2.020
Reconstructie Zuidendijk fase 2 (2018)	U	0	100	0	0	0	4	4
Planvorming Veld T/U (2017)	U	0	40	0	0	0	2	2
Ruimen Veld T (2018)	U	0	0	125	0	0	0	8
Herinrichting Veld T (2018)	U	0	0	250	0	0	0	10
Ruimen veld U - Essenhof (2018)	U	0	0	125	0	0	0	5
Herinrichten veld U - Essenhof (2018)	U	0	0	250	0	0	0	10
Ruiming veld E Zuidendijk (2018)	U	0	49	0	0	0	3	3
Nassauweg - Oud Katholiek (2015)	U	50	0	0	0	10	10	10
Grafdelfmachine 2020	U	0	0	0	100	0	0	0
Vloerbedekking 2019	U	0	0	25	0	0	0	5
Geluidsinstallatie aula's 2020	U	0	0	0	100	0	0	0
Applicaties Burgerzaken (BZ)	U	41	0	0	0	36	35	34
		<u>91</u>	<u>189</u>	<u>775</u>	<u>200</u>	<u>46</u>	<u>54</u>	<u>91</u>
Algemene dekkingsmiddelen		2.017	2.018	2.019	2.020	2.018	2.019	2.020
Vervanging audiovisuele apparaat gemeenteraad 2020	U	0	0	0	153	0	0	0
		<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>153</u>	<u>0</u>	<u>0</u>	<u>0</u>
TOTALEN		42.885	20.068	12.452	13.060	1.724	2.600	3.695

Bijlage 6: Verbonden partijen

Leeswijzer

Op de volgende pagina's zijn de formats van de gemeentelijke verbonden partijen opgenomen. Op de formats vindt u zowel beleidsinhoudelijke als financiële informatie. Enkele onderdelen zijn wettelijk voorgeschreven, de overige onderdelen zijn opgenomen om hiermee tegemoet te komen aan de informatiebehoefte van de lezer.

Algemene informatie

Onder dit deel van het format vindt u algemene informatie met betrekking tot de verbonden partij. De naam en de vestigingsplaats, het openbaar belang dat via de verbonden partij wordt behartigd en het belang dat de gemeente in de verbonden partij heeft zijn wettelijk voorgeschreven onderdelen van de begroting.

Naast de wettelijke voorgeschreven onderdelen wordt er inzicht geboden in de (bestuurlijke) vertegenwoordiging in de verbonden partij en in de deelnemende partijen. Vaak betreft dit een bestuursfunctie van een van de Dordtse collegeleden. Tevens wordt inzicht gegeven in de omvang van financieel belang van Dordrecht in de verbonden partij. We geven het percentage weer van de Dordtse bijdrage in de begroting van de verbonden partij en het procentuele omvang van die Dordtse bijdrage voor de Dordtse begroting.

Beleidsinformatie

Dit onderdeel geeft inzicht in de doestellingen uit de Dordtse Begroting 2017 waaraan de verbonden partij bijdraagt. Dit onderdeel verklaart deels waarom de gemeente deelneemt in de verbonden partij en laat zien voor welke beleidsdoelstelling deelname in de partij belangrijk is. In het kader van herziening BBV (Besluit Begroting en Verantwoording) is het mogelijk dat deze informatie in de toekomst anders weergegeven gaat worden.

Daarnaast geeft dit onderdeel inzicht in de actuele opgaven of ontwikkelingen bij de verbonden partij. De genoemde onderwerpen zijn (veelal) toegelicht in de paragraaf verbonden partijen. Indien het onderwerp hierin niet terug komt, dan vindt u de toelichting waarschijnlijk in de paragraaf verbonden partijen bij de jaarrekening 2015 of in een separaat beleidsstuk (Raadsinformatiebrief of Raadsvoorstel).

Financiële informatie

Op de formats van de verbonden partijen werken wij met betrekking tot de financiële informatie met de volgende drie symbolen: ✓, ≈ en !. Hieronder beschrijven wij de betekenis van de symbolen per indicator. We doen dit omdat de betekenis van de symbolen per indicator iets afwijkt. Per indicator geldt overigens wel dat een ✓ staat voor een gewenste situatie en dat ! staat voor een (ongewenste) situatie die aanvullende aandacht vergt.

Vermogen en solvabiliteit

Het format geeft informatie over de stand van het vreemd en het eigen vermogen per 1 januari 2015 en per 31 december 2015. Inzicht in het vermogen is een wettelijk voorgeschreven onderdeel. Daarnaast bevat dit onderdeel informatie over de solvabiliteit van de organisatie. Door middel van de solvabiliteit wordt gekeken of een organisatie in staat is om op korte en lange termijn aan haar schulden te kunnen voldoen.

De solvabiliteit van de organisatie is berekend door het eigen vermogen 2015 te delen door het totale vermogen 2015. We hanteren hierbij een solvabiliteitsnorm van 25%. Hierbij is overigens relevant dat bij een publieke organisatie altijd sprake is van verlengd lokaal bestuur. Voor deze organisaties is de solvabiliteit minder relevant, omdat gemeenten altijd (indirect) bijdragen aan de kosten.

Een ✓ in relatie tot deze indicatoren betekent dat het vermogen voldoet aan de solvabiliteitsnorm van 25%. Een ≈ geeft aan dat de solvabiliteit (net) onder de norm ligt (> 15%). Een ! geeft aan dat de solvabiliteit van de organisatie ruim tekort schiet (< 15%).

Financieel resultaat verbonden partij

Hier vindt u het resultaat over het afgelopen jaar. Het resultaat van de verbonden partij is een wettelijk voorgeschreven onderdeel.

Een ✓ staat hier voor een (verwacht) neutraal of positief saldo. ≈ staat hier voor een (verwachte) kleine negatieve afwijking. ! staat hier tot slot voor een (verwachte) forse negatieve afwijking. In dit laatste geval leidt de afwijking vrijwel altijd ook tot een financieel nadeel voor Dordrecht.

Omvang weerstandsvermogen

Hier vindt u de omvang van het weerstandsvermogen van de verbonden partij. Een ✓ staat hier voor een omvang die voldoende is om de risico's op te vangen. ≈ staat voor een omvang die (net) onvoldoende is om alle risico's op te vangen.

Bij deze indicator staat ! tot slot voor een weerstandsvermogen dat ruim tekort schiet om de risico's op te vangen. Indien een risico zich binnen deze organisaties werkelijk manifesteert, is de kans (zeer) groot dat de eigenaren financieel bij moeten springen. Het risico daarop maakt deel uit van ons eigen risico profiel.

Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht

Hier vindt u informatie over garantstellingen die met betrekking tot de verbonden partij zijn verleend. Bij deze garantstellingen staat de gemeente richting geldverstrekkers borg voor de betaling van rente en aflossing op langlopende geldleningen die door de verbonden partij zijn aangetrokken. Het opgenomen bedrag betreft het deel waarvoor Dordrecht garant staat.

Een ✓ staat hier voor een garantstelling waarbij de gemeente nauwelijks risico op aanspraak loopt. ≈ staat hier voor een garantstelling met een verhoogd risico dat hierop (deels) aanspraak wordt gemaakt. ! staat hier ofwel voor een garantstelling met een hoog risico dat hierop (deels) aanspraak wordt gemaakt óf voor een garantstelling die vanwege de omvang blijvend aandacht vergt. Ook deze garantstellingen maken deel uit van het Dordtse risicoprofiel.

Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting

Dit onderdeel geeft inzicht in de bijdrage die de verbonden partij via de trap af systematiek (Kadernota 2014 en 2016) aan de Dordtse bezuinigingsopgave levert. Dit onderdeel is van toepassing op de (meeste) Gemeenschappelijke Regelingen die een jaarlijkse bijdrage ontvangen.

Een ✓ staat hier voor een taakstelling die naar verwachting volledig wordt gerealiseerd. ≈ staat voor een taakstelling die mogelijk deels niet wordt gerealiseerd. ! staat voor een taakstelling die waarschijnlijk grotendeels niet wordt gerealiseerd en daarmee leidt tot een besparingsverlies voor Dordrecht.

Financiële bijdrage

Dit onderdeel geeft inzicht in de gemeentelijke bijdrage aan de verbonden partij. De opgenomen bijdragen zijn gebaseerd op de Jaarrekening 2015, de Begroting 2016 en de Begroting 2017 van de verbonden partij.

1. GEMEENSCHAPPELIJKE REGELING DRECHTSTEDEN

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Dordrecht
<i>Onderdelen</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Bureau Drechtsteden, beleid en staf en regiogriffie • Sociale Dienst Drechtsteden • Servicecentrum Drechtsteden • Ingenieursbureau Drechtsteden • Onderzoekscentrum Drechtsteden • Gemeentelijke Belastingdienst Drechtsteden
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	<p>De GRD heeft tot doel draagvlak te creëren voor een evenwichtige ontwikkeling van het gebied. Hiertoe behartigt de GRD de gemeenschappelijke regionale belangen op de terreinen (a) Economie en bereikbaarheid, (b) Fysiek, (c) Sociaal, (d) Bestuurlijke ontwikkeling en grotestedenbeleid, (e) Staf- en ondersteunende diensten en de bedrijfsvoering en (f) beleidsonderzoek.</p> <p>Daarnaast heeft de GRD als doelstelling om zorg te dragen voor de efficiënte en effectieve heffing en invordering van belastingen en de uitvoering van de WOZ.</p>
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	<p>Dhr. A.A.M. Brok (voorzitter Drechtstraad en Drechtstedenbestuur) Dhr. P.J. Heijkoop (lid Drechtstedenbestuur) Mw. C.M.L. Lambrechts (lid Drechtstedenbestuur)</p>
<i>Omvang van financieel belang</i>	<p>Dordrecht draagt een financieel belang van 58% in de organisatie. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 146.724.000. Dat is 34% van de Dordtse begroting. Dit is terug te vinden op de volgende taakvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 0.1 Bestuur • 0.4 Overhead • 0.61 OZB Woningen • 0.62 OZB Niet woningen • 0.64 Belastingen overig • 2.1 Verkeer en vervoer • 2.2 Parkeren • 2.4 Economische havens en waterwegen • 2.5 Openbaar vervoer • 4.3 Onderwijsbeleid en leerlingenzaken • 6.2 Wijkteams • 6.3 Inkomensregelingen • 6.4 Begeleidende participatie • 6.5 Arbeidsparticipatie • 6.71 Maatwerkdienstverlening • 6.81 Geëscaleerde zorg 18+ • 7.2 Riolering • 7.3 Afval • 8.1 Ruimtelijke ordening • 8.3 Wonen en bouwen
<i>Deelnemende partijen</i>	<p>De gemeenten Alblasserdam, Dordrecht, Hendrik-Ido-Ambacht, Papendrecht, Sliedrecht en Zwijndrecht. In aanloop: Hardinxveld-Giessendam.</p>

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Vergroten arbeidsparticipatie (Werk en Inkomen) • Vergroten arbeidsaanbod voor de onderkant van de arbeidsmarkt (Werk en Inkomen) • Verbeteren van de werking van de arbeidsmarkt (Economie, Sport en Cultuur) • Verbeteren van het vestigings- en ondernemingsklimaat (Economie, Sport en Cultuur) • Dordtse inwoners zijn zo min mogelijk afhankelijk van professionele zorg en ondersteuning (Zorg en Ondersteuning) • Vergroten van de maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid van kwetsbare inwoners (Zorg en Ondersteuning) • Versterken van het openbaar vervoer (Verkeer en Vervoer) • Versterken positie fietsers (Verkeer en Vervoer) • Energieneutraal Dordrecht in 2050 (Milieu en Duurzaamheid) <p>De Drechtstraad heeft voor de GRD 3 ambities geformuleerd:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Versterken van onze economie: kracht, op duurzame wijze - Aantrekkelijker maken van ons Gebied - Zorg en (zelf)redzaamheid van onze inwoners

Actuele opgaven van de verbonden partij	<ul style="list-style-type: none"> • Regionaal Meerjarenplan • Integratie Drechtwerk • Serviceorganisatie WMO • ICT Transitie • Bijstand • Statushouders • Toetreding Hardinxveld-Giessendam
---	---

Financiële informatie		
!	Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015 € 10.975.000 31/12/2015 € 6.763.000
	Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015 € 52.273.000 31/12/2015 € 80.891.000
!	Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015	7,7%
≈	Financieel resultaat (2015)	€ 17.687.000 (waarvan € 1.959.000 resultaat bestemming en € 15.728.000 resultaat bepaling)
	Verwacht Financieel resultaat (2016)	€ 0
≈	Omvang weerstandsvermogen	€ 5.184.000
✓	Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht	€ 4.415.918
✓	Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting N.B: Deze taakstelling is volledig ingevuld per 1-1-2017.	€ 2.926.300 (waarvan € 2.025.900 Kadernota 2014 en € 900.400 Agenda van de Stad/Kadernota 2016)

Financiële bijdrage

Onderdeel	Omschrijving	Jaarrekening 2015	Bedragen x € 1.000	
			Begroting 2016	Begroting 2017
Bureau Drechtsteden	Algemene inwonerbijdrage	1.670	1.472	1.432
Bureau Drechtsteden	Regionaal platform Verkeersveiligheid	36	36	36
Bureau Drechtsteden	Waterbus	380	380	380
Bureau Drechtsteden	Voorrangsc commissie	15	26	0
Bureau Drechtsteden	Klachtencommissie	15	23	11
Bureau Drechtsteden	Natuur en Milieu Educatie	28	28	0
Bureau Drechtsteden	Walstroom	34	34	34
Bureau Drechtsteden	Fietsknooppunten	7	7	0
Bureau Drechtsteden	Bestuur en Staf	738	735	782
Bureau Drechtsteden	CIO Office	448	447	455
Regiogriffie	Regiogriffie	163	163	166
Sociale Dienst Drechtsteden	Participatie	4.987	6.738	7.567
Sociale Dienst Drechtsteden	WSW	21.731	19.701	18.268
Sociale Dienst Drechtsteden	Kinderopvang	0	66	65
Sociale Dienst Drechtsteden	Maatwerkvoorziening Inkomenssteun	0	1.109	1.985
Sociale Dienst Drechtsteden	Bijstandsverlening	51.597	50.622	53.324
Sociale Dienst Drechtsteden	Bijdrage aan tekort	0	4.410	3.563
Sociale Dienst Drechtsteden	Minimabeleid	3.821	4.235	4.173
Sociale Dienst Drechtsteden	WMO - Huishoudelijk hulp	6.975	7.095	5.304
Sociale Dienst Drechtsteden	WMO - Hulpmiddelen en vervoer	2.901	3.986	3.238
Sociale Dienst Drechtsteden	Begeleiding en kortdurend verblijf	7.719	10.056	9.185
Sociale Dienst Drechtsteden	Schuldbemiddeling en Budgetadvies	0	50	50
Sociale Dienst Drechtsteden	WMO - Uitvoeringskosten	355	614	0
Sociale Dienst Drechtsteden	Apparaatskosten	15.923	17.379	17.190
Sociale Dienst Drechtsteden	Uitv. WMO Huishoudelijke onders.	0	355	360
Sociale Dienst Drechtsteden	Uitv. WMO Begel, kort verb., pers. Ver.	0	1.413	1.407
Sociale Dienst Drechtsteden	Uitv. WMO Beschermd wonen	500	500	508
Sociale Dienst Drechtsteden	Dec-uitkering inrichting reg. werkbedrijven	600	0	0
Sociale Dienst Drechtsteden	Vrouwenopvang	484	0	0
Sociale Dienst Drechtsteden	Maatschappelijke opvang	1.356	0	0
Sociale Dienst Drechtsteden	Maatschappelijke opvang AWBZ	1.386	0	0
Sociale Dienst Drechtsteden	Beschermd wonen	30.105	0	0
Sociale Dienst Drechtsteden	Persoonlijke verzorging	350	0	0
Sociale Dienst Drechtsteden	Inkomensondersteuning	277	0	0
Sociale Dienst Drechtsteden	Uitv. Kosten Sociaal domein	1.414	0	0
Servicecentrum Drechtsteden	Basispakket*	14.731	13.427	12.885
Servicecentrum Drechtsteden	Plus- en additioneel pakket	1.192	1.192	1.188
Gemeentebelastingen Drechtstede	Belastingactiviteiten	2.377	2.303	2.250
Gemeentebelastingen Drechtstede	Geo activiteiten	1.059	1.054	718
Onderzoekscentrum Drechtsteden	Basispakket	332	331	332
Algemene dekkingsmiddelen	Renteresultaat			-132
Totaal		175.705	149.987	146.724

*Laag budget, ophoging komt in 1e bestuurlijke wijziging

2. GEMEENSCHAPPELIJKE REGELING DIENST GEZONDHEID EN JEUGD

Algemene informatie	
Vestigingsplaats	Dordrecht
Onderdelen	<ul style="list-style-type: none"> • Dienst Gezondheid & Jeugd [voormalig Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst Zuid-Holland Zuid (GGD), Leerplicht & Voortijdig Schoolverlaten (LVS) en Regiostaf] • Regionale Ambulancevoorziening Zuid-Holland Zuid (RAV) • Serviceorganisatie Jeugd ZHZ
Doel of openbaar belang dat wordt behartigd	Het in algemene zin behartigen van belangen op het terrein van: volksgezondheid, maatschappelijke ondersteuning, onderwijs en jeugdhulp/-zorg.
Vertegenwoordiging in de partij	Mw. C.M.L. Lambrechts (voorzitter Algemeen en Dagelijks Bestuur) Dhr. H. van der Linden (lid Algemeen en Dagelijks Bestuur)
Omvang van financieel belang	<p>Dordrecht draagt een financieel belang van:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ca. 30% in de Serviceorganisatie Jeugd ZHZ. • 0% in RAV. • ca. 25% in de overige organisatieonderdelen (behoudens taken namens centrumgemeente zoals maatschappelijke ondersteuning en regionale meld- en coördinatiefunctie). <p>De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij (exclusief subsidies en inspecties kinderopvang) is totaal € 37.565.000. Dat is 8,71% van de Dordtse begroting. Dit is terug te vinden op de volgende taakvelden:</p> <ul style="list-style-type: none"> • 1.2 Openbare orde en veiligheid • 4.3 Onderwijsbeleid en leerlingenzaken • 6.2 Wijkteams • 6.72 Maatwerkdienstverlening 18- • 6.82 Geëscaleerde zorg 18- • 7.1 Volksgezondheid.
Deelnemende partijen	De gemeenten Ablisserdam, Binnenmaas, Cromstrijen, Dordrecht, Giessenlanden, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Korendijk, Leerdam, Molenwaard, Oud-Beijerland, Papendrecht, Sliedrecht, Strijen, Zederik en Zwijndrecht.

Beleidsinformatie	
Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)	<ul style="list-style-type: none"> • Dordtse jeugdigen groeien gezond en veilig op (Jeugd en Onderwijs) • Dordtse jeugdigen krijgen kansen om zich te ontwikkelen en om naar vermogen mee te kunnen doen (Jeugd en Onderwijs) • Dordtse inwoners zijn zo min mogelijk afhankelijk van professionele zorg en ondersteuning (Zorg en Ondersteuning) • Vergroten van de maatschappelijke participatie en zelfredzaamheid van kwetsbare inwoners (Zorg en Ondersteuning) • Bevordering vitale en zorgzame wijken (Zorg en Ondersteuning)
Actuele opgaven van de verbonden partij	<ul style="list-style-type: none"> • Doen verbeteren leefstijl en gezondheidsgedrag van inwoners door inzet op de thema's: (1) bevordering van een gezonde leefstijl bij kwetsbare zwangere vrouwen en laag opgeleide jongeren, (2) versterking van de mentale weerbaarheid van jeugd, laagopgeleide volwassenen en kwetsbare ouderen en (3) gezondheidsbevordering bij ouderen. • Evaluatie jeugdgezondheidszorg • Transformeren samenwerkingsorganisatie Veilig Thuis Zuid-Holland Zuid • Beoogde samenvoeging tussen meldkamers van Zuid-Holland Zuid en Rotterdam Rijnmond • Verbreding van RMC-functie • Transformeren jeugdhulp • Contracteren en monitoren inkopen op jeugdzorg • Leveren / verbeteren van sturingsinformatie inzake jeugdhulp

Financiële informatie		
!	Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015: € 720.635 31/12/2015: € 4.694.330
	Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015: € 10.655.347 31/12/2015: € 29.287.038
!	Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015 Percentage geeft vertekend beeld door optelsom organisatieonderdelen.	13,81%

	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	DGJ: € 515.000 RAV: -/- € 290.000 SOJ: € 5.301.000 * Resultaat is exclusief restitutie gemeentelijke bijdrage ad € 5.301.000		
!	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	DGJ: € 0 RAV: € 0 SOJ: -/- € 3.283.000** ** Resultaat is exclusief extra gemeentelijke bijdragen ad € 1.783.000.		
!	<i>Omvang weerstandsvermogen</i> Let op: Het weerstandsvermogen van de RAV mag niet ingezet worden om risico's bij de DGJ en de SOJ op te vangen.	DGJ: € 24.000 RAV: € 2.597.000 SOJ: € 0		
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0		
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0		
Financiële bijdrage				
		Bedragen x € 1.000		
Onderdeel		Jaarrekening 2015	Begroting 2016	Begroting 2017
dienst Gezondheid & Jeugd	Digitaal dossier jeugdgezondheidszorg	139	141	141
dienst Gezondheid & Jeugd	Extra contactmoment adolescenten	93	95	95
dienst Gezondheid & Jeugd	Inwonerbijdrage Volksgezondheid*	1.543	869	869
dienst Gezondheid & Jeugd	Jeugdgezondheidszorg	2.466	2.507	2.507
dienst Gezondheid & Jeugd	Uitvoeringsprogramma's	154	156	156
dienst Gezondheid & Jeugd	Inwonerbijdrage Leerplicht	320	324	324
dienst Gezondheid & Jeugd	Regionale Meld- & Coördinatiefunctie	941	946	946
dienst Gezondheid & Jeugd	Inwonerbijdrage Jeugd Preventie Teams	116	116	118
dienst Gezondheid & Jeugd	Inwonerbijdrage vml Regiostaf	549	558	558
Service-organisatie Jeugd		31.727	30.887	31.851
Totaal		38.048	36.599	37.565
Verwachte rente baten		pm	-	pm
Totaal GR dGJ (met baten)		38.048	36.599	37.565
*Inwonerbijdragen fluctueren vanwege de extra eenmalige inwonerbijdragen.				

3. GEMEENSCHAPPELIJKE REGELING OMGEVINGSDIENST ZUID-HOLLAND ZUID

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Dordrecht
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	De regeling is getroffen ter ondersteuning van de deelnemers en de regiogemeenten bij de uitvoering van hun taken op het gebied van het omgevingsrecht in het algemeen en de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht in het bijzonder, alsmede de taken op het terrein van vergunningverlening, handhaving en toezicht op grond van de in artikel 5.1 van de Wet algemene bepalingen omgevingsrecht genoemde wetten.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. H. van der Linden (lid Algemeen en Dagelijks Bestuur)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt 28,2% van de totale omzet bij aan de organisatie. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 5.118.000. Dat is 1,19 % van de Dordtse begroting. Dit is terug te vinden op de volgende taakvelden: <ul style="list-style-type: none"> • 7.4 Milieubeheer • 8.3 Wonen en Bouwen.
<i>Deelnemende partijen</i>	De gemeenten Alblasterdam, Binnenmaas, Cromstrijen, Dordrecht, Giessenlanden, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Korendijk, Leerdam, Molenwaard, Oud-Beijerland, Papendrecht, Sliedrecht, Strijen, Zederik en Zwijndrecht, Provincie Zuid Holland.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Verbeteren woon- en leefomgeving in Dordrecht (Milieu en Duurzaamheid) • Voldoende aanbod voor bijzondere doelgroepen (Ruimtelijke Ordening en Wonen)
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Voorbereiden op Omgevingswet • Mogelijk privatiseren van bouwtaken • Herijken toezicht systematiek • Borging kwaliteitseisen 2016 • Uitvoeren van in 2016 opgestarte reorganisatie

Financiële informatie		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2017 € 1.230.000 31/12/2017 € 1.230.000
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2017 € 4.713.000 31/12/2017 € 4.713.000
≈	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2014</i>	21%
✓	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 572.000
	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	€ 245.000
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	€ 1.100.000
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

Financiële bijdrage			
Onderdeel	Jaarrekening	Bedragen x € 1.000	
		Begroting 2016	Begroting 2017
Inwonerbijdrage	410	393	356
Wettelijke taken	4.680	4.592	4.762
VVGB taken	314	314	-
Totaal GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	5.404	5.299	5.118

(*) VVGB met ingang van 2017 in Inwonerbijdrage en wettelijke taken

4. GEMEENSCHAPPELIJKE REGELING VEILIGHEIDSRÉGIO ZUID-HOLLAND ZUID

Algemene informatie	
Vestigingsplaats	Dordrecht
Onderdelen	<ul style="list-style-type: none"> Regionale Brandweer Zuid-Holland Zuid Geneeskundige hulpverlening bij ongevallen en rampen.
Doel of openbaar belang dat wordt behartigd	Het in algemene zin behartigen van belangen op het terrein van: regionale brandweer, centrale post ambulancevervoer, geneeskundige hulpverlening, openbare orde en veiligheid.
Vertegenwoordiging in de partij	Dhr. A.A.M. Brok (Voorzitter van het Algemeen en Dagelijks Bestuur)
Omvang van financieel belang	Dordrecht draagt een financieel belang van 27,5% in de organisatie. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 11.365.900 (incl. taakstellingen en inzet reserve FLO). Dat is 2,64 % van de Dordtse begroting. Dit is terug te vinden op het begrotingsprogramma Veiligheid en het taakveld: <ul style="list-style-type: none"> 1.1 Crisisbeheersing en brandweer.
Deelnemende partijen	De gemeenten Alblasterdam, Binnenmaas, Cromstrijen, Dordrecht, Giessenlanden, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Korendijk, Leerdam, Molenwaard, Oud-Beijerland, Papendrecht, Sliedrecht, Strijen, Zederik en Zwijndrecht.

Beleidsinformatie	
Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)	<ul style="list-style-type: none"> Handhaven waardering van de veiligheid door inwoners op het huidige, hoge niveau (Programma Veiligheid) Stabiel houden van het aantal inwoners die slachtoffer zijn van een delict op het huidige, lage niveau (Programma Veiligheid) Handhaven waardering sociale veiligheid in de buurt op het huidige, hoge niveau (Programma Veiligheid)
Actuele opgaven van de verbonden partij	<ul style="list-style-type: none"> Vernieuwde brandweezorg (bezuinigingsopgave) Huisvesting brandweerkazerne / uitrukpost Oranjepark

Financiële informatie		
✓	Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015 € 6.384.919 31/12/2015 € 6.083.495
	Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015 € 49.413.914 31/12/2015 € 68.693.642
✓	Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015	8%
!	Financieel resultaat (2015)	€ 1.403.917
	Verwacht financieel resultaat (2016)	-/- € 739.000
≈	Omvang weerstandsvermogen	€ 368.000
✓	Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht	€ 12.767.664
≈	Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting	€ 755.000

Financiële bijdrage				
			Bedragen x € 1.000	
Onderdeel		Jaarrekening	Begroting	Begroting
		2015	2016	2017
Box 1,2 en 5	Basis brandweezorg	8.633	8.701	8.567
Box 3	FLO-Levensloop / maatwerk	1.132	1.045	958
Box 4	Huisvesting leerpark en oranjepark	1.596	1.754	1.840
Totaal GR Veiligheidsregio		11.361	11.500	11.365

5. GEMEENSCHAPPELIJKE REGELING SOCIALE WERKVOORZIENING DRECHTSTEDEN

Algemene informatie	
Vestigingsplaats	Dordrecht
Onderdelen	<ul style="list-style-type: none"> • Drechtwerk/Drechtstedenactief • WerXaam B.V. • Assembly partner B.V. • Drechtwerk Diversiteit B.V. • Drechtwerk Groen B.V. • Drechtwerk FrisFacilitair B.V.
Doel of openbaar belang dat wordt behartigd	Het openbaar lichaam behartigt de belangen van de gemeenten op het terrein van de sociale werkvoorziening en geeft in opdracht van de gemeenten uitvoering aan de in de wet en in deze regeling genoemde taken. Hiermee streeft de organisatie ernaar dat mensen kunnen werken naar vermogen.
Vertegenwoordiging in de partij	Dhr. P.J. Heijkoop (Voorzitter Algemeen en Dagelijks Bestuur)
Omvang van financieel belang	Dordrecht draagt 59,76% van de totale omzet bij aan de organisatie. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 2.392.000. Dat is 0,55% van de Dordtse begroting. Dit is terug te vinden op het volgende taakveld: <ul style="list-style-type: none"> • 6.4 Begeleide participatie.
Deelnemende partijen	De gemeenten Alblasterdam, Dordrecht, Papendrecht, Sliedrecht en Zwijndrecht.

Beleidsinformatie	
Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)	<ul style="list-style-type: none"> • Vergroten arbeidsparticipatie (Werk en Inkomen) • Vergroten arbeidsaanbod voor de onderkant van de arbeidsmarkt (Werk en Inkomen)
Actuele opgaven van de verbonden partij	<ul style="list-style-type: none"> • Integratie in de Gemeenschappelijke Regeling Drechtsteden/samenwerking via Baanbrekend Drechtsteden • Ontwikkelingen rondom de BV's (BV Diversiteit zou in 2017 waarschijnlijk niet meer bestaan, Assembly start vanuit setting met nieuwe eigenaar, ontwikkelingen DW Groen) • Financiën op orde

Financiële informatie		
!	Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015 1.030.000 31/12/2015 € 2.580.000
	Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015 €12.981.000 31/12/2015 € 39.879.000
!	Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015	6,07%
✓	Financieel resultaat (2015)	€ 2.198.000
	Verwacht financieel resultaat (2016)	-/- € 1.838.000
!	Omvang weerstandsvermogen	€ 7.000
✓	Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht	€ 14.463.456
✓	Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting	€ 0

Financiële bijdrage			
	Bedragen x € 1.000		
	Jaarrekening 2015	Begroting 2016	Begroting 2017
GR Sociale Werkvoorziening Drechtsteden	1.448	3.083	2.392

6. GEMEENSCHAPPELIJKE REGELING GEVUDO

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Dordrecht
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Na statutenwijziging is het formele doel het behartigen van aandeelhoudersbelangen van de deelnemers in NV HVC, in de ruimste zin des woords, en het daarbij uitoefenen van stemrecht in de aandeelhoudersvergaderingen van NV HVC.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. J. Mos (voorzitter Algemeen Bestuur)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een financieel belang van ruim 29% in de organisatie. De rechtstreekse bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is nihil. De indirecte bijdrage (inhouding op provisie) is circa € 10.000, echter € 25.000 wordt jaarlijks door de gemeente in rekening gebracht voor dienstverlening.
<i>Deelnemende partijen</i>	De gemeenten Alblasserdam, Dordrecht, Giessenlanden, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Leerdam, Molenwaard, Papendrecht, Sliedrecht, Zederik en Zwijndrecht.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	Geen, participatie in HVC is verplicht bij afnemen van diensten
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Verbeteren informatievoorziening risico's door NV HVC.(proces is in gang) • Toekomstvisie door NV HVC laten koppelen aan financieel perspectief

Financiële informatie		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2016 € 62.000 31/12/2016 € 28.000
✓	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2016 € 0 31/12/2016 € 0
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	100%
✓	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 36.000
✓	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	Nihil
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	€ 62.000; echter dit bedrag zal in 2016 ongeveer gehalveerd worden i.v.m. eenmalige dekking eigen kosten 2016. Daarmee is er nog steeds voldoende buffer voor eigen bedrijfsvoeringsrisico's.
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	Zie HVC (laag risico)
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

7. GEMEENSCHAPPELIJKE REGELING WEGSCHAP TUNNEL DORDTSE KIL

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Dordrecht
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Het wegschap heeft tot taak de (af)bouw van een niet-openbare toltunnel c.a. onder de Dordtse Kil tussen Dordrecht en 's Gravendeel - nader te noemen tunnel -, evenals de aanleg van aansluitende wegen te bevorderen en tot stand te brengen. Dit wegschap heeft ook tot taak het beheren en exploiteren van de tunnel en de aansluitende wegverbindingen.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. R. van der Linden (Lid Algemeen Bestuur) Dhr. J. Mos (Lid Dagelijks Bestuur)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een financieel belang van 42% in de organisatie. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 325.500. Dat is 0,08 % van de Dordtse begroting. Dit is terug te vinden op het volgende taakveld: <ul style="list-style-type: none"> • 2.1 Verkeer en vervoer.
<i>Deelnemende partijen</i>	De Provinciale Staten van Zuid-Holland en de gemeenten Dordrecht, Binnenmaas en Strijen.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Inwoners zijn tevreden over het basisonderhoud in hun omgeving (Leefbaarheid en Stedelijk beheer) • Optimaal benutten van de hoofdinfrastructuur (Verkeer en Vervoer)
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Ontwikkeling inkomsten • Toepassen wetsvoorstel "vennootschapsbelasting" • Bijdrage gemeentelijk project "fly-over N3/A16" • Voorbereiden grootschalige renovatie 2020-2022

Financiële informatie		
!	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 -/- € 5.469.000 31/12/2015 -/- € 3.962.000
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 43.138.000 31/12/2015 € 38.997.000
!	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2016</i>	-/- 11,3 %
✓	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 1.507.000
	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	€ 1.170.000
≈	<i>Omvang weerstandsvermogen</i> Het Ministerie van BZK heeft het wegschap toestemming verleend om een negatieve reserve te vormen. (Onverwachte) nadelen worden ten lasten van deze reserve gebracht waardoor het nadeel toeneemt. Via het jaarlijkse positieve jaarrekening resultaat wordt de negatieve reserve terug gebracht naar een positief saldo.	Negatieve reserve
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 11.414.340
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 14.700

Financiële bijdrage			
	Jaarrekening	Bedragen x € 1.000	
		Begroting 2016	Begroting 2017
GR Wegschap Tunnel Dordtse Kil	2015	312	312

8. GEMEENSCHAPPELIJKE REGELING PARKSCHAP NATIONAAL PARK DE BIESBOSCH

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	's-Hertogenbosch
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Recreatie in natuur en recreatiegebied door het beschermen en ontwikkelen van natuurwaarden, het bewaren en ontwikkelen van het landschappelijk karakter en de zorg voor en ontwikkeling van de recreatie.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. P.J. Heijkoop (Voorzitter Dagelijks en Algemeen Bestuur)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een financieel belang van 60,23% in de organisatie. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 986.000. Dat is 0,23% van de Dordtse begroting. Dit is terug te vinden op het volgende taakveld: <ul style="list-style-type: none"> • 5.7: Openbaar groen en (openlucht) recreatie.
<i>Deelnemende partijen</i>	De Provincies Zuid-Holland en Provincie Noord-Brabant en de gemeenten Dordrecht, Drimmelen, Sliedrecht en Werkendam.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Duurzame en toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling (Ruimtelijke Ordening en Wonen). • Stimuleren duurzaam denken en handelen (Milieu en Duurzaamheid). • Verbeteren van het vestigings- en ondernemingsklimaat (Economie, Sport en Cultuur). • Verbeteren van het recreatief aanbod (Economie, Sport en Cultuur).
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> • De Biesbosch in 2021. • De Biesbosch verdient 't (Financiën op orde). • De provincies Brabant en Zuid Holland en mogelijk ook de gemeente Sliedrecht treden per 1 januari 2018 uit de gemeenschappelijke regeling. Daarom moet er een nieuwe governance-structuur ontworpen en ingericht worden. • Het rijk werkt aan nieuw beleid met betrekking tot de Nationale Parken. Een beperkt aantal parken krijgen de status "nationaal park van wereldklasse". De verwachting is dat De Biesbos deze status krijgt. De consequenties zullen in 2017 aan de orde komen.

Financiële informatie		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2017 € 740.863 31/12/2017 € 740.863
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2017 € 1.817.949 31/12/2017 € 1.817.949
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	28,95%
≈	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 109.000
	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	€ 11.000
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	€ 751.182
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 155.313
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

Financiële bijdrage			
	Jaarrekening	Bedragen x € 1.000	
	2015	Begroting 2016	Begroting 2017
GR parkschap Nationaal Park de Biesbosch	978	969	986

9. BV GEMEENSCHAPPELIJK BEZIT EVIDES

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Rotterdam
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Drinkwatervoorziening en in mindere mate de dividenduitkering in relatie tot een sluitende stadsbegroting. Dit door het houden en beheren van aandelen in Evides NV en het uitoefenen van stemrecht daarop voor eigen rekening en risico. Dit ten behoeve van de aandeelhouders van de vennootschap en al hetgeen met het voorgaande verband houdt of daaraan bevorderlijk kan zijn.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. J. Mos (Lid van Algemene vergadering van aandeelhouders)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een financieel belang van 7% in de B.V. Gemeenschappelijke bezit Evides. De B.V. is 50% aandeelhouder in de N.V. Evides. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is nihil.
<i>Deelnemende partijen</i>	Houders van aandelen zijn gemeenten die ten tijde van de oprichting van de vennootschap vielen binnen het verzorgingsgebied van NV Waterbedrijf Europoort. Dit betreft een gebied wat zich uitstrekt van Dordrecht, over de Hoekse Waard naar Rotterdam, Delft en Brielle.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> De meerjarenbegroting is duurzaam in evenwicht (Algemene Dekkingsmiddelen)
<i>Actuele opgaven van de indirect verbonden partij Evides NV</i>	<ul style="list-style-type: none"> Teruglevering aandelen (geen opgave voor Evides, maar voor Zeeuwse aandeelhouders naar huidige aandeelhouder Delta). Anticiperen op inkomstenremmende beperkingen vanuit ACM en drinkwaterwetgeving. Industriewater (EIW): De eerder beschreven buitenlandstrategie lijkt qua ambities toch wat beperkter te blijven. Evides kent een Nederlandse thuismarkt en buitenlandse activiteiten moeten daaraan altijd ondergeschikt blijven.

Financiële informatie van Evides NV		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	31/12/2015 € 482.400.000
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	31/12/2015 € 658.800.000
✓	Solvabiliteit organisatie 31/12/2015	42,9%
	De door AvA vastgestelde doelsolvabiliteit op holdingniveau (limiet) is 38%. Evides buffert echter met instemming aandeelhouders oude resultaten (onder voorwaarden) t.b.v. zo stabiel mogelijk dividend.	
	Financieel resultaat (2015)	€ 55.700.000
✓	Verwachting financieel resultaat (2016)	Nog niet bekend
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	m.n. Algemene Reserve ad € 334.000.000
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	n.v.t.

10. MERWEDE-LINGELIJN BEHEER BV

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Gorinchem
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Het bevorderen en zorg dragen voor een verdere impuls van de spoorlijn Merwedelingelijn (spoorverbinding tussen Dordrecht en Geldermalsen). Het doel is om een tijdige, doelmatige, duurzame en veilig aanleg van de werkzaamheden aan de spoorlijn te bewerkstelligen.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. H. van der Linden (Lid Algemene vergadering van aandeelhouders)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een financieel belang van 2,91% in de organisatie. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 0. Er is een eenmalig bedrag gereserveerd van € 170.000,-. Dit is terug te vinden op het volgende taakveld: 2.1 Verkeer en vervoer.
<i>Deelnemende partijen</i>	De gemeenten Dordrecht, Sliedrecht, Hardinxveld-Giessendam, Giessenlanden, Gorinchem, Leerdam en Geldermalsen.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Versterken van het openbaar vervoer (Verkeer en Vervoer) • Verduurzamen van verkeer en vervoer (Verkeer en Vervoer)
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> • (Verwachte) liquidatie.

Financiële informatie		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 250.000 31/12/2015 € 250.000
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 0 31/12/2015 € 0
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	0%
✓	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 0
	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	€ 0
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	€ 0
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

11. REGIONALE ONTWIKKELINGSMATSCHAPPIJ DRECHTSTEDEN

Algemene informatie	
Vestigingsplaats	Dordrecht
Doel of openbaar belang dat wordt behartigd	De doelstelling van de ROM-D is het versterken en uitbouwen van de regionale economie, in die zin dat een permanente toekomstige meerwaarde ontstaat en tenminste aansluiting wordt gevonden bij de landelijke ontwikkeling.
Vertegenwoordiging in de partij	Dhr. J. Mos vertegenwoordigt Dordrecht rechtstreeks in de ROM-D Capital B.V. Voor de overige onderdelen van de ROM-D geldt in principe, dat door het college voor iedere Algemene vergadering van Aandeelhouders een volmacht wordt verleend aan een van de leden van het Drechtstedenbestuur. Voor iedere vergadering is het mogelijk om af te zien van de volmacht en een Dordts collegelid af te vaardigen (hiervoor is geen vaste portefeuillehouder aangewezen).
Omvang van financieel belang	Dordrecht draagt een financieel belang van 29,73% in de Capital B.V. en een belang van 7,4% in Kil III C.V. Daarnaast heeft Dordrecht een belang van 69,0% in de Holding N.V. (zie ook onder structuur). De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is vertaald in aandelenkapitaal. Deze aandelen zijn in totaal gewaardeerd op € 1000.
Deelnemende partijen	De provincie Zuid-Holland, BNG Gebiedsontwikkeling en de gemeenten Alblasserdam, Hendrik-Ido-Ambacht, Dordrecht, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht en Ontwikkelingsbedrijf Rotterdam.
Structuur	De Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden groep bestaat uit verschillende onderdelen: <ul style="list-style-type: none"> • Holding Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden N.V. • Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Capital B.V. • Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Capital Beheer B.V. • Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Beheer N.V. • Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Projecten C.V. • Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Kil III C.V.

Beleidsinformatie	
Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)	<ul style="list-style-type: none"> • Verbeteren van het vestigings- en ondernemingsklimaat (Economie, Sport en Cultuur)
Actuele opgaven van de verbonden partij	<ul style="list-style-type: none"> • Regionaal onderzoek naar de doorontwikkelingsmogelijkheden ROM-D ter versterking van de economische ontwikkeling van de Drechtsteden • Directeur heeft in de laatste AvA zijn visie gegeven op de doorontwikkelingsmogelijkheden. • Beschikbare middelen mogelijk niet toereikend voor projecten • Zowel OBR en BNG hebben hun aandelen te koop aangeboden, hierop is negatief gereageerd door Dordrecht in de laatste AvA. • Invulling bedrijfsplan en businesscase (momenteel onvoldoende) • Negatieve reserve met risico tot verder afnemen

Financiële informatie Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden (Overkoepelend)		
!	<i>Omvang weerstandsvermogen</i> De omvang van het weerstandsvermogen is nihil vanwege de negatieve algemene reserves die binnen de verschillende onderdelen bestaan (met name bij de Kil III C.V.). Daarnaast is het eigen vermogen voor het grootste deel niet vrij aanwendbaar (beklemd vermogen).	Nihil
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

Holding Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden N.V.		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 3.753.691 31/12/2015 € 3.763.522
✓	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 4.552.224 31/12/2015 € 4.552.407
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	45,25%
✓	Financieel resultaat (2015)	€ 9.831
	Verwacht financieel resultaat (2016)	P.M.

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Capital B.V.		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 16.984.353 31/12/2015 € 17.036.659
✓	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 2.285 31/12/2015 € 4.585
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	99,97%
✓	Financieel resultaat (2015)	€ 52.306
	Verwacht financieel resultaat (2016)	P.M.

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Capital Beheer B.V.		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 46.312 31/12/2015 € 46.350
✓	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 1.377 31/12/2015 € 1.560
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	96,74%
✓	Financieel resultaat (2015)	€ 37
	Verwacht financieel resultaat (2016)	P.M.

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Beheer N.V.		
!	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 28.583 31/12/2015 € 28.728
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 641.086 31/12/2015 € 317.436
!	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	8,30%
✓	Financieel resultaat (2015)	€ 145
	Verwacht financieel resultaat (2016)	P.M.

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Projecten C.V.		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 2.578.906 31/12/2015 € 2.584.827
✓	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 4.915.986 31/12/2015 € 3.916.433
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	39,76%
✓	Financieel resultaat (2015)	€ 5.921
	Verwacht financieel resultaat (2016)	P.M.

Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden Kil III C.V.		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 6.803.347 31/12/2015 € 6.837.942
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 9.911.796 31/12/2015 € 12.386.113
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	35,57%
✓	Financieel resultaat (2015)	€ 34.595
	Verwacht financieel resultaat (2016)	P.M.

12. NV HUISVUILCENTRALE NOORD-HOLLAND (HVC)

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Alkmaar
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Ten algemene nutte werkzaam zijn op het gebied van het afvalbeheer en de daarmee verbonden opwekking van elektriciteit, benutting van overige vrijgekomen warmte en opwerking van reststoffen tot nuttige toepasbare restproducten. Daarnaast op het gebied van direct of indirect daarmee verband houdende andere activiteiten, een en ander ten dienste van gemeenten en samenwerkingsverbanden van gemeenten overeenkomstig de regelen van door hen met de vennootschap te sluiten overeenkomsten. Tot slot het deelnemen in het op een andere wijze een belang nemen in, het voeren van beheer over andere ondernemingen met een gelijk of aanverwant doel en voorts het financieren van derden en het op enigerlei wijze stellen van zekerheid of het zich verbinden voor verplichtingen van derden daaronder begrepen.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. J. Mos (Commissaris via de Gemeenschappelijke Regeling Gevudo)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een financieel belang van 5,3 % in de organisatie. (Dordrechts aandeel in de GR Gevudo is 19.7%. Zij behartigt 529 van de 3311 aandelen HVC).
<i>Deelnemende partijen</i>	N.V. Huisvuilcentrale Noord-Holland is eigendom van 46 gemeenten en 6 waterschappen

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> Inwoners zijn tevreden over het basisonderhoud in hun omgeving (Leefbaarheid en Stedelijk Beheer) De meerjarenbegroting is duurzaam in evenwicht (Algemene Dekkingsmiddelen) Verbeteren Woon- en leefomgeving Dordrecht (Milieu en Duurzaamheid)
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> Verbeteren financiële positie (bezuinigingsoperatie)

Financiële informatie		
!	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 68.381.000 31/12/2015 € 81.849.000
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 857.181.000 31/12/2015 € 797.904.000
!	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i> De solvabiliteit wordt de komende jaren in lijn gebracht met meer marktconforme verhoudingen. Dit gebeurt door voor onbepaalde tijd geen dividend uit te keren ingeval van batige resultaten	10%
≈	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 13.476.000
	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	P.M.
≈	<i>Omvang weerstandsvermogen</i> Het vermogen is gezien de risico's van NV HVC als aandeelhouder niet voldoende. Deelnemende gemeenten zijn feitelijk zelf risicodragers.	€ 81.849.000
!	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 31.397.153
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

13. ENECO HOLDING NV

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Rotterdam
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Doel van Eneco is in hoofdzaak het op een betrouwbare, veilige en maatschappelijk verantwoorde wijze produceren, verkopen en leveren van energie, warmte/ koude en gasen en daaraan gerelateerde producten aan particuliere en zakelijke klanten en samenwerking en deelneming in andere rechtspersonen. Met betrekking tot het de gemeente draagt deelname in de partij bij aan de sluitendheid van de stadsbegroting en geeft het (beperkte) invloed op majeure investeringsbeslissingen. In de Wet Onafhankelijk Netbeheer is het overheidsbelang in energienetwerken bevestigd.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. J. Mos (lid van aandeelhouderscommissie en algemene vergadering van aandeelhouders) De aandeelhouderscommissie heeft algemene adviestaken richting de AvA en adviestaken bij investeringsbeslissingen vanaf 350 miljoen richting bedrijf. In 2016 is zij zeer intensief betrokken bij de splitsing van Eneco.
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht heeft een 9,05% stembelang en is daarmee achter Rotterdam en Den Haag qua belang de derde grote aandeelhouder. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is nihil.
<i>Deelnemende partijen</i>	De aandelen van ENECO Energie zijn in handen van ongeveer 60 Nederlandse gemeenten.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> De meerjarenbegroting is duurzaam in evenwicht (Algemene Dekkingsmiddelen)
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> Wet onafhankelijk netbeheer: splitsing en strategie Reguleringsbeleid regionale netbeheerders <p>Eneco wordt in 2017 gedwongen gesplitst in 2 entiteiten. In Q3 2016 volgt lokale besluitvorming.(zienswijze/ wensen en bedenkingen raad)</p>

Financiële informatie (beperkte waarde i.v.m. splitsing in 2017!)		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 5.188.000.000 31/12/2015 € 5.350.000.000
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 4.900.000.000 31/12/2015 € 4.551.000.000
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	54%
✓	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 208.000.000
?	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	Geen winstvoorspelling in halfjaarbericht 2016
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	Te bezien na splitsing; echter huidige creditrating A- (gunstig)
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

14. BANK NEDERLANDSE GEMEENTEN (N.V.)

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Den Haag
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	De BNG is de bank van en voor overheden en instellingen voor het maatschappelijk belang. Met gespecialiseerde financiële dienstverlening draagt de BNG bij aan zo laag mogelijke kosten van maatschappelijke voorzieningen voor de burger. Daarmee is de bank essentieel voor de publieke taak.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. J. Mos (aandeelhouderschap)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een belang van 0,419% in de organisatie.
<i>Deelnemende partijen</i>	Het rijk en Nederlandse gemeenten.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	• N.v.t.
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Basel III • Schatkistbankieren • Aanhoudend lage lange rentetarieven

Financiële informatie		
!	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 3.582.000.000 31/12/2015 € 4.163.000.000
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 149.891.000.000 31/12/2015 € 145.317.000.000
	<i>NB uitroep tekens is gebaseerd op nog niet voldoen aan Basel III</i>	
✓	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 226.000.000
!	<i>Verwacht resultaat (2016)</i>	Gezien de aanhoudende onzekerheden acht de bank het niet verantwoord een uitspraak te doen over de verwachte nettowinst 2016
≈	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	Zie toelichting
	<i>In november 2015 heeft Standard & Poor's de rating van de Nederlandse staat verhoogd naar AAA Als direct gevolg hiervan is ook de rating van BNG Bank door Standard & Poor's op dezelfde wijze bijgesteld. Dat neemt niet weg dat nog niet wordt voldoen aan de rigide Basel eisen.</i>	
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

15. STICHTING ADMINISTRATIEKANTOOR BREEDBAND

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Dordrecht
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Oorspronkelijk was het doel het in eigendom verwerven en beheren van een glasvezelinfrastructuur in de regio Drechtsteden. Momenteel is het doel het beheren van aandelen/certificaten en het uitoefenen van stemrecht in de Breedband Drechtsteden Groep BV.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. J. Mos (Penningmeester)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een belang van 14% (certificaten) in de organisatie.
<i>Deelnemende partijen</i>	De stichting administratiekantoor Breedband Drechtsteden (26 non profit certificaathouders) heeft als primair doel het houden van aandelen van de Breedband Drechtsteden Groep BV. Deze BV bedient samen met de dochter B.V.'s Breedband Drechtsteden B.V. (voor de certificaathouders in STAK) en VitrumNet B.V. (voor alle andere activiteiten) de relaties.

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Verbeteren van het vestigings- en ondernemingsklimaat (Economie, Sport en Cultuur)
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Geen

Financiële informatie		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 972.000 31/12/2015 € 1.257.000
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	n.v.t.
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	100%
✓	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	-/- € 95. De stichting ontving in 2015 geen dividend (cash). De groep had een batig resultaat van € 284.000 en had ultimo 2015 een positief werkkapitaal.
	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	Niet bekend
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	=aandelenkapitaal. De hoeveelheid cash is minder dan € 1.000
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

16. COÖPERATIE ONTWIKKELING LEERPARK U.A.

Algemene informatie	
Vestigingsplaats	Dordrecht
Doel of openbaar belang dat wordt behartigd	De coöperatie heeft als hoofdoelen: 1. het namens de leden selecteren van een marktpartij en het namens de leden contracteren van die marktpartij, om op het terrein gelegen aan de Maria Montessorilaan en omgeving scholen, woningen, winkels, kantoren, bedrijfsruimten, openbare ruimten en infrastructuur te realiseren; 2. de realisatie van het Leerpark tegen de scherpste prijs en hoogst bereikbare kwaliteit te laten plaatsvinden; 3. in alle fasen van de ontwikkeling van het Leerpark op te treden als aanbestedende dienst krachtens de Europese richtlijnen.
Vertegenwoordiging in de partij	Dhr. P.J. Heijkoop (Voorzitter Algemeen Leden Vergadering) Dhr. R.C.A. Meester (voorzitter) Dhr. G. ten Dolle (bestuurslid), Dhr. H.F.J. van Gulp (bestuurslid)
Omvang van financieel belang	Dordrecht draagt een belang van 50% in de organisatie. De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 330.000. Dat is 0,08% van de Dordtse begroting. Dit is terug te vinden op de volgende taakvelden: <ul style="list-style-type: none"> • 4.3 Onderwijsbeleid en leerlingenzaken • 0.1 Bestuur.
Deelnemende partijen	De gemeente Dordrecht en het ROC Da Vinci College (Stichting Regionaal opleidingscentrum Zuid-Holland Zuid).

Beleidsinformatie	
Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)	<ul style="list-style-type: none"> • Dordtse jeugdigen krijgen kansen om zich te ontwikkelen en om naar vermogen mee te kunnen doen (Jeugd en Onderwijs) • Duurzame en toekomstbestendige ruimtelijke ontwikkeling (Ruimtelijke Ordening en Wonen) • Meer ruimte voor ontwikkelingen en initiatieven van inwoners, organisaties en bedrijven (Ruimtelijke Ordening en Wonen)
Actuele opgaven van de verbonden partij	<ul style="list-style-type: none"> • Nemen van (financiële) maatregelen ter verbetering exploitatieresultaat Duurzaamheidsfabriek (DZHF)

Financiële informatie		
-	Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015: € 0 31/12/2015: € 0
	Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar	01/01/2015: € 10.764.621 31/12/2015: € 9.207.618
-	Solvabiliteit organisatie per 31/12/2016 (EV: VV)	0%
✓	Financieel resultaat (2015)	€ 504.798
	Verwacht financieel resultaat (2016)	€ 433.000
✓	Omvang weerstandsvermogen	€ 0
✓	Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht (2016)	€ 7.272.216
✓	Omvang taakstelling verbonden partij (2016) in Dordtse begroting	€ 0

Financiële bijdrage			
		Bedragen x € 1.000	
		Jaarrekening	Begroting
Onderdeel		2015	2016
Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A.		145	165
Exploitatietekort DZHF		198	165
Totaal Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A.		343	330

17. COÖPERATIE KENNIS EN OPLEIDINGSCENTRUM VEILIGHEID ZHZ (waarschijnlijk geliquideerd)

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Dordrecht
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Het doel van de coöperatie is het ontwikkelen, bundelen en delen van kennis op het gebied van fysieke veiligheid én het tot stand brengen van leerwerkverbindingen op het gebied van veiligheid. Dit om hiermee het onderwijsaanbod te vergroten, het beroepsonderwijs te versterken en leerwerkbedrijven tot stand te brengen.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. R.C.A. Meester (Directeur Leerpark)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een belang van 33,3% in de organisatie De bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij in 2017 is € 0. Het was eenmalig € 35.000.
<i>Deelnemende partijen</i>	1. ROC Da Vinci College 2. Veiligheidsregio Zuid Holland Zuid 3. Gemeente Dordrecht

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> Dordtse jeugdigen krijgen kansen om zich te ontwikkelen en om naar vermogen mee te kunnen doen (Jeugd en Onderwijs) Handhaven waardering van de veiligheid door inwoners op het huidige, hoge niveau (Programma Veiligheid)
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> In 2012 is deze Coöperatie in de "wachtstand" gezet, omdat er nog weinig concrete samenwerking tot stand kwam. Tevens blokkeerde de structuur soms ook de activiteiten. <p>De verwachting is dat de Coöperatie najaar 2016 wordt geliquideerd.</p>

Financiële informatie		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2016 € 0 31/12/2016 € 0
✓	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2016 € 0 31/12/2016 € 0
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2016 (EV: VV)</i>	0%
✓	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 0
	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	P.M. naar verwachting opgeheven in 2016
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	€ 0
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2016) in Dordtse begroting</i>	€ 0

18. ENERGIE COÖPERATIE DORDRECHT

Algemene informatie	
<i>Vestigingsplaats</i>	Dordrecht
<i>Doel of openbaar belang dat wordt behartigd</i>	Doel van de coöperatie is het versnellen van de uitvoering van het gemeentelijk energiebeleid, het tot stand brengen van leerwerkverbindingen op het gebied van veiligheid en het tot stand brengen van een revoluerend fonds voor het doen van duurzame investeringen.
<i>Vertegenwoordiging in de partij</i>	Dhr. H van der Linden (Bestuurslid) R.C.A. Meester (Ambtelijk)
<i>Omvang van financieel belang</i>	Dordrecht draagt een belang van 50% in de organisatie De eenmalige bijdrage van Dordrecht aan deze verbonden partij is totaal € 700.000. Dit is terug te vinden op het volgende taakveld: <ul style="list-style-type: none"> • 7.4 Milieubeheer.
<i>Deelnemende partijen</i>	N.V. Huisvuilcentrale Noord-Holland en de gemeente Dordrecht

Beleidsinformatie	
<i>Verbonden doelstelling uit de Dordtse begroting (2017)</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Het stimuleren van duurzaam denken en handelen en ruimte bieden voor duurzame initiatieven (Programma Milieu en Duurzaamheid)
<i>Actuele opgaven van de verbonden partij</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Crayestein zonneweide in procedure gebracht realisatie verwacht in 2017 na een positieve beschikking op de SDE+ subsidieaanvraag en financiering installatie • Ontwikkeling windenergie op het Eiland van Dordrecht in 2016 is de aanvraag om omgevingsvergunning in procedure gebracht. Realisatie windturbine verwacht in 2018 • Exploitatie zon op gemeentedaken • Energiebesparingsproject Blok voor Blok (energiebesparing particuliere woningen) • Ontwikkelen participatiemodel zonne-centrale Crayenstein

Financiële informatie		
✓	<i>Eigen vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 1.083.065 31/12/2015 € 989.797
	<i>Vreemd vermogen verbonden partij aan het begin en einde van het begrotingsjaar</i>	01/01/2015 € 0 31/12/2015 € 0
✓	<i>Solvabiliteit organisatie per 31/12/2015</i>	100%
≈	<i>Financieel resultaat (2015)</i>	€ 0
	<i>Verwacht financieel resultaat (2016)</i>	€ 0
✓	<i>Omvang weerstandsvermogen</i>	€ 0
✓	<i>Omvang garantstellingen vanuit Dordrecht</i>	€ 0
✓	<i>Omvang taakstelling verbonden partij (2017) in Dordtse begroting</i>	€ 0

Bijlage 7: Veranderingen als gevolg van BBV

Inleiding

De gevolgen van het wijzigingsbesluit Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten (BBV) vinden hun weerslag op diverse onderdelen van de begroting. In deze bijlage worden alle onderwerpen uit het wijzigingsbesluit van het BBV puntsgewijs toelicht. Per onderwerp komen de volgende vier vragen aan de orde:

- *Wat is er gewijzigd?*
- *Waarom is dit gewijzigd?*
- *Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?*
- *Welke vervolgstappen zijn nodig?*

Bij het opbouwen van de begroting zijn keuzen gemaakt die noodzakelijk zijn om te voldoen aan de nieuwe BBV voorschriften. Een aantal van deze (nadere) voorschriften verschenen pas in de zomermaanden. De wijziging van het BBV beslaat de volgende onderdelen:

- Introductie taakvelden.
- Inzicht in overheadkosten.
- Basisset beleidsindicatoren.
- Basisset financiële kengetallen.
- Verplichte informatie verbonden partijen.
- Activeren van maatschappelijk nut.
- Geprognosticeerde balans / meerjarig EMU-saldo.
- Rente en financiering.
- Grondexploitaties.

Introductie taakvelden

Wat is er gewijzigd?

Alle lasten en baten in de begroting moeten worden verantwoord op een zogenaamd taakveld. Per taakveld is vastgelegd welke lasten en baten betrekking hebben op het taakveld.

Waarom is dit gewijzigd?

Onder het oude BBV was het niet goed mogelijk om gemeenten met elkaar te vergelijken. De wijze waarop programma's mochten worden opgebouwd betrof een raadsbevoegdheid. Deze bevoegdheid blijft bij de raad, maar door alle lasten en baten te laten koppelen aan een taakveld ontstaan er betere mogelijkheden om gemeenten onderling te gaan vergelijken.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

Aan de begroting zijn onder bijlage 2: Overzicht taakvelden drie overzichten toegevoegd:

1. Een overzicht van de baten en lasten per taakveld.
2. Een overzicht van de baten en lasten per subtaakveld.
3. Een overzicht van de onderverdeling van programma's naar taakvelden.

We hebben er hiermee voor gekozen om vooralsnog naast de bestaande programma structuur een taakveld structuur te hanteren. De reden daarvoor is dat de programma / product begroting voorziet in de specifieke sturingsbehoefte binnen de gemeente Dordrecht (zowel bestuurlijk, als ambtelijk) en de product begroting een intracomptabel (in de begroting) inzicht geeft in de kostendekkendheid van producten.

Deze overzichten zijn een gevolg van het koppelen van alle kosten aan taakvelden in de huidige programma's. Er heeft geen herschikking plaatsgevonden op basis van deze koppeling.

Welke vervolgstappen zijn nodig?

Voorstel is om in de periode tussen nu en de volgende verkiezingen in 2018 met de raad en college in gesprek te gaan over de actualisatie van de nota Kiezen, Sturen en Verantwoorden en hierbij in ieder geval mee te nemen:

- Verankeren en verder implementeren van de wijzigingen uit het vernieuwde BBV.
- De suggesties en wensen van de raad (via de auditcommissie).
- De sturingsprincipes van de nieuwe organisatie.
- (Intracomptabel) inzicht in integrale kostprijzen en opbouw van tarieven.
- Uitvoeringskosten van dubbele registraties.

Inzicht in overheadkosten

Wat is er gewijzigd?

Gemeenten worden verplicht om alle kosten die gemoeid zijn met overhead in beeld te brengen. Waarbij overhead als volgt wordt gedefinieerd: *Alle kosten die samenhangen met de sturing en ondersteuning van de medewerkers in het primaire proces.* Dit moet op het taakveld overhead (0.4).

Daarnaast moet in de begroting worden toegelicht op welke wijze overhead wordt toegerekend aan fiscale tarieven die maximaal kostendekkend mogen zijn (denk aan: rioolheffing, leges), grondexploitaties en investeringen.

Waarom is dit gewijzigd?

De wijze van omgang met (toedeling van) overhead verschilde van gemeente tot gemeente. In veel gemeenten werd dit als niet transparant beoordeeld. Er werden bijvoorbeeld verschillende definities van overhead gehanteerd en de overhead kwam niet als totaal in beeld in de programmabegroting. Ook de manier waarop overhead in tarieven terecht kwam riep veel vragen op. De doorgevoerde wijzigingen hebben tot doel hier beter inzicht in te verschaffen. Daarnaast wordt overhead beter vergelijkbaar door het hanteren van één definitie.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

De totale kosten van overhead zijn in beeld gebracht onder hoofdstuk 2.13 Overhead. Op basis van personele inzet verdelen we de overhead door naar de programma's. Op deze manier blijft de omvang van de bestaande programma's op hoofdlijnen in stand. Tevens leggen we op deze manier in de begroting vast welke bedragen we toerekenen aan fiscale tarieven die maximaal kostendekkend mogen zijn. Per programma is in het taartdiagram weergegeven welk gedeelte van de overhead wordt toegerekend aan het programma. Deze informatie is ook terug te vinden in de overzichten onder bijlage 2: Overzicht taakvelden.

Op het aspect van kostendekkendheid van fiscale tarieven wordt nader ingegaan in de paragraaf lokale heffingen. Hier wordt nader toegelicht hoe de overhead verdeling tot stand is gekomen.

Welke vervolgstappen zijn nodig?

De methodiek van toerekening van overhead moet worden opgenomen in de financiële verordening net als de wijze waarop de overhead wordt onderverdeeld en verantwoord. Hiertoe volgt een wijzigingsvoorstel. Tevens moet de nieuwe omgang met overhead een plaats krijgen in de Nota Lokale Heffingen.

Basisset beleidsindicatoren

Wat is er gewijzigd?

In de ministeriële regeling: Beleidsindicatoren is een limitatieve lijst van verplichte beleidsindicatoren vastgesteld, waarover door gemeenten moet worden gerapporteerd. Deze beleidsindicatoren worden niet genormeerd door andere overheden en evenmin worden er streefwaarden aan gekoppeld.

Waarom is dit gewijzigd?

Onder het oude BBV werd het voor het eerst verplicht om niet-financiële informatie in de begroting op te nemen. Dit kwam onder andere tot uiting in de vraag: Wat willen we bereiken? Op welke manier hier verder invulling aan werd gegeven betrof een bevoegdheid van de raad. Deze bevoegdheid blijft bij de raad, maar door een aantal indicatoren verplicht te stellen ontstaat er een betere mogelijkheid om gemeenten onderling te gaan vergelijken op inhoudelijke aspecten. De website www.waarstaatjegemeente.nl faciliteert deze onderlinge vergelijking.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

Onder bijlage 1 treft u een overzicht aan van de waarden van de indicatoren. De score op de beleidsindicatoren zijn hiermee in één oogopslag terug te vinden en de huidige opzet van de programmakaarten en de vergelijkbaarheid met de begroting 2016 blijft hiermee behouden. In het overzicht staan de scores van Dordrecht en vijf referentiegemeenten. Dit zijn dezelfde gemeenten die ook worden gebruikt als referentie bij de zogenaamde 'stresstest'. Het overzicht is opgesteld in samenwerking met het Onderzoekscentrum Drechtsteden.

Welke vervolgstappen zijn nodig?

Voorstel is om in de periode tussen nu en de volgende verkiezingen in 2018 met de raad en college in gesprek te gaan over de actualisatie van Kiezen, Sturen en Verantwoorden en hierbij in ieder geval mee te nemen:

- Verankeren en verder implementeren van de wijzigingen uit het vernieuwde BBV.
- De suggesties en wensen van de raad (via de auditcommissie).
- De sturingsprincipes van de nieuwe organisatie.

Basisset financiële kengetallen

Wat is er gewijzigd?

Alle gemeenten worden verplicht te rapporteren over een zestal financiële kengetallen in meerjarig perspectief.

Waarom is dit gewijzigd?

De achtergrond van deze wijziging is tweeledig. Enerzijds wordt door het verplicht rapporteren over deze kengetallen meer focus gelegd op de financiële positie van een gemeente. Daarnaast ontstaat er ook hier een betere onderlinge vergelijkbaarheid tussen gemeenten.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

In de begroting 2016 waren deze kengetallen al opgenomen. De uitbreiding in 2017 beslaat nog enkel het meerjarig perspectief waarin de kengetallen moeten worden geplaatst.

Op het totaal van de kengetallen wordt ingegaan onder hoofdstuk 1.3. In de paragrafen waar individuele kengetallen uit voortkomen wordt nader ingegaan op de individuele waarden.

Welke vervolgstappen zijn nodig?

Voorstel is om in de periode tussen nu en de volgende verkiezingen in 2018 met de raad en college in gesprek te gaan over de actualisatie van de nota Kiezen, Sturen en Verantwoorden en hierbij in ieder geval mee te nemen:

- De vraag of streefwaarden ten aanzien van de financiële kengetallen gewenst zijn en zo ja, welke.

Verplichte informatie verbonden partijen

Wat is er gewijzigd?

De bijdrage die verbonden partijen leveren aan het behalen van doelstellingen zoals opgenomen onder de programma's dienen ook onder de programma's te worden toegelicht.

Daarnaast dienen de verbonden partijen te worden onderverdeeld in: gemeenschappelijke regelingen, vennootschappen en coöperaties, stichtingen en verenigingen en overige verbonden partijen. Per verbonden partij moet worden benoemd op welke wijze de gemeente een belang heeft en het openbaar belang dat ermee gediend wordt. Tenslotte moet worden ingegaan op de financiële positie van de verbonden partijen en eventuele risico's die spelen binnen de verbonden partij voor de financiële positie van de gemeenten en de taakvelden waarbinnen de verbonden partij opereert.

Waarom is dit gewijzigd?

Gemeenten blijven verantwoordelijk voor de taken die zij door verbonden partijen laten uitvoeren. Het is daarom van belang dat de raad in het proces van begroting en verantwoording de benodigde informatie krijgt om de bijdrage van verbonden partijen aan de realisatie van de (doelstellingen van de) programma's en daarmee gepaard gaande risico's te kunnen beoordelen en te laten meewegen in het proces van sturing en verantwoording. Daarvoor is inzicht gewenst in de beleidsmatige prestaties en de financiële positie van de verbonden partij.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

Op de programmakarten is (waar nodig) nadrukkelijker verwoord welke bijdragen verbonden partijen leveren aan doelstellingen. Dit zodat de bijdrage die verbonden partijen leveren aan het behalen van de doelstellingen inzichtelijker wordt. Verder is op elke kaart een extra tabel opgenomen waaruit blijkt aan welke doelstellingen door verbonden partijen wordt bijgedragen. Daarnaast beschrijven we in de bijlage verbonden partijen binnen welke taakvelden en verbonden partij opereert.

De overige vereisten ten aanzien van verbonden partijen maakten ook in de Begroting 2016 al onderdeel uit van de paragraaf, danwel de bijlage verbonden partijen (bijlage 6), zoals we die in Dordrecht kennen.

Welke vervolgstappen zijn nodig?

Vanuit de commissie BBV volgt nog een Notitie Verbonden partijen. Vooralnog hebben we ons bij de uitwerking moeten baseren op een vooraankondiging van deze notitie. Mocht de notitie aanleiding geven tot een aangepaste uitwerking dan komen we daarop terug. Dit zal dan met name in de volgende P&C producten en de actualisatie van de Nota Verbonden partijen worden uitgewerkt/opgepakt. Daarnaast kan ook dit punt meegenomen worden in de actualisatie van Kiezen, Sturen en verantwoorden.

Activeren van maatschappelijk nut

Wat is er gewijzigd?

In het nieuwe BBV wordt de systematiek van activering en afschrijving voor alle investeringen gelijk getrokken: investeringen met een maatschappelijk nut moeten, evenals investeringen met een economisch nut, worden geactiveerd en over de verwachte levensduur worden afgeschreven. Voorheen was het activeren van investeringen met een maatschappelijk nut nog een keuze, en binnen Dordrecht nog beperkt toegepast. In Dordrecht activeren we tot op heden van de investeringen in de openbare ruimte met een maatschappelijk nut slechts enkele uitzonderingen waarvan de verkeersregel-, verlichtingsinstallaties en reconstructies aan bruggen de belangrijkste zijn. Investeringen met maatschappelijk nut zijn in tegenstelling tot investeringen met economisch nut niet verhandelbaar en ze genereren geen middelen (bijvoorbeeld huur- of pachttopbrengsten). Concrete voorbeelden van investeringen met maatschappelijk nu zijn de aanleg en inrichting van wegen, openbaar groen en speelplaatsen.

Waarom is dit gewijzigd?

De achtergrond van deze wijziging is divers. Door de investeringen te gaan activeren wordt bevorderd, dat de kosten van de investeringen ten laste komen van burgers en bedrijven, op het moment dat zij er nut van hebben. Daarnaast ontstaat er een balanspositie als gevolg waarvan beter kan worden beoordeeld of er in de begroting voldoende middelen gereserveerd zijn voor vervangingsinvesteringen. Tenslotte worden gemeenten ook hier beter vergelijkbaar, omdat verschillende verwerkingswijzen gelijk worden getrokken.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

Bij het uitwerken van de wijziging is nagestreefd om de omvang en timing van investeringen in maatschappelijk nut ongemoeid te laten en geen financieel resultaat te laten ontstaan. Aan beide uitgangspunten is invulling gegeven.

In het proces is gekozen om een ondergrens van € 100.000 te hanteren voor investeringen met maatschappelijk nut. Hiervoor zijn een aantal argumenten:

- Hierdoor resteren er alleen investeringen in wegen (en civiele kunstwerken die geactiveerd moeten worden). Investeringen in groen en speelplaatsen komen zelden boven het bedrag van € 100.000;
- Voor investeringen in het groen is de scheidslijn tussen onderhoud en investeren erg dun, door deze ondergrens hoeven we deze lijn niet heel nadrukkelijk te schetsen;
- Door deze keuze beperken we de administratieve lasten.

De budgetten gemoeid met investeringen in wegen boven € 100.000 hebben we omgezet in een toevoeging aan een nieuw te vormen bestemmingsreserve wegen. Via deze reserve dekken we vervolgens de kapitaallasten (afschrijving en rente) die ontstaan als gevolg van de investering. Deze omzetting kan saldo neutraal worden uitgevoerd.

Ook in de grondexploitaties waren investeringen met maatschappelijk nut aanwezig. Als gevolg van gewijzigde regelgeving omtrent grondexploitaties vanuit het BBV moeten deze in sommige gevallen (op het moment dat ze niet direct toerekenbaar zijn aan het plangebied) ook buiten de grondexploitatie worden geactiveerd. In deze gevallen verrekenen we de kapitaallasten met de reserve grondbedrijf. Dit omdat de investeringen integraal onderdeel uitmaakten van de grondexploitaties (voor de BBV wijziging).

Welke vervolgstappen zijn nodig?

In de uitwerking zijn keuzen gemaakt die moeten worden vastgelegd in de Nota Waardering en afschrijving (denk onder andere aan bepaling drempelbedrag, afschrijvingstermijnen). Hiertoe volgt een wijzigingsvoorstel. Bij de begroting 2017 wordt voorgesteld een nieuwe reserve te vormen: Bestemmingsreserve Wegen. Met behulp van deze reserve worden de lasten als gevolg van investeringen in wegen over de jaren heen opgevangen.

Geprognosticeerde balans / meerjarig EMU-saldo

Wat is er gewijzigd?

Alle gemeenten worden verplicht een geprognosticeerde balans op te nemen in de begroting. Deze balans vormt vervolgens de basis voor het berekenen van een meerjarig EMU-saldo.

Waarom is dit gewijzigd?

Er ontstaat meer inzicht in de ontwikkeling en de samenstelling van het vermogen. De balans is een hulpmiddel voor het beter kunnen interpreteren van de financiële kengetallen.

Voor gemeenten is het van belang te weten of met het door hen berekende EMU-saldo, de voor hen geldende referentiewaarden van het EMU-saldo wordt overschreden. Door hier meerjarige prognoses voor op te stellen kan beter ingeschat worden of het risico bestaat dat de norm wordt overschreden en kan tijdiger worden geanticipeerd bij dreigende overschrijding.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

Zowel de geprognosticeerde balans als het meerjarig EMU-saldo zijn opgenomen en toegelicht onder hoofdstuk 4.2.3.

Welke vervolgstappen zijn nodig?

Geen.

Rente en financiering

Wat is er gewijzigd?

Rentetoerekening aan producten is verplicht gesteld. Evenals de manier waarop de rentepercentages bepaald moeten worden. Voor de grondexploitaties is een aparte renteberekening van toepassing (afgestemd op fiscale wetgeving). De rente op grondexploitaties daalt van 3,5% naar 1,42% vanaf 2016. De omslagrente voor overige activa daalt van 3,5% naar 3,0%. Rentetoerekening over eigen vermogen is nog toegestaan, maar aanbevolen is dit niet toe te passen. Dordrecht past dit op dit moment nog wel toe.

Er wordt geen (negatieve) rente meer berekend over de verliesvoorzieningen grondexploitaties. De rente moet worden toegerekend over de bruto boekwaarde. Ophogen van verliesvoorzieningen in verband met waardering op contante waarde moet buiten de renteomslag worden geregeld.

Rentebaten moeten worden betrokken in het bepalen van de omslagrente. Dit betekent dat ook rentebaten vanuit beleggingen (CLN), monumentenleningen, volkshuisvesting (SVN) via het taakveld treasury lopen en het omslagpercentage beïnvloeden. Dividend en (koers)winsten blijven wel buiten beschouwing.

Waarom is dit gewijzigd?

Met het vaststellen van de renteformules wordt getracht juridische procedures over een te hoge rentetoerekening aan producten en diensten te voorkomen. Voor de grondexploitaties is de regelgeving gebaseerd op landelijke afspraken met de fiscus (in verband met vennootschapsbelasting op grondexploitaties).

Het verplicht toerekenen en het afschaffen van het berekenen van bespaarde rente over het eigen vermogen komt de vergelijkbaarheid tussen gemeenten ten goede.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

In de paragraaf Financiering is de renteberekening opgenomen, inclusief een uitgebreide toelichting. Hierbij hebben we het advies overgenomen dit te doen door een vaste renteopstelling met toelichting.

Dordrecht kende de systematiek van toerekening al en na de vereenvoudiging in 2016 was deze al redelijk conform het nieuwe BBV. Alleen het omslagpercentage is afgenomen van 3,5% naar 3%.

Welke vervolgstappen zijn nodig?

De nota Rentebeloid en de nota Grondbeleid moeten worden aangepast op de gewijzigde regelgeving. Hiertoe volgen wijzigingsvoorstellen.

Grondexploitaties

Wat is er gewijzigd?

In afwijking tot de overige wijzigingen BBV is de ingangsdatum bij de grondexploitaties 1 januari 2016. De belangrijkste wijzigingen zijn:

- a. de toerekening van kosten aan grondexploitaties is beperkt.
- b. de spelregels voor de activering van kosten en waardering van gronden zijn gewijzigd.
- c. voor grondexploitaties geldt een maximum looptijd van tien jaar.
- d. de toegestane rentetoerekening aan grondexploitaties is gewijzigd.

Ad. a

De toerekening van kosten aan grondexploitaties is beperkt. Een grondexploitatie betreft alleen nog de begroting van kosten en opbrengsten in verband met het transformatieproces naar bouwrijpe gronden met het oogmerk te worden bebouwd. Er mogen alleen kosten aan grondexploitaties worden toegerekend die op de kostensoortenlijst (artikel 6.2.4) staan van het Besluit Ruimtelijke ordening.

Ad. b

De administratieve spelregels voor de activering van kosten en opbrengsten zijn gewijzigd. Er wordt onderscheid gemaakt tussen actieve grondexploitaties en overige gronden en kosten. Een actieve grondexploitatie wordt volgens het BBV aangeduid als BIE (bouwgrond in exploitatie). Het startpunt van een BIE is het raadsbesluit met de vaststelling van de grondexploitatie. Vanaf dat moment wordt de BIE geopend en kunnen kosten en opbrengsten administratief geactiveerd worden.

Strategische gronden en gronden die niet in exploitatie zijn genomen (voorheen NIEGG) worden geadmistreerd als MVA (Materiële Vaste Activa). Hierop mogen geen rentelasten en beheerkosten geactiveerd worden. Dit betekent dat deze kosten jaarlijks ten laste van de reserve komen. Gronden dienen uiterlijk 31 december 2019 te worden getoetst aan de marktwaarde. De gronden worden afgeboekt naar marktwaarde indien de boekwaarde hoger is dan de marktwaarde van de geldende bestemming.

De activering van voorbereidingskosten mag alleen nog onder voorwaarden en gebeurt onder de categorie IVA (Immateriële Vaste Activa). De voorbereidingskosten mogen maximaal vijf jaar blijven staan. Als deze niet binnen vijf jaar leiden tot actieve grondexploitatie (BIE) dienen de voorbereidingskosten te worden afgeboekt.

Ad. c

Om risico's die samenhangen met langlopende projecten te beperken mag de looptijd van een grondexploitatie maximaal 10 jaar bedragen. Kosten en opbrengsten na tien jaar mogen niet worden meegerekend in het resultaat.

Ad. d

De toe te rekenen rente aan grondexploitaties (BIE) moet worden gebaseerd op de daadwerkelijk te betalen rente over vreemd vermogen van de gemeente. Dit betekent dat er minder rente mag worden toegerekend aan grondexploitaties.

Waarom is dit gewijzigd?

De hoofdlijn van de veranderingen is dat minder kosten in grondexploitaties kunnen worden opgenomen, waardoor deze kosten eerder een last in de exploitatie worden. Hierdoor worden grondexploitaties minder risicovol. Daarnaast hebben de veranderingen tot doel het verbeteren van de transparantie en vergelijkbaarheid.

Op welke manier is de wijziging vormgegeven in de begroting?

Alle wijzigingen zijn opgenomen in de prognose 2016 van het grondbedrijf. De effecten van de prognose zijn

verwerkt in de Begroting 2017. Op basis van informatie uit de prognose 2016 is de paragraaf 3.7 Grondbeleid vervolgens vormgegeven.

Welke vervolgstappen zijn nodig?

Na vaststelling van de prognose 2016 zal de Nota Grondbeleid worden aangepast.

Kaderstellende documenten

[Besluit begroting en verantwoording](#)

[Wijzigingsbesluit Vernieuwing BBV](#)

[Regeling Beleidsindicatoren](#)

[Wijziging regeling kengetallen](#)

[Notitie rente \(juli 2017\)](#)

[Notitie overhead \(juli 2017\)](#)

[Voorpublicatie verbonden partijen](#)

[Notitie Grondexploitaties 2016](#)

6. Afkortingenlijst

ACM	Autoriteit Consument & Markt	CPI	Consumentenprijsindex
ad.	ten bedrage van	c.q.	casu qua (in welk geval)
Adm.	Admiraal	CROW	Kenniscentrum voor verkeer, vervoer en infrastructuur
afh.	Afhankelijk	CS	Centraal Station
AMB	Arbeidsmarktbeleid	CTO	Centrum voor Topsport en Onderwijs
AMvB	Algemene Maatregel van Bestuur	CV	Commanditaire Vennootschap of centrale verwarming
ANWB	Algemene Nederlandse Wielrijdersbond		
APV	Algemene Plaatselijke Verordening		
AR	Algemene Reserve		
art.	artikel	DAV	regio Drechtsteden - Alblasserwaard - Vijfheerenlanden
ASZ	Albert Schweitzer ziekenhuis	dB	decibel
AvA	Algemene Vergadering Van Aandeelhouders	DEAB	Diensten van Algemeen Economisch Belang
AWBZ	Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten	Deal!	Drechtstedelijk economisch Acquisitie Loket
AWW	Amstelwijck-West	Deltri	Tripartite samenwerking in de Zuidelijke Delta
		DG&J	Dienst Gezondheid & Jeugd
BV	Besluit Begroting en Verantwoording provincies en gemeenten	DK	Dordtse Kil (I, II, III en IV)
BC	Businesscase	DKiB	Dordtse Kil in Business
BCF	BTW-compensatiefonds	DKCC	Drechtstedelijk Klantcontactcentrum
BD	Bureau Drechtsteden	DLTC	Dordrechtse Lawn Tennis Club
BGP	Bruto gemeentelijk product	DMHC	Dordrechtse Mixed Hockey Club
Bibob	Bevordering	d.m.v.	door middel van
	Integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur	DNA	De Nieuwe Ambtenaar
Bie	bouwgronden in exploitatie	DO	Definitief Ontwerp
BIZ	Bedrijveninvesteringszone	DOOR!	Ontmoetingsplek vol kunst, muziek en experiment
BLVS	Bureau Leerplicht en Voortijdig Schoolverlaten	DOR	Digitaal Opkopersregister
BNG	Bank Nederlandse Gemeenten	DOV	Dordrechtse Ondernemersvereniging
Bofv	Bestuurlijk overleg financiële verhoudingen	DVC	Da Vinci-college
BOVO	Bovenwijkse Voorzieningen	DZ(H)F	Duurzaamheidsfabriek
BP	bestemmingsplan		
BREEAM	Building Research Establishment Environmental Assesement Methodology	ECB	Europese Centrale Bank
BRTA	Beleidsrijk Regionaal Transitie Arrangement	ECD	Energie Coöperatie Dordrecht en dergelijke
BTW	Belasting Toegevoegde Waarde	e.d.	European Disasters in Urban Centres
burap	bestuursrapportage	EDUCEN	Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling
BV	Besloten Vennootschap of bijvoorbeeld	EFRO	eengezinswoning
BVO	bruto-vloerenoppervlakte	EGW	Ecologische hoofdinfrastructuur
B&W	Burgermeester en Wethouders	EHS	industriewater
BZ	burgerzaken	EIW	Europees Kampioenschap
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties	EK	(Europese) Economische Monetaire Unie
		EMU	en omgeving
		e.o.	Economische Programmaraad
		EPZ	Zuidvleugel
		etc.	et cetera
		EV	eigen vermogen
		e.v.	en verder
		excl.	exclusief
Ca.	circa	EZ	Ministerie van Economische Zaken
c.a.	cum annexis (wat erbij hoort)	EZH	Elektriciteitscentrale Zuid-Holland
CAMINO	Climate Adaptation Mainstreaming trough Innovation		
Cao	collectieve arbeidsovereenkomst	Fc	Football Club
CBS	Centraal Bureau voor Statistiek	Fido	Wet Financiering decentrale overheden
CCTV	closed circuit television	FLO	Functioneel Leeftijdsonslag
cf.	conform	FMI	functiemengingsindex
CIO	Chief Information Officer	fte	fulltime equivalent
CO ²	koolstofdioxide		
COELO	Centrum voor Onderzoek v/d Economie v/d Lagere Overheden		

OCW	Ontwikkelcombinatie De Werven BV of Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	STAK Strav SVN	Stichting Administratiekantoor strategische verwervingen Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse gemeente
OM	Openbaar Ministerie		
ONS-D	Overleg Netwerk Secretarissen – Drechtsteden		
ORT	onregelmatigheidstoelage	T.a.v	ten aanzien van
OZB	onroerende-zaakbelastingen	Tbv	ten bate van of ten behoeve van
OZHZ	GR Omgevingsdienst Zuid-Holland Zuid	TCD	Trainingscentrum Drechtsteden
		TEEB	The Economics of Ecosystems and Biodiversity
PALT	Prestatieafspraken voor de Lange Termijn	TIMA	Toegepaste Innovaties voor maritieme Automatisering
P&C	Planning en Control	TL	theoretische leerweg
PFOA	perfluorocetaanzuur	t.l.v.	ten laste van
PGA	Persoonsgebonden Aanpak	TOT	TalentOntwikkelingTechniek
PM	Pro Memorie	t.o.v.	ten opzichte van
p.o.	particulier opdrachtgeverschap		
POK	Peiling Ondernemersklimaat	UA	Uitgesloten aansprakelijkheid
pp.	parkeerplaatsen	UG	uitgezette gelden
PPS	Publiekprivate Samenwerking	UNISDR	United Nations International Strategy for Disaster Reduction
PrO	Praktijk Onderwijs		
PROJ.	Project(en)	UFM	Urban Flood Management
PvE	Programma van Eisen	Uitk.	uitkering
PWA	Prins Willem Alexanderkade	UWV	Uitvoeringsinstituut
PWV	particuliere woningverbetering		Werknemersverzekeringen
PZH	Provincie Zuid-Holland		
		VGB	Vastgoedbedrijf
RAV	Regionale Ambulance Voorziening	VHROSV	Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Stedelijke Vernieuwing
RDW	Dienst Wegverkeer		
RIB	Raadsinformatiebrief	VIV	Vereniging Importeurs
RIEC	Regionaal Informatie en Expertisecentra		Verbrandingsmotoren
RIS	Raadsinformatiesysteem	VMBO(TL)	Vorbereidend Middelbaar Beroeps Onderwijs (theoretische leerweg)
RIVM	Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu	VN	(Laan der) Verenigde Naties
RMC	Regionale Meld- en Coördinatiefunctie vroegtijdig schoolverlaten	VNG	Vereniging Nederlandse Gemeenten
		VO	Voorlopig Ontwerp
rMJP	regionaal meerjarenprogramma	VOB	Vereniging van Openbare Bibliotheken (thans Bibliotheek A tot Z)
RNET	Randstadnet		
RO	Ruimtelijke Ordening	VPB	vennootschapsbelasting
ROC	Regionaal OpleidingsCentrum	VPI	Veilige Publieke Taak
ROK	Realisatieovereenkomst	VRI	Verkeersregelinstantie
ROM-D	Regionale Ontwikkelingsmaatschappij Drechtsteden	VRZHZ	Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid
RPV	Regionale Projectgroep Verkeersveiligheid	VSO	Voortgezet Speciaal Onderwijs
		VSP	VerkeersStructuurPlan
RTO	Regionale Topsportorganisatie	VSV	Vroegtijdig Schoolverlaten
RTV	radio en televisie	VV	vreemd vermogen
RUDDO	Regeling uitzettingen en derivaten decentrale overheden	VVE	Voor- & vroegschoolse Educatie of Vereniging van Eigenaren
RVO	Rijksdienst voor Ondernemend Nederland	VVGB	Verklaring van geen bedenkingen
RWS	Rijkswaterstaat	VVV	Vereniging voor Vreemdelingenverkeer
		VWO	Vorbereidend Wetenschappelijk Onderwijs
SCD	Servicecentrum Drechtsteden	Wabo	Wet algemene bepalingen omgevingsrecht
SDD	Sociale Dienst Drechtsteden		
SDE	Stimulering Duurzame Energieproductie	WD	Werkgevers Drechtsteden
SGP	Strategisch Groen Project of Staatkundig Gereformeerde Partij	WDO	Westelijke Dordtse Oever
SI	Strategische Investerings	WfZ	Waarborgfonds voor de Zorg
SIS	School in de Samenleving	WKO	Warmte Koude-opslag
SOJ	Service Organisatie Jeugd	WMO	Wet Maatschappelijke Ondersteuning
SOK	Samenwerkingsovereenkomst	WO	Wetenschappelijk Onderwijs
St.	Stichting of stuks	w.o.	waaronder
		WOZ	Wet Waardering Onroerende Zaken

WHD	Waterschap Hollandse Delta
WSW	Waarborgfonds Sociale Woningbouw of Wet sociale werkvoorziening
WW	Werkloosheidswet
Wwb	Wet werk en bijstand
ZH	Zuid-Holland
ZHZ	Zuid-Holland Zuid